TÜRK DÜNYASINDA RUS EMPERYALİZMİNİN İZLERİ

2. baskı

Yazan: Dr. Baymirza Hayit

Sabah GAZETESİ KÜLTÜR YAYINLARI 10

SADAN MEMİSOĞLU

Toluhan

TÜRKÇÜ BETİK

Dr. Baymirza Hayit

Türk Dünyasında RUS Emperyalizminin İZLERİ

Kültür Yayınları

Çatalçeşme Sk. No. 15/1
Cağaloğlu — İSTANBUL

Sabah Gazetesi Kültür Yayınları No: 10

Dizgi Baskı: HAŞMET Matbaası
Dağıtım: Kültür Neşriyat Ltd. Şti.
Çatalçeşme Sk. No: 15/1
Cağaloğlu — İSTANBUL 1978

İÇİNDEKİLER

II. BÖLÜM
TÜRKİSTAN'DA SOVYET EMPERYALİZMİ VE SÖMÜRGECİLİĞİNİN GÖRÜNÜŞLERİ

III. BÖLÜM

TÜRKİSTAN'DA ÖLDÜRÜLEN MİLLÎ LİDERLER VE ŞAİRLER

IV. BÖLÜM

KOMÜNİST HÂKİMİYETİ ALTINDAKİ İSLÂMİYET

V. BÖLÜM

BUGÜNKÜ SOVYETLER BİRLİĞİ DIŞ POLİTİKASINDA TÜRKİSTAN'IN EHEMMİYETİ

TAKDİM

Taşkent... Buhârâ... Almaata... Semerkant...

Şöhretini tarih boyunca bütün dünyaya duyurmuş bu müstesnâ şehirlerimizin bulunduğu anayurdumuzda, bugün Sovyetler Birliğine bağlı **Kazakistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan** gibi komünist partinin kıskacında kıvranan eyâletler var. Sovyet Rus siyâseti, top yekûn Türkistan Türklerini biribirine hasım yetiştirebilmek ve bilhassa Türkleri hür dünyadan uzak tutabilmek için özel taktikler uyguluyor. Hattâ Türklerin Müslümanlığını, komünizm için bir avantaj, olarak değerlendirmeye çalışıyor. Hz. Peygamberin hadislerini ve Kur'an ayetlerini sosyalizm için birer basamak olarak kullanıyor. Bugün Ortaasya'da — Türk illerinde, komünist partisinin sekreterliği ile cami imamlığını birlikte yürütenlere rastlarsınız!

İslâmiyeti ve Türklüğü komünizmin **«yedek parçası»** olarak kullanan Sovyet Rus siyâseti, dolaylı yollardan Türkiye'de bile zaman zaman çatlak sesini duyuruyor.

İşte bu kitabın yazarı, **Dr. Baymirza Hayyit**, İkinci Cihan Harbine bir Rus zâbiti olarak katılmıştır. Daha harbin başlangıcında 1941 yılı 4 Temmuz'unda **Bilerusya - Minsk** bölgesindeki müsâdemede, diğer Türkistan'lı arkadaşlarıyla birlikte Alman ordularına iltihak etmiştir. Halen Batı Almanya'nın **Köln** şehrinde araştırmacı olarak görev yapmaktadır. Sovyet Rusya'daki Türkler hakkında neşrettiği çeşitli ilmi ve araştırma eserleri Rus makamları tarafından kuşku ve endişeyle karşılanmakta, bir eserine komünist dikta, ciltlerle cevap hazırlamak ihtiyacını duymaktadır. (Yazar hakkında Türk ansiklopedisinin 119. fasikülünde geniş bilgi bulunmaktadır.)

Yazar Baymirzâ Hayyit, Çin ve Rus emperyalizmi altında inleyen hemşehrilerinden ibret alınması dilegiyle **bu eserini** insanlığa ve özellikle Türk gençliğine armağan ederken, kitapta geçen döküman ve fikirler hakkında okuyucularının kritiğini — eleştirisini beklemektedir.

Sabah Gazetesi Kültür Yayınları, Müslüman Türk Dünyasına bu eseri sunmakla şeref duyar.

YAYINEVİ

BAŞSÖZ

Türk okuyucularına sunduğum bu kitap, Türkiye'de bugüne kadar yayınlanmış olan broşür, makalelerimin ve yayınlanmayan bazı yazılarımın düzeltme ve eklemelerle genişletilerek biraraya getirilmiş şeklidir.

Bütün sosyal zümrelerimizin, aydınlarımızın ve bilhassa gençlerimizin, Milletimizin bugününü ve geleceğini teminat altına alabilmek ve bekasını sağlamak için bu nâçiz eserimden faydalanmalarını istedim.

Bu kitapta mazlum Türkler'in başına inen kızıl derbenin kara damgasını ve izlerini göreceksiniz. Bunun yanında, hür Türkler'e de musallat edilmek istenen ayni kızıl ideolojinin Türkiye'deki kıvılcımlarını daha yakından sezebileceksiniz .Bugün Sovyet Rusya'nın esiri olan Türkistan Türk Dünyasının en büyük ülkesi olduuğundan, eserin büyük bir kısmı Türkistan meselesine ayrılmıştır.

Eseri okyunca şunuda anlayabileceksiniz ki, mazlum olmak kolay, fakat esaretten kurtulmak çok güç bir iştir.

Sizlere acizane bir tavsiyem olacaktır. Bizler çok okumalıyız, çok öğrnemeliyiz; münakaşa ve müzakerelerden sonra, okuduklarımızdan kendimize ve cemiyetimize faydalar sağlamaya çalışmalıyız. Kitabımızı bu esaslara göre okuduktan sonra, içindeki bilgi ve fikirleri faydalı gördüğünüz takdirde, başka arkadaşlarınız tarafından da okunmasını temin edersiniz, gerçekleri duyurmak ve aranızda doğru düşünceler yaratmak yolunda hizmet etmiş olursunuz.

Bilindiği gibi, bugün Türkiye'mizde, Sovyet'ler Birliğinin Asya ve Afrika siyasetinde çok büyük önemi olan Türkistan hakkındaki yayınlar oldukça sınırlıdır. İnancım odur ki, Türkistan ve diğer Türk ülkelerinin durumunu öğrenmek için ufak bir kaynak mahiyetinde olan bu kitap, gelecekte yapılacak araştırmalardan sonra, yalnız bir arşiv belgesi vazifesini görecek; çünkü araştırmacılarımız, bilginlerimiz ve yazarlarımız duyulan boşluğu dolduracaklardır.

Bu kitabın hazırlanmasında ve yayınlanmasında yardımlarını gördüğüm dostlarıma ve beni daima yazmaya teşvik eden genç arkadaşlarıma şükran borçluyum.

Dünya'da «mutlak - ı umumiye» yi yani herşeyi bilen bilginler yoktur. Zaten ben de bu iddiada değilim. Eserimde bazı eksikliklerin olması mümkündür. Büyük üstadımız Yusuf Has Hâcib, «Kutadgu Bilik» de şöyle der:

«Bilirim dersen, sen henüz bilgiden uzaksın.
Bilenler arasında sen bilgisizlerden sayılırsın!»

Bu vecize şüphesiz çok yerindedir. Fakat, yapmış olduğum ilmî araştırmaların ve hayattan edindiğim tecrübelerin genç nesillerimize faydalı olacağına inanıyorum. Bu inanç ve gaye ile sunmuş olduğum bu nâçiz eserimle faydalı olabilirsem, vazifemi yapmış olmaktan sonsuz bir haz duyacağım.

Yeni bir eserimi sununcaya kadar aramızdaki manevî bağın kopmaması umuduyla huzurunuzdan ayrılırken, büyük dânişmendimiz Yusuf Has Hâcib'in aşağıdaki sözlerine dikkatinizi çekmek istiyorum:

«Ömrünü bilgi ve tecrübe ile geçirmiş insan ne der, (onu) dinle!»

Saygılarımla
Dr. Baymırza HAYİT

GİRİŞ

TÜRK DÜNYASININ DURUMU *

Yer yüzünde büyük bir «Türk Denizi» mevcuttur. Bu Türk dünyasıdır. Zamanımıza kadar hiçbir kuvvet bunu inkâr etmemiştir. Türk Milletini dünya'da sevenler var, sevmeyenler de az değil. Asırlarca varlığını muhafaza eden Dünya Türklüğü zamanımızda üç değişik hayat tarzı altında yaşamaktadır:

1) Türkiye, hür bir devlettir: 2) Türk'lüğün bir parçası Afganistan, İran ve Irak gibi memleketlerin sınırları dahilinde yaşamaktadır; 3) 40 milyondan fazla (resmî istatistiklere göre) Türk, Rusya ve Çin hakimiyeti altında bulunmaktadır. Bunlardan başka Osmanlı İmparatorluğu'nun kalıntısı, Balkanlarda yaşayan Türkleride zikretmek gerek. Demek ki, dünya Türklüğü, bu milletin kültürü, dini, dili ve büyük geçmişi de çeşitli yollardan devam etmektedir. Bu sebepten, Türk Dünyasının problemleri de çoktur. Tarih boyu 16 İmparatorluk kurmuş olan Türkler zamanımızda İmparatorluk derdinde değil, ne şekilde millî varlıklarını devam ettirebilecekleri meselesi ile meşguldürler. Bağımsız Türkiye Dünya politikasm'da millî devlet hayatını sürdürmek çabasındadır. Rusya ve Çin hakimiyeti altındaki

---

* İşbu yazı «**Son Havadis**» gazetesinin 26-28 Ocak 1970 tarihli sayılarında yayınlanmıştır.

Türkler, ne şekilde hürriyet kazanabilecekleri düşüncesinde ve bu hürriyetin umudu ile yaşıyorlar. Doğunun hür memleketlerinde yaşayan Türkler, İslâmlık ve şarkçılık şartları altında bulunan memleketlerde, bu devletler hayatına sadakat göstermekteler. Türkiye dışındaki bu Türkler, Türk'lüklerini serbestçe koruyabilıne haklarından mahrumdurlar. Komünizm hâkimiyeti altında yaşıyan Türkler varlıklarını, büyük tehlikeli ve ızdıraplı şartlar altında saklama çabası içindeler. Türkiye dışındaki Türkler, kendilerine Türk diyebilmek konusunda dahi zorluklarla karşı karşıyadırlar. Demek oluyor ki, büyük Türk denizi, dünya dalgalarının ve rüzgârlarının tesiri altında hayatını sürdürebilmek problemi ile karşı karşıyadır. Dünya Türklüğü'nün rahat ve huzurunu isteyenler pek az, onun aleyhinde çalışanlar ve onun düşmanları pek çoktur. Şu halde Türk'lüğün durum nedir?

BAĞIMSIZ TEK TÜRK DEVLETİ

Söze Türkiye'den başlayalım, çünkü bu devlet politik alanda değilse bile, mânevi olarak Dünya Türk'lüğünün bugünkü temeli durumundadır. Türkiye bağımsızlığı olan tek Türk devletidir. Zamanımızda, bu devletin varlığını ve halkın hürriyetini korumak güç bir problem teşkil eden önemli bir vazifedir. Gözlerimizi Türkiyenin etrafında gezdirdiğimiz zaman onun dostlarından çok daha fazla düşmanları olduğunu ibretle görürüz. Hürriyetin muhafazası yönünde gerçekten milletin iradesi unutulamayacak büyüklüktedir. Bunun yanında Türkiye başka devletlerle birlikte müdafa tedbirleri almak zorundadır. Meselâ: NATO ve CENTO. Bu paktların aleyhinde onlarlar bunları yıpratmak ve yıkmak çabası içindedirler. Bu neden böyle? Cevap açık. Türkiye zayıf halde yaşarsa ve bu memlekette anarşizim devam

ederse böyle bir durum ülkeyi ele geçirmek isteyenlerin işlerini o nisbette kolaylaştıracaktır. Bugün Türkiye'de bazı tehlikeli sol fikir cereyanları vardır. Yabancılardan tesir ve menfaat alan bir küçük grup çeşitli yollardan komünizm çığırtkanlığı yapmakta. Bir diğer grup Türkiye için Sosyalizmi, Marks Sosyalizmini istemektedir. Şayet bu tip gruplar için Komünizm - Sosyalizm büyük bir ideal ise, bunlara Türkiye'de değil, Sovyetler Birliğinde yaşama imkânı verilmelidir. Onlar mazlum Türkleri görsünler, belki insafa gelmeleri mümkün olur!

KALKINMANIN TEK YOLU

Sol, gericiliği diline dolamış durumda. Onun nezdinde hoşuna gitmeyen herşey gericilikdir. Bir grup her fırsatta Türkiye'de feodal bir düzen olduğundan, Türkiye'nin geri kalmışlığından, Türkiye'nin sömürüldüğünden bahsetmektedir. Türkiye için millî kalkınmanın gerekli olduğu konusunda kimsenin itirazı yoktur sanırım. Şu gerçek ki kalkınma - kalkınma diye sokak kavgası sevdasına düşenler kalkınmanın ne şekilde meydana getirileceğinden habersiz. Kalkınmanın tek yolu çalışmadır. Bunu bilenlerin Türkiye'de az olduğunu iddia edersem herhalde hatâ etmemiş olurum. Yalnızca, sistemli çalışma, millî menfaatler esasındaki çalışma, Türkiye'yi kalkındırabilecektir. Kalkınma diye belki 100 yıl konuşacağız, bizim kalkınmamıza mâni oluyorlar diye yanacağız. Düşünmeliyiz ki, her birimiz önce kendimizi kalkındıralım, sonra milletimiz de kalkınacaktır. Milletler hayatında dışardan hediye edilen veya göç olarak getirilen kalkınma yoktur. Bu sebebden az konuşalım çok düşünelim, mükemmel çalışalım.

Bütün bunlar kalkınma için mühim temel olacaktır.

TÜRK GENÇLİĞİ VE TÜRKÇÜLÜK

Türk gençliki iki akım içinde: Birisi millî esasda

devleti, Türk'lüğü muhafaza etmek yolunda. Diğeri ki, az bir grup, devlet ve millet hayatını bozmayı kutsal bir yol olarak görme eğiliminde. Komünistler bu grubdan yararlanmakta. Gençliğin bir kısmı sokaklarda Anti - emperyalizm ve Anti - Faşizm diye bağırmakta. Emperyalizmi akıl taşıyan bir kimsenin kabul edebileceğini düşünebilmek ne kadar abestir. Lâkin unutyorlar ki, dünyanın en büyük emperyalist gücü bugünkü Rusya'dır. Bunun aleyhinde ideolojik cephe açalım dediğinizde, «hayır, hayır, bu memleket dünyanın anti emperyalist merkezidir» diyerek kızarmadan karşınıza çıkan insanlar hemen her devletin içinde vardır. Türkiye'de de böyle düşünen kişiler var. Ama, Türk milletinin düşmanları bu azınlıklardan öz politikaları için istifade etmek niyetindedirler. Türkiyede'ki azınlıkların bazı mümessileri yabancıların tesiri altındadırlar. Bir yandan devletin ve memleketin temel unsuru Türklere karşı mücadele ederken, öte yandan da bozgunculuklarını faydalı cereyanlar olarak göstermek çabası içindedirler.

Türkiye'de Türk kültüründen genel eğitim sahasında istifade gerçekten ihmal edilmiş bir husustur. Kim ki, Dünya Türklüğü'nden bahseder veya Dünya Türklüğü lehinde konuşursa, ona hemen Turancı, Pantürkçü, Irkçı isimleri yakıştırılıverilmiştir. Bilmiyorlar veya bilmek istemiyorlar ki, Turancılık gayesi tarihte ilk defa 19. asırda Macaristanda doğmuş ve yavaş yavaş Osmanlı İmparatorluğuna sokulmuştur. Turancılığa karşı olanlar, bundan Türklük aleyhinde istifade ettiler. Bugünkü Türkiye'de, Türkçü olduğunu söyleyen birisinin karşısına, Turancı, ırkçı diye çıkılması az rastlanır olaylardan değildir. Turan kelimesini ilk olarak «Şahname» müellifi Firdevsi bilinir hale getirdi. Farsların «Türkan» yani «Türkler» anlamına gelen kelimesini şiir veznine kullandı. Macarlar bu kelimeden Gobi çöllerinden başlayarak, Türkistan, Sibirya, Osmanlı İmparatorluğu ve

Balkan memleketlerinde bir büyük imparatorluk yaratmayı anladılar. Bunlara rağmen Türk tarihinde böyle bir «felsefenin» imparatorluk dâvası haline getirildiğini görmüyoruz. Türkiye'de bazı Tükleri, Turancı diye korkutmuşlar. Belki bu sebepten olmalı ki, Türkiye'de genel Türk Kültürü meselesinden bahsedildiğinde, bundan ürkenleri de az olmuyor. Şunu inkâr etmemek gerekir ki, eğer bir Türk, kendi Türkçülüğünden korkarsa, o zaman böyle bir hâdise gelecekte, yalnız Dünya Türklüğü için değil, belki, Türkiye için de büyük felâketler getirecektir. Türkiye'nin Türklükten vaz geçmesinin sağlanması. Türk milletinin devletsiz hale getirilmesinin veya onun ebedi olarak zayıf halde yaşamasının en büyük şartlarından biridir.

Afganistan, İran ve Irak gibi memleketlerde yaşayan Türklerin vaziyeti kendisine has özellikler arzeder. Kültürel yakınlıklarımız, dinimiz ve dostluk hislerimizin tesiri ile bu memleketlerde yaşıyan Türkler ve bu memleketlerin millî ahalisi arasında samimiyet vardır. Fakat bu memleketlerdeki milyonlarca Türk kendi dil hürriyetlerine dahi sahip değildir. Yalnızca Bağdat'ta Irak Türklerinin «Kardeşlik» adıyla bir dergileri vardır. Bunun dışında, İran ve Afganistan'da yaşayan Türklerin kültür hayatlarını devam ettirebilmeleri için hiç bir imkânları yoktur. Biz adı geçen memleketlerle dostluk içerisinde yaşamak isteğindeyiz. Zaten asırlardan beri bu durumda yaşadık. Dil hürriyeti ve kendi lisanlarında tahsil imkânı bu Türkler için günümüzün talebidir. Bu isteği adıgeçen devletin yetkili şahısları da iyi bilirler. Lâkin bu konuda kolayhk göstermemeleri komünizm için faydalı olmaktadır. Afganistan, İran ve Irak gibi memleketler komünizmin gölgeleri altındaki memleketlerdir. Komünizmin bu memleketlerdeki tesirlerinden bahsetmek konumuz değildir. Ve Komünist propagandanın bu memleketlerdeki gücünü yazmak ciltlere ihtiyaç gös-

terir. Fakat bir küçük örnek vermeden geçemiyeceğim: Meselâ Afganistan'daki Özbekler ve Türkmenler Kabil'den kendi dillerinde radyo dinleyemediklerinden Taşkent ve Aşkabad radyolarının komünizm propagandasını ve kendi millî mûsikîlerini dinliyorlar. Aynı durum İran'da da bahis konusudur. Bu durumun devamı kime faydalı olabilir? Bu vaziyetin bu memleketlerde komünizm hâkimiyeti için zemin olacağı tabii bir durumdur. Biliyoruz ki, komünizm insanların zayıf taraflarından faydalanarak bugünkü kuvvetli durumuna erişmiştir.

DÜNYA TÜRKLÜĞÜNÜN FACİALAR MERKEZİ

Bu devirde dünya Türklüğünün facilar merkezi Rusya ve Çin Komünizmi altındaki Türk ülkeleridir. Tarih Kırım, Kabardin - Balkar Türkleri'nin facilarının (Katliâm) şahididir. Bugün, Müslüman Türk Ülkeleri Kazan ve Başkurdistan Muhtar Cumhuriyeti ve müslüman olmayan Türk Ülkesi Yakutistan'da halkın çoğunluğunu Ruslar teşkil etmektedir. Doğu Türkistan'da da Çin'lilerin büyük göç politikası devanı etmektedir. Türkler'i Ruslaştırma ve Çin'lileştirme politikası Rus ve Çin devlet politikalarının esasını meydana getirmektedir. Millî kültür yerine «sosyalist kültür» aşılanmaya çalışılmaktadır. İslâm yerine komünizm dinsiz bir ahlâk talimatı olarak takdim edilmektedir. Türklük aleyhindeki günlük döğüş devletin esas düşünce ve ideolojisi olmuş. Rusya ve Çin hakimiyeti altında yaşayan Türkler bugün Özbek, Kazak, Kırgız, Kara Kalpak, Tacik, Türkmen ve Uygur adları altında hayat geçirmek zorundadırlar. Hattâ, 1924'den bu yana Türkistan kelimesini kullanmak dahi yasaktır. Hakimlerin baskısı ne kadar fazla ise buna karşı Türkler de o kadar çok kendi varlıklarını muhafaza için mücadele etmekteler. Bugünkü Türkistan'da milliyetçilik büyük bir cereyandır. Bu milliyetçiliğin amacı halkın kültürel bakımdan muhafazası ve millî gurunu terbiye etmekten ibaretir. Bunlar ise gelecekte millî is-

tiklâl kazanılması için bugünkü temeldir. Hür Türkiye Türklerinin bu mazlum Türklere ilgisi az olmasına rağmen, bunların Türkiyeden çok büyük umutları vardır. Onlar derler ki «Türkiye'de Türklük öldürülemezse, dünya Türklüğü öldürülemez!» Bütün dünyadaki Türkler dil bakımından birbiriyle rahatlıkla anlaşabilirler. Lâkin, bunların ayrı ayrı alfabelere sahip olmaları, birbirlerinin edebi lisanlarından faydalanmaları konusunda zorluk doğuruyor. Dünyada öyle kuvvetler de var ki, gayretlerini Türklerin birbirlerini anlamıyacak hale getirilmesine yöneltmişler. Hattâ, kendi insanlarımız dahi Türkçülük davasında umutsuzluğa davet etmekteler. Meselâ: Bay İhsan Selçuk'un, «Cumhuriyet» gazetesinde «Bırakalım Orta Asya Türkleri hakkında konuşmayı» diye bir cümlesi geçmişti. Bu sözler hürriyeti olan bir Türkün sözüydü, amâ bunu okuyan bir Türkistanlı Türk şairi (Rejim içinde yaşamakta olduğundan adını vermiyorum), «Bak, bu Türke bak! Sözleri Türkçe, kalbi Rusça» diye başlıyan, bir hicvî şiir ile 1969'da ona cevap vermişti. Türkistanda Türkiye'yi lise talebeleri, Ortaokul talebeleri dahi pek iyi bilirler. Acaba Türkiye'de de vaziyet böyle midir?

KÜLTÜR TÜRKÇÜLÜĞÜ

Türklüğün bugünkü durumu ne olursa olsun dünyanın büyük dalgaları arasında yaşamaktayız. Türk milleti bu dalgaların kurbanı olmazsa bahtlı olacağız. Her şeyden önce Türkler birbirlerini iyi öğrensinler, iyi tanısınlar ki, daha sonra dünya milletleri de bizi öğrenme imkânı elde edebilsin. Bize mücadeleci ve muhafazakâr Kültür Türkçülüğü gerek. Biz Türkler, Dünyada ne şahıslara, ne milletlere hakaret ettik, ne de onları ezdik. Bize karşı devam ettirilen hakaretleri de hazmedemiyoruz. Önümüzde, «Komünizm mi yoksa sağlam Türkçülük mü?» problemi bulunmakta. Başkalarının idealleri nelerden ibaret olursa olsun, bizim de

kendimize has idealimiz var. Bu Türkçülüğümüzün ve Türk Sosyolojisinin varlığıdır. Ne zamana kadar daha biz, an'anelerimizle ilgisiz, cemiyetimizi bozan yabancıların ideolojisi ile başımızı ağırtacağız? Bu ağrı uzun müddet devam edemez, çünkü asıl olan varlığımızın devamıdır; hayatımız bunu bizden talebetmektedir. Türk Dünyası büyük problemler karşısındadır. Bunların halli için dikkat nazarlarımızı kendi millî şuur ve gururumuzun tekâmülü noktasında toplamalıyız. Türkistanlı edebiyatçı, âlim Abdul Rauf Fitrat: «Vatanını sevenler onun yalnız çiçeklerini değil, taş ve dikenlerini de beraber severler» demişti. Büyük Türk şairi Mir Ali Şir Nevaî: «Eğer bir kavm olur ki, yüz ya ise bindir. Muayyen Türk milleti benimdir» demişti. Dünyada kötü insan yok, lâkin tabiatı bozuk insanlar var. Türkler'de de aynı vaziyet mevcuttur. Karakteri bozuk olanlarımızın içtimaî hayatımızın iyi insanları olmasına gayret etmeliyiz. Sosyal adalet dayakla değil kalble meydana getirilmelidir. Çinliler tarihte Türkleri, kuvvetli, cesur insanlar olarak tanımışlar. Buna inanalım, sonra dünyada geleceğimizi koruma yeteneklerimiz de çoğalacak ve kuvvetlenecektir. Dünya Türklerinin dertleri bir olduğu gibi onun ilâcı da birdir. Mazlum Türk'lerin hürriyetleri meselesinde hür dünya milletlerinin vicdanlarına müracaat edelim. Mazlûm Türkleri kozmopolit hale getiremediler. Türkiye'de kozmopolitizmin propagandacılarından kendimizi korumalıyız.

Dünya Türklerinin büyük parçasının Komünizm, Sovyet - Rusya ve Çin hâkimiyeti altındaki kaygılı hayat yolu, hürriyeti olan Türklere dikkatli olmaları için bir misal olabilir.

I. BÖLÜM

Türk dünyasına komünizmin giriş usûlleri

1. TÜRK ÜLKELERİNDE KOMÜNİZM HÂKİMİYETİNİN BAŞLAMASINDAN ÖNCEKİ VAZİYET

Rusya'da Komünizmin devlet hâkimiyeti şeklini aldığı 1917 yılına kadar, Türk dünyası genellikle tarihî facialar içinde bulunmaktaydı. Osmanlı Türk İmparatorluğu ateşler içinde, savaş meydanlarında, binbir zorluk içinde varlığını korumağa çalışıyordu. Türk Dünyası'nın ikinci bir kısmında, Türkistan'da 1916 yılı isyanı sona ermişti. Türkistan Türk'leri zulüm içinde kanlara boyanmıştı. Diğer Türk ülkeleri, Azerbaycan, Dağıstan, Kırım ve Tatar - Başkurt ülkeleri, bir nevi sükûnet içinde bulunmaktaydılar. Mazlûm Türkler gözlerini Osmanlı İmparatorluğunun zaferlerine çevirmişlerdi. Büyük Türk İmparatorluğu'nun geleceği de mazlum Rusya Türkleri'nin istikbali şeklinde görünmekteydi. Rusya'nın muharebede mağlup olması mazlum Türkler için yeni bir umut doğuracaktı. Mazlum Türkler hürriyetlerini elde etmek için mücadele ediyorlardı; lâkin Rusya hâkimiyetinden nasıl kurtulmaları gerektiği hususunda sis-

---

* Bu bölüm **«Komünizm ve Türk Dünyası»** başlığıyla broşür olarak «Ankara» Altınok Matbaasında 1971'de, sonra **«Yeni Tanin»** gazetesinin 15-27 Ağustos 1971'de, **«Bizim Anadolu»** ve **«Güneş»** gazetelerinde yayınlandı.

temli bir programları yoktu. Bekledikleri, Rusya'nın muharebeyi kaybetmesi ve bu yolla istiklâllerini elde etme umuduydu. Osmanlı Türk İmparatorluğu son günlerini yaşarken, Rusya hâkimiyeti altında yaşayan Türkler, Rus Emperyalizmi'nin Birinci Dünya Savaşı sonunda çökeceğini beklemekteydiler. Mazlum Türk'lerin Yusuf Akçura ve Begcan gibi temsilcileri Avrupa memleketlerinde Türklerin haklarını talebederek mücadelelerine devam ediyorlardı. Rusya İmparatorluğu içinde yaşayan Türkler, Rusya aleyhine açık bir cephe açamamışlardı. Yalnız Türkistan'daki 1916 yılı isyanı Rusya'ya yeni bir ders vermişti. Rusya Parlamentosunda Rus Sosyalistlerinin lideri Kerenskiy, 1916 yılı sonunda hükümetinden şikâyet ederek **«Efendiler, sizler, Türkistan'da Rusya aleyhinde ikinci bir cephe teşkil ettiniz»** demişti. Lâkin adı geçen bu ikinci cephede muharebeyi Ruslar kazanmışlardı. Demek oluyor ki, Türkıstandaki hürriyet mücadelesi başarısızlıkla neticelenmişti. Türkistan'daki Millî İsyan Rusya hâkimlerini büyük bir korku altına sokmuştu. Ruslar bundan kurtulmak için Türkistan' da yeni tedbirler alıyorlar; zulümlerini arttırıyorlardı.

1917 Şubat'ında Rus Sosyal - İhtilâlcileri Çar'ı tahttan uzaklaştırmışlardı. Bu ihtilâl esnasında Lenin Zürih şehrinde yaşamaktaydı. O, ihtilâl günü gezinti yaptığı parktan evine döndüğünde, ev sahibi Lenin'e Rusya'da çarlığın devrildiğini ve Sosyalistlerin hâkimiyeti ellerine aldıklarını haber vermişti (1). Lenin bu haberden memnun olmuştu. Tabiatıyla mazlum Türklerin sevinçleri ve umutları da artmıştı. Mazlum Türklerin liderleri Kerenskiye tebrik telgrafları gönderiyorlar, ihtilâlin kardeşlik, hürriyet ve beraberlik prensiplerine inanıyorlardı. Türkler Kerenskiy devrinde ser-

---

(1) Aleksander Solşenizin'e göre («Die Melt», gazetesi 28 Mayıs 1977, s. 17) Lenin Rusya'da Şubat 1917 ihtilâli hakkında Bronski isimli birisinden öğrenmiştir.

best yazma ve konuşma hakkını kazanmışlardı. Bütün mazlum Türk ülkelerinde gazete ve dergi neşretme işi gelişmiş ve Türk liderleri millî siyasî faaliyetlerini arttırmışlardı. Hattâ, 1917 Mayıs'ında Genel Türk Kurultay'ını toplayarak, burada Türk ülkelerinin gelecekteki idare şeklini tartışmışlardı. Türk liderleri Kerenskiy ile ülkelerinin gelecekteki devlet şekli hakkında devamlı müzakerelerde bulunmuşlardı. Lenin ve arkadaşları da kısa zamanda Rusya'ya girme çabasındaydılar. Lenin, Alman Erkânı Harabiyesi ile anlaşarak, arkadaşlarıyla 1917 Nisan'ında Rusya'ya ayak bastı. Komünistler Rusya'da hâkimiyeti ele geçirmek için gayretlerini arttırdılar. Gizli olarak «Komünist Parti Kongresi» ni topladılar. Aynı tarihte Komünistler Rusya mazlum milletlerini kazanmak için ayrıca çabalar sarfettiler. Rusya hâkimiyeti altında bulunan bütün milletler (Polonya, Lituanya, Letonya, Estonya, Finlandiya, Ukrayna, Belorusya, Gürcistan Ermenistan, Azerbaycan, Tatar - Başkurt, Türkistan ve Kırım gibi) için kendi kaderlerini serbestçe tayin etme ve Rusya'dan ayrılma hakkını da vaadettiler. Bunun gibi beyanatlarla Bolşevik - Komünistler, Sosyal - İhtilâlci Rusya Hükümeti'nin milliyet politikası hakkında mazlum milletlerde şüphe ve endişe uyandırmak istemişlerdi. Mazlum milletlere yalnız Bolşeviklerin «Hürriyet Hakkı» vereceklerini propaganda ediyorlardı. İhtilâlci - Sosyalist Kerenskiy Hükümeti ile Türk ülkelerinin devlet idare meselelerini müzakere eden Türk Liderleri, Rusya Geçici Demokratik Hükümeti'nden bu konuda müsbet ve ciddî bir cevap alamıyorlardı. Bu türlü tartışmalar devam ederken 1917 Ekiminde Rusya'da Bolşevikler iktidarı ele geçirdiler. Onlar **askerlere sulh, işçilere fabrika, çiftçilere toprak ve milletlere hürriyet** vaadetmişlerdi. Marksizm - Komünizm ideolojisinden konuşmamışlardı. Proletarya diktatörlüğünün kurualcağını, bunun da Sovyetler (şurâlar) eliyle gerçekleştirileceğini söylediler. Proleterya Diktatörlüğü dedikleri ko-

münistlerin hâkimiyeti 1917'den günümüze kadar devam etmektedir.

Rus - Komünistleri, Rusya'da hâkimiyeti ele geçirdikten otuz yedi gün sonra, 15 Kasım 1917'de, 4 maddelik **«Rusya Halklarının Hakları»** konusunda bir bildiri neşrettiler. Gayrirus milletlere açıkça Rusya'dan ayrılma hakkını tanımışlardı. Bolşevik ihtilâlinin 53'ncü günü Lenin ve Stalin Sovyet - Komünist hükümeti adına 3 Aralık 1917'de Rusya ve Şark müslümanlarına çağrıda bulunmuşlardı. Halkların hakları konulu deklarasyonda ve Şark Müslümanlarına yapılan çağrıda, Bolşeviklerin samimiyetsizliği konusunda şüphe uyandıracak hiçbir nokta yoktur. Aksine, Bolşevikler tarafından yapılan vaadler mazlum milletlerin kalblerini kazanacak mahiyetteydi. Sovyet - Rusya liderlerinin Şark Müslümanalrına yaptıkları çağrıda şöyle deniliyordu:

«Rusya Müslümanları, İdil Bölgesi ve Kırım Tatarları, Kırgızlar, Türkistan ve Sibirya Sartları, Kafkasya'nın Türk ve Tatar halkları, Çeçenler ve Kafkasya'nın dağ halkları! Camileri ve mescitleri tahrib edilmiş, imânı ve âdetleri Çarlar ve Rusya zâlimleri tarafından ayaklar altına alınmış olan herkes!

Bugünden itibaren dini inançlarınız, âdetleriniz, millî ve kültürel özelikleriniz serbest ve dokunulmaz olarak ilân edildi. Öz millî hayatınızı serbestçe ve engelsiz olarak kurunuz. Buna sizin hakkınız vardır!»

Bu çağrıda, «Sovyet - rejimi kurunuz, komünist olunuz, komünizm hâkimiyeti altında yaşayınız. Rusya İmparatorluğu'na katılınız» gibi sözler yoktu. Yalnızca din, âdetler ve millî hayat mukaddes olarak ilân edilmişti. Bolşeviklerin bu gibi resmî beyanları kimin hoşuna gitmezdi ki? Halkının hürriyetini isteyen herkes bu vaadlere inanıyordu. Türk liderleri, Rusya hâkimlerinin millî meseledeki beyanatları esasında hareket etmeğe başladılar. Meselâ, Türkistan

Türk liderleri 12 Aralık 1917 de «Türkistan Muhtar Cumhuriyeti» ni ilân ettiler. Muhtar Cumhuriyetin ilân ediliş kararında aşağıdaki sözleri okuyoruz:

«4'ncü Türkistan olağanüstü ülke kurultayı büyük Rusya inkılâbı esaslarına dayanarak, Türkistan halklarının isteklerine ve arzularına uygun olarak, Türkistan'ı Rusya Demokrat Federatif Cumhuriyetinin toprak muhtariyetine sahip bir ülke olarak ilân eder.»

Türkistan Türk liderleri «devrim esaslarından» ayrılacağız diye değil, yalnız «Toprak Muhtariyeti» kuruyoruz diye karar vermişlerdi. Fakat, Rusya Bolşevikleri böyle bir harekete dahi razı olmamışlardı. Türk ülkelerinde komünizm hâkimiyeti girmeden önce millî hükümetler kurulmuştu. Türk ülkelerinde komünist hâkimiyeti kurulmadan önceki genel durum yukarıda belirttiğimiz gibi bir taraftan Rusya zulmünün tesiri altında sukûnet, diğer taraftan millî hükümetler vasıtasıyla istekleri bildirmek ve bolşeviklerin milliyetler meselesi ve milletlerin hakları konusunda yalan beyanlarına inanmak şeklinde idi.

2. TÜRK ÜLKELERİNE KOMÜNİZMDEN ÖNCE RUS KIZIL ORDUSU GİRİYORDU

Azerbaycan'da Rus Silâhının Gücü

Azerbaycan Türk liderleri 28 Mayıs 1918 de «Kafkasya Azerbaycan Cumhuriyeti» ni ilân etmişlerdi. Millî Hükümetin başşehri Gence idi. Bakû şehrinde komünistlerin tesiri altında bulunan Azeri Türklerinin «Himmet», Ermenilerin «Daşnaktsuyan» Rusların Sosyal - İhtilâlci ve Sosyal - Demokrat (Sonradan bolşevikler) gurublarının temsilcileri hâkimiyet sahibi idiler. Bolşevikler adına Ermeni Şaumyan ve Azerbaycan Türklerinden Neriman Nerimanoğlu faaliyet göstermekteydiler. Bakû'da adı geçen guruplar kendileri-

nin «Halk Komiserler Sovyeti» nı kurmuşlardı. Bakû'daki idareciler arasında bulunan Ermeni ve Rus mümessiller 16 Temmuz 1917'de Bakû'yu Türkiye Türklerinden koruma perdesi altında şehre İngilizlerin girmesi için karar verdiler. Bakû için bir yandan İngilizler, diğer taraftan da Osmanlı İmparatorluğu mücadele ediyordu. Komünist Rusya 20 Temmuz 1918'de Petrov komutanlığı altında Bakû'ya Kızıl Ordu birliklerini soktu. Türk Ordusu 15 Eylül 1918'de Bakû'yu işgal etmiş ve Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti de bu şehri başkent yapmıştı. 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi neticesinde Türk Ordusu Azerbaycan'ı bırakmak mecburiyetinde kalmıştı. Böylece, Millî Azerbaycan Hükümeti himayesiz kaldı. Türk Ordusu 17 Kasım 1918'den itibaren Bakû'yu terke başlamış ve Türk Ordusu yerine İngilizler girmiştir. Azerbaycan'da Kızıl Ruslar, Beyaz - Ruslar (Bolşevik Rusları aleyhinde bulunan Rus kuvvetleri) İngilizler, Azerbaycan Millî Kuvvetleri ve Türk Ordusunun harekâtları olmuştur. Bunlardan Azerbaycan ve Türk kuvvetleri Azerbaycan'da Türk hâkimiyeti için, Beyaz Ruslar İngilizlerle birlikte, Kızıl Ruslar ise Ermeniler ve Himmet'in yardımıyle Azerbaycanda hâkimiyet için çaba gösteriyorlardı.

Bakû'da millî cumhuriyet hâkim olduğu esnada Azerbaycanlı Komünist liderleri (Nerimanoğlu, Efendizade, Bunyatzade, G. Sultanoğlu, B. Sardaroğlu, G. Musabevoğlu, M. İsrafilbekoğlu, M. Ordubadı) Azerbaycan'dan kaçarak kızıl Ruslar'ın elinde bulunan Astarhan şehrinde yerleşmişlerdi. Nerimanoğlu ve Bunyatzade Astarhan Sovyet İcra Komitesinin Kafkas Müslümanları Şubesini idare ettiler ve Moskova'daki Doğu Halkları Komünist Teşkilâtında Azerbaycan şubesini açtılar. Bu idarede B. Sardaroğlu, M. İsrafilbekoğlu, T. Şahbazı, S. Efendizade gibi Azerbaycan Türk Komünistleri Azeri Türk dilinde Komünist propaganda yazıları hazırlıyarak bunları gizli olarak Astarhan yoluyla Azerbaycan'a sokuyorlardı.

Rusya Komünist Partisi'nin Bakû'daki Komitesi ise gizli olarak çalışmaktaydı. Rusya Komünistleri Astarhan'-da, Azerbaycan dışında, çalışmakta bulunan Azeri Komünistlerine Azerbaycan Komünist Partisi kurdurmak için teşebbüslere geçmişti. Rusya Komünist Partisinin Siyasî Bürosu 19 Temmuz 1919'da «Himmet» adlı partinin Azerbaycan Komünist Partisi'nin vilâyet şubesi olarak tanınması hakkında karar verdi. «Himmet» teşkilâtı 1903 de yardımlaşma derneği olarak kurulmuştu. Bu Dernek 1914 - 17'de Rusya Sosyalistlerinin tesiri altına girdi. Zaten 1917'den önce Rusya içinde veya dışında Türklerden hiç kimse KP üyesi olmamıştı. Hattâ, Rus Komünistleri yalnızca Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi ve onun iki bölümü (Bolşevikler ve Menşevikler) bulunuyorlardı. Görüyoruz ki, Azerbaycan Komünist Partisi Azerbaycan'da değil, memleket dışında, Astarhan'da, kurulmuştur. Moskova, Azerbaycan'da bulunan bütün komünistlerin bu partiye üye olmalarını istemişti. Moskova 11 Şubat 1920'de Bakû'da Azerbaycan Komünist Partisi'nin ilk kurultayını gizli olarak topladı. Bu sırada Azerbaycan'da gizli olarak üç komünist teşekkülü, «Rusya KP'sinin Bakû Komitesi», «Himmet» ve «Adalet» (Bu dernek İranlılarla ilgileniyordu) adlarıyla faaliyet gösteriyordu. Azerbaycan KP'sinin gizli kurultayında Millî Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ortadan kaldırılmasına karar verildi. Millî Hükümetin yerini Sovyet - Komünist Hükümeti alacaktı.

1920 Nisanında Kızıl Ordu'nun XI. Ordu birlikleri Azerbaycan'ın kuzey sınırlarına yerleştirildi. 1920 Martında Hazar Denizi yoluyla Türkistan cephesinden Bakû'ya gizli olarak silâhlar getirilmişti. Azerbaycan'da Komünist ihtilâl için ihtilâlci gurup kurulmuştu. Bakû'daki gizli KP, Kızıl Ordu ile gizli temasalrda bulunuyordu. Kızıl Ordu Derbent Şehrine hücûma hazırlanmaktaydı. Kızıl Ordu ile Bakû'daki KP arasında hareket birliği konusunda plânlar da mevcut-

tu. Kızıl Ordu'nun XI. Ordu mümessili 22 Nisan 1920'de Bakû'ya gelmiş ve Bakû'daki Rusya Komünist Partisi Komitesi ile aynı gün, 27 Nisan 1920 saat 12.00 de, Azerbaycan Millî Hükümetine, parlamento ve hükümetin dağıtılması hakkında ultimatom verilmesine karar vermişlerdi. 24 Nisan'da Rus Dilinde **«Yeni Dünya»** gazetesini neşretmişler ve bu gazete Bitsin Musavat Hükümeti! Yaşasın Sovyet Hâkimiyeti! Yaşasın Mustakil Sovyet Kızıl Azerbaycan» sloganları ile neşredilmişti. 27 Nisan 1920'de saat 12 de Rusya KP'sinin Bakû komitesi ve Kızıl Ordu, Azerbaycan Millî hükümetine G. Sultanov adında bir komünistin başkanlığında bir heyet göndererek parlamento ve hükümetin dağıtılmasını, hâkimiyetin komünistlerin eline verilmesini talep ettiler. Bu heyet hükümet binasına girmeden önce, Ruslar sabahleyin gizlice kuvvetlerini hükümet binasının etrafına yerleştirmişlerdi. Parlamentonun Rus Komünistlerinin taleplerini müzakere ettiği esnada, komünistlere ait silâhlı birlikler 27 - 28 Nisan gecesi saat 2.00'de hükümet binasını ve Bakû'daki mühim devlet binalarını işgal ettiler. Hükümet devrilmeden önce, Nerimanoğlu, Hüseyinoğlu, Musabeyoğlu, Bunyatzade Sultanoğlu, Alimoğlu ve Karaoğlundan ibaret bir Azerbaycan İhtilâl Komitesi de kurmuşlardı. Komünstler hükümeti zorla ele geçirdikten sonra, acele olarak radyo vasıtasıyla Moskova'ya **«hâkimiyeti kendi gücümüzle elde tutamayız. Kızıl Ordu'nun yardımına ihtiyacımız vardır»** diye isteklerini ve durumlarını bildirdiler. Dış siyaset noktayı nazarından böyle bir talebin gerekliliğini beklemekte bulunan Moskova, 28 Nisan 1920 sabahı XI. Kızıl Ordu birliklerini Bakûya soktu. Zaten, Lenin 17 Mart 1920 de Sovyetlerin Kafkas Cephesi'nin Askeri - İhtilâl Komitesi Başkanı Orconikidze'ye Azerbaycan'da Sovyet hâkimiyetinin kurulması için Kızıl Ordu'nun yardımı hususunda gerekli emri vermişti. Kızıl Ordu Bakû'yu işgal ettiği gün buraya Orconikidze, Kirov, Mikoyan adlı Azeri ol-

mayan komünistler de beraber gelmişlerdı. Bunlar bütün güçleri ile Azerbaycanda Sovyet Rusya hâkimiyetini geliştirmek için gayret ettiler. Bakû, Kızıl Ordu tarafından işgal edildiği zaman, Karabağ'da Ermenilerin silâhlı kuvvetleri ile çarpışan Azeri Millî Ordusu, Kızıl Ordunun hücûmundan haberdar olamamıştı. Astarhan'da, çalışmakta olan Neriman Nerimanoğlu da Bakû'ya getirilmişti. Rus XI Ordusu 1920 Mayısı sonuna kadar bütün Azerbaycan'ı işgal etti. Ancak Nahçivan Vilâyetini 28 Temmuz 1920'de işgal edebildiler.

Azerbaycan'da ilk Sovyet - Komünist hükümeti Neriman Nerimanoğlu başkanlığında kurulmuştu. «Azerbaycan İhtilâl Komitesi» adıyla çalışmaya başlayan bu hükümetin kontrolu tamamen Kızıl Ordu elindeydi. Kızıl Ordu'nun girdiği günü takibeden beş gün içinde (30. IV. - 2. V. 1920) Astarhan'a oniki vapur petrol taşınmıştır. **Mayıs - 1920 de 21,2 milyon pud (pud: 16,8 kg) Bakû petrolü Rusyaya gönderilmiştir.**

Rusya Sovyet Hükümeti ve Azerbaycan Sovyet Hükümeti arasında devam eden müzakereler neticesinde, 20 Eylül 1920'de iki ülke arasında Askerî ve iktisadî işbirliği anlaşması imzalandı. Adı geçen anlaşmada, askerî işler ve komutanlıklar, iktisadî müesseseler, ulaştırma ve maliye işleri bakımından Rusya ve Azerbaycan arasında birlik temin edileceği zikredilmişti. Bununla Azerbaycan'ın, Rusya'nın bir parçası haline getirilmesi için gerekli şartlar hazırlandı. Zaten komünistler iktidarı ele geçirdikten bir gün sonra, 29 Nisan'da, Nerimanoğlu **«Bakû'nun petrolü bundan sonra bütün Rusya proletaryasının petrolü olacaktır»** demişti. 22 - 29 Aralık 1920'de Moskova'da toplanan Rusya Sovyetlerinin 8. Kurultayında Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti adına konuşan M. Kasımoğlu adlı bir komünist 1921 yılında Rusya'ya Bakû'dan 300 milyon pud petrol gönderileceğini söylemişti.

Kızıl Ordu, Azerbaycan'ı zaptettikten sonra, bütün Kafkasya'nın siyasî durumu da buhranlı bir devreye girmişti. Bakû'da Gürcistan ve Ermenistan KP'leri, bu ülkelerin millî, anti-bolşevik hükümetleri aleyhinde faaliyet göstermişlerdi. Kafkas memleketlerindeki komünist guruplar, Bakû işgal edildikten sonra, Rusya KP'si Merkez Komitesi'nin Kafkasya Bürosu adıyla harekete başladılar. 1920 Eylül'ünde Bakû'da toplanan Ermeni ve Gürcü komünistlerinin ilk konferansında, işbu ülkelerde iktidarın komünistler eline alınması ve Ermenistan ve Gürcistan Sovyet Cumhuriyetlerinin kurulması için kararlar alınmıştı. Kızıl Ordu 29 Kasım 1920'de Erivan'ı işgal ederek burada Sovyet hâkimiyetini kurdu. 25 Şubat 1921'de de Gürcistan'da Sovyet hâkimiyeti ilân edildi. Kafkasya'daki komünist lideri Orconikidze (Gürcü'dür) umum Kafkasya'nın komünistleştirilmesi meselesinde, Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti'nin rolü hakkında şunları söylemişti:

«Azerbaycan'da Sovyet hâkimiyeti kurulduğu andan itibaren, Azerbaycan bizim için (komünistler için demektir. BH) **karargâh olmuştur. Biz, milliyetçi - karşı ihtilâlci - burjuvazi hükümetlerine karşı buradan hücûma başladık.»**

Görüyoruz ki, Azerbaycan gibi bir Türk memleketinde Sovyet hâkimiyetinin kurulması Rusya için pek büyük bir önem taşımaktadır. Sovyetlerin 1920 Eylül'ündeki Doğu Halkları Kurultayı'nı Bakû'da toplamalarının önemini de unutmamak gerekiyor. Çünkü Moskova Bakû'dan Türkiyeyi rahatlıkla gözlüyordu.

Rusya Azerbaycan'ı 1921 Mayısına kadar Azerbaycan İhtilâl Komitesi eliyle idare etti. 19 Mayıs 1921'de Azerbaycan Sovyetleri'nin birinci kurultayı, İhtilâl Komitesi'ni dağıtarak yerine Azerbaycan Merkez İcra Komitesi'ni kurmuştur. Komite başkanlığına M. Gacioğlu ve komiserler heyeti başkanlığına da Nerimanoğlu getirildi. Azerbaycan için

anayasa kabul edildi. Fakat bu anayasa da Rusya Sovyet Cumhuriyeti anayassının bir nüshasından ibarettir. Bunların yanında Rusya KP'sinin organı durumundaki komünist hareketlerin Rusya komünizminin bir parçası olduğunu 16 Ekim 1920 de toplanmış Azerbaycan KP'sinin 2. Kurultayının bir kararı açıkça ortaya koymaktadır. Kararda şöyle denmektedir:

«Azerbaycan KP'si teşkilât bakımından Rusya KP'si ile karışmıştır. Bunun için onun (yani Rus KP'sinin) **program ve taktiğini ve onun üst makamlarından verilen emirleri kabul ve tatbik eder... İşbu sebepten Rusya KP'sinin bütün vazifeleri Azerbaycan KP'sinin de vazifeleri olacaktır.»** (Azerbaycan KP tarihi, C. 1 Rusça, Bakû, 1958 S. 376)

Moskova 1921 yazında Azerbaycan'a S. M. Kirov adlı bir Gürcü komünistini, buradaki KP başına tayin etmiştir. Kirov bütün gücünü petrol sanayiinin verimli çalışmasına yöneltmişti. Zaten, Lenin 1921'de Rusya KP'sinin Kafkasya Bürosu Başkanı Orconikidze'ye yazdığı bir mektubunda:

«Bakû'nun istikbalinden endişe ediyorum... Sizden Bakû'daki petrol işlerinin durumu hakında geniş ve mükemmel bilgiler istiyorum» diye emir vermişti.

Demek ki, Rusya'nın petrol ihtiyacı Azerbaycan'da komünizmi doğurmuştur.

Kafkasya'da Sovyet hâkimiyeti gerçekleştirildikten sonra, Moskova bu ülkedeki işlerin koordinasyonuna girişti. Rusya KP'sinin Kafkasya Bürosu 3 Kasım 1921'de Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan Sovyet Cumhuriyetlerinin federasyon haline getirilmesine karar verdi. 29 Mart 1922 de adı geçen üç cumhuriyet Kafkasya Sovyet Cumhuriyetler Federasyonu şeklinde birleştikleri konusunda gerekli anlaşmayı imzaladılar. 13 Mayıs 1922 de bunlar için tek bir Dışişleri Bakanlığı kuruldu. Bu federatif şekil Moskova için yararlı olmamıştı. Moskova, Kafkasya Sovyet Sosya-

list Cumhuriyetler Birliğinin kurulmasını istedi. 1 Aralık 1922 de Bakû'da Kafkasya Sovyetlerinin kurultayı toplanıyor ve bu kurultayda Kafkasya Sosyalist Sovyet Federatif Cumhuriyetler (SSFC) birliği ilân ediliyor. İran komünistlerinden Azerbaycan'da Sovyetlerin hizmetinde bulunan S. Ağamalioğlu bu birliğin reisi yapılıyor. Komiserler kurulu başkanlığına da Gürcü komünistlerinden Oraheleşvili getirildi. Kafkasya'nın Rusya'ya bağlanması işine çok dikkat edildi. 30 Aralık 1922'de Moskova'da Kafkasya SSFC, RSFSR, Ukrayna ve Belorusya SSC'lerini içine alan SSCB ilân edıldi. Görülüyor ki, Moskova 1922 Martından Aralık ayına kadar Kafkasya'yı doğrudan doğruya Moskova idaresine sokmuştur. Komünizm hâkimiyeti Azerbaycan'da, Moskova'nın istek ve baskısı ile yukarıda izah edildiği şekilde kurulmuştur.

Kuzey Kafkasya'ya Kızıl Ordu Seferi

1917 Ekimi Bolşevik İhtilâlinden sonra Kuzey Kafkasya Dağıstan Türkleri) 20 Kasım 1917'de Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'ni kurdular ve bu kuruluş 11 Mayıs 1918'de dünyaya ilân edildi. Kuzey Kafkasya'lı millî liderler ülkeyi millî esaslarla idare etmeğe çabalarken, memleket Beyaz - Rus Ordusu'nun baskısı altında bulunuyordu. Dağıstanlılar arasında da 1917 Mayısından beri küçük bir gurup (Celâleddin Korkmasov, D. Dahadayov, M. Hiziroyev, S. Gabiev) bir taraftan komünistlere yakınlık gösterirken, diğer yandan da memlekette ihtilâlci - demokratik bir rejim kurma gayreti içindeydiler. Kuzey Kafkasya milliyetçileri, Kuzey Kafkasya millî menfaatlerini koruma maksadıyla 1 Mayıs 1917'de Dağ Halkları (Kabardin, Çeçen, Ösetin, İnguş, Çerkes, Karaçay, Avar) nın birliğini kurdular. Bu birlik yanında Temir - Han Şura şehrinde kurulan «Cemiyet-i İslâmiye» çalışmalar yapıyordu. 1917 Eylülünde bu cemiyet Dağıstan Millî Komitesi adını aldı. Komitenin şehirlerde ve bü-

yük köylerde şubeleri çalışmakta idi. Komünist ihtilâlinden sonra Millî Komite hâkimiyet için savaşmak mecburiyetinde kalmıştır. Rus Komünistler Bolşevik İhtilâlinden sonra Petrovsk şehrinde harekete geçtiler. Onlar burada bir Askerî İhtilâl Komitesi kurarak Rus - Komünist hâkimiyetini muhafaza etmek gayesi ile çalışmalara başladılar. 25 Mart 1918'de Kuzey Kafkasya Millî Hükümeti Petrovsk şehrini zaptetmek için askerî harekete başladı ve aynı gün şehri işgal etti. Rus Komünist kuvvetleri gemilerle Astarhan şehrine çekildiler. Petrovsk limanından sonra, millî kuvvetler Hasav - Yurt ve Derbent şehirlerini işgal etmişler ve böylece Kuzey Kafkasya ile Bakû arasındaki demiryolu bağlantısını kesmişlerdi. Moskova, Dağıstan'ı komünist hâkimiyetine sokmak için Astarhan yoluyla çalışmalarına devam ediyordu. Dağıstanlı komünistlerden Ulubiy Buynakskiy Astarhan'da bulunan Kızıl Ordu'nun yardımını sağladı. Kızıl Ordu Petrovsk şehrini işgal etmek için bir alay göndermişti. 17 Nisan 1918'de Kızıl Ordu birlikleri Petrovsk yakınlarına geldi. Yapılan savaştan sonra 20 Nisan'da Kızıllar şehri ele geçirdiler.

27 Nisanda millî kuvvetler şehre tekrar hücum ettilerse de zayiat vererek geri çekildiler. Millî kuvvetlerin bu yenilgisinden sonra, Bolşevikler Temir - Han - Şura şehrinde üç çiftçi, iki asker ve bir memuru kazanarak bunlar vasıtasıyla Sovyetlerin propagandasına başladılar. Ruslar 2 Mayıs 1918'de bu şehirde askerî ihtilâl komitesi kurmaya muvaffak oldular. Kızıl Ordu birlikleri ile millî kuvvetler arasında savaşlar devam etmekteydi. 1918 Ağustosunda milliyetçiler Sovyetleri tam olarak zayıflattılar. Kuzey Kafkasya Millî Hükümeti'nin isteği ile Türk Ordusu 6 Ekim 1918'de Derbent ve 24 Ekimde Temir - Han - Şura şehirlerini işgal etti. Mondros mütarekesinden sonra Osmanlı Devleti Harbiye Nazırı 23 Kasım 1918'de Türk Ordusunun Kuzey Kafkasya ve Azrebaycan'dan geri çekilmesi için emir vermek

zorunda kaldı. Rusya Komünistleri ve onların yerli yardımcıları millî kuvvetlerin hâkimiyeti zamanında Kumtarkala (Petrovsk ile Temir - Han - Şura arasında) köyünde gizli merkezi karargâhlarını kurmuşlardı. Bu karargâh Rus XI. ordusu ile beraber çalışarak Kuzey Kafkasyanın Sovyet hâkimiyetine girmesini gerçekleştirmiştir. Kuzey Kafkasya'nın işgaliyle Lenin ve Sverdlov çok yakından ilgilenmişlerdi. Moskova, Kuzey Kafkasya'yı işgal için X. Orduyu seferber etmişti. Kirov komutanlığı altında bulunan bu ordunun bir kısmı 16 Ocak 1919 da Astarhan şehrine geldi. Moskova'nın Milliyetler Meselesi Komiseri Stalin ahali arasında gizli propaganda için Dağıstanlı komünist Buynakskiy başkanlığında bir heyeti gizli olarak Dağıstan'a göndermişti. 1919 Şubatında Kumtarkala'da Rusya KP'sinin Dağıstan Vilâyet Komitesi gizlice teşkil edildi. Kızıl Ordu da Kuzey Kafkasya hudutlarında icraata başlamıştı. Rus birlikleri müşkül bir duruma düştü. Kızıllar yalnızca Kızlar köyünü Sovyetlerin XI. ve XII. ordularından hayatta kalanların ve diğer birliklerin karargâhı olarak muhafaza edebilmişti. 1919 Şubatında General Denikin komutanlığı altında bulunan Beyaz - Rus orduları Dağıstan'a hücûm ettiler ve Mayıs sonuna kadar Kızlar, Petrovsk, Derbent gibi yerleri ele geçirdiler. Denikin, Kuzey Kafkasya Millî Hükümetine karşı hareket etmiş ve hükümetin dağıtılmasını istemiştir. Millî Hükümet buna razı olmadı. 24 Mayıs 1919'da General Denikin Millî Cumhuriyet Parlamentosunun süresiz bir zamana kadar dağıldığını ilân etti. General Halil (Rus generali tesirinde) geçici Dağıstan Hükümetini kurdu. Millî Hükümetin ne Bolşeviklerle, ne de Beyaz - Ruslarla çalışmak istemeyen milliyetçi üyeleri (Kotsov, Salik, Haydar Bammat, Kantemir gibiler) Azerbaycan'a iltica ettiler. Gizli halde çalışmakta olan komünist gurup Temir - Han - Şura şehrinde yaşayan Şeyhül - İslâm Ali Hacı Akusunskiy'i elde ederek, ona 16 Temmuz 1919'da Denikin'den Dağıstan'daki

kuvvetlerini geri çekmesini talep ettirdiler. Denikin bu talebi kabul etmemiştir. Şeyhül - İslâm Temir - Han - Şura halkını isyana davet etti. Halkın isyanı Denikin tarafından kanlı olarak bastırıldı. Bu şekilde başka yerlerde de Denikin'e karşı isyanlar başlamıştı. Sovyet Rusyanın XI. Ordu Komutanı Kirov Kafkasya Komünist bürosuna 12 Kasım 1919'da isyancıların bütün masraflarının XI. Ordu tarafından karşılanacağını bildirdi. 30 Kasım 1919'da Kirov kurye ile isyancılara üç milyon ruble, 6 Kasım 1919'da tekrar on milyon ruble göndermiştir. Beyaz - Ruslara karşı isyan eden halk kızıllardan gelecek tehlikeyi sezememiştir. Kızıl Ordu'nun parasıyla onun propagandacıları ve askerleri de memlekete giriyordu. Bunu milliyetçi liderler biliyordu. Necmeddin Gotsinski, Ali Han Kantemir ve Said Bek 3 Ekim 1920'de Sovyetlere karşı isyan ettiler. Halk bu liderlerle beraber oluyordu. Kızıl Ordu bunlara karşı Kasım 1920 sonunda Ocak 1921 başına kadar 14. ve 32. Tümenleri, 2. Moskova Tugayını ve başka bazı birlikleri seferber etmiştir. Kızıl Ordu 1921 Mayısında milliyetçi antisovyet isyancılara büyük bir darbe vurdu.

20 Ocak 1921'de Rusya Sovyet Cumhuriyeti, Dağıstan Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurulmasına karar verdi. 1 Aralık 1921'de Temir - Han - Şura şehrinde (bu şehre sonradan Dağıstanlı Komünist Duynakskiy'nin adı verilmiştir) Dağıstan Sovyetlerinin ilk kurultayı toplandı. Bu kurultayda icra komitesi başkanlığına N. Samurskiy ve komiserler şurası başkanlığına Korkmasov getirildi.

Yukarıda kısaca beyan ettiğimiz hâdiseler gösteriyor ki, komünizm Kuzey Kafkasya Türk ve Müslüman toprağında doğmamış ve büyümemiştir. Azınlıkta bulunan, önce sosyalist, sonra Sovyet devrinde komünist görünmüş bir gurup Kuzey Kafkasyalı, Rus Komünistleriyle işbirliği yaparak ve Kızıl Ordu'yu Kuzey Kafkasya'ya sokarak bu

memlekette komünizmi hâkim kılmışlardır. Azerbaycan'da olduğu gibi Kuzey Kafkasya'da da Ruslara bağlı olmayan bir komünizm yoktur. Bütün mazlum Türk ülkelerinde olduğu gibi Kuzey Kafkasya'ya da önce Rus silâhı, sonra komünizm ideolojisi girmiştir. Uzun zaman bu durumdan kurtulmak isteyen Türklerin mücadeleleri netice vermemiştir.

Komünizmin Kırım'a Girişi

Kırım Türkleri 9 Aralık 1917'de Millî Kurultaylarını toplayarak Kırım'ın istiklâlini ilân ettiler. Fakat bu durum ne Rus sosyalistlerinin, ne de komünistlerinin hoşuna gitti. Bolşevikler Sivastapol şehrinde İhtilâl Komitesi kurmuşlardı. Bu komite 1917 Aralık ayında Kırım'da Bolşeviklerin hâkim olması için teşebbüslerde bulunmuştu. Bu komitenin başkanı Rus komünisti Gaven idi. Sivastapol'daki Rus Komünist İhtilâl Komitesi 9 Ocak 1918'de Bahçesaray'daki Kırım Millî Hükümetine bir ultimatom göndererek millî hükümet askerlerinin silâhsızlandırılmasını talep etti. Bu talep, Millî Hükümetçe reddedildi. Kırım'da hâkimiyet kurmak isteyen başka kuvvetler de var edilir. Bunları aşağıdaki hadiselerden görüyoruz:

27 Ocak 1918'de Sivastapol'daki Kızıl Rusya askerleri millî hükümet binasına hücum ettiler. Hükümet ve parlamento üyeleri dağlara kaçmak zorunda kaldılar. Millî Kırım Cumhuriyeti'nin Başkanı Çelebi Cihan 23 Şubat 1918 de Kızıl Ordu'nun Karadeniz filosu hapishanesinde öldürüldü. Rus komünistleri 27 Ocak 1918'den 25 Nisana kadar Kırım'a hâkim oldular. Kırım Türkleri Bolşevikler aleyhinde mücadeleye devam ettiler. Nisan sonunda Alman birlikleri Kırım'ı işgal etti. 21 Nisanda Kırım Türklerinin temsilcileri ile Alman ordusu temsilcileri arasında Kırım devletinin hürriyeti konusunda müzakerelere başlandı. Almanlar Kırım

Millî Hükümetinin kurulmasına râzı oldular. 8 Mayıs 1918'de Kırım Büyük Kurultayı toplanarak kendi hükümet üyelerini seçti. 25 Haziran 1918'de General Süleyman Sulkiviç başkanlığı altında Kırım'ın istiklâli yeniden ilân edildi. 10 Mayıs 1918'de Ukrayna Halk Cumhuriyeti Başkanı Skorapadskiy Almanya'nın Kiev Büyük Elçiliğinden Kırım'ın Ukrayna sınırları içine katılmasını rica etti. Ukrayna Dışişleri Bakanı da 30 Mayısda aynı talebi tekrar etti. Kırım Millî Hükümeti Ukrayna'nın bu talebine karşı çalışmalara başladı. 1918 Eylülüne kadar Ukrayna ve Kırım devlet adamları Almanlar nezdinde çalışmalarına devam ettiler. Talât Paşa'nın Berlin seyahati esnasında Kırım temsilcilerine gösterdiği ilgi neticesinde Almanlar sulh anlaşmasına kadar Kırım'ın istiklâlinin taraflarından himaye edileceği konusunda söz verdiler. Ukrayna ise faaliyetlerine devam etti. Kırım'da yaşamakta bulunan Rus Sosyalist ve Komünist teşekkülleri Kırım'ın Ukrayna'ya değil, Rusya'ya bağlanmasını talep etmekteydiler. 30 Ekim 1918'de Türkiye ve 11 Kasımda Almanya mütareke imzalamak mecburiyetinde kaldılar. Teslim olan Almanya tabiî olarak artık Kırım Hükümetini himaye edemezdi. 16 Kasım 1918'de Sulkiviç istifa etti. Bakanlar Kurulu Başkanlığına Saloman Kırım (Kırım'daki Müsevi dininden olan Karayım Türklerinden) seçilmiştir. Salamon Hükümeti Beyaz - Rus (Antibolşevik Ruslar) Ordusunun tesiri altında kalmıştır. 17 Nisan 1919'da General Denikin komutanlığı altındaki Rus Anti - komünist ordusu Kırım'ı işgal etti. Salomon kabineyi yalnızca Ruslardan teşkil etmek zorunda kaldı. Onun kabinesinde bulunan Ruslar da Kırım'ın Rusya'ya bağlanmasını açıkça talep etmeye ve bu yolda çalışmaya başladılar. Kırım Türkleri Salomon kabinesi ve Rusların faaliyetlerine karşı çalışmalar yaptılarsa da başarı elde edemediler.

General Denikin'in askerleri Kırım'ı işgal ettiği günlerde Bolşevikler de Kırım seferine hazırlanıyorlardı. Bolşevik-

ler 10 Nisan 1919'da Simferapol şehrini işgal ettiler. Buradan başlıyarak da 30 Nisana kadar Kırım'ın tamamını ele geçirdiler. 30 Nisan 1919'da Bolşevikler Kırım Sovyet Sosyalist Cumhuriyetini kurdular ve bunun başına Lenin'in kardeşi Ulyanov'u getirdiler. Kırım SSC 1 Haziran 1919 da resmen Rusya Sovyet Cumhuriyeti ile askerî dayanışma anlaşmasını yaptı. 24 Haziran'da General Denikin Komutanlığı altındaki Beyaz Rus Ordusu Kırım'ı tekrar işgal etti. General Denikin Kırımlılara millî hükümet kurma hakkını vermedi. 3 Nisan 1920'de General Denikin'in yerine gelen Vrangel de Kırım istiklâlini tanımadı. Kırım Türkleri de bu Ruslarla birlikte çalışmak istememişti. 11 Kasım 1920'de Kırım Kızıl Rusya ordusu tarafından yeniden işgal edildi ve bu Türk ülkesi Rusya Sovyet Cumhuriyetinin bir parçası olarak ilân edildi. Kırım'ın idaresi ve Kırım meselesinin halli Macaristanlı komünist Bela Kun'a verildi. 18 Ekim 1921' de Kırım Rusya'ya dahil bir Muhtar Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti olarak ilân edildi. Görüyoruz ki, Kırım'da işgal orduları birkaç defa değişmiş, Kırım Türkleri zaman zaman hürriyetlerini muhafaza etmişlerdir. Son olarak Kırım'ı işgal eden Kızıl Ordu ülkeye Komünizmi kesinlikle sokmuştur. Buradaki durum da önce Kızıl Ordunun hâkimiyeti ve sonra da Kızıl Ordu himayesindeki Bolşeviklerin hâkimiyeti oldu. Kırım'ın bağımsızlığını ne Beyaz (anti - bolşevik) Ruslar ne de Kızıl Ruslar istemişlerdir. Tarih bize gösteriyor ki, Rus devlet menfaatleri konusunda birbirlerine rakip Rus partileri dahi birlikde hareket etmişlerdir. Ruslar kendi aralarında kan dökmüşler, lâkin eskı Rus İmparatorluğuna dahil olan Gayrirus ülkelerin Beyaz Rusların hâkimiyeti altında olmazsa, millî hükümetlerin elinde bulunmaktansa, Kızılların hâkimiyetinde kalmasına rıza göstermişlerdir. Bu sebeptendir ki, Beyaz Rus Ordusu ne Kafkasya'ya ne Kırım Türklerine istiklâl vermiştir.

İdil - Ural Türk Ülkesinde Komünizmin Hâkim Oluşu

İdil (Volga) - Ural bölgesinde yaşamakta olan Türkler (Tatar, Başkurt ve Çuvaşlar) Rusya'da komünist ihtilâlinden önce 22 Temmuz 1917'de İdil - Ural Millî Muhtariyetini ilân etmişlerdir. Bolşevik ihtilâlinden sonra bu muhtariyet İdil - Ural Türklerinin millî menfaatlerini koruma yolunda çalışmaktaydı. Fakat, Rus komünistlerinin aldıkları tedbirler, İdil - Ural ülkesinin millî esasta yönetilmesine imkân vermiyordu. Kazan'da Kerenskiy devrinde kurulmuş olan İşçiler - Askerler ve Çiftçiler Sovyeti, Bolşevik İhtilâlinden sonra tamamen Rus komünistlerinin hâkimiyeti altına girmişti. Bu Sovyet'e komünist Y. S. Şeynkman başkanlık yapmıştı. Ruslar Kazan'da bu Sovyet vasıtasıyla harekete geçtiler. Kazan'daki komünist idare 9 Aralık 1917'de «Sovyet hâkimiyeti aleyhindeki insanların Kronstadt hapishanesine gönderilmesi» hakkında karar verdi. Bu Sovyet, 26 Şubat 1918'de Kazan vilâyeti Sovyet Komiserler Heyetini tayin etti. 11 Rus Komiserler olarak tayin edildi. Fakat, bu komiserler heyeti 3 Temmuz 1918'de dağıtılarak bunun yerine, Sovyet Hükümeti İç - Rusya Müslümanlar Komiserliğini kurdu. Kazan Sovyetleri nezdinde bunun bir şubesi açılmıştı. Bu idare, İdil - Ural Türklerini komünist hâkimiyetine sokmak için gayret ediyordu. Milliyetçi Türkler ise kendi millî idarelerinden vazgeçmiyorlardı. İdil - Ural Millet Meclisi 20 Kasım 1917'den, 1918 Ocak ayına kadar Ufa şehrinde İdil - Ural meseleleri ile meşgul olmuştur. Millî Meclis, İdil - Ural ülkesinde hâkimiyetin millî esaslara göre teşkil edilmesini istiyordu. 1918 Ocak ayında 1917 Mayıs'ında kurulmuş olan Müslüman Askerî Şurası toplanmıştır. Bu topalntıda İdil - Ural Cumhuriyeti'nin kurulması talep edildi. Türklerin bu talebinden haberdar olan Bolşevik - Ruslar onların Sovyet - Komünist politikası için zararlı olduğunu da idrak etmişlerdi. Kazan Sovyet İcra Komitesi 26 Şubat 1918'de Şeynkman ve Yakubov Başkanlığında «İntilâl karargâhı» kurarak buna çok geniş yetkiler verdi. Bu karar-

gâh 28 Şubat'ta Sovyet - Komünist yolunda bulunmayan milliyetçi liderlerden 200 kadarının tevkifi için emir verdi. Kazanlıların İlyas Alkin, Muzaffer, Cangir Alkin, Takumbet gibi millî liderleri hapishanelere gönderildi. Sovyetlerin bu terör politikasını gören Müslüman Askerî Şûrası Kurultayı, Tatar Cumhuriyetini ilân ederek, Kazan Sovyetleri ve müslüman Komiserliği üyelerini hapsetmeye karar vermişti. Kazan'da vaziyetin cidî oluğunu gören Moskova, buraya askerî birlikler sevkederek işgal ettirdi. Kazan Sovyetleri, Tatar Millî Sovyet Cumhuriyeti Liderlerine 28 Mart 1918 günü millî polis hareketini 4 saat içinde durdurmasını bildirdi. Milliyetçiler Kazan şehrinin Türk kısmını merkez yaptılar. Şehrin Ruslarla meskûn kısmında Komünist Ruslar hâkimdiler. Millî Hükümet polis kuvvetlerinin silâhsızlandırılması talebini reddeti. Aynı gün, Ruslar Kazan şehrinin Tatar kısmına hücum ederek ele geçirdiler. Şehrin Rus kesiminde Rus Garnizonu, yeni getirilen askerler ve silâhlandırılan Ruslar bulunmaktaydılar. Rusya Sovyet Hükümeti 27 Mayıs 1918'de Tatar - Başkurt Sovyet Cumhuriyeti kurulmasına karar verdi. Fakat bu kararın bir tesiri olmadı. Çünkü Kazan'da bulunan Ruslar böyle bir Cumhuriyetin kurulmasından da korkuyorlardı. Rusya Hükümeti, İdil - Ural Türklerinin 1917 Mayıs'ında kurdukları **Millî İdare ve Millî Şûraları** 1918 Mayıs'ında yasakladılar. Rusya KP'sinin Kazan komitesinde yalnız Ruslar harekette bulunuyorlardı. Kazan, Sovyet Rusya için birçok cihetlerden önem arzediyordu; şöyle ki, şehir Moskova'ya çok yakın olduğu için bu şehirde Sovyet hâkimiyetinin olmaması Moskova'nın herzaman tehlike altında bulunması demekti. Rusya Komünist Hükümetinin gizli ihtiyat altın ve gümüşü de Kazan'da idi. (43.000 Pud altın, 20.000 Pud gümüş); Kazan'ı işgal etmek için milliyetçi Türklerin dışında, gönülü Beyaz - Rus Ordusu da teşebbüslerde idi. 7 Ağustos 1918 tarihinde Kazan, Beyaz - Rus kuvvetleri tarafından işgal edilmiştir. Beyaz

Ruslar komünist liderlerinden bir kısmını hapsettiler. (Şeynkman, S. Gassar, A. Komlev, H. Hatayeviç, M. Mejlauk ve Mulla Nur Vahitov gibi) ve bunları öldürdüler. Öldürülenler arasında bulunan Molla Nur Vahitov, Bolşevik İhtilâlinden önce Kazan'da din adamı olarak çalışmış ve «Terakkiperver» fikirlerin sahibi olmuş bir kimseydi. Bolşevikler onu iç Rusya Müslümanlarının Komiseri olarak tayin etmişlerdi. Bu Kızıl Hoca da komünist propagandasını Müslümanlar arasında yaymak için Rusların bir âleti olmuştur. Kazan'ın Beyaz - Ruslar tarafından işgali kızıllar için ölüm tehlikesi doğurdu. Bundan kurtulmak için Sovyet Rusya tedbirler almağa başlıyarak askerî kuvvetleri Kazan etrafına topladı. Kızıl Ordu 10 Eylül 1918'de Kazan'ı işgal etti. İdil - Ural Cumhuriyet Hükümeti (millî hükümet) inin faalıyetleri zaten 12 Nisan 1918'de yasak edilmişti. Beyaz Ruslar da milliyetçilerin çalışmalarına izin vermemişlerdir. 1918 yılı sonuna kadar İdil - Ural'ın Tatar bölgesi tamamen Ruslar tarafından işgal edildi. Kazan, Beyaz Ruslar tarafından işgal edildiğinde buradaki Komünist Partisi gizli faaliyetlerde bulunuyordu. 13 Eylül 1918'de Kazan Komünist Partisi Komitesi yeniden toplanarak komite başkanlığına E. Veger, sekreterliğine V. Pokrovskiy'i seçdi. Komite üyeleri içinde bir tek Türk yoktu. 1919'dan itibaren Tatar Türkleri arasından komünist üyeler seçilmesine önem verilmiştir. 1917'de de kendilerinin «sosyalist» olduklarını söyleyen Türkler komünist olarak ilân edilmiştir. İdil - Ural Türkleri arasında «komünist kadro» nun teşkili Sovyet Rusya için hayati meselelerdendi, çünkü «milletlerin hürriyeti» nden konuşmakta olan Rus komünistlerine, kendi siyasetlerini yürütebilmeleri için yerli ahali arasından bir gurubun varlığı zaruri idi. Rusya Sovyet Hükümetinin 27 Mayıs 1920 kanunuyla komünizmin devlet mekanizmi olarak Tataristan Muhtar SSC'i kurulmuş ve böylece komünizm hâkimiyeti temin edilmiştir.

İdil - Ural ülkelerinde yaşamakta olan Başkurt Türklerinin liderleri İdil - Ural'ın devlet birliği meselesinde Tatar liderleri ile anlaşamamışlardı. Onlar 28 Kasım 1917'de Başkurdistan Cumhuriyetini ilân ettıler. Rus Bolşevikleri Başkurtları Tatarlardan ayırma siyasetini koruyorlardı. Bunun yanında Rusya Sovyet Hükümeti Başkurdistan Muhtar Millî Cumhuriyeti'nin varlığından korkmaktaydı. Moskova, 22 Mart 1918'de Tatar - Başkurt Sovyet Cumhuriyeti'nin kurulması hakkında karar verdi. 27 Mart 1918'de ise yalnızca Başkurdistan Sovyet Muhtar Cumhuriyeti'nin teşkili projesi ile meşgul olundu. Bolşevikler Ufa şehrinde, Başkurt milliyetçileri ise Orenburg şehrinde faaliyet göstermekteydiler. Amiral Kolçak Komutanlığında Sibirya'da Krzıl Ruslara karşı savaşan Beyaz Rus Ordusu 1919 Nisanında Başkurdistan'ı işgal etti. Sovyet idarecileri, Başkurt Hükümetinin faaliyetini 3 Şubat 1918'de yasak etmişlerdi. Fakat hükümet gizli olarak çalışmalarına devam etmekteydi. Sovyet Rusya durumun kendisi için tehlikeli olduğunu acele olarak sezdi; Başkurdistan ve Doğu Cephesine tekrar 110.000 den fazla Kızıl asker gönderdi. Başkurt Millî Hükümeti 7 Haziran 1918'de asker toplamağa karar verdi ve bunu takiben Başkurt Millî Birliklerini teşekkül ettirdi. Bu birlikler Bolşeviklere karşı döğüşe başladılar. Başkurt liderleri ile birlikte çalışmak temayülü gösteren Beyaz Ruslar Başkurtların istiklâl talebini kabul etmemişlerdi. Kolçak, 1918 Kasımında Başkurt Millî Hükümetinin çalışmalarını yasaklamıştı. Bolşeviklere karşı dövüşmekte olan Başkurt alaylarının durumu başka bir gelişme yolu takip etti. Kolçak, Kazaçik - Ruslarının Başkanı Dutov'u bütün Başkurdistan'a hâkim olarak tayin etmişti. Millî Hükümet Başkanı Ahmet Zeki Velîdi (= Togan) bir heyeti Bolşeviklerle müzakere etmesi için M. Halik reisliğinde Ufa şehrine gönderdi. Velîdi şayet Sovyet - Rusya Başkurdistan'a muhtariyet tanırsa, o zaman Başkurt alaylarının Sovyetler safına geçeceğini

bildirmiştir. Ufa şehrindeki Bolşevik İhtilâl Komitesi Başkanı Nimvitskiy Lenin'e bu heyete karşı nasıl davranılması gerektiğini sormuş ve heyet hakkında rapor vermiştir. Lenin, Halik ile müzakerelere devam edilmeli, şayet Başkurt alayları Kolçak kuvvetlerine karşı savaşa başlarsa Sovyetler aleyhinde bulunanlar affedilmeli, **«Sovyet - Rusya tarafından Başkurt'lara tam olarak millî istiklâl verileceği garanti edilmelidir»** diye talimat verdi. Müzakerelerden sonra, Sovyet Rusya Hükümeti ile Başkurt Hükümeti arasında 18 Şubat 1919'da anlaşma imzalandı. Başkurtların 7 alayı Sovyet ordusu saflarına geçti. Başkurt hükümeti temsilcileri 27 Şubat 1919 Simbir şehrinde Sovyetlerin Doğu Cephesi Komutanlığı ile temaslara geçti ve Moskova'da Milliyetler Komiserliğinde Başkurt Hükümeti ile Sovyet Rusya Hükümeti arasında «Başkurdistan Muhtar Sovyet Cumhuriyeti hakkında anlaşma» imzalandı. Bu Başkurt Cumhuriyetini idare etmesi için Sovyetler Zeki Velîdî'yi İhtilâl Komitesi Başkanı olarak tanıdılar. Zeki Velîdî ise bu Sovyet idaresinden millî kuvvetleri yeniden teşkilâtlandırmak için faydalanma yolunu tuttu. Komünist Ruslar, Başkurdistan'ın yönetimini Başkurtlara vermeyi vaadettiler, lâkin her şeyi Kızıl Ordu ve Komünist Partisi vasıtasıyla kontrol altına almaya çalıştılar. Başkurt Millî hareketini boğmak için Tatar Komünistlerini faaliyete geçirdiler. 22 Aralık - 3 Ocak 1919'da Moskova'da Doğu Halkları Komünist teşekküllerinin kurultayı toplandı. Sultan Galiyev, Tatar - Başkurt Sovyet Muhtar Sosyalist Cumhuriyeti teklifini ortaya attı. Başkurtlar adına konuşan Gali Şamigul «Başkurt Cumhuriyeti daha komünistler ortada yokken yaratılmıştır» dedi. Moskova, Tatar - Başkurt Birliğinin kurulmasını istememişti. Tatar - Başkurt Sovyet Cumhuriyeti'nin kurulması hakkındaki 22 Mart 1918 tarihli karar, 13 Aralık 1919'da yürürlükten kaldırıldı. 16 Ocak 1920'de Başkurdistan İhtilâl Komitesi milliyetçilerin tesiri ile, Rusya KP vilâyet komite üyele-

rinin tevkifine karar vererek bu kararı icra etti. İhtilâl Komitesi Başkanı Yumagul bu icraatın başında bulunmuştu. Kızıl Ordu bu duruma çok kızmış ve Yumagul'la birlikte arkadaşlarını tevkif etmiştir. Başkurt İhtilâl Komitesi ile Rusya KP Vilâyet Komitesi arasındaki çatışma böylece devam etmiştir. 14 Mart 1920'de Rus Komünist ihtilâli liderlerinden Trotski Moskova'dan Ufaya gelerek bu iki teşekkülü birleştirmeğe gayret etti. 1920 Nisanında Moskovaya Rusya KP Merkez Komitesi tarafından çağırılan Zeki Velîdî Moskova'da gözaltında tutuldu. Moskova, Başkurdistan meselesi ile meşgul olmaları için Vikman ve Mostovenko adlı iki güvenilir komünisti Ufa'ya gönderdi. 19 Mayıs 1920' de Rusya Sovyet Hükümeti, «Başkurdistan Muhtar Sovyet Cumhuriyetinin devlet sistemi» hakkında karar vererek, dış siyaset maliye, ticaret, iaşe meselelerinin, posta telgraf ve askerlik işlerinin doğrudan doğruya Rusya hükümeti tarafından yürütüleceğini bildirdi. Moskova'nın bu karar ve emrini Başkurt İhtilâl Komitesi'nin 7 Başkurt üyesi reddettiler. Rusya Komünist Partisinin Başkurt Komitesi (Ruslardan ibaret) ve Kızıl Ordu yöneticileri bunlar aleyhinde tedbirler almağa başladı. 15 Temmuz 1920 de İhtilâl Komitesi üyeleri bu idarede çalışmaktan vaz geçti. Bunlar Yeni - Osman köyüne giderek burada bir toplantı yaptılar. Kızıl Ordu bunlar üzerine asker gönderdi. Önce Başkurt Millî Hükümetinde sonra Başkurt İhtilâl Komitesinde çalışmış olan Başkurt üyelerden yalnız birisi Ruslarla birlikte harekete devam eti. Yeni - Osman köyünde karargâh kuran diğer üyeler daha sonra Türkistan'a geçtiler. Rusya, Başkurdistan için yeni bir İhtilâl Komitesi kurmak zorunda kaldı. Petersburg şehrinde Bolşevik İhtilâlinden önce işçilik yapmış olan Feyzullah Mansuroğlu bu Komiteye Başkan olarak tayin edildi. Amâ, bütün işler Moskova'dan gönderilmiş olan yardımcısı Vikman tarafından yürütülmüştür. Sovyet -'Rusya 25 Temmuz 1920'de Başkurdistan Sovyetleri-

nin 1. Kurultayını topladı. Bu Kurultay'a 43'ü Rus, 27'si Başkurt olmak üzere 103 kişi katıldı. Adıgeçen kurultayda Bolşevikler, Başkurt Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin İcra Komitesini teşkil ettiler. Bununla Başkurdistan'da yönetim tamamen Rusların eline geçmiş oldu. Fakat az da olsa milliyetçilerin tesiri mevcuttu. 26 Eylül 1921'de Rusya KP Merkez Komitesi Başkurdistan'daki durumu müzakere etti. 1922 Ocak ayında Başkurdistan KP'si içinde bulunan milliyetçiler aleyhinde tedbirler alınmağa başlandt. Komünistlerin tam hâkimiyeti 1924 - 1925'de gerçekleşti. Bu şekilde İdil - Ural ülkesinde de komünist ideolojiden önce Rus silâhları harekete geçirilmiş ve memlekete sokulmuştur. Rus Silâhlı Kuvvetlerinin zaferi komünist rejimin temellerini atmıştır.

Türkistan'a Komünizmin Kanlı Girişi

Türkistan toprak genişliği bakrmından Türk Dünyasının en büyük, ahali bakımından ise Türkiye'den sonra büyük ülkesidir. Bu memlekette 1917 Rus İhtilâlinden önce, yalnız bir Müslüman, Hatuntayoğlu, Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin üyesi idi. Rus Sosyal İhtilâlciler Partisine üye olan ancak iki veya üç Türkistanlı vardı. Bunların Türkistan Türkleri arasındaki tesiri yok denecek kadar azdı. Bolşevik İhtilâlinden sonra Taşkent'deki Rus Garnizonunun yardımı ile Rus Komünistleri hâkimiyeti ellerine alarak, 1917 Kasım'ında Türkistan icin Sovyet Komiserlerini tayin ettiler. 16 Rus Komiserine Koltsov adlı bir Rus Başkan olmuştu. Rus Komünistlerinin bu hareketlerini gören ve onlarla anlaşamayan Türkistanlı milliyetçiler Taşkent'den Kokand şehrine gelerek burada 12 Aralık 1917'de Türkistan Muhtar Cumhuriyetini ilân ettiler. Moskova ve Taşkent'deki Rus komünistleri Türkistan Türklerinin bu teşebbüslerine karşı idiler. 13 Ocak 1917 de Taşkent halkı «Ya-

şasın Muhtariyet» diye sokaklara döküldü. Rus komünistleri nümayişçiler üzerine ateş açtı. Rusya ve Taşkent'deki Sovyet Komiserleri adı geçen Millî Muhtar Hükümetin yıkılmasına 30 Ocak 1917 de karar verdiler. 20 Şubat 1918 Kızıl Ordu Kokand şehrini işgal etti. Ermeni silahlı kuvvetleri ile beraber Kızıl askerler işgal akşamı katliâma başladılar ve 100.000 den fazla Türkü öldürdüler. Millî Hükümetin ordusu yoktu. Kızıl birliklerine karşı direnmeğe çalışan polis kuvvetleri başarı kazanamadı ve şehri terketti. Kokand şehrinin işgali ve millî hükümetin yıkılması Türkistan Millî Mücadelesinin başlamasına temel olan hâdisedir. 1918 Şubat'ında Sovyet Rusya aleyhinde Millî Mücadele başladı. Taşkent'de hâkim olan Ruslar Türkistan'daki Rus Askerî Birlikleri ile bu mücadeleyı bitiremediler. Bu sebepten Rusya'dan yeni askerî kuvvetler getirildi.

Türkistan'ın Kazakistan kısmında 1917 Aralık ayında Orenburg şehrinde Alaş - Orda Millî Hükümeti kuruldu. Sovyet Rusya bu hükümeti de tanımamıştı. Beyaz Rus Ordusu Türkistan'ın kuzey taraflarını (bugünkü Kazakistan Sovyet Cumhuriyeti'nin Aral ve Balkaş gölleri arasındaki kısmın kuzeyi) işgal ettikten sonra, 22 Ekim 1918'de Alaş Orda Hükümetinin faaliyetlerini yasak etti. Millî Alaş - Orda askerleri bir taraftan Beyaz Ruslarla, diğer taraftan Kızıllarla savaşmak zorunda kaldılar. Milliyetçiler her iki kuvvete karşı döğüşebilmek için gerekli güce sahip değildiler. Beyaz Ruslar milliyetler meselesi hakkında konuşmak dahi istememişlerdi. Buna karşı Bolşevikler, hiç olmazsa sözde ve kâğıtta kalsa bile millî mesele hakkında demagoji yapmaktaydılar. Alaş - Orda liderleri Rusya'dan gelen büyük tehlikenin her ikisinden de (Kızıl ve Beyaz Ruslar) kurtulabilmek için «milletlere istiklâl tanıyacağız» diyen bolşeviklerle anlaşma yoluna girdiler. 19 Aralık 1919'da Alaş - Orda Hükümeti askerleri Sovyet Rusya Kızıl Ordusuna tes-

lim oldular. Sovyet Ordusu Alaş - Orda Hükümeti mensupları ile birlikte çalışmayı vaat etmişlerdi. Alaş - Orda'nın Bökey Han, Baytursun, Tinişbay gibi liderleri Sovyet idarelerinde çalışmaya başladılar. Bu şahısların Sovyet siyasetini millî yola sokma çabaları başarısızlıkla neticelendi. Sovyetler bu milliyetçi unsurların tesirlerinden 1930 - 1937 yılları arasında kurtulabildiler.

Türkistan'ın başka bölgelerinde Millî Mücadele devam etti. 1918 - 1934 aralarında devanı ettirilen millî mücadele tarihi bugüne kadar mufassal olarak yazılmamıştır.

Kızıl Ordu yarı müstakil devlet olarak yaşamakta olan Hiva Hanlığını 1920 Şubat'ında ve Buhara Hanlığını 1920 Eylül'ünde ortadan kaldırarak Türkistan'ın bu bölgelerinde Müstakil Halk Cumhuriyetleri kurdurmuştur. Bu müstakil devletlerin istiklâlini tanıyan Sovyet Rusya bunların iç meselelerine müdahale etmekten geri durmamıştır. Rusya, Buhara ve Hiva (Horezim) devletlerini 1924 sonunda ortadan kaldırmıştır.

Sovyet Rusya'ya karşı Türkistan Millî Mücadelesinin ayrıca tarihî önemi vardır. Türkistan'da Sovyet Rusya hâkimiyetine karşı mücadele başladığı zaman (1918 Şubat'ı) Türk ülkelerinin hiçbirinde bunun gibi heyecanlı ve kanlı mücadele başlanmamıştı. Osmanlı Türkiye'si harp içindeydi; bütün Doğu, müstemleke veya yarı müstemleke halinde yaşıyor ve mazlum Türk ülkelerinde Rusya'ya karşı kanlı savaşlar henüz başlanmamış bulunuyordu. 1916 isyanında kana bulanan Türkistan yine kan dökmek zorunda kalmış ve neticede Sovyet Ruslar kendi hâkimiyetlerini kurmuşlardır. 1924 yılına kadar Türkistan'daki bütün Rus kuvvetleri (eskiden beri Türkistan'da bulunan Rus askerleri, sömürgeci Ruslar, Çar memurları, Komünist Ruslar, Kızıl Or-

du) Türkistan'ın yeniden istilâsı ile meşgul olmuşlardır.

Türkistan'da Sovyet Rusya Ordusu başarı kazandıktan sonra bu memlekete komünizm sokulmuş ve yerleştirilmiştir. Zaten Taşkent'de eski Rus ordusu olmasa idi, o zaman bu şehirde Sovyet Komiserlikleri de kurulmazdı. Taşkent'deki Rus Komiserleri Türkistan'a komünizmi sokmak için gerekli ilk temeli atmışlardır. Önce Türkistan'daki eski Rus ordusuna sonra da Rusya'nın Genel Ordusuna istinad etmişlerdir. Komünizmi Türkistan'a Türkistan Türkleri değil, Rus Ordusu ve Rusya'nın yeni komünist emperyalizmi getirmiştir. Sovyet yazarlarıyla aramızda günümüze kadar devam eden ideoloji tartışmalarına göre, münakaşa Türkistan'da Sovyet Komünist hâkimiyetinin yerli Türk ahalisine bağlı olmaksızın, millî hukuka tecavüz edilerek yerleştirilmiş olması noktasında toplanmaktadır. Sovyetler «Türkistan halkı Sovyet rejimi için Ruslarla birlikte hareket etti» diyorlar. Biz ise, hayır, böyle değil, o günkü Türkistan Türkleri komünizm ile müspet cihetten ilgilenmemişlerdir. Komünizm Rusya'dan silâh vasıtası ile getirildi, demekteyiz. Bütün dokümünlar ve araştırmalar neticesinde ulaştığımız kanaat, komünizmin Rusya'dan ithal edildiğidir. Bu «ithalâtın» dil ve yolu önce silâh, sonra propaganda olmuştur. Sovyet Ruslar, «evet, önce Türkistan'a yerleşelim, sonra millî bağımsızlık hakkında konuşalım» diyerek 10 - 15 Türkistanlıyı kazandılar ve bu şahısları kendi politikaları için çalıştırdılar. Moskova millî bağımsızlık bir yanda dursun, millî esasta bir muhtariyet dahi vermemiştir. Türkistan yeniden Sovyetler Birliği adını taşıyan Rusya İmparatorluğunun bir parçası haline getirilmiştir. Türkistan'a komünizmin sokulması tarihin dehşetli sayfalarından birisidir. Küçük bir bahiste buna yalnızca işaret edilebilir. Bu mesele ancak ciltler dolusu araştırmalardan sonra dünyaca anlaşılabilir bir hale gelebilir. Türkistan komünizme karşı kendisini korumak için 3 milyondan fazla evlâdını şehit vermiş-

tir. Bu gerçek bugüne kadar ne Ruslarca, ne de Türkistanlılarca unutuldu.

Komünizm Yakutistan'a ve Tuva Türk Ülkesine Ne Şekilde Girdi

Komünist ihtilâlinden sonra Yakut Milliyetçileri ve Rus Sosyal İhtilâlcileri Rusya'daki komünist hâkimiyetini tanımadılar. Yakut Millî Komitesi Yakutistan'ın muhtariyetini istemişti. Kerenskiy Hükümetinin Yakutistan Komiseri Solovyev Sovyet hâkimiyetini tanımamıştı. Yakut Millî Komitesi, Sosyal İhtilâlci ve komünist olmayan sosyal demokratlar 20 Kasım 1917'de «Yakutistan halkının rahatını koruma komitesi» ni kurdular ve Sovyet hâkimiyetini tanımadıklarını bildirdiler. 22 Şubat 1918.de Solovyev Yakutistan Vilâyet Meclisini kurdu. Bu Meclis yalnız Rusya'daki geçici Anayasa Meclisini tanıyacağını ilân etti. Solovyev etrafında bulunan Yakut Milliyetçileri, Rusya yerine Japonya'dan mal getirilmesini talep ettiler. Bunlarrn karşısında Rus komünistleri de Rusya hâkimiyetini Yakutistan'da yerleştirmek için faaliyet göstermekteydiler. Komünistler Yakutistan İşçi ve Çiftçi Sovyetlerini kurmak için çaba sarfediyorlardı. Onlar 25 Mart 1918'de Yakut şehrinde Yakutistan İşçi Temsilcileri İcra Komitesini kurdular. Bu Komite Sibirya'daki Sovyet idaresi kanalıyla temasa geçti. Posta - telgraf kontrolunu ellerinde tutuyorlardı. Rus komünistlerinin bu hareketlerine karşı Yakutistan Vilâyet Meclisi 28 Mart 1918'de İşçi Temsilcileri Sovyetinin 29 üyesini hapsetti. 29 Mart'ta Sibirya Sovyetleri bunların serbest bırakılmasını talep etti. Yakutistan bu talebi reddetti. 2 Nisanda Sovyetler Sibirya'dan Yakutistan'a gönderdikleri telgrafda buraya askerî birlikler göndereceklerini bildirdiler. Yakutistan Vilâyet Meclisi Sovyet Rusya'ya itaat etmiyeceğini tekrar bildirdi.

Doğu Sibirya Kızıl Ordu Karargâhı asker sevketme emrini aldı. 28 Mayıs 1918'de Kızıl Askerler Ridzinskiy komutasında İrkut şehrinden Yakut şehrine serefe çıkarılmıştı. Kızıl Ordu qskerleri sefere başlamadan önce, Bolşeviklerin gizli teşkilâtları Sibirya'daki Kızıl Ordu Karargâhı ile temasa geçmişlerdi. 1 Temmuz 1918'de Ridzinskiy komutası altındaki askerler üç saatlik bir savaştan sonra Yakut şehrini ele geçirdiler. Sovyet tarihçileri bu vakayı «Yakut sosyalistlerinin başarılı ihtilâli» olarak yazdılar. (Bk. Novgorodov, **Yakutiye'de Ekim İhtilâli,** Rusça, Novosibirsk, 1969, 164 s.) Sovyet kaynaklarından bu ülkeye de komünizmin silâh zoru ile girdiğini öğrenmiş oluyoruz. 2 Temmuz 1918' de bütün Yakutistan'da örfi idare ilân edildi. 5 Ağustos 1917'den 14 Aralık 1919'a kadar Yakutistan, Beyaz Rus Ordusunun hâkimiyeti altında kalmıştır. Kızıl Ordu 15 Aralık 1919'da Yakut şehrini yeniden işgal etti. Bütün hâkimiyet Kızıl Ordu Karargâhı eline verildi. Yakutistan'da millî liderleri Nikiforov, Orosin 1918'den sonra Sibirya'da Sovyet idaresinde hizmete başlamışlardı. Yakutistan son defa işgal edildikten sonra, Kızıl Ordu bunların Sovyet idarelerinden kovulmasını talep etti; yalnız Yakutlar arasına Sovyet tesirinin sokulması maksadıyla bunlardan istifadeye karar veriidi. 1920'de bu şahıslar da hapsedildiler. Yakut Türk Milliyetçileri 1917 ihtilâlinden sonra «saha Omuk» (Yakut milleti) «Saha Aymak» (Yakut Kavmi) gibi cemiyetlerini kurmuşlardı. «Saha Aymak» 5 Ağustos 1920'de yasaklandı. «Saha Omuk» cemiyeti Rus yazarlarına göre «milliyetçi, mücadeleci propaganda» yürütmüştür (S.A. Tokarov, **Yakut Halkı Tarihinden Parçalar,** Rusça, Moskova 1958, 225 s.). Bu milliyetçi teşkilât 1928'e kadar Yakutistan'da anti - sovyet propaganda ve isyanları teşvik etmiştir. Kızıl Ordu yardımı ile 20 Haziran 1920'de Yakut şehrinde ilk Komünist Parti Bürosu açıldı. Yakutların Sovyetler aleyhindeki faaliyetleri devam ediyordu. 2 Mart 1922'de Yakut mil-

liyetçileri Curapçı kasabasında kendi kurultaylarını topladılar. Bu kurultay milliyetçilerden G. Efimov'u geçici Yakut Vilâyet Halk İdaresinin Başkanı ve V. Korobeynikov'u Yakut Halk Ordusunun Komutanı olarak seçmiştir. Bu teşebbüs de Sovyetler tarafından 1924 yılına kadar ortadan kaldırıldı.

Yakutistan'ı Sovyet hâkimiyeti altına sokmak için 8 Şubat 1921'de Sovyet Rusya Milliyetler Komiserliğinin Yakut Şubesi açılmıştır. Milliyetler Komiserliği, Yakut Vilâyet İhtilâl Komitesi ve Sibirya İhtilâl Komitesinden 16 Mayıs 1921'de Yakutistan Sovyet Muhtariyeti'nin kurulması konusunda bilgi istedi. Yakutistan'daki komünist Ruslar «Yakutistan'a muhtariyet verilmemesini» bildirdiler, çünkü Yakut Burjuvazisi «sarı komşulara yakın» (Japonlar kastediliyor) ve halkın kültür seviyesi de yüksek değilmiş. Yakutistan KP'sinde 1921'e kadar bir Yakut Şubesi dahi yoktu. 16 Şubat 1922'de Sovyet Hükümeti Yakutistan Muhtar SSC'nin kurulması hakkındaki kararı kabul etti. 1 Haziran 1922'de Yakutistan Halk Komiserler Şûrası (13 kişi) kurulmuştur. Bunlardan ancak 6'sı Yakut idi. Bu şekilde Yakutistan'a sokulan komünizm günümüze kadar devam etmektedir.

Tuva Türk ülkesi ancak 1914'de Rusya Devlet himayesi altına sokulmuştur. Bolşevik ihtilâline kadar burada 12.000 kadar Rus yaşıyordu. İhtilâlden sonra, Ruslar 6 Aralık 1917'de bir toplantı yaparak, bu toplantıda bolşevizmi propaganda ettiler. Fakat Kerenskiy Rusya'sının komiseri burada sovyet hâkimiyeti için izin vermedi. 16 Mart 1918'de yeniden bir toplantı yaparak, bu toplantıda sovyet hâkimiyetini ilân ettiler. Sovyet Ruslar, Tuva'daki Rus Bolşevik hareketini Hakas Türklerinin Minusun kasabasından idare ediyorlardı. Tuva'daki Ruslar Tuva Vilâyet Sovyetini kurdular. 11 Haziran 1918'de Tuva'daki Rusların ve 13 Haziran 1918'de Tuva halkının kurultayları top-

landı. İki Kurultay arasında anlaşma imzalandı. Anlaşmada «Tuva halkı kendisini tam mustakil olarak yönetecek, serbest olduğundan hiç bir halkın hâkimiyetinde yaşamıyacak» şeklinde yazılmıştı. 1918 sonunda Tuva'yı Beyaz Rus ordusu .(Kolçak) işgal etti. Tuva'nın küçük bir kısmı da Moğolların eline geçti. Sovyet Rusya ordusu bunlar aleyhinde savaşa başladı ve 1921 başında Kızıl Ordu, Beyaz Rus kuvvetlerini Tuva'dan kovdu. 1921 Temmuzunda Kızıl şehrinde KP teşkil edildi. 13 Ağustos 1921'de Sug — Başi kazasında Tuva halkı temsilcilerinin kurultayı toplandı. Bu toplantıda Tannu - Tuva Halk Cumhuriyeti ilân edilmiştir. Kurultay aldığı kararda, Tuva'nın müstakil devlet olduğunu, yalnız devletlerarası münasebetlerde Rusya Sosyalist Cumhuriyetinin himayesi altında faaliyet göstereceğini bildirmiştir. 12 Şubat 1922'de Tuva'daki «Rus halkının İcra Komitesi» ile Tuva hükümeti arasında yapılan bir anlaşma neticesinde Ruslar kendi kendilerini idare etme hakkını elde ettiler. Bu anlaşma ile Ruslar mustakil bir devlet toprağında Rusya'nın bir kolunu himaye etmiş oldular. Tuva Türkleri 1922'ye kadar parti hayatının ne olduğunu bilmiyorlardı. 1921 yazında Oyun Kursedi adındaki bir Tuvalı parti kurmak teşebbüslerine geçmişti. Kursedi 28 Şubat 1922'de Turan kasabasında 40 kişiyi toplamış ve toplantıda Tuva Halk Partisinin kurulmasına karar verilmiştir. Bu parti yavaş yavaş Tuva'daki Ruslar arasında bulunan komünistlerin tesiri altına girdi. Komünist İnternasyonali de bu partiyi kendi nüfuzu altına almıştı. Sovyet Rusya ile bu parti Tuva'ya Sovyet rejimini sokuyorlardı (sınıf mücadelesi, devletleştirme, ticarette devlet tekeli). Hattâ, çiftçilerin kollektifleştirilmesi (1928 den sonra) başlamıştı. 1935 yılında Tuva Halk İhtilâl Partisi, Komünist İnternasyonalinin 7. Kongresinde bu internasyonale (Komintern) üye olarak kabul edildi. Sovyet Rusya 1941'e kadar Tuva Halk Cumhuriyeti'ni Sovyetler Birliği-

nin bir bölgesi haline getirmeğe gayret etti. 26 Nisan 1941 de Tuva Cumhuriyeti guyâ «Sovyetler Birliği hükümetinden Tuva'nın SSCB'ye kabul edilmesini istemiş». Yalnız milletlerarası vaziyet bu isteğin Sovyetler Birliğince yerine getirilmesíne imkân vermemiştir. 16 Ağustos 1944'de Tuva Halk Cumhuriyeti'nin Küçük Kurultayı toplandı ve «Sovyetler Birliğine katılmak» isteği beyan ettirildi. Sovyetler Birliği 11 Ekim 1944'de Tuva'nın SSCB'ye katılmasına ve onun RSFSR'nin bir vilâyeti olmasına karar verdi. Görülüyor ki, Sovyet Rusları ne türlü hilelerle uzun zaman bekledikten sonra müstakil küçük bir Türk ülkesini Rusya'nın bir parçası haline getirmişler ve burada komünizm tohumunu Ruslar eliyle çoğaltmışlardır. Tuva Türkleri, Tuva'da azınlık olarak yaşayan Rus komünistlerinin ve Sovyet Rusya'nın baskısı altında komünist hâkimiyetine sokulmuşlardır.

Doğu Türkistan'da Komünistlerin Hâkimiyet Yolu

Doğu Türkistan Çin hâkimiyeti altında olduğundan ve Çin'de komünistler 1949'da hâkimiyeti kazandıklarından, diğer Türk halklarına nisbeten komünizm buraya son zamanlarda girmiştir. Bu Türk ülkesinde Rusya komünistleri Bolşevik İhtilâlinden sonra komünizm propagandasına başlamışlardı; lâkin komünist rejimi bu memlekete sokamamışlardı. Doğu Türkistan millî inkilâbı zamanında (1930 - 1933) çok sayıda Rus komünisti, Çin (Çan - Kay - Şek) hükümetine millî mücadeleyi bastırmak için yardım perdesi altında Doğu Türkistan'a yerleştirilmişlerdi. Ama, onlar burada komünizmi hâkim kılacak güçte değildiler. Ruslar Doğu Türkistan'a sahip olan Çinlilerin bu ülkeden vazgeçmeyeceklerini anlayabiliyorlardı.

Çin'de komünist hareketi kuvvetlendiği zaman, Doğu Türkistan Rus komünistlerinin Çin komünistlerine yardım merkezi haline gelmişti. Doğu Türkistan Çin'de komünizm

propagandası için mühim bir bölge olmuştu; çünkü Türklerin millî kurtuluş hareketleri Çin hükümetini rahatsız etmekte ve Rus komünistlerini sevindirmekte idi. Meselâ, İli vilâyetinde Ali Han Tura başkanlığında 1944 Temmuzunda isyan başlamış ve milliyetçi isyancılar 7 Ağustos 1944 de Doğu Türkistan Cumhuriyeti'ni ilân etmişlerdi. Bu Cumhuriyetin silâhlı kuvvetleri 20 Eylül 1945 de Altay vilâyetini de Cumhuriyet sınırları dahiline katmışlardı. Bu böyle olmakla beraber, Rusya Millî Doğu Türkistan Cumhuriyeti'nin devlet adamları nezdinde kendi «müsteşarlarını» tayin etmişti. Ali Han Tura Reisicumhurdu, yanında Batı Türkistan'dan gönderilen Muhsin adlı birisi, Maliye Bakanı nezdinde Gorkiy, Din İşleri Bakanı nezdinde Cafer Kâri, Maarif Bakanı nezdinde Abdullahoğlu, Dahiliye Bakanı nezdinde Ali «müsteşar» olarak bulunmaktaydılar. Sovyet maslahatçılarının başkanı Vladimir Stepanoviç idi. Sovyetler 12 Kasım 1944'de İli vilâyetinde «Merkezî İhtilâl Karargâhı», kurmuşlardı. Bu karargâh vasıtası ile Doğu Türkistan'ın Çin aleyhindeki millî hareketi devam ettirilmekteydi. Urumçi'deki Sovyet Başkonsolosu isyancı Türklerle Çin arasında irtibat sağlıyordu. 12 Temmuz 1946'da Çin Hükümeti ile Doğu Türkistan Hükümeti arasında bir anlaşma imzalanmıştır.

Bu anlaşmaya göre Doğu Türkistan hükümeti 25 kişiden ibaret olacak ve bunların 15'i Türk, 10'u Çinlilerden seçilecek idi. Doğu Türkistan Cumhuriyet Hükümeti ile Çin Hükümeti arasındaki ülkenin geleceği hakkında pek önemli olan anlaşmanın ön müzakereleri devam ederken Cumhurbaşkanı Ali Han Tura ortalarda görünmüyordu. Onun kaderinin ne olduğunu kimse bilmedi. Sonradan öldürüldüğü öğrenildi. 1946'da Doğu Türkistan yeni hükümeti kurulduğu zaman eski Sovyet ajanı Ahmet Can Kasım bu hükümette Başbakan Yardımcısı oldu. Doğu Türkistanlılar

Sovyetlerin «Çinliler aleyhinde» olmalarına aldanarak Sovyetlerin gerçek yüzünü görememişlerdir. Sovyetler «Millî harekete yardım» perdesi altında bu ülkede komünizm hâkimiyeti için temel atmışlardır. Çin Komünist ordusu Doğu Türkistan hududuna geldiği zaman, Sovyet Rusya'nın Urumçi'deki Başkonsolosu Çin komünistlerinin isteklerini yerine getirmiştir. Başkonsolos 10 Ağustos 1949'da Doğu Türkistan'daki milliyetçi Çin ordu komutanlığından, Doğu Türkistan'ın Çin Komünist ordusu emri altına verilmesini talep etmiştir. 26 Eylül 1949'da Çin (milliyetçi) Komutanı Tao ve Doğu Türkistan Valisi Burhan Şahidi Kızıl Çin Ordusu ile Doğu Türkistan'ı teslim etme anlaşmasını imzalamışlardır. Çin komünistleri 29 Eylül 1949'da Urumçi'de Doğu Türkistan hâkimiyetini ellerine aldılar. Burhan Şahidi' nin de gizli bir komünist olduğu sonradan ortaya çıktı. Komünist Çin onu Doğu Türkistan Valisi olarak tayin etti. Doğu Türkistan Türkleri komünist rejimine karşı savaşmaya başladılar. Mücahidler millî istiklâl istiyorlardı. Liderlerinden Canım Han Hacı 12 Aralık 1950'de Çin komünistleri tarafından esir alınmış ve 4 Nisan 1951 de asılarak öldürülmüştür. Osman Batur, Kansu savaşında esir düşmüş ve 29 Nisan 1951'de öldürülmüştür. Kızıl Çinliler 1951 Nisanına kadar Doğu Türkistan'da komünistlere karşı dövüşen Türklerden 72.000 kadarına ölüm cezası vermişlerdir. Kaşgâr şehrinde 1 Eylül 1950'ye kadar 5.000'den fazla Türk öldürülmüştür. Bir taraftan Rus komünistlerinin ve diğer taraftan Çin komünistlerinin Doğu Türkistan'da oynadıkları oyunlar neticede bu memlekete de komünist rejimini getirmiştir. Bu Türk ülkesine önce Çin komünist silâhlı kuvvetleri girmiş ve arkasından komünizm gelmiştir.

KOMÜNİZM VE TÜRKİYE

Komünizm Rusya'da devlet şekli haline geldiği zaman, Osmanlı Türk İmparatorluğu 1. Cihan Harbi içindeydi ve

Rusya'ya nazaran daha kuvvetli idi. Müttefikler harbi kazanmak için bütün güçleri ile Osmanlı İmparatorluğu üzerine yüklenmişlerdi. Muharebe sona ermek üzereydi. Rusya, İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğunu parçalama planları mevcuttu. Rus komünistleri Rusya'da hâkimiyeti aldıklarında zayıf olduklarını gördüler ve savaştan kurtulma çareleri aramağa başladılar. Sovyet Rusya «Türkiye'ye el uzatma» taktiğini kullanmıştı. Çar Rusyası ile, Türkiye hakkında, müttefiklerle yapılan anlaşmaların yürürlükten kaldırıldığını ilân etmişti. Lâkin, muharebede zayıflayan ve harbi kaybetmekte olan Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasını da beklemekteydi. Bolşevikler Türkleri kazanmak için ilk tedbirleri oldılar. Meselâ, 1917 Aralık ayında İstanbul'un Müslümanlar elinde kalmasını ve Türkiye'nin parçalanma planından vazgeçilmesini beyan ettiler.

Sovyet Rusya, aynı zamanda Türkiye'de komünizm hareketi için ayrı tedbirler almağa başladı. Bunun için Türkler arasından komünistler bulmalıydı. Ruslar için Türk komünistleri gerekliydi. Bunları Türkiye dahilinde değil 1. Dünya Harbi sırasında Ruslara esir düşmüş Türkler arasından bulabilmişti. Önce Mustafa Suphi'yi kazandılar. Suphi harp zamanında Türkiye'den kaçarak Rusyaya gelmişti. O 17 Haziran 1918'de Kazan şehrinde bir gurup Türk esirini toplamış ve onlarla beraber Türk Sosyalistler teşkilâtını kurmuştur. Mustafa Suphi 17 - 18 Temmuz 1918'de Moskova'dan 10 Türk esiri ile «Rusya'nın yardımı ile Türkiye'yi kurtarmak için bir Müslüman Kızıl Ordu» kurma meselesini konuşmuştur. 22 Temmuz 1918'de Moskova'da kendilerinin sosyalist olduklarını söyleyen 20 Türk esiri bir «Türk Sosyalistleri» konferansını yaptılar. Konferansta, Türkiye'de yapılacak sosyalist ihtilâlden bahsedilmiştir. «Yeni Dünya» adlı bir gazete çıkarmağa karar verdiler. Konferansta, **«Türk Sosyalist - Komünist Partisi»** nin ku-

rulduğunu da ilân ettiler. Demek ki, TKP de Türkiye'de değil, Moskova'da kurulmuştur. **«The World Anti - Communist League»** (Dünya Anti - Komünist Birliği) nin Bülteninde (1970, No 6. S. 1)» TKP 1920 de İstanbul'da kurulmuştu» deyilen fikri yanlıştır. Yayınlanan vesikalardan görülüyor ki, bu «Parti» Rusya komünizminin hizmetinde bulunuyordu. Rusya Komünist Partisi Merkez Komitesi'nden, Mustafa Subhî tarafından 1918'de «Parti» faaliyetleri için istenen para aşağıdaki vazifelere sarfedilecekti:

— Türkiye ve İran'ın parçalanması ve Hindistan'la ilgili gizli anlaşmaların Türkçeye tercümesi için 25.000.— Ruble.

— «Bizim inkilâbımızda proletaryanın vazifeleri» adlı broşürün (30.000 nüsha) tercümesi için 20.000.— Ruble,

— Komünist Manifestosu'nun tercümesi için 45.000.— Ruble,

— Komünist (bolşevik) partisi programına ait malzemenin tercümesi için (40.000 nüsha) 35.000.— Ruble;

— Propagandacılar için hizmet parası 50.000 Ruble.

— Türk Sosyalist İnternasyonalistlerinin Kurultayı için 50.000.— Ruble.

Moskova bu paraları vermiştir. Suphi grubu ciddiyetle çalışmaya başlamıştır. Baku'da **«Yeni Dünya»** gazetesini çıkarmışlardır. Sovyet propagandasının bir bürosu olarak faaliyet göstermişlerdir. Rusların bir grup Türklerden ibaret olan Suphi komünistlerini 1920 Eylül'ünde Bakû'daki Doğu Halkları Kurultayı'nda da Türkiye için Sovyetlerin bir âleti olarak icrà etmişlerdi.

Sovyetler için Suphi çok önemli bir lider olarak hizmet etmiştir. O, Moskova'ya her zaman sâdık kalmıştır. Moskova onu Türkistan yoluyla, yalnız Türkiye için değil, belki bütün Doğu'da Sovyet propagandası için kullanıyor-

du. 1919 Aralık ayında Moskova, Taşkent şehrinde «Şark'da Beynelmilel Propaganda Şûrası» nı teşkil etti. Bu «Şûra» Rusya KP'si Türkistan Komisyonu'nun bir şubesi olarak çalışmağa başlamıştır. «Şûra» nın nizamnamesinde bu teşkilâtın vazifeleri şöylece gösterilmiştir.

a) Doğu'nun bütün ihtilâlci teşkilâtları ve partileri ile temaslarda bulunmak ve onlara maddî ve manevî yardımlar yapmak; onların faaliyetlerini birleştirerek yönetmek;

b) İhtilâlci ve parti teşekküllerinin bulunmadığı yerlerde bunları teşkil etmek ve kuvvetlendirmek;

c) Doğu memleketlerinde ihtilâlci propaganda ve hareketler teşkil etmek.

(Nişanov, **Buhara Sovyet Halk Cumhuriyeti,** Rusça, Taşkent, 1969, s. 169)

Sovyetler bu mühim teşkilâtın başkanlığına Türk Komünist Partisi Lideri Mustafa Suphi'yi tayin etmişlerdi. O bir taraftan Türkistan'da komünizm tesirinin kuvvetlenmesi için gayret sarfederken, diğer taraftan da Doğu'da komünizm propagandası ile meşgul olmuştu. O, Türk ve Müslüman olduğu için halktan hürmet de görüyordu. Mustafa Suphi bu mesuliyet taşıyan vazifede iken Ruslar onu 1920 Sonbaharında 15 Türk komünisti ile beraber Türkiye'ye gönderdiler. Suphi Türkiye'de buradaki komünist hareketin «beyni» olacaktı. Fakat Moskova'nın hesabı tutmadı. 1921 yılı başında Suphi ve «ortakları» Trabzon'da bir kazaya uğradılar. Moskova'nın sevgili dostu Suphi ve «şirketi» öldü, fakat Türkiye'de komünist hareketini devam ettirecek kimseleri kazanmak Sovyet Rusya'nın önemli düşüncelerinden biri haline geldi. Moskova elbette, Türklerden bir gurup komünist kazanabildi. Onlar, Türkiye dışında açıkça Türkiye içinde gizlice çalışmalarına devam ettiler. Millî Kurtuluş Savaşını «sosyalist ihtilâli yoluna» sokmak arzusunun hata olduğunu Moskova sezdi. Kurtuluş savaşı millî

yolda gerçekleştikten sonra, Sovyetler Türk devletini içten bozma siyasetine başladılar. Bu siyasetin hâlâ devam etmekte olduğunu, Türkiye Türklerinin mükemmel olarak bildiklerinden şüphe edilemez.

Moskova, Mustafa Suphi'yi kaybettikten sonra Türklere komünizmi his ve şiir yoluyla anlatabilecek birisini bulmuştu. Bu şahıs da Nâzım Hikmet'di. Nâzım Hikmet 2 Eylül 1921'de gizli olarak Rusya hâkimiyeti altında bulunan Batum şehrine gelmiş ve orada Türk Komünistleri Bürosunda yayın işleriyle meşgul olmuştu. O 1922 - 1924'de Moskova-da Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesinde tahsil gördü. 1924 Sonbaharında gizli olarak Türkiye'ye gelerek komünistlerin «Orak - Çekiç» ve «Aydınlık» dergilerinde çalıştı. 1925 Nisanında İzmir'de komünistlerin gizli matbaasını kurmuştur. 1925 Sonbaharında gizlice Sovyetler Birliğine gitmiş ve 1926 - 1928'de Moskova'da Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesinde çalışmıştır. 1928'de gizli olarak tekrar Türkiye'ye gelmiş ve «Resimli Ay» dergisinde faaliyet göstermiştir. O, siyasî hırsız, 1938 - 1950'de Türkiye hapishanelerinde bulunmuştur. 1951'de Sovyetler Birliğine kaçmış ve orada ölümüne kadar (5 Haziran 1963) Sovyet Komünizmi hizmetinde ve Türkiye'de komünizm propagandası ile meşgul olmuştur. 1965'den itibaren onun yazıları Türkiye'de açıkça ve bol olarak neşredilmiştir. Nâzım Hikmet komünizmin Türkiye'deki faaliyetlerine yalnızca bir misaldir. Nâzım gibilerin hazırlandığı hakkında da daha fazla yazmamıza lüzum yoktur.

Moskova Türkiye'ye komünizmi diğer Türk ülkelerine olduğu gibi silâh zoru ile sokamıyor. Çünkü Türkiye bir devlettir ve bu devletin kendisine has müdafaa kuvvetleri vardır. Bunun için Moskova Türkiye'ye komünizmi infiltrasyon yoluyla sokma teşebbüslerindedir. Türkiye'de komünist bir kadro ve yabancı memleketlerdeki Türk komünist-

leri, Türkiye'de komünizmi yerleştirmek için çalışmaktadırlar. Türkiye'de komünizmi hâkim kılmak Sovyetler Birliği KP'si ve hükümetinin temel siyasetlerinden birisidir. Komünizmin, zamanımızda Türkiye'de Sovyetler Birliğinin silâh tecavüzü ile değil, ideolojik propaganda yolu ile girmeyi tasarlamaktadır. Bu ise Moskova'nın stratejisidir. Moskova bundan vaz geçemez, çünkü Sovyetlerin «barış içinde yan yana yaşama» (koeksistenz) siyaseti ideolojik bakımından koeksistenzi kabul etmemektedir. İdeolojik mücadelenin devam edeceğini her gün, her saat isbat etmektedir. Dünya, müstakil Türkiye'de yapılan komünist propagandasının tesirlerini görmektedir.

Günümüzün Türkiye'sindeki anarşist hareketler komünizmin bir görünüşü olarak kabul edilebilir. Bir gurup «Sosyal adalet» in komünizmle gerçekleşeceğini iddia ediyor. İnsanları öldürüyorlar ve bunu insancılık olarak takdim ediyorlar. Sömürücülük aleyhindeyiz diyorlar. Fakat Rus emperyalizmine göz yumuyorlar. Kalkınmadan bahsediliyor, yol olarak sosyalizm gösteriliyor. Anti - emperyalizm diye haykıranlar emperyalizmin nerede olduğunu da görmek istemiyorlar. Türkiye'nin mustakil olmadığını iddia edenler, şayet Türkiye müstakil olmasa idi, bu iddiaların da olmayacağını idrak etmiyorlar. Gericilik diye İslâm'a hücum ediliyor. Türkiye'de sanki başka milletlerin hakkı varmış gibi «diğer milletlerin hürriyetinden» bahsediliyor. Bir gurup, komüncüler olarak İstanbul'un altını üstüne getirip, «hakkımızı talep ediyoruz» diye halka hayatı yaşanmaz hale getiriyor. Bunun gibi unsurlar Türkiye'de anormal hayat için çalışmaktadır. Moskova Türkiye'de bu menfi gelişmenin olgunlaşmasını beklemektedir, çünkü «Evrim» (evolüsyon) dan «Devrim» (revolüsyon) yapmak dileğindedirler.

Bugünkü Türkiye komünist âlem için halli gerekli bir problemdir. Türkiye'de komünizm hâkim olabilseydi, bu ül-

kede Brejnev doktrini (Sovyetler Birliğinin Sosyalist devletleri koruma hakkı) uygulanabilecekti. Bununla Batı Avrupa boğulacak ve Orta Doğu da kolaylıkla Rusların hâkimiyetine geçecekti. Millî Türkiye devleti Moskova planlarına engel olmaktadır. Bu sebepden Moskova Türkiye'yi komünistleştirme yolundadır. Ruslar doğrudan doğruya Türkiye'ye asker gönderemezler. Ama, Türkiye'de dört beş kişi «biz sosyalist ihtilâli yaptık, bize yardım ediniz» dediği zaman, Sovyet ordusu «yardıma» gelecektir. Bunun için tarih şahittir. Meselâ, Sovyetlerin Türkistan Cephesi Komutanı Frunze, T Ağustos 1920'de Lenin'den Kızıl Ordu'nun Buhara seferi hakkında talimat istemişti. Lenin verdiği talimatın bir maddesinde şöyle diyordu:

«Bizim hudutlarımız dahilinde bulunmuş olsa da, küçük veya büyük bir Buhara İhtilâli Merkezi bizden Buharaya hücum etmemizi isterse, askerlerimiz buraya gidecektir.»

Kızıl Ordu bu «ihtilâl merkezi» ni bulmuş ve 1 Eylül 1920'de Buhara'yı işgal etmiştir. Türkiye'de de aynı oyun tekrarlanmak istenmektedir. Bugünkü komünizm Türkiyedeki bir gurup bozguncu ile işbirliği yapmaktadır. Bu unsurlar Türkiye'de azdır, lâkin tesirleri küçümsenemez.

Sovyetler, komünizmin Türkiye'ye yerleşmesi amacıyla, Türkiye'yi araştırma ve öğrenme meselesine de büyük önem vermektedir. Bunu aşağıdaki belgelerden görebiliriz:

BAZI SOVYET KAYNAKLARINDA TÜRKİYE MESELELERİ

Rus ilim adamları, yazarları ve idarecileri asırlardan beri Türkiye'nin meseleleri ile yakından meşgul olmuşlardır. Ayrıca Türkiye'yi öğrenmek Rusya siyasetinin temel gö-

revlerinden birisi idi. Rusların 1612'de Moskova'yı «3 ncü Roma» olarak ilân etmelerinden sonra, Türkiye hakkındaki araştırmalar daha da artırılarak bu, Rusya İç ve Dış siyasetinin bir parçası olarak kabul edilir oldu. Kendilerini «Bizans İmparatorluğunun mirasçısı» olarak kabul eden Ruslar, İstanbul'u zapt etmek konusu üzerinde durmuşlar ve bu politika Deli Petronun vasiyeti ile resmî hale getirilmişti. İstanbul'u ele geçirme arzusu, Türkiye'yi (Çarlık - Rusyası devrinde, Türk - Osmanlı İmparatorluğunu) öğrenme zaruriyetini doğurmuştur; çünkü araştırmalar yoluyla Türkiyenin kuvvetli ve zayıf taraflarını mükemmelen öğrenmek mümkün olacaktı.

SSCB İlimler Akademisi tarafından 1961'de Moskova'da neşredilen **«Türkiye Bibliyografyası»** (1) adlı kitapta Rusya'da 1713 - 1917 seneleri arasında Türkiye hakkında neşredilen eser ve makalelerin ortalama olarak 5116 adet olduğundan bahsedilmektedir (2). Bunlardan 1610 eser

---

(1) Bibliografiya Turtsii (**Türkiye Bibliyografyası**) (1717 - 1918); hazırlayanlar: T.P. Çerman ve B.M. Dantsig, SSCB İlimler Akademisi, 264 Sahife

(2) Yukarıda zikredilen **«bibliyoğrafya»** da neşredilen eserlerin sayısı ve bunların konuları aşağıda gösterildiği gibidir:
No. 1 - 264 Marks ve Engels'in Türkiye hakkındaki fikirleri,
No. 265 - 327 Lenin'in Türkiye hakkındaki fikirleri.
No. 328 - 446 Türkiye hakkındaki genel eserler,
No. 447 - 552 Osmanlı İmparatorluğunun ahalisi ve etnografyası,
No. 553 - 884 Türkiye'yi gezen seyyahların yazıları,
No. 885 - 1350 Türkiye'nin iktisadi meseleleri,
No. 1351 - 2187 Türkiye tarihi
No. 2188 - 2858 Rusya - Türkiye münasebetleri,
No. 2859 - 4430 Türkiye'de milliyetler meselesi,

Rusya ve Türkiye münasebetleri ile ilgili meseleleri ihtiva etmektedir. Bu eserler içinde ikinci sırayı Türkiye'deki **«Milliyetler meselesi»** ile ilgili yazılar almaktadır; bunların sayısı da 816 adettir. Demek ki, Rus araştırmacıları, 1713 — 1917 yıllar arasında bu mesele ile ilgili her yıl 4 eser neşretmişlerdir. Bizim bu makalemizde, Çarlık — Rusyası devrinde neşredilen Türkiye ile ilgili eserlerin izahını yapmayacağımız anlaşılır bir durumdur, çünkü bu kanunun aydınlanması kendine has bir araştırmayı gerekli kılar.

Sovyet — Rusya, Çarlık — Rusyasının devamı olduğundan, Sovyet devrinde de hızla, Rusya'da Türkiye'yi araştırma veya Türkiye hakkında kendi ideolojisine uygun olan fikirler ileri sürme cereyanı başlamıştır. Tabiidir ki, dünyada her kültürlü milletin vekilleri, komşularını yahut diğer halkları ilmi bakımdan veya devlet menfaatları noktai nazarından lâyıkiyle öğrenmek için teşebbüslerde bulunmuşlardır. Sovyet Rusyasında Türkiye meselesi ile ilgili yazılar o kadar çoktur ki, —bu konuda aşağıda ayrıca izahat vereceğiz - bu yazıları Türkiye'de ne kadar öğrenilebilindiği de mühim bir meseledir. Türkiye'de şimdiye kadar Sovyetler Birliğini öğrenme sahasında yazılan içinde: **«Sovyetler Birliğinde Türkiye meselesi hakkında neler düşünülmüştür veya düşünülmektedir»** sorusunu sorarak, buna cevap vermeğe çalışmış olan araştırmalar hiç yapılamamış intibaını uyandırmaktadır (3). Bu sebeptendirki, ba-

---

No. 4431 - 4448 Kadınlar meselesi,

No. 4449 - 4739 Devlet nizamı ve kanunlar meselesi,

No. 4740 - 5037 Lisan meselesi,

No. 5038 - 5116 Maarif ve Matbuat meselesi.

(3) Türkiye kütüphanelerinde çalıştığım zaman bu meseleye dair herhangi bir yazı göremediğimden bu fikirdeyim. Türkiye'de Komünizm aleyhinde şiddetli mücadelede olan Dr

zı Sovyet kaynaklarında Türkiye meselesi hakkında küçük bir araştırma yapmak arzusunu duyduk. Bundan maksadımız, Sovyetler Birliğindeki Türkiye'ye dair olan fikirleri kısaca öğreniş yoluyla her bir okuyucumuz için, şu Atasözü ile beyan edilen «Sen dostunun kim olduğunu söyle, ben senin kim olduğunu sana söyleyeyim» fikrinin kendisi tarafından muhakeme edilişine imkân vermektir.

Ekim 1917 ihtilâlinden sonra Sovyet - Rusya'da Türkiye hakkındaki fikirler, Komünist - Sovyet Hükümeti tarafından Türk halkının samimiyetini kazanma yönüne kanalize edilmiştir. Bu sebepten Sovyet hükümeti; 3.XI.1917 tarihli beyanatında: «Rusya Cumhuriyeti, onun hükümeti —Halk Komiserler Şûrası—, yabancı memleketlerin parçalanışına karşıdırlar. İstanbul'un müslümanlar elinde bulunması gereklidir. Biz beyan ederiz ki, Türkiye'nin taksim edilmesi ve Ermenistanın Türkiye'den ayrılması hakkındaki muahede feshedilmiştir (4) diye ilân etmişti. Bu beyanat, Sovyetlerin **«İzvestiya»** gazetesinde 3.1.1918 tarihinde **«Türkiye Ermenistanı hakkında dekreti»** ile ehem-

---

Fethi Tevetoğlunun, **Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetleri** (1910 - 1960), Ankara 1967, adlı geniş kitabında Sovyetlerin Türkiye'de komünizm meselesi ile ilgili yazılarından bazı nümuneler gösterilmiştir. Mete Tunçay'ın **Türkiye'de sol akımlar** (1908 - 1925), Ankara 1967 ve Aclan Sayılgan'ın **Solun 94 yılı** (1871 - 1965), Ankara 1968, kitaplarında da Sovyetlerin Türkiye hakkındaki bazı fikirleri gösterilmiştir. Ama bu eserlerde sistemli olarak Rusya'nın Türkiye hakkındaki düşünceleri gösterilmiştir.

(4) **Poitika sovetskoy vlasti po natsional'nım delam za trigoda** (Sovyet hakimiyetinin milliyetler meselesi sahasındaki üç yıllık siyaseti), Moskova 1920, S. 78; **Vneşnaya politika SSSR** (SSCB'nin dış politikası), Moskova 1944, Cilt 1, S. 20 - 21

miyetini mutlak kaybetmişti. Sovyet - Rusya hükümeti, yukarıda zikredilen beyanattan sonra, aradan bir ay geçer - geçmez. Ermenilere aşağıdaki vaadlerde bulunmuştu:

«Türkiye Ordusunun, Türkiye Ermenistanından kısa zamanda çekilmesi ve Ermenilerden polis kuvveti teşkil edilmesi gerektir; Türkiye içlerine gönderilen Ermeni mülteciler geri getirilmelidir; Türkiye Ermenistanında halk hakimiyeti esası uygulanmalıdır» (5). Sovyet hükümeti bu fikirlerle Ermenileri Türkiye aleyhinde kullanmak arzusundaydı. Bu Dekrete Lenin ve Stalin imza koymuşlardı.

Sovyet Hükümeti adına Dışişleri Komiseri Çiçerin Dışişleri Komiserliğinin Müslüman Yakınşark şubesinin müdürü Neriman Nerimanov tarafından 20. Eylül 1919'da **«Türkiye işçilerine ve çiftçilerine»** hitaben bir demeç verilmişti. Bu demeçle: Eğer Boğaziçi İngilizlere verilecek olursa, o zaman müstakil Türkiye olamayacaktır; bu halde tarihî Türk şehri İstanbul ve müstakil Osmanlı halkı da olamayacaktır. Bu sebepten **«Türkiye işçileri ve çiftçileri** Sovyetlerle beraber Emperyalizm aleyhinde çalışmalıdırlar» (6) fikrini ileri sürmüşlerdi.

Lenin, Türkiye meselesi ile yalnız Bolşevik ihtilâlinden sonra değil, Birinci Dünya Harbi devrinde de meşgul olmuştu. O, Osmanlı - Türkiyesini 1916 yılında «Yarı müstemleke» olarak görmekteydi (7). O, 1917'de Türkiye'nin Almanya'nın malî ve askerî vassalı» haline geldiğinden bahsetmekteydi (8).

---

(5) **Politika** (4), S. 15

(6) **Politika** (4), S. 103 - 5'de bu demecin tamamı vardır. Lenin'i **Vostok** (Lenin ve Doğu), Moskova 1960, S. 193'de Çiçerin müracaatından bir kısmı ilân edilmiştir.

(7) **Lenin, Eserler** Rusça), Cilt 22, S. 269

(8) Lenin (7), S. 175

Lenin, Türkiye'nin Birinci Dünya Harbinden sonraki vaziyetini iyi anlamış ve bu memlekette komünist faaliyetleri için imkânlar aramıştı. Fakat bunun için bir yol bulamıyordu. Sovyetler, Lenin öncülüğünde Türkiye millî ihtilâlini tebrik etmekteydiler. Bu kurtuluş savaşı yoluyla, Türkiye'de kendilerine mevki kazanmak niyetindeydiler. Bu sebeptendir ki, 13 Eylül Sivas Kongresinden sonra, aradan 7 gün geçer - geçmez. Çiçerin 21.IX.1919'da «Türkiye işçileri ve çiftçilerine müracaat» etmişti. Atatürk 26.IV.1920'de Lenin'e bir mektup göndererek, Rusya ile Türkiye münasebetlerinden bahsetmişti. Çiçerin 3.VI.1920 de Türkiye Millî Hükümetine gönderdiği telgrafında, «Sovyet Rusya Hükümeti Türkiye'nin ağır zamanlarında, onunla dostluk kurmak için kendisini bahtlı kabul eder ve bu dostluk Türkiye ve Rusya halklarını birleştirecektir» (9) demişti. Aynı zamanda Sovyet Hükümeti, Türkiye'yi Ermenistan meselesinde suçlu bulmaktaydı, çünkü Ermenilerin Türklere hücumları ve Ermenilere vurulan askerî darbe, Moskova **nezdinde gûya** Sovyet - Rusyası ile Türkiye «dostluğunu bozacak» bir husus olarak hissedilmekteydi (10).

Türkiye meselesi, Eylül 1920'de Bakû'da Sovyet Hükümetinin teşebbüsü ile, 3. Komünist Enternasyonali bayrağı altında toplanan «Doğu Halkları Kurultayı» nda ayrıca tartışılmıştır (11). «Doğu Halklar Kurultayı» 44 kişiden ibaret **«Doğu Halkları Propaganda ve Hareket Şûrasını»** teşkil

---

(9) **Dokumenti vneşney politiki SSSR (SSCB dış politikasının dökümanları), 2. Cilt, Moskova 1958, S. 725**

(10) **Lenin, Eserler, Cilt 31, S. 387**

(11) **«Doğu Halkları Kurultayında» Türkiye meselesinin mühim beynelmilel meselelerden biri olduğu hakkında: G.Z. Sorkin, 1. s'ezd narodov vostoka (Doğu Halklarının Birinci Kurultayı) Moskova 1961, 79 Sahife bilgi vermektedir.**

etti. Bu «Şûra» Türkiye'nin meselelerini öğrenmek gayesiyle çalışmalara başladı. Bu Şûranın «Türkiye mümessillerine» Türk İmparatorluğunun parçalanması, büyük devletlerin Türkiye'yi kazanmak için mücadeleleri, Genç — Türkler hareketi, Ermeniler meselesi, Türkiye'de malî ve kültürel problemler, Türkiye'de mahallî meseleler (Kürtler, Araplar, Anadolu, Trakya, Batum, Kars, Ardahan gibi) sahasında raporlar hazırlanması için talimat verilmişti (12). Bu Kurultayda Türkiye BMM'nin mümessili İbrahim Tali, Anadolu Millî Hareketi hakkında bilgi verdi. Fakat onun tarafından ortaya koyduğu mesele hakkında Kurultay hiç bir karar vermedi. Sovyetler Doğu memleketlerinde Enver Paşa'dan istifade etmek fikrindeydiler. Bu sebepten onun Türkiye hakkındaki izahlarına önem vermişlerdi. Enver Paşa «Türk Ordusunun yenilmediğinden ve müstevliye karşı savaşmakta olduğundan» sözetmişti. Enver Paşanın beyanatı münasebeti ile kurultay bir karar kabul ederek şöyle demişti: «Türkiye'deki ihtilâl tebrik edilmelidir, fakat kaydedilmelidir ki, Türk halkı kendi sömürücülerini tüketinceye kadar hür olmayacaktır» (13). Bu kurultayda, Komintern başkanı Zinovyev, Türkiye hakkında çok enteresan fikirler ortaya koymuştu. O diyordu ki, «Türkiye Sovyet sistemi için çalışmalıdır... Yoldaşlar, sizler bilirsiniz ki, Sovyet Hükümeti Türkiye'de Kemâl'e yardım etmektedir. Biz bir an dahı unutmayacağız ki, Kemâl'in rehberliği altında devam ettirilen hareket Komünist hareketi değildir. Biz bunu biliyoruz. Ama, biz Türkiye işçilerini ve çiftçilerini kendi sömürücüleri aleyhinde de mücadeleye çağıracağız» (14).

---

(12) **Narodı Vostoka»**, Dergi, Bakû 1920, No. 1, S. 68

(13) **«Narodı Vostoka»** (12), S. 45 - 46. S. Enver Paşanın beyanatı münasebeti ile verilen karar, S. 47 - 48: Türkiye BMM nin mümessili İbrahim Tali'nin beyanatı.

(14) **«Narodı Vostoka»** (12), S. 19

TÜRKİYE MİLLİ KURTULUŞ SAVAŞI HAKKINDA SOVYETLERİN BAZI FİKİRLERİ

Türk Milletinin Millî Kurtuluş Savaşı hakkında Sovyet yazarları bolşevik fikirlerin muhafazasına yönelmişler. Bu sebepten, Türkiye millî kurtuluş savaşının Ekim 1917 Bolşevik ihtilâlinin tesiri altında meydana geldiğinden bahsetmektedirler (15). Millî Kurtuluş Savaşını güya Türk Komünistleri başlatmışlar (16). Bu tip fikirleri Sovyetler Nazım Hikmet vasıtasıyla da son zamanlarda beyan etmişlerdir. Nazım Hikmet'e göre; «Uzak Türkistandan Türkiye'ye makineli tüfeklerle gelmiş bolşevik hacılar,» nerede mücahitler (Partizanlara deniliyor) tehlike altında kalmışlarsa araya yardıma koşmuşlar» (17). Tabiikî, bu tip fikirlerle Sovyet Rusya'nın Türkiye millî mücadelesine yaptıkları yardım mübalğa edilmektedir.

---

(15) Bakınız: A.M. Şamsutdinov, **Oktyabrskaya revolyutsiya i natsinoal'no - osvoboditel'noe dvijenie v Turtsii.** 1919 - 22 (Ekim ihtilâli ve Türkiye'de Millî Kurtuluş Hareketi. 1919 - 22 yıllar), **«Velikaya Oktyabr i narodı Vostoka»** (Büyük Ekim ihtilâli ve Doğu halkları), Guber tahriri altında, Moskova 1957 kitabında, S. 384 - 407. A.D. Noviçev, **Vliyanie Velikoy Oktyabrskoy Sotsialistiçeskoy Revolyutsii na sudbı Turtsii** (Büyük Ekim Sosyalist ihtilâlinin Türkiye'nin kaderine Tesiri), **«Vestnik Leningradskogo Gosudartvennogo Universiteta»**, 1957, No. 20

(16) A.M. Şamsutdinov, **Natsional'no - osvoboditel'noe bor'ba turetskogo naroda v 1919 - 22 gg** (Türk Halkının 1919 - 22 Yıllarında Millî Kurtuluş Savaşı). **«Sovetskoe Vostokovedenie»**, Moskova 1956, No. 2, S. 59

(17) Nazım Hikmet, **Bolşevik Khadjii iz Turkestana** (Türkistandan gelen bolşevik hacılar), **«Sovremennıy Vostok»**, Moskova 1960 No. 11, S. 7.

Sovyet yazarları, millî kurtuluş hareketini son zamanlarda, «Kemâlizm ihtilâli kendi tabiatına has burjuva ihtilâlidir» (18) diye nitelemektedirler. Sovyet yazarlarının diğer bir fikrine göre; «Türk halkı yalnız Sovyet - Rusyanın dostluk yardımı sayesinde yabancı mütecavizlerden kurtulmuştur» (19). Bir Sovyet tarihcisi, Türk millî Kurtuluş savaşını yalnız «Türk burjuvazının hürriyet hareketi» sıfatında göstermektedir (19a).

Sovyet Rusları Türkiye millî kurtuluş mücadelesine,

---

(18) Potskhveriya, B, **Mustafa Kemal Atatürk, «Aziya i Afrika Segodnya»**, Moskova 1963, No. 12, S. 33

(19) Şamsutdinov (15), S. 67, Sovyet - Rusya ile Türkiye arasında 1920 - 22 yıllarındaki «dostluk» un manâsını Ali Fuat Cebesoy **Moskova Hatıraları,** İstanbul 1955, eserinde anlatmıştır.

Cebesoy'a göre Rusya'nın Türkiye ile dostluğa ihtiyacı vardı. Zamanımız Sovyet yazarları halihazırda bu tip fikirlerin aleyhindedirler. Dostluğun yalnızca Türkiye'nin millî menfaatleri için tesis edildiğinden bahsediyorlar. Bakınız R.G. Saakyan, **Nekotorıe voprosı sovetsko - turetskikh olnişeniy 1920 - 23 gg. v sovreınennoy turetskoy literature** (Zamanımız Türk edebiyatında 1920 - 23 yıllarındaki Sovyet Türkiye münasebetlerinin bazı meseleleri), **«Kratkie soobşçeniya İnstituta Narodov Azii»**, Moskova 1963, No. 73, S. 234 241, Barigov, Y.A., **İz istorii Sovetsko - Turetskikh otnoşeniy** 1920 - 22 gg Sovyet - Türkiye münasebetleri tarihinden, 1920 - 22 yılları,) Baku 1965, 144 S.

(19a) Samsutdinav Abdulla, **Natsio nal'no osvoboditel'naya bor'ba v Turtsii 1918 - 1923** gg Türkiye'de millî kurtuluş mücadelesi. 1918 - 1923 nci yıllar), Moskova 1966, s. 61. Aynı yazar'a göre, «millî ticarî burjuvazisi Türk halkının hürriyet hareketi, başında bulundu ve istiklâl harbinde ihtilâlcı kuvvet sıfatında faaliyet gösterdi.» (S. 60)?!

milletin istiklal yoluna, millî hükümetin beynelmilel konferanslarda Türk milletinin haklarını muhafaza meselelerine, Rusların Türk Millî İstiklâl Mücadelesinden ne yollarla istifade etmek arzusunda olduklarına (mesela, Boğazlar meselesi) kendi noktai nazarlarından bakarak kitaplar ve büyük makaleler neşretmişler. Bunların öğrenilmesi araştırmacılarının gelecekteki mühim vazifelerinden birisi olmalıdır. Burada bu kaynakların bir kısmını hatırlatmak yeterlidir:

Adamov, B., **Konstantinopol'i prolive. Po sekretnoe dokumentam bıvşekh Ministerstvo İnostrannikh del** (İstanbul ve Boğazlar. Sabık Dışişleri Bakanlığının gizli vesikalarına göre), Moskova 1925, 1. Cilt, 547 S.; 2. Cilt 1926, 473 S.*

Astakhov. G., **Ot sultanata k demokratiçeskoy Turtsii. Oçerki iz istorii Kemalizma** (Sultanlıkdan demokratik Türkiye'ye. Kemalizm tarihinden parçalar), Moskova 1926, VIII + 152 S.

Bagirov, E., **Türkiye Lozan Konferansında,** Baku 1957

Butaev, **N., Natsional'naya revolyutsiya na vostoke, Probleme Turtsii** (Doğuda millî ihtilâl. Türkiye problemi), Leningrad 1925, 213 S.

Godes, M., **Çto takoe Kemalistiçeskiy put i vozmojno li on v Kitaye?** (Kemalizm yolu nedir ve bu Çin'de kullanılabilir mi?), Moskova 1928

(*) Adamov'un bu kitabı «**Die europaeische Maechte und die Türkei waehrend des Weltkrieges**» (Dünya savaşı zamanında Avrupa devletleri ve Türkiye) adı altında (Dresden 1930 - 32) 3 cilt olarak Almancaya çevrilmişti. «**Die Welt des Islams**» 1936, Band 18, S. 145.

Gurko - Kryajin, **V.A., İstoriya revolyutsiya v Turtsil** (Türkiye'de inkılap tarihi), Moskova 1923

Mel'nik (= Miller), A.F., **Respublikanskaya Turtsii** (Türkiye Cumhuriyeti), Moskova 1927

Pavloviç (= Veltman), **M., Revolyutsionnaya Turtsii;** (İhtilâlci Türkiye), Moskova 1921, 1926 ve 1928

Roskol'nikov, F., **Turtsiya v bor'be za nezavisimosti** (Türkiye bağımsızlık için mücadelede), Moskova 1925

Sokolskiy, **N., Oçerk sovremennoy Turtsii** (Günümüz Türkiyesinden parçalar), Tiflis 1923

Sovyetler Birliğinde Türk millî kurtuluş savaşı hakkında bir kaç makale yazılmıştır ki, bunlar vasıtasiyle de Sovyet tarihçiliği kendi fikirlerini bildirmektedir (20).

TÜRKİYE'de KOMÜNİZM, SOSYALİZM VE İŞÇİ SINIFI HAKKINDAKİ SOVYET KAYNAKLARI

Moskova'da teşkil edilen «Türk Sosyalist - Komünist

---

(20) Meselâ: M. Pavloviç, **Lozanskaya Konferentsiya** (Lozan Konferansı), **«Novıy Vostok»**, 1923, No. 3, S. 3 - 24, P. Kitaygorsk, **Vopros o kapitulatsiyakh na lozanskoy konferentsii** (Lozan konferansında kapitülasyon meselesi hakkında), **«Novıy Vostok»** 1924, No. 5, S. 114 - 24, V.A. Gurko - Kryajin **Vozniknovenie natsional'no - osvoboditel'nogo dvijeniya Turtsiya** (Türkiye millî kurtuluş hareketinin başlaması), **«Novıy Vostok»** 1928, No. 23 - 24, S. 268 - 76, A.D. Noviçev, **Raboçee i sotsialistiçeskoe dvijenie v Stambule v godı natsional'noosvoboditel'noy bor'bı. 1918 - 24 gg** (Millî kurtuluş mücadelesi yıllarında İstanbulda işçi ve sosyalist hareketleri, 1918 - 24 yılları), **«Problemi istorii natsional'no - osvoboditel'nogo dvijeniya v stranaklı Azi** (Asya memleketlerinde millî hürriyet hareketleri tarihi problemleri), Leningrad 1963, S 105 - 23'de.

Partisi», Rusya Komünist Partisine verdiği bir raporda: «Türk Sosyalist - Komünist Merkez Komitesi, Rus ihtilâli alevinin Doğuda ve özellikle Türkiye'de yayılması için gazete, dergi ve broşürler neşretmeyi kendi vazifesi olarak kabul eder» demiştir (26).

Sovyet kaynaklarında Türkiye'deki Komünizm, Sosyalizm ve işçi sınıfı meseleleri bir biri ile bağlı olarak zikredilmektedir. Bunlar arasında hiç bir fark gösterilmemektedir. Bu konudaki kaynaklar içinde aşağıdakiler dikkatimizi çekebilir:

Almuhammedov, **Kommunistiçeskoe dvijenie v Turtsii** (Türkiye'de Komünist hareketi), **«Kommunistiçeskiy internatsional»,** Dergi, 1923. No. 25;

Ferdi, B., **Polojenie reboçego klassa i kommunistiçeskoe dvijenie v Turtsii** (Türkiye'de işçi sınıfının vaziyeti ve Komünist hareketi), **«Kommunistiçeskiy internatsional»** 1926, No. 9

Gisarov, M., **Turtsiya: Klassovaya bor'ba narastaet** (Türkiye: Sınıf mücadelesi büyümekte), **«Aziya 1 Afriki Segodnya»,** 1962, No. 10, S. 17 - 19

Gasanova, E. Yu., **Novıe yavlenie v abçcestvennov jizni Turtsii** (Türkiye cemaat hayatında yeni akım). (Türk Sosyalizmi hakkında), **«Narodı Azii i Afriki», 1965, No. 1,** S. 26 - 34 (26a).

---

(26) Sovyet - Rusya'sında «Türk Komünist Partisi» nin doğuşu ve terakkiyatı hakkında malûmatı, M.A. Persits, **Turetskie internatsionalistı v Rossii** (Rusya'da Türk beynelmilelcileri), «Narodı Azii i Afriki», 1967, No. 5, S. 59 - 68 vermektedir.

(26a) Bu makalede «Yön», «Sosyal Adalet» gibi dergilerde Türkiye münevverlerinden sosyalist fikirde olanların yazıları

Kitaygorskiy, K., **Raboçee dvijenie v Turtsii** (Türkiye'de işçi hareketleri), **«Kommunistiçeskiy internatsional»** 1925, No. 11

Kornienko, R.P., **Naçalo roboçego dvijeniya v Turtsil** (Türkiye'de işçi hareketinin başlaması). **«Narodı Azii i Afriki»** 1964, No. 1, S. 98

= **Osnovnıe voprosı raboçego dvijeniya v Turtsii** (Türkiye'de işçi hareketinin esas meseleleri), **«Kratkie soobşçeniya instituta Narodov Azii»**, 1963, No. 73, S. 166 - 171.

= **Raboçee dvijenie v Turtsii 1918 - 63 gg** (Türkiye'de 1918 - 63 yıllarında işçi hareketleri), Moskova 1965 175 S.

Kuz'min, D., **Raboçee dvijenie v Turtsii** (Türkiye'de işçi hareketleri), **«Novıy Vostok»** 1922, No. 2, S. 154 - 9

Moiseev, P.P., **Partii i bor'ba klassov v Turtsii** (Türkiye'de partiler ve sınıflar mücadelesi), **«Aziya i Afriki Segodnya»** 1968, No. 5. S. 58 - 59 (27)

Narşirvaniv, Z., **Sotsialistiçeskoe dvijenie v Turtsii** (Türkiye'de sosyalist hareketleri), «Novıy Vostok» 1922.

Noviçev, A.D., **istoriya raboçego klassa Turtsii v istoçnikakh i literature** (Kaynaklara ve edebiyata göre Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi), **«Sovetskoe Vostokovedenie»** 1958, No. 5, S. 135 - 145

---

hakkında bilgi verilmişti. S. 27'de 100 den fazla edib - şair 60 Üniversite Profesörü, 75 Öğretmen, 25 Doktor, 35 Avukat, 10 Hakim, 20 Zengin - Sermayedar, 25 Asker, 4 Senatör, 4 BMM üyesi «Sosyalizm fikrinde» yazmaktalar diye gösterilmiştir.

(27) Moiseev'in fikrine göre, «Türk sosyalistleri Türkiye milli kurtuuls mücadelesini devam ettirmekte; İşçi Partisi «İlmi sosyalzim prensibinde» çalışmakta imiş (?!).

= **Zarojdenie raboçego i sotsialistiçeskago dvijeniya v Turtsii** (Türkiye'de işçi ve sosyalist hareketinin doğması), «**Uçenı zapiski Leningradskago Gosudarstvennogo Universiteta** 1962, No. 304

Nedjide - Khanım, **Raboçee zakonodatel'stvo sovremennoy Turtsii** (Bugünkü Türkiye'de işçiler hakkında kanunculuk), «**Novıy Vostok**» 1927, No. 19. S. 80 - 98

Potskhveriya, B., **Kak jivut turetskie raboçie?** (Türk işçileri ne usulde yaşamaktalar), «**Sovremennıy Vostok**» 1958, No. 7, S. 23 - 24

Rozaliev, Yu. N., **Polojenie promışlennogo proletariata v Turtsii** (Türkiye'de zanaat proleteryasının vaziyeti), «**Sovetskoe Vostokovedenie**», 1956, No. 6, S. 113 - 21

= **Klassi i klassovaya bor'ba v Turtsii** (Türkiye'de sınıflar ve sınıflar mücadelesi. Burjuvaziya ve Proleteriyat), Moskova 1966. 166 Sahife (28).

Şamsutdinov, A.M., **Pervıy s'ezd Kommunistiçeskoy Partii Turtsii** (Türkiye Komünist Partisinin birinci kurultayı), «**Kratkie soobşçeniya instituta Narodov Azii**», 1961, No. 30.

= **Oçerki polojeniya promışlennogo proletariata Turtsii posle vtoroy mirovoy voynı** (2 - nci dünya harbinden son-

---

(28) Rozalieev'in bu kitabı beş kısımdan ibarettir. 1) 27 Mayıs 1960 hükûmet darbesinin manâsı Yeni hükümetin büyük sermaye sahasındaki politikası, 2) Hükûmet darbesinden sonra Türkiye büyük sermayesinin kendi yerini kuvvetlendirmek için çalışmaları, 3) Türkiye burjuvaziyesi, 4) Türkiye işçi sınıfı ve işçiler hareketi, 5) Türkiye iktisadî kalkınmasının bazı meseleleri.

ra Türkiye sanaat proletaryasının vaziyetlerinden parçalar), Moskova 1956

Şnurov, A., **Turetskiy proletariat** (Türkiye proleteryası) Moskova 1929

Ustvungel. S., **V tyurme i «na vole». Zapiski turetskogo Kommunista** (Hapishanede ve «serbestlikte». Türk Komünistinin notları), Moskova 1952

TÜRKİYE KÖY AHALİSİ, TOPRAK, TOPRAK ISLAHI VE ÇİFTÇİ MESELELERİNDEKİ SOVYET KAYNAKLARI

Sovyetlerin Türkiye'deki işçi sınıfı hakkındaki yazılarına nisbeten, köy ahalisi, çiftçiler ve toprak ıslahatı sahasındaki yazıları çoktur, çünkü Sovyetler Türkiye'nin sanayî memleketi değil, ziraî bir ülke olduğunu iyi bilmektedir. Sovyet kaynaklarında, köy ahalisi meselesi, «Proleterya ve Sosyalizm - Komünizm hareketi» nin mühim bir vazifesi olarak gösterilmiştir ki, bunun asıl gayesi, milletin bu tabakasını komünistlik hareketi ile karıştırmaktır.

Bu sahada yazılan kitap ve makalelerden aşağıdakiler örnek olarak gösterilebilir:

Dantsig, B.M., **Agrarnaya reforma v Turtsii** (Türkiye'de Toprak islahı), **«Mirovoe khozyaystvo i mirovaya politika»** 1944, No. 12, S. 60 - 68

Feizoglu, Demir, **Jizn' bez prikras** (Lezzetsiz hayat) **«Aziya i Afriki Segodnya»** 1968, No. 9, S. 47 - 50 (Doğu - Anadolu köy ahalisi vaziyetinden şikâyet etmekte!)

Ferdi, B., **Turetskie krest'yane i kemalistiçeskaya revolyutsiya** (Türk çiftçileri ve Kemalist inkılâbı), **«Kommunistiçeskiy internatsional»** 1927, No. 16

Kerimov, M., **O polojenii turetskoy krest yanstva** (Tür-

kiye çiftçilerinin vaziyeti hakkında), **«Sovremennıy Vostok»** 1960, No. 12, S. 29 - 30

Moiseev, P., Karabaev, B., **Krestyanskoe dvijenie v Turtsii posle vtoroy mirovoy vovnı** (2 - nci dünya harbinden sonra Türkiye'de çiftçi hareketleri), **«Problemi sovremennoy Turtsii»**, Moskova 1963, S. 94 - 109

Moiseev, P., **Zemelnıe otnoşeniya v Turtsii** (Türkiye'de toprak münasebetleri), «Sovetskoe Vostokovedenie» 1956, No. 1

= **Agrarnoe otnoşeniya v sovremennoy Turtsii** (Bugünkü Türkiye'de ziraî münasebetler), Moskova 1960, 226 S.

Noviçev, A.D., **Krest'yanstvo Turtsii v noveyşee vremya** (Türkiye çiftçileri yeni devirde), Moskova 1959, 290 S.

Rozaliev, Yu. N., **Sel'skokhozyaystvennıkh proletariat Turtsii** (Türkiye'nin ziraî ekonomisindeki proleterya), **«Raboçiy klass i raboçee dvijenie v stranakh Azii i Afriki»** Moskova 1965

Tveritinova, A.S., **Ob agrarnoy politike i sostoyanii krest'yanskogo khozyaystva v Turtsii v 1923 - 1929 gg)** (Türkiye'de 1923 - 29 yıllarında ziraat siyaseti ve çiftçilerin iktisadi durumu), **«Kratkie soobşçeniya instituta Vostokovedeniya AN SSSR»**, Moskova 1956, No. 19

= **Turtsiya: Reforma ili golod?** (Türkiye: islah veya açlık?) **«Aziya i Afriki Segodnya»** 1964, No. 6. 10 - 12

TÜRKİYE'NİN GENEL İKTİSADİ HAYATI, SANAYİ TEKÂMÜLÜ VE KAPİTALİZM MESELELERİNE AİT KAYNAKLAR

Sovyet - Rusya'nın Türkiye mütehassısları tarafından

fazlaca araştırılan veya fikir bildirilen saha, Türkiye'nin iktisadî vaziyeti, sanayi tekâmülü ve bununla ilgili olan kapitalizm problemleri olmuştur. Rus yazarları, Türkiye iktisadiyatı problemlerini diğer sahalarda yaptıkları gibi, kendilerinin komünizm nazariyesi gözüyle yazmışlardır. Sovyetlerin böyle problemler hakkında neşrettiği kitap ve makaleler arasında aşağıdakileri dikkatimizi çekebilir:

Alibekov, İngilab, Velibekoğlu, **Gosudarstvennıy kapitalizm v Turtsii** (Türkiye'de devlet kapitalizmi), «Mirovaya ekonomika i mejdunarodnoe otnoşeniya» Moskova 1962, No. 2

= **Gosudarstvennıy kapitalizm v Turtsii** (Türkiye'de devlet kapitalizmi), Moskova 1966, 243 sahife (29).

Alimov, A., **Etatizm v Turtsii** «Türkiye'de etatizm), **«Kolonial'nıe problemı»**, Moskova 1935, cilt 3 - 4

Benenson, M., **Konsolidatsiya turetskogo norodnogo khozyaystva** (Türkiye halk iktisadiyatının gelişmeleri), **«Ekonomiçeskiy vestnik Zakavkaz'ya»**, Tiflis 1926, No. 12

Dantsig, B.M., **(30)**, **Perspektivi torgovıkh otnoşeniy SSSR s Turtsiey** (SSCB'nin Türkiye ile ticaret münasebetlerinin perspektifleri), **«Novıy Vostok»**, 1925, No. 10 - 11, S. 152 - 60

---

(29) Bu kitabın içindekiler: 1) Türkiye'nin devletçilik siyaseti şeraiti altında sosyal - iktisadî vaziyeti, 2) 20'nci yıllarda Türkiye iktisadi siyasetinin esasları, 3) İkinci dünya savaşına kadar devlet kapitalizminin tekamülü ve şekli, 4) 1940 - 50 yıllarda devlet kapitalizmi, 5) Demokrat Parti idaresi devrinde devlet kapitalizmi, 6) 1960 - 64 yıllarında devlet kapitalizmi. İlaveler; Bibliyografya.

(30) Dr. B.M. Dantsig (1966'da 70 yaşında) Türkiye hakkında en çok yazan araştırmacıdır. Onun Türkiye hakkındaki eserlerinin Bibliyografyası **«Narodı Azii i Afriki»**, 1966, No. 2, S. 225 - 28 neşredilmiştir.

= **Puti ekonomiçeskogo razvitiya Turtsii** (Türkiye'nin iktisadi gelişmesinin yolu, «Mirovaya khozyaystvo i mirovaya politika». 1926, N. 12, S. 107 - 121.

= **İnostrannıy kapital v Turtsii** (Türkiye'de yabancı sermaye), **Novıy Vostok»** 1929, No. 26 - 27, S. 326 - 29

= **Oçerki ekonomiçeskoy geografii Turtsii** (Türkiye ekonomik coğrafyasından parçalar), Moskova 1930, 137 S.

= **Ekonomika sovremennıy Turtsii** (Bugünkü Türkiye iktisadiyatı) **«Entsiklopediçeskiy slovar russkogo bibliografiçeskoy instituta: Granat»**, Moskova 1930, Cilt 41, Kısım X, S. 214 - 47

= **Ekonomiçeskoe polojenie Turtsii** (Türkiye'nin iktisadî durumu) **«Sovetskoe Vostokovedenie»** 1955, No. 5, S. 80 - 95

= **İzuçenie istorii, ekonomiki i geografii Turtsii v SSSR** (SSCB'de Türkiye tarihi, ekonomisi ve coğrafyasını araştırmalar), **«Turetskiy Sbornik»**, Moskova 1958, S. 3 - **31**

Dimitrov, K., **Ekonomika Turtsii i voyna** (Türkiye iktisadiyatı ve savaş), **«Mirovaya khozyaystvo i mirovaya politika»** 1948, No. 8

Genin, **I., K voprosu industrializatsii Turtsii** (Türkiyenin sanayileşmesi meselesine dair,) **«Puti industrializatsii»**, Moskova 1929, No. 2

= **Mirovoy ekonomiçeskiy krizis v Turtsii** (Türkiye'de dünya iktisadiyatı buhranı), **«Mirovaya khozyaystvo i mirovaya politika»**, 1933, No. 7

= **Ekonomika i torgovo - dogovornaya politika Turtsii** (Türkiye iktisadî ve ticarî muahede siyaseti), **«Mejdunarodnaya jizn'»**, Moskova 1929, No. 6

Kolyadko, L., **Ekonomiçeskaya jizn' Anatolii** (Anadolunun iktisadi hayatı) **«Novıy Vostok»** 1923, No. 4, S. 230 - 294

Mirny **S., Kvoprosu ob opredelenii stoimosti mirovoy voynı dlya Turtsii** (Dünya muharebesinin Türkiye için fiyatı meselesine dair), **«Novıy Vostok»** 1923, No. 3, S 470 - 74

Moiseev, P.P., **Nekotorıe problemı ekonomiçeskogo razvitiye Turtsii** (Türkiye'nin iktisadî gelişmesinin bazı problemleri), **«Norodı Azii i Afriki»,** 1962, No. 4, S. 63 - 73.

= **Natsional'nıy dokhod Turtsii** (Türkiye'nin millî geliri) **«Norodı Azii i Afriki»** 1964, No. 5. S. 47 - 56

Rozaliev, Yu. No., **Osobennosti razvitiya kapitalizma v Turtsii** (Türkiye'de kapitalizm terakkiyatının ayrıca hususiyetleri), Moskova 1962 (31).

= **Khorakter i rol' krupnogo kapitala Turtsii. Gruppa Delovoy Bank** (Türkiye büyük sermayesinin karekteri ve rolü. İş Bankası Grubu), **«Problema Vostokovedeniya»,** Moskova 1960, No. 1

Sertel, İldiz, **Ekonomiçeskaya politika Kemalizma i ot-**

---

(31) Rozaliev'nin bu kitabı hakkında Sovyet âlimleri onun bazı fikirlerini kabul etmiyorlar. Meselâ, bakınız: Dantsig, **K voprosu o razvitie kapitalizma v Turtsii. Po povodu knigi N. Rozalieva** (Türkiye'de kapitalizm terakkiyatı meselesine ait. Rozaliev'in kitabı münasebetiyle), **«Narodı Azii i Afriki»** 1963, No. 6, S. 153 - 163; Yu. N. Rozaliev, **Eşçe raz ob osobennosti razvitiya kapitalizma v Turtsii** (Yine Türkiyede kapitalizm terakkiyatının ayrıca hususiyetleri hakkında), **«Narodı Azii i Afriki»** 1964, No. 3, S. 129 - 137, Alibekov, I. **V çem je neprav Rozaliev?** (Rozaliev nelerle haksız?) **«Narodı Azii i Afriki»** 1964, No. 6, S. 122 - 30

noşenie k ney sovremennoy turetskoy intelligentsii (Kemalizmin iktisadî siyaseti ve onunla bugünkü Türk aydınlarının münasebeti), **«Norodı Azii i Afriki»**, 1967, No. 2, S. 28 - 34 (32).

TÜRKİYE'NİN GENEL MESELELERİNE AİT SOVYET KAYNAKLARI

Sovyet - Rusyasında Türkiye'nin münferit meseleleriyle ilgili eserleri dışında, Türkiye'nin genel meselesine ait kitap, broşür veya uzun makale şeklindeki yazılar da az değildir. Bunlar tahminimize göre, 1920'den sonra meydana getirilmeğe başlanmıştır. Moskova ve diğer şehirlerde 1958 yılına kadar 20'den fazla kitap neşredilmiştir. Bu kitaplar içinde aşağıdakiler dikkatimizi çekebilir:

Bartiev, O., **Turtsiya. Kratkiy ekonomiko - politiçeskiy oçerk** (Türkiye. Kısa iktisadî - siyasî bakış, Moskova 1927, 272 S.

Dontsig, B.M., **Turtsiya** (Türkiye), Askeri neşriyatı Moskova 1940, 158 S., 2. Baskısı 1949, 312 Sahife.

Miller, A.F., **Oçerki noveyşego istorii Turtsii** (Türkiyenin yeni tarihinden parçalar), Moskova 1948

Noviçev, A.D., **Turtsiya. Gosudarstvennıy stroy: Ekonomika; Etnografya** (Türkiye. Devlet sistemi, Ekonomi ve Etnografya), Tiflis 1942, 165 S.

Sokol'skiy, **N., Oçerki sovremennoy Turtsii** (Bugünkü Türkiye hakkında parçalar) Tiflis 1923

---

(32) Bu makalenin içindekiler: Kemalizmin ekonomik siyaseti, 27 Mayıs ihtilaline iştirak edenler, Türk sosyalizmi, İşçi sınıfı ile ilgili olan aydınlar, bağımsızlık için mücadele ve Kemalizm.

Sovremennaya Turtsiya (Bugünkü Türkiye) Moskova 1953, (Kollektif yazarlar), 291 S.

Sutyagin, P.G., **Turtsiya** (Türkiye). Leningrad 1957, 47 S.

Turtsiya, **Turtsiya. Politiko- ekonomiçeskiy oçerk** (Türkiye. Siyasi - iktisadî bakış), Moskova (!) 1946, 35 S.

Vançenko, A., **Turtsiya i ee (= yeyo) voorujennie sili** (Türkiye ve onun silâhlı kuvvetleri), Moskova - Leningrad 1928, 64 S.

Zavriev, D.S., **Noveyşey istorii severo - vostoçnıkh vilayetov Turtsii** (Türkiye Kuzey - Doğu vilayetlerinin yeni tarihi), Tiflis 1947, 369 S.

Türkiye'nin genel meselelerine ait, 1958 den sonra yazılan eserler içinde aşağıda gösterilenleri mühim olanlarıdır:

Gasratyan, M.A., **Turtsiya v 1960 - 63 godakh** (Türkiye 1960 - 63 yıllarında), Moskova 1965

Problemı sovremennoy Turtsii (Bugünkü Türkiye problemleri), Şamsutdinov tahriri altında, Moskova 1962, 220 Sahife (33).

Sovremennaya Turtsiya (Bugünkü Türkiye). Gasratyan tahriri altında, Moskova 1965, 334 Sahife (34).

Şamsutdinov, A.M., **Turetskaya respublika** (Türkiye

---

(33) Bu kitabın içindekiler, 1960 yılındaki hükûmet darbesinin sebepleri, Cemal Gürsel hükûmetinin iktisadî siyaseti İkinci dünya harbinden sonra Türkiye çiftçileri hareketi, 1961 Anayasası hakkında; Türkiye devlet yöneticilerinin milliyet siyaseti; Türkiye'nin sanayileşmesi ve yabancı sermaye problemi; Türkiye'nin petrol sanaatı ve başkalar. Bu eseri 10 kişi yazmıştır.

Cumhuriyeti), Moskova 1961;

= **Natsional'no - osvoboditel'naya bor'ba v Turtsil 1917 - 1923 gg** (1918 - 23 yıllarında Türkiye'de millî hürriyet mücadelesi), Moskova 1966

Trudi sessii po voprosam istorii i ekonomiki Afganistana İrana i Turtsii (Afganistan, İran ve Türkiye tarihi ve iktisadiyatı meselelerine dair encümen araştırması), «Kratkie soobşçeniya instituta Norodov Azii», 1963, No. 73, S. 112 - 186, 223 - 241*

Vdoviçenko, D.I., **Natsional'naya burjuaziya Turtsii** (Türkiye'nin millî burjuvaziyası) Moskova 1962, 266 Sahife (35).

= **Borba politiçeskih partii v Turtsii** (Türkiye'de siyasî partilerin mücadelesi. 1944 - 66 - ncı yıllar). Moskova 1973, 397 sahife.

TÜRKİYE'DE «MİLLİYETLER» MESELESİNE DAİR BAZI SOVYET KAYNAKLARI

Sovyetler Birliğinde neşredilen Türkiye meseleleri ile

---

(34) Bu eserin içindekiler: Önsöz; **Memleket ve Ahali; İktisat Yeni tarihten parçalar** (devlet, Mahkeme, silahlı kuvvetler, siyasi partiler, işçi sınıfı ve işçi sendikaları, cemaat teşekkülleri), Basın ve işçi sendikaları, cemaat teşekkülleri), **Kültür**; Basın ve Radyo; İlâveler. Bu eseri 22 kişi yazmıştır.

(*) Bu işaret altında olan kitaplar hakkında verdiğimiz birinci bilgi için bakınız. Dr. Baymirza Hayit, **Türkiye ile ilgili üç Rusça eser, «İş ve Düşünce»**, Türkiye iktisadi ve içtimaî araştırmalar mecmuası, İstanbul 1965, Cilt XXI. S. 1 - 5

(35) Bu kitap 3 Kısımdan ibaret: 1) **Türkiye** iktisadiyatında millî burjuvazinin mevkii, 2) Millî burjuvazinin iktisadî ve sosyal tedbirleri 3) Millî burjuvazinin iç ve dış siyaseti.

ilgili kitap ve makalelerde Türkiye'de «Halklar veya Milliyetler Meselesi» ne de ayrıca ehemmiyet verilmektedir. Sovyet - Ruslar 1918'den 1957'ye kadar Türkiye'deki «Halklar Problemi» üzerine 46 kitap, broşür ve makale neşretmişlerdi. Bu türlü yayınlar günümüze kadar devam ettirilmiştir. Bu konudaki eserlerden ikisinin muhtevasının misal olarak açıklanması, Sovyetlerin siyasî fikirlerini ve bu meselede neleri düşündüklerini öğrenmeye imkân verebilir.

Sovyetler Birliği İlimler Akademisi'nin Asya Halkları Enstitüsü tarafından 1970'de neşredilen Rus dilindeki eser (Bugünkü Türkiye Problemleri, Müellif: M.A. Gasratyan)'in 129 - 144 sahifelerinde **«Türk devlet makamlarının milliyetler meselesi hakkındaki politikası»** konusu dikkatimizi çekmektedir. Bu yazıya göre, Türkiye'de **«azınlıkta olan 25 milliyet mevcuttur» «Türkiye'de milliyetler meselesi, iktidar sahiplerinin bunu inkâr etmelerine rağmen, önemini kaybetmemiştir»** (S. 132). 1924'deki Türk Anayasası ile devlet dili olarak Türkçe kabul edilmiştir. 1961 Anayasası da Türkçe'yi resmî dil olarak ilân etmiştir. Bununla «millî azınlıkların haklarına yer verilmemiştir.» 11. Kasım 1942 yılında kabul edilen vergi kanununa göre «millî azınlıkların durumları kötüleştirilmiştir.» «Onların verdikleri vergi, Türk tüccarlarına nazaran daha fazladır.» Bu vergi politikası ile «azınlıkta olan milletlerin emekçileri büyük bir sıkıntı içine düşürülmüşlerdir.»

Sovyetlere göre, «Kürt'ler ağır şartlar altında yaşamaktadırlar. Onları bir yandan Türk feodalleri diğer yandan kendi feodalleri ezmektedir.» (S. 140). Resmî daireler Kürtlerin Türk olduklarını iddia etmektedir. Kürt liderleri polis ve adliye kontrolü altındadır. Onlardan bir grup 6 Mayıs 1961'de Bursa'da mahkeme önüne getirilmişler ve bunlar Türkiye'yi parçalamakla suçlandırılmışlardır.

Sovyet yazarı sonunda diyor ki: «Türkiye'de Burjuva - Feodaller diktatoryasının tarihi, millî azınlıkları - Kürtler, Ermeniler, Yunanlılar ve başkaları- kuvvetle ezmek tarihidir. Fakat bu politika millî azınlıklarda millî gurur uyandıracak, onların hürriyet isteklerini kuvvetlendirecek ve onlarda Türklere karşı nefret uyandıracaktır.» (S. 144).

Sovyet Rusya'nın Türkiye'deki «Milliyetler Meselesi» hakkındaki daha başka fikirleri SSCB İlimler Akademisi tarafından 1970 yılında neşredilen **«Yakın ve Orta Doğu Ülkelerinde Millî Cereyanlar»** adlı kitapta ele alınmıştır. Bu eserin 11 - 85 sahifeleri Türk Milletinin gelişmesi (güya, Türkler Anadolu'nun yerli Yunan, Ermeni, Gürcü ve Laz ahalisi ile karışarak, onların kültürünü benimsemişler ve onlara ise Türk Dilini kabul ettirmişler) ve bugünkü Türkiye'deki «Milliyetler Meselesi» nden bahsetmektedir. Adı geçen bu kitapta da (S. 78) Türkiye'de **«25 milletin varlığın»** dan bahsedilmektedir. Sovyetler diyorlar ki: Türkmen ve Yörükler Türkleştirilmekte! Millî azınlıkların hakları kısılmıştır! Meselâ, onların temsilcilerinin Türk resmî müesseselerinde çalışma hakları yok! Millî azınlıklar devlet hudutları dahilinde serbestçe hareket etme hakkına sahip değiller! Onlar için dış ticaretle uğraşma imkânı da kısıtlanmış ve bazı meslekleri icra etmeleri yasaklanmıştır (S. 75). «Türk olmayan milletlerin Türkleştirilmesi işine hız verilmiştir.» (S. 77). Kürt, Çerkes ve Lazlar için okullar yok! Sovyetler bu tip fikirlerinden sonra, bu kitabın 125 - 190 sahifelerinde Kürt meselesine ayrıca önem vermişlerdir. Sovyetler burada «Kürdistan» topraklarının 409, 650 km2 olduğunu ve bunun «199, 400 km2 sinin Türkiye'de olduğunu» iddia ediyorlar (S. 127). Türkiye'de 1960 yılında 1.850.000 Kürt yaşadığı kaydedilmiştir. Türklerin resmî makamları Kürtlerin sayısını az göstermekteymiş. «Kürtler hakim milletin dilini ve hayatını yakından tanıdıkları için onun yaptığı sahtekârlık-

ları kolayca görebiliyorlarmış (S. 129). Sovyetlerin fikrine göre Türkiye'de 1965 yılında 2.370.000 Kürt bulunuyormuş; «Kürtler Türkiye, İran ve Irak'ta mazlum millet olarak yaşamaktadırlar. Bugün, Kürt probleminin halinin en realist yolu, onlara yaşadıkları memleketler içerisinde millî muhtariyet verilmesidir.» (S. 186). İşte, Sovyetler bu gibi fikir töhmet ve beyanlarla Türkiye'nin dahilî meselelerine karışmaktalar. Sovyet yazarları ne sebeptense Türkiye'de «25 millet olduğu» iddiasında bulundukları izahını vermemişlerdir. Ortada görünen netice şudur ki, Ruslar Türkiye'deki «Milliyetler problemi» ile uğraşmakla Türk devlet birliğinin parçalanmasını ve Türk milletinin kuvvetden düşürülmesini istemekte ve bunun için aralıksız gayretler göstermektedir. Ruslar, Türkiye'de «azınlık problemi» olarak ortaya çıkarılacak «milletler» arıyorlar. Bu meselenin siyasî bir karakteri vardır. Onlar, zamanı gelirse ve lüzumlu görürlerse, Türk vatandaşlarını birbirine karşı kullanmak, kırdırmak niyetindedir. Bu gerçeği bilenlerin Türkiye'de de az olmadığına inanmak mümkündür.

SOVYET KAYNAKLARININ UMUMİ GÖRÜNÜŞÜ

Sovyetler Birliği İlimler Akademisinin «Şarkiyat Enstitüsü» tarafından neşredilen **«Türkiye Bibliyografyası»** nda Sovyetler Birliğinde Rus dilinde Türkiye hakkında 1917 - 1958 yıllarında yayınlanan kitap, broşür, kısa ve uzun makalelerden 3262 adet kaydedilmiştir. Bunlar aşağıdaki sahalarla ilgilidir:

No. 1-85	Lenin'in Türkiye hakkındaki fikirleri
No. 86-144	Sovyet devlet adamlarının Türkiye hakkındaki fikir ve yazıları
No. 145-179	Türkiye'ye dair genel kitap ve makaleler
No. 180-215	Türkiye'nin tabiî ve ekonomik coğrafyası

No. 216-242	Ahali ve Etnografya
No. 243-279	Seyahatnameler
No. 260-479	Türkiye'nin iktisadi problemleri (Genel olarak)
No. 480-590	Ziraat, Toprak meselesi, çiftçilerin vaziyeti ve çiftçi hareketi
No. 591-802	Sanat
No. 803-823	Nakliye ve Ulaştırma
No. 824-988	SSCB ve Türkiye münasebetleri
No. 989-1945	Türkiye tarihi ile ilgili yazılar
No. 1946-2429	Rusya ve Türkiye münasebetleri
No. 2430-2476	Türkiye'de «milliyetler» meselesi
No. 2477-2543	İşçi sınıfının durumu, işçi hareketi
No. 2544-2566	Kadınların durumu, Çocuklar, Gençler
No. 2567-2590	**Devlet İdaresi**
No. 2591-2656	Silahlı Kuvvetler (Ordu)
No. 2657-2689	Siyasî partiler: No. 2657-74 Komünist Partisi;
No. 2675-2688	«Burjuva» siyasî partileri
No. 2690-2822	Lisaniyat (Dil, Alfabe, Gramer, Lügat)
No. 2823-2888	Edebiyat
No. 2889-3127	Türk edebiyatından tercümeler (Tercüme edilen eserlerin 94 tanesi Nazım Hikmet'dendir).
No. 3128-3149	Eğitim ve Basın
No. 3150-3176	San'at
No. 3199-3196	Kültür, İlmî münasebetler
No. 3197-3262	Ansiklopedi maddeleri, istatistik toplamları (36).

---

(36) **Bibliyografiya Turtsii** (Türkiye bibliyografyası), Moskova 1959, 190 sahife, B.M. Dantsig tahriri altında. Hazırlayanların fikrine göre (S. 3) «Sovyetler Birliğinde Türkiye ile ilgili yazılar çok miktardadır. Fakat bu bibliyografyaya

Bunlardan anlıyoruz ki, Türkiye hakkında her yıl 65'-den fazla kitap, makale ve hükümetin resmî beyanatları neşredilmiştir. Sovyetlerin Türkiye hakkındaki yazıları arasında Türkiye tarihine ait olan eserler (856 adet) çoğunluğu teşkil etmektedir. Bunlardan son Türk - Rus münasebetleri ile ilgili 483 eser yayınlanmıştır.

İşbu kısımda Sovyetler Birliğindeki çeşitli gazetelerde, dergilerde ve millî dillerde yazılan eserlerden bahsedemedik, çünkü bunun için imkân ve zamanımız yeterli değildir. Lâkin şu nokta hatırımızda olmalıdır ki, Rus dilinden başka millî dillerde, bilhassa Türk şivelerinde, Türkiye hakkında neşredilen eserler Rus dilinde yayınlara nisbeten daha da fazladır.

Sovyetler Birliğindeki Türkiye meselesine ait bazı kaynaklardan öğreniyoruz ki, Ruslar Türkiye meselesi ile ciddiyetle uğraşan muayyen münevverler kadrosuna sahiptir.

Bu Türkiye mütehassısları Türkiye problemleri ile devamlı olarak meşguldürler (37). Demekki, Ruslar'ın Türkiye meselesini araştırmakla görevli «ilim adamları ve gazetecilerden ibaret» bir heyeti vardır. Bunlara karşı, Türkiye'de Rusya'yı ve Sovyetler Birliğinin meselelerini gerçekten bilen ve bu sahada sistemli araştırma yapan kaç aydın oldu-

---

bunların tamamı dahil edilmemiştir.

Doç. Dr. Türkkaya Ataöv, **Sovyetler Birliğin'de Türkoloji çalışmaları,** Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi 1972. No. 1, cilt XXVII, s. 25-52'de Sovyetlerin Türkiye meselelerindeki yazılarını güyakı Türkoloji araştırmaları olarak görmektedir. Onların eserlerinin bütünüsülnü Türkoloji araştırmalarının mahsualtı sıfatında görülmesi yanlışdır.

ğundan haberim yok. Bunun yanında Türkiye'de Sovyetler Birliği meseleleriyle ilgili kaç eser yazılmıştır ve bunlar hangi sahalara aittir, bunu da bilmiyoruz, çünkü elimizde bu sahada hazırlanmış bir Türk bibliyografyası yoktur.

Eğer sözlerimizi, Türkiye'de Sovyetler Birliğini gereğiyle öğrenmiş ve bu konudaki muayyen araştırmalar yapacak millî - ilmî kadronun hazırlanması, Sovyetlerin Türkiye hakkındaki fikirlerinin sistemli olarak takibedilmesi ve bunun tenkidi gözle bakılarak efkârı umumiyeye bildirilmesi, zamanımızın en mühim isteğidir diye bitirirsek, hatâ etmemiş oluruz. Çünkü, bunlar yalnız ilmî - akademik bir problem değil, aynı zamanda Türkiye'nin millî - siyasî meselesidir de.

3. Komünizm Hâkimiyeti Altında Bulunan Türklerin Hayat Yolu

Rus komünistleri iktidara gelmeden önce askerlere sulh «vaad» etmişlerdi. Onlar verdikleri sözü tutmadılar. Savaşlardan yorulmuş olan Rus askerlerini içharbe soktular. İşçiye fabrika, çiftçiye toprak verilmedi. Her şey devletin oldu. İşçiler, çiftçiler devletin uşakları durumuna getirildi. Rusya'da komünist rejim Rusya için elbette faydalı olmuştur; çünkü Ruslar eski İmparatorluklarını muhafaza etmişler, hattâ sınırlarını genişletmişler ve yeni bir sömürü siyaseti icad etmişlerdir. Komünizm Rus devlet siyasetinin ideolojik bir temeli olarak hizmet etmektedir. Rus filozofu Nikolay Berdyayev:

«Bolşevizm Rus milletinin gerçek anlamdaki millî gö-

---

(37) Sovyetler Birliğinde Türkiye - Mütehassıslarının çok oldugunu «Türkiye bibliyografyası (Dipnot 36) nın S. 160 - 187 de gösterilen indeksten ve bu makale içindeki adları bahsedilen yazarlardan öğrenilebilir.

rünüşüdür» diye yazmıştı. Komünizm, Rusya emperyalizminin de bir görünüşü şeklindedir. Meselâ, Sovyet Rusya 1918 - 1945 arasında 2.163.000 km2 yabancı toprakları Rusya İmparatorluğu sınırları içine katmıştır. Çarlık Rusyasının müstemleke toprakları 13.650.000 km2 idi. Bugün Sovyet Rusya 22.429.996 km2 genişlikte bir toprağa sahiptir. XIII. asırda Rusya'nın genişliği 16.200 km2 den ibaret idi. Bugün Sovyet Rusya İmparatorluğu sınırları dahilinde 10.952.900 km2 Türk toprağı bulunmaktadır. Demek ki, komünizm Rusya Imparatorluğunun daha da büyümesi için bir âlet olmuştur.

Türkler komünist rejimi altında büyük facialar gördüler. Bu durum şimdiye kadar tam olarak araştırılmamıştır. Şayet tarihçiler ve yazarlar bu Türklerin başından geçen hâdiseleri, şehit mücahitlerin dertlerini Rusya ve komünizmin Türklere karşı yürüttüğü ve şimdi de yürütmekte olduğu politikayı tam olarak yazacak olurlarsa, o zaman ciltler dolacak; yaşadığımız bu dünyanın insaflı insanları onların facialarını öğrenerek belki de ağlıyacaklardır.

Türkler her şeyden önce millî istiklâllerini kaybettiler. Komünistler halklara bağımsızlık vaadetmişlerdi, bunu vermediler. Ruslar, Türkler için kurulan «Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri», «Muhtar Vilâyetleri» ve «Sovyet Sosyalist Cumhuriyet» lerinin «mustakil devletler» olduğundan bahsediyorlar. Ama bunların Rusya hâkimiyeti altındaki idare bölgeleri oldukları da bir hakikattır. Elbette, SSCB'nin ve buna dahil Sovyet Cumhuriyetlerin anayasaları vardır. Fakat bu anayasalar iyi tetkik edildiğinde görülür ki, Sovyet Cumhuriyetlerinin dedikleri «Anayasaları» Sovyetler Birliğinin Nizamnamesi şeklini almıştır. Türk Sovyet Cumhuriyetleri'nin «millî marş» larında «biz ebediyen Rus halki ile beraberiz» cümlesi vardır. Bu durumda «istiklâl» neredadir?

Türk Sovyet Cumhuriyetleri'nde Reisicumhurlar, Başbakanlar ve Parti Sekreterleri Türkler arasından tayin edilir! Ama, bunların 2 - 3 Rus yardımcıları da vardır. Bu Ruslar, Türk komünist liderlerini kontrol ederler. Rusya Türk topraklarına aralıksız Rus muhaciri göndermektedir. Bu göç meselesi iktisadî durumun kuvvetlendirilmesi için «Rus halkının yardımı» perdesi altında devam ettirilmektedir. Rusları «Büyük Ağa» olarak adlandırıyorlar ve Rusya'dan «Anavatan» diye bahsediyorlar. Geçen yıl, bir gurup Türkistan'lı KP lideri Moskova'daki KP büyüklerine «Rusya'dan bize insan göndermeyiniz, çünkü bizim gelişmemiz yolundadır. Bize yardım gereksizdir. Şimdiye kadar yaptığınız yardımlar için teşekkür ederiz. Bundan sonra gerektiği takdirde biz Rusya'ya yardım edelim» demişlerdi. Moskova liderleri kızmışlar ve demişlerdi ki, «Sizler hâlâ internasyonal prensipleri anlamamışsınız; milliyetçilik tuzağına takılmışsınız! Parti kimleri nerede çalıştıracağını iyi bilir. Şayet KP siyaseti hoşunuza gitmiyorsa, o zaman vazifenizden ayrılınız. Parti yolundan çıkanlara verilecek ceza da vardır. Partide çalışacakları bulmamız mümkündür». Türkistan komünist liderleri ise «Hayır, biz şaka yaptık, burjuva sahtekârları ile alay ettik» diye cevap verdiler ve böylece hayatlarını kurtardılar. Parti programına göre bugün **«milletleri birbirlerine yakınlaştırma»** (Sblijenie) siyaseti uygulanmaktadır. Sonra **«milletleri birbirine karıştırma»** (Slijanie) meydana getirilecektir. Bir Sovyet komünist milleti yaratma yolunda çalışılıyor. Bu «Yeni Millet» in dili Rusça olacaktır. Demek ki, Türkleri Ruslaştırmak istemektedirler ve bu siyaset ciddi olarak devam ettirilmektedir. Lâkin, Moskova bunu «Ruslaştırma» olarak değil, «enternasyonalleştirme» olarak adlandırmaktadır. Türkler 1941 - 1942'den beri Rus harfleri ile yazmak zorundadırlar. 1950'den sonra Rus dili «İkinci ana dil» olarak ilân edilmiştir. Türk çocuklarının ço-

ğunluğu okullarda ana dilleriyle değil, Rusça tahsil görmektedirler.

Türk ülkeleri Rusların ham eşya kaynağı olarak çok zengindir. Bakû, Emba, Kapet Dağ petrolleri Türk topraklarındadır. Yeraltı zenginlikleri bakımından Türk toprakları Sovyetler Birliğinin en verimli ülkesi olarak kabul ediliyor. Doğu Türkistan'ın petrolü ise Çinliler tarafından sömürülmektedir.

Türk ülkelerinin zenginliği Rusya ve Çin iktisadî gelişmesine imkân hazırladı. Türk toprakları sanayileştirilmektedir. Bunu Sovyet propagandası dünyaya ve bilhassa Doğu ülkelerine «Sovyet komünizminin mucizesi» olarak göstermektedir. Türk topraklarındaki iktisadî güçlere sahip olanların Türkler değil, Ruslar olduğunu zamanımızda bilenler de az değildir.

Komünizm devrinde Türk ülkelerinde yollar, okullar, hastaneler, üniversiteler, sinemalar, tiyatrolar ve diğer kültür merkezleri kurulmuştur. Bunlar «Büyük millî gelişmenin» örnekleri olarak gösterilmektedir. Hiç kimse Moskova'dan bunların kuruluş sebebini sormadı. Moskova diyebilir ki «biz milletlerin gelişmesini istiyoruz, bunun için yaptık». Moskova'nın «rejimimizi kuvvetli, tesirli kılmak ve bize sadık kadroları hazırlamak için bunları yaptık» demeyeceği âşikârdır. Okullar, tiyatro ve sinemalar vasıtası ile Sovyet ideolojisinin tesirli kılınması komünist rejimin prensiplerinden birisidir. Millî kültür «sosyalist kültür» ün bir şeklidir. Bunu Sovyetler açıkça Millî dil, komünizmin ve Rus emperyalizminin tercümanı haline getirilmiştir. Türklerin kültür birliğine karşı günümüze kadar ciddı çalışmalar yapılmaktadır. Zaten, Türkleri parçalamışlar. Mahallî lehçelerden millî diller yaratılmağa çalışıyorlar. «Türk halklarının aslen Türk olmadıkları» okullarda ve kitaplarda her zaman söz konusu edilmektedir. Ruslara göre, Dünya'da birazcık

Türk varsa, onlar da bugünkü Türkiye'de yaşamaktadır. Sovyetler Birliğinde yaşayan Türkler ise «dilleri Türkçeleştirilmiş, Avrupa - Asya ırkı» ndan bulunan halklar olarak gösterilmektedir. Moskova'nın Kültür siyaseti bu esasda yürütülmektedir.

Çin komünistlerine göre de, Doğu Türkistan'da Türk yoktur, yalnız Çin kavimleri vardır. Rusların ve Çinlilerin bu tip iddiaları tabiî olarak onların hür dünyadaki propagandacıları yardımı ile efkâr-ı umumiyeyi parçalamıştır. Bugün Sovyetler Birliğinde ve Kızıl Çin'de «ben Türküm» diyen bir kimse cezalandırılır. Ruslar ve Çinliler tarihte Türklerden çok korkmuşlar ve bugün dahi Türk korkusu bir kompleks olarak onların kafalarında bulunmaktadır.

Komünizm rejimi için Türklerdeki milliyetçilik ve benlik iki önemli tehlikedir. Mazlum Türkler eskiden olduğu gibi bu gün de milliyetçidirler. Hattâ, geçmişe nazaran bugünkü milliyetçiliğin daha kuvvetli olduğunu iddia edebiliriz. Türklerin milliyetçiliği varlıklarını muhafaza etmek, Rus ve Çin hâkimiyetinden kurtulmak ve dünyanın mustakil milletleri yanında hür olarak yaşamak isteği şeklinde ifade edilebilir. Bu istek Rusları ve Çinlileri ürkütmektedir. Onların milliyetçilik aleyhindeki mücadeleleri günümüze kadar devam etmektedir. Komünizmin ve komünistlerin ikinci korkusu İslâm'dır. Komünizmin materyalist felsefesi ile İslâmiyet'in bağdaşması mümkün değildir. Bu sebepten, İslâm'a karşı hücum komünist rejimin esas görevlerinden biri olmuştur. Komünist hâkimiyeti altındaki memleketlerde İslâmiyete büyük darbeler vuruldu. Din adamları öldürüldü. Camilerin yıkılması ve kapatılması, Allahsızlık propagandasının kuvvetlendirilmesi, okulların tiyatro, sinema, gazete ve dergilerin bu propaganda için birer vasıta olarak kullanılması, dinî örf ve âdetler aleyhindeki tedbirlerin

artırılması Türk ülkelerinde İslâm'ın dış görünüşünü zayıflattı. Fakat, İslâm insanların kalbinde devam edebileceğini ve hayat kabiliyeti olduğunu çok açık olarak isbat etti. İslâm bugün ailelerde ve fertlerin kalbinde yaşamaktadır. Gençler Türk âdetlerine göre yaşlılara hürmet ederler. Yaşlılar ise gençlere halk ananelerini ve İslâmiyet'i öğretirler. Gençler komünizm tesiri ve terbiyesi altında İslâm'dan vazgeçtiler diye propaganda yürütülmektedir. Bunun doğru olmadığını son zamanda yakından öğrendik. Doğu İslâm memleketlerinde Sovyet hizmetinde olan Türkistanlı Türk gençleri hizmet gördükleri bu ülkelerde her şeyden önce İslâm esaslarını ve Kelime-i Şahadeti öğrenmekteler. İslâm'ın manevî hayatta kuvvetli bir varlık olarak yaşadığı meselesini burada bırakalım. Yalnız şu belirtilmelidir ki, Türkçülük öldürülemediği gibi İslâm da öldürülemeyecektir. Eski Rusya Türkçülükden ve İslâmcılıktan korkmuştu. Komünist Rusya da bunlardan korkmaktadır. Müslümanların, İslâm'ın korunma sahasındaki her hareketi Sovyetler nezdinde Panislâmcılık, Türk münevverlerinin Türk kültürünün parçalanmazlığı ve kültür birliği meselesindeki her teşebbüsü ise Pantürkçülük olarak kabul edilmekte ve bunun aleyhinde şiddetle çalışılmaktadır.

Komünist rejimi Türk ülkelerinde hâkim olmadan önce ve hâkim olduktan sonra komünistler, insanlara mutluluk, sosyal adalet getireceğiz, insanın insan tarafından sömürülmesine mâni olacağız, kapitalizm ve emperyalizm aleyhinde mücadelemiz devam edecek demişlerdi. Bütün dünyanın başını bunlarla bugüne kadar ağrıtıyorlar. Bazı insanlar bu yalanlara inandılar. İnsanlara hangi mutluluğu getirdiler? Herkesi komünist devletin kölesi haline getirdiler. KP ve Devlet ne emir verirse, vatandaş bunu yapmak zorunda. Orada söz hürriyeti, toplantı hürriyeti, hattâ düşünce hürriyetinin yasak olduğunu bilmeyenler varsa ve

onlar bugüne kadar bu konuda edinilen tecrübelere inanmazlarsa, o zaman Sovyetler Birliğine gitsinler, orada yaşasınlar, hakikatin ne olduğunu öğrensinler ve anlasınlar. Hangi sosyal adalet gerçekleştirilmiş? Eski para ve mülk sahipleri öldürüldü. Fakat, Sovyetler devrinde yeni bir komünist sınıf yaratıldı. Bu sınıfın kapitalist sınıftan görünüşte büyük farkı vardır. Kapitalistler sınırlı para ve mülk sahibi olmuşlardı. Komünist liderleri ise bütün devlet ve halk mülkünün sahibidirler. Komünist parti ve devlet liderleri eski kapitalistlerden çok daha iyi yaşamaktadırlar. Halkın % 90'ı ancak günlük hayatı için yetecek kadar kazanabiliyor. Bunun dışında hiç bir şeyi yoktur. Kapitalizm meselesi ne oldu? Evet, Sovyetler Birliğinde özel kapital ortadan kaldırıldı. Bunun yerine devlet kapitalizmini getirdiler. Kapital para demektir. Kim komünist rejimde paradan vazgeçmiştir? Hiç kimse bundan vazgeçememiştir. Paracılık (kapitalizm) Sovyet Komünist devletinin de temellerinden birisi olmuştur. Komünist Rusya için dış ülkelerin kapitalizmi zaruri kılmıştır. Bugün de muhtaçdır, buna. Meselâ, Sovyetler Birliğinin **«Sovyet Komünist mucizeleri»** ile geliştiğini iddia eden Moskova, 12 Ağustos 1970'de Alman - Sovyet anlaşmasını yaptı. Batı Almanya'dan Sovyetler Birliğinde büyük kamyon fabrikası için 4 milyar Mark borç yardım rica etmişti. Demek ki, kapitalizm komünizme yardım edecekti. Eğer Komünistler anti - kapitalistliklerini muhafaza etmek istiyorlarsa, ne sebepten kapitalist memleketlerden kapital (para) yardımı istediler? Demek oluyor ki, komünizm kapitalizmden vaz geçmemiştir.

Emperyalizm aleyhinde neler yaptılar? Her şeyden önce kendileri emperyalizme saptılar. Dünyaya hâkim olmak komünist ideolojinin prensiplerinden birisidir. Bu ise emperyalizmin ulaşabileceği en son noktadır. Dünyada hiç bir emperyalizm bütün dünyaya hâkim olacağını iddia etmemiş

ve Moskova'nın yaptığı gibi dünyanın her yerinde bozgunculuk yapmakla meşgul olmamıştı. Nasıl ki «Helva demekle ağız tadlanmazsa» Moskova'nın anti-emperyalizm parolası ile halklar Rusya emperyalizminden kurtulamazlar. «Sovyetler demek Ruslar demektir» **(Frankfurter Allgemeine Zeitung, 7.1.1957)** «Sovyetler Birliği Ruslaşıyor» **(Die Zeit,** Hamburg, 28.3.1969, s. 36) Emperyalizmin özelliklerinden birisi sömürdüğü halkları cezalandırmaktır. Sovyetler Birliğinde 30 milyondan fazla insan öldürüldü. 40 milyondan fazla insan günümüzde de hapishanelerde ve Sibirya'da hürriyetlerinden mahrum olarak yaşamaktadırlar. Sovyetlerin halkları cezalandırma siyasetinden Türkler çok zarar gördü. Stalin 1920'de Rusya devleti sınırları dahilinde 30 milyondan fazla Türk'ün yaşadığını söylemişti **(Millî Mesele ve Sovyet Rusya,** Rusça, Moskova 1921, S. 79). Sovyetler 1959'da Sovyetler Birliğinde yaklaşık olarak 23 milyon kadar Türk yaşadığı hakkında bilgi verdiler («Central Asian Review», Londra, 1960, No. 4, S. 362 - 375). Acaba, ne sebepten çocuk yapmayı seven Türklerin sayısı artmamış, aksine azalmıştır? Türkler Sovyet rejiminin ve katliâmlarının kurbanı oldular. 2. Dünya Harbinden sonra yok edilen Kırım Türkleri (bir kısmı öldürülmüş ve bir kısmı da Kırım'dan kovulmuştu) ve Kabardin - Balkar Türkleri Rusya emperyalizminin misallerinden değilmidirler? Yugoslavya devlet Başkanı Tito 1952'de Yugoslavya KP'sinin 6. Kongresinde şunları söylemiştir:

«Sovyetler Birliği dahilindeki önder millet (Yani Rusya önderliği) tecrübesi, Rus olmayan milletler için feci neticeler doğurmuştur. Bunların bazıları, bir zamanlar yani Çarlık Generalleri tarafından köle haline getirilmeden önce, birer mustakil millet olarak yaşıyorlardı. Onlar bugün yeryüzünden Hitler'in dahi kıskanacağı en gaddar bir tarzda silinmişlerdir. Birçok milletlerden müteşekkil bir devlette ön-

der millet teorisi, diğer milletlerin önder millet tarafından boyunduruk altına alınmaları, ezilmeleri, iktisaden soyulmaları demektir.» (Gerhard von Mende, Komünist Blokta Milliyet ve Mefkûre, çevirenler: Dr. Fethi Tevetoğlu ve Dr. Aziz Alpagut, Ankara, 1966, S. 111).

Tito'nun komünist olmadığını kim iddia edebilir? Şunu da kayıt etmeliyiz ki, Tito'nun yukarıdaki beyanatına karşı Sovyetler Birliğinden hiç bir şey çıkmamıştır. Bir hâdiseye daha dikkat edelim. Sovyet Rusya ordusu 1968 Ağustosunda Çekoslovakya'yı işgal ettikten sonra, Çekoslovakya Devlet Başkanı Svobada ile Brejnev arasında Moskova'da yapılan müzakereler esnasında Brejnev ona şöyle demişti:

«Unutmayınız ki, Sovyetler Birliğinde bazı halklar yok edilmiştir.» (Kölner Stadt Anzeiger, 5.6.1968, S. 3)

Sovyetler «emperyalizme karşıyız» diye bütün dünyada yaygara koparıyorlar. Kendi sömürücülüklerinden ise ağız açmıyorlar. Neden? Çünkü Moskova tipik bir emperyalist devletin başkentidir. Misal olarak Türkistan'a bakalım. Türkistan Rusya pamuğunun % 92'sini veriyor. Fakat bütün Sovyetler Birliği tekstil sanayiinin ancak % 5,2'si Türkistan'dadır. Türkistan pamuğu Rusya'nın Lvanova vilâyetindeki (% 85,6) fabrikalarda işlenivor. Sovyetler Birliği ipeğinin % 90'ı Türkistan'dan elde edilir. Fakat ipek sanayiinin ancak % 5,6'sı Türkistan'da % 80,9'u ise Rusya'dadır. Başka bir misal: Ruslar Türkistan'da Ziraat için yeni topraklar açıyoruz diyerek Kuzey Türkistan'a (Kazakistan Sovyet Cumhuriyeti) 1952 - 1967 nci yılları 2 milyondan fazla Rus gönderdiler. Bugünkü Kazakistan'da yaşayan bütün nüfusun % 60'dan fazlasını Ruslar ve başka Slav halkları teşkil eder. Türkler ise ancak nüfusun % 30'u kadardırlar. Böyle bir emperyalist devlet ne şekilde dünyada em-

peryalizme karşı mücadele edebilecektir? Sovyetlerin emperyalizme karşı mücadelesi propagandadan öteye geçemez. Bunu da ustalıkla yapmaktadırlar.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği KP Genel Sekreteri Brejnev Kazakistan Sovyet Cumhuriyetinin 50. kuruluş yılı münasebeti ile 28 Ağustos 1970'de Alma - Ata şehrinde şöyle demişti:

«Burjuva sahtekârları memleketimizdeki kültür ihtilâlini millî ananelerin yıkılışı olarak tasvir etmeğe gayret ediyorlar. Lâkin Sovyet devletinin varlığı bu fikirlerin temelden batıl olduğunu isbat etti.» (Sosyalist Kazakistan, 29 Ağustos 1970, S. 2)

«Burjuva sahtekârları» nın Sovyet varlığını tahrif etmelerine ne lüzum var? Ortaya koyulan yalnızca bugünkü Sovyet gerçeğinden ibarettir. Türklerin durumu gerçeği açıklıkla ortaya koymaya yeterlidir. Millî ananeleri mahvedilmemiş ise ne sebepten Kazakistan'ın asıl sahibi Kazak Türkleri öz vatanlarında azınlık durumuna düşürülmüşlerdir? Ne sebepten her yerde Rusçuluk hâkimdir? «Şeklen millî, muhtevaca sosyalist kültür» olarak özetlenen prensibin anlamı millî ananelere karşı değil midir? Ne sebepten millî kültür ancak şekilde olsun, milletin millî muhteva taşıyan kültüründen vazgeçilerek sosyalist kültür yaratılsın? Bu gibi sorularımız elbette Moskova sömürücülüğünün esaslarını tetkik için yol açacaktır. Komünizm ve Türk dünyası problemi ile ilgili meselelerin hallinde önemli olan husus şu soruların cevabını bulmakta toplanır: Rusçulukla Türkçülük, Komünizm Sosyolojisi ile Türk Sosyolojisi, komünizm ideolojisi ile İslâm ideolojisi, Türk milliyetçiliği ile Rus şövenizmi birlikte yaşayabilecek midir? Yok, birlikte yaşamaya hiç imkân yok. Bunların birbirlerine karşı durumu suyun ateşe karşı durumu gibidir. Tarihte bunlar birlikte yaşamamıştır. Bundan sonra da durum değişmiyecektir.

Mazlum Türkler için komünist ideolojiden vazgeçmek bir mesele değildir, çünkü Sovyetler Birliği ve Çin'de yaşamakta olan 40 milyona yakın Türk arasında, ancak yarım milyona yakın komünist vardır. Bunların ne kadarı gönülden, ne kadarı ise şartların zorlaması ile komünist olmuştur, bunu bilmiyoruz. Mazlum Türkler için, Türk komünistleri problemini halletmek bir mesele değildir. Bugün, bu Türkler Rusya ve Çin İmparatorluğunun devlet kuvvetleri ile karşı karşıyadırlar. Büyük problem budur. Türklerin gördüğü komünizm Çin ve Rusya hâkimiyetidir. Şayet Türkler onların hâkimiyetinden kurtulabilirlerse, komünizmden de kolaylıkla kurtulabileceklerdir. Onların komünizmden kurtulmaları demek, Rus ve Çin hâkimiyetinden de kurtulmaları demektir. Komünist ideoloji milletlerin yok edilmesini önemli bir prensip olarak kabul eder. Bakınız bir zamanlar Şark Emekçileri Komünist Üniversitesi rektörlüğü yapmış Broydo ne yazmıştır?. Onun sözlerini beraber okuyalım:

«**Proletaryanın son zaferi ile** (komünizm demek istiyor) **cemiyet millî ruhtan kurtulacaktır. Yavaş yavaş millî ruhun mefkûrevî kalıntıları da yok olacaktır. Onun kalıntıları ancak müzelerde muhafaza edilecektir.. Komünist cemiyetin gelişmesi neticesinde insanlar millî gelişme ve millî münasebetleri unutacaklardır. Böylece millet ölecektir.** (G.Y. Broydo. **Milliyet meselesi,** Taşkent 1925, S. 11). Böyle fikirler arasında milletleri yok etme faaliyetleri ile devam ettirilmektedir.

Rusya ve Çin Komünist ideolojisi hâkimiyeti altındaki milletimizi ölümden kurtarmak, onun varlığını müdafaa etmek bütün Türklerin iman borcu değil midir? Evet, böyledir.

Komünizmin Rusya ve Çin emperyalizmi hizmetinde kullanılması ve Komünizm ile Emperyalizm birliğinin Türkler aleyhindeki hücumu Türk dünyası ve İslâm Dünyası için

bir problemdir. Bu problemi halletmenin ve önümüzdeki büyük tehlikeden kurtulmanın bir yolu vardır. O da Türk dünyasının kendi millî benliğini korumasıdır.

I. Bölümde Kullanılan Bazı Kaynaklar

Abdülhamitoğlu Necip, **Türksüz Kırım**, Bağnaiçi Yayınları, İstanbul 1974.

Andrianov, N. A. + Tolstyakov, K. A., **Stanovlenie i uproçenie vlasti sovetov v Tatarii** (Tataristan'da Sovyet hâkimiyetinin yerleşmesi ve kuvvetlenmesi), Kazan 1967.

Azizbekov, P. (Yayınlayan), **Sovetskaya Rossiya i bor'ba ustanovlenie i uproçenie vlasti sovetov v Zakavkaz'e** (Sovyet Rusya ve Kafkasya'da Sovyet hâkimiyetinin yerleşmesi ve kuvvetlendirilmesi için mücadele) Bakû 1969, 321 S.

Broydo, G.Y., **Milliyet meselesi**, Taşkent 1925.

Battal - Taymas, Abdullah, **Kazan Türkleri**, Ankara 1966

Bor'ba za ustanovlenie sovestkoy viasti v Dagestane (Dağıstan'da Sovyet hâkimiyetinin yerleşmesi için mücadele 1917 - 21), Moskova 1958.

Caroe, Olaf, Sir, **Soviet Empire, The Turks of Central Asia** and Stalinism (Sovyet İmparatorluğu. Orta - Asya Türkleri ve Stalinizm), London 1953. İşbu eserimiz Türkçesi, **Tercüman 1001 Temel eser»** serisinde «Sovyet İmparatorluğu. Sömürülen Topraklar», 1.nci Cilt. «Sömürülen Milletler» 2 nci Cilt, konularıyla (1976'da) yayınlandı. Çeviren: Zerhan Yüksel.

Fiş, Radiy, **Nazım Hikmet, Jizn zameçatel'nikh iyudey** (Nâzım Hikmet. Büyük insanların hayatı), Moskova 1968.

Hayit, Baymirza, **Turkestan im XX. Johrhundert** (20 nci asır Türkistanı), Darmstadt 1956;

= **Sowjetrussische Orientpolitik am Beispiel Turkestan,** (Sovyet Rusların Türkistan misalinde Doğu Politikası), Köln 1963.

= **Esir Türkler** (İngilizceden çeviren: Şekip Engineri, Yayınlayan: Mehmet Arif Demirer). Ankara 1966.

Hostler, Charles, **Turkism and the Soviets** (Türkçülük ve Sovyetler), New York 1957.

İstoriya Azerbaycana (Azerbaycan tarihi), 3'ncü Cilt, Bakû 1963.

İstoriya Dogestana (Dağıstan tarihi), 3'ncü Cilt Moskova 1968.

İstoriye Kommunistiçeskoy Partii Azerbaycana (Azerbaycan Komünist Partisi tarihi), 1. Cilt, Bakû 1958.

İstoriya Tuvı (Tuva tarihi), 2 nci Cilt, Moskova 1964.

Jaschke, Gotthard, **Die Republik Aserbaidschan** (Azerbaycan Cumhuriyeti), **«Die Welt des islam»,** Cilt 23, S. 55 - 69.

Kırımal, Edige, **Der nationale Kampf der Krimtürken** (Kırım Türklerinin millî mücadelesi), Emsdetten 1952.

Kolorz, Walter, **Die Nationalitâtenpolitik der Sowjetunion** (Sovyetler Birliğinde Milliyetler politikası), Frankfurt 1956.

Mende, von, Gerhard, **Komünist Blokta milliyet ve mefkûre** (Almancadan çevirenler: Dr. Fethi Tevetoğlu ve Dr. Aziz Alpaut) Ankara 1966.

= **Die Türkvölker im Herrschaftsbereich der Sowjetaunion** (Sovyetler Birliği hâkimiyeti dairesindeki Türk halkları), «Das Parlament», B 16/1960, S. 257 - 271.

Muharyamov, M. K., **Oktyabr i natsional'no - gosu-**

darstvennoe stroitel'stvo v Tatarii (Ekim ihtilâli ve Tataristan'da millî - devlet kuruluşu) 2'nci cilt, Ufa 1966.

Novgorodov, A. I., **Oktyabrskaya sotsialistiçeskaya revolyutsiya i grajdanskaya voyna v Yakutii** (Yakutistan'da Ekim Sosyalist ihtilâli ve vatandaşlık muharebesi). Novosibirsk 1969.

Oçerki Po istorii Başkirskoy ASSR (Başkurt Muhtar SSC tarihinden parçalar), 2'nci cilt, Ufa 1966.

Park, Alexander, **Bolshevism in Turkestan** (Türkistan' da Bolşevizm), New - York 1954.

Persts, M. A., **Turetskie internatsionalistı v Rossil** (Rusya'da Türk enternasyonalistleri), **«Narodı Azii i Afriki»** Moskova, 1967, No. 5. S. 59 - 68

Raimov, R. M., **Obrazovanie Başkirskoy Avtonomnoy Sovetskoy Sotsialistiçeskoy Respubliki** (Başkurt Muhtar Sovyet Sosyolist Cumhuriyetinin teşekkülü), Moskova 1952.

Sayılgan, Aclan, **Solun 94 yılı**, Ankara 1968.

Tarakçı, Âkif, Sovyetler Birliğinin bugünkü Türkiye po**litikası**, Ankara 1969.

Tevetoğlu, Fethi, Dr., **Türkiye'de Sosyalist ve Komünist faaliyetler**, Ankara 1967.

Togan, Ahmet Zeki Velidi, **Hâtıralar**, İstanbul 1969.

Vaidyanath, R., **The Formation of the Soviet Central Asian Republics** (Orta Asya Sovyet Cumhuriyetlerinin yaratılması; 1917 - 1936), New Delhi 1967.

II. BÖLÜM (*)

TÜRKİSTAN'DA SOVYET EMPERYALİZMİ VE SÖMÜRGECİLİĞİNİN GÖRÜNÜŞLERİ

GİRİŞ

Türkler'in yurdu olan «Türkistan» coğrafya mefhumu doğu edebiyatında 6 yüzyıldan beri kullanılagelmiştir. 19'-ncu yüzyılda İngilizler bu mefhumu Batı âlemi edebiyatına sokmuşlardır. Bu memleket, bir taraftan Aleksandır von Humbolat'un «Asya'nın İsviçresi» diye anlattığı Altay dağları, diğer taraftan eski Türklerce Tanrıdağ olarak tanınan Tiyançan dağları ve bir diğer adı da «Dünyanın Damı» olan Pamir dağları ile çevrilidir. Bu suretle Orta Asya'nın bir parçasını teşkil eden Türkistan coğrafya bakımından Asya içinde merkezî bir yer işgal etmektedir.

Araştırma bilginlerinin hepsi bu memleketin dünyanın

(*) Bu bölüm önce Alman dilinde, **«Sowjetrussischer Kolonialismus and İmperialismus in Türkistan»** konusuyla (yayınlayan Dr. Hans Findeisen), Oosterhout/Hollanda 1965'de ve İngilizcesi 1966'da neşredilmişti. İngilizceden Şekip Engineri Türkçeye tercüme etti ve bu «Haber» gazetesinin 7 Aralık 1966 - 18 Ocak 1967 tarihli sayılarında yayınlandı. Mehmet Arif Demirer 1966'da (Ankara, Kişisel kitapları, Ay-Yıldız matbaası) bunu kitap halinde **«Esir Türkler. Türkistan'da Sovyet Rus sömürgeciliği ve emperyalizmi»** konusuyla yayınladı. Ama eserinin aslındaki Dipnotlar yayınlanmıştı. Bu bölümü düzelttik ve genişlettik - Müellif.

kültür ve medeniyet merkezlerinden biri olduğunda fikir birliğine varmışlardır. Hint, İran, Çin, Yunan, Türk ve Arap - Müslüman kültürleri bu noktada birleşmişlerdir. Türkistan'ın Müslümanlığı kabulünden sonra **Yusuf Hâs Hâcib, Mahmut Kaşğâri,** Buharî, Tirmizî, Birunî, Ebu Ali İbni Sina, Yasavî, Timurlenk, (Emir Temir), Uluğ Bey, Babür, Nevayi, Nakşibendî, Morginanî, vs. gibi Türk - İslâm âleminin tanınmış simaları buradan çıkmıştır. Bu kişilere bugün dahi muslümanlığın unutulmaz şahsiyetleri gözüyle bakılmaktadır.

Türkistan 1917'dan 1895'e kadar uzanan süre içinde Ruslar tarafından parça parça zaptedilmiştir. Rus hükümeti Aral ve Balkaş göllerinin güneyinde ele geçirdiği ülkelerin hepsini 1866'da Türkistan vilayeti idaresi altında toplamış ve Orta Asya'nın diğer kısımlarının idaresini de Step genel idaresine vermiştir. Türkistan genel valisine Türkistan bölgesinde bulunan yarı bağımsız Buhara ve Hiva devletleri üzerinde denetleme hakkı tanınmıştır.

1917 yılı Nisanında Türkistan genel idaresi kaldırılmış ve idare yetkisi «Rusya Hükümeti Türkistan Komitesi» ne devredilmiştir. Aynı yılın kasım ayında Sovyet Rusya Hükümeti Türkistan Komitesini lağvetmiş ve onun yerine Türkistan Halk Komiserleri Şurâsını 1918'de, Türkistan genel idaresi Sovyet Sosyalist Türkistan Muhtar Cumhuriyeti olmuş ve Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Federasyonu içinde yerini almıştır. 1924'te Sovyet Rusya siyasî sebeplerle «Türkistan» adını resmî kayıtlardan çıkarmış ve Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan, Kazakistan ve Kırgızistan Sovyet Cumhuriyetlerini kurarak bunları 1924 ile 1936 yılları arasında S.S.C.B. içine almıştır.

Sovyet Rusya bu suretle Çarlık Rusya'nın sömürgecilik geleneğini almış, fakat bunun uygulanma üslûplarında değişiklik yapmıştır. Sovyet Rusya'nın sömürgeciliği, özgürlük, bağımsızlık, eğemenlik, halkın kendi kaderini tâyin

hakkı, kurtuluş, kardeşlik, internasyonalizm, demokrasi, hak eşitliği, proleterya diktatörlüğü, Marksizm - Leninizm, Sosyalizm, Komünizm, ilericilik, milliyetler politikası, insanlar arasında dostluk ve Çarlık Rusyası'nın eski sömürgelerine Rusya halkının «karşılıksız» yardımı kavramları gibi çeşitli kılıklara bürünmüştür. Sovyet Rusya'nn sömürgeciliğini teşkil eden bu karışık saklanbaç oyunu içinde Sovyet usulü sömürgeciliğin gerçek yüzünü tanıyabilmek her zaman kolay olmamıştır.

Bu sebeple, Türkistan'ın kaderini incelerken şu soru ortaya çıkmıştır: Gerçek nedir? Bu eser, Sovyet Rusya'nın Türkistan'daki sömürgecilik hareketlerinin genel bir tasvirini yapmağa ve Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Türkmenistan Sovyet Cumhuriyetlerinin egemen olduklarına dair Sovyet iddiasının asılsız olduğunu ve Türkistan'da Sovyet Rus sömürgeciliğinin bulunmadığı şeklinde Sovyet liderlerinin dış dünyaya yaydıkları beyanların (1) aldatıcı olduklarını gösterecektir.

Son yıllarda dış ülkelerde Türkistan konusu üzerinde bir çok eser, broşür ve makaleler yayınlanmış (2) ve bun-

---

(1) Kruşçev'in, Eylül 1960'da Birleşmiş Milletler Teşkilâtının XV. Genel Kurulunda (Pravda, 24.9.1960), 16 Kasım 1961'de Taşkent'de («Turkmenskaya İskra», 21.10.1961, s. 2), «Osteuropa» (Dergi, No. 1/2, 1963, s. 121) ve 30 Eylül 1962 de, Aşkabad'da «Sovyet Türkmenistanı», 2.10.1962, s. 1) Türkistan'daki sömürgecilik gerçeğini inkâr etmek ümidiyle beyanatlarda bulunduğunu burada hatırlatmak gerekir. Sovyetler Birliği, Dış ülkelerde, bugüne kadar sistemli olarak «Orta Asya Sovyet Cumhuriyetlerinin mustakil oldukları» hakkında propaganda yürütmektedir.

(2) Avrupa ve ABD'de Türkistan hakkında 1950 - 1956 yılları arasında birçok eserler, broşürler ve makaleler yayınlandı.

larda Sovyet Rusya'nın Türkistan'daki sömürgecilik politikası bütün açıklığı ile gösterilmiş olmakla beraber, bu eserlerin Sovyet dokümanlarına kıyasla okuyucular için daha kolayca elde edilebilecekleri düşünülerek Türkistan'daki sömürgeciliği takbih eden bu yazıları burada tekrarlamak uygun görülmemiştir. Sovyet Rusya sömürgeciliğini mümkün olduğu kadar, yine Sovyet Rus vesikalarına dayanarak açıklamak konu açısından gereklidir.

1. TÜRKİSTAN'DAKİ SOVYET RUS SÖMÜRGECİLİĞİNİN GÖRÜNÜŞLERİ VE YOLU

Sovyet - Rus usulü sömürgeciliğin başlangıcı

1917 yılında Türkistan'da büyük bir buhran hüküm sürüyordu: Halkın 1916'da giriştiği isyan çok kan dökülerek bastırılmıştı; kurtuluş savaşçıları Çarlık makamları tarafından yakalanmış, türlü eziyetlerden sonra kurşuna dizilmişlerdi. Sonra, Şubat ihtilâli (1917'de) patladı. Fakat, bu kere sosyalist - demokrat olan yeni geçici Rusya Hükümeti de tahakküm iddialarını ortaya koydu. Türkistanlılar kendi kaderlerini tâyin hakkını almak için boşuna çabaladılar. Çarlık Rusya'nın sömürgecilik servislerinde hizmet görmüş olan ve Mart 1917'den sonra geçici Rus Hükümetinde görev alan Ruslar Taşkent'te İşçiler, Köylüler ve Askerî Temsilciler Şûrâsını kurmuşlar ve Türkistan'ın idaresini buna vermişlerdi.

Bunların bibliyografyası bugüne kadar hazırlanmamıştır. Biz burada yazılan eserlerin adlarını saymak imkânına sahip olmadığımızdan, neler yazılmış olduğunu öğrenmek arzusunda bulunanlara aşağıdaki eserde verilen bibliyografyayı tavsiye etmek isteriz: Dr. Baymirza Hayit, **Türkistan Rusya ve Çin arasında** İstanbul 1975, Otağ yayınevi.

1917 yılının Kasım ayında Komünistler Petrograd'da iktidarı ele geçirdlier. Taşkent'te idareyi ellerine almak isteyenler de önce Sosyalist, sonra Komünist görünen Ruslardı. 11 Kasım 1917'de iki Rus kumandanı Taşkent'te bütün idarî görevleri üzerlerine almıştı. 19 Kasım 1917'de Rus İşçiler, köylüler ve Askerî Temsilciler Şurâsı **Türkistan Sovyet Komiserliği**'ni kurmuştur. Bu Kurulu teşkil eden 36 komiser ve onların yardımcılarının hepsi de Rus idi. Bu idare değişikliğinde ve Türkistan Sovyet Komiserliği'nin kuruluşunda bir tek Türkistanlı'nın dahi rolü olmamıştır. Bu suretle, Taşkent Komünist İhtilâl Komitesi Başkanı V. Lyapin yazdığı hâtıralarında Komünistlerin idareyi ellerine alma hareketine katılmış bir tek Türkistanlının adını verememiştir (3).

29 Aralık 1917'de Taşkent'teki Sovyet Komiserliği memleket içinde olağanüstü durum ilân etti. Bu hareket, Türkistan'da Sovyet sömürgecilik devrinin başlangıcını teşkil etmiştir. 1918 ile 1923 yılları arasında Türkistan'da Sovyet Hükümeti adına çalışan George Safarov bu konuda şöyle demîşti:

«Türkistan'daki Rus İhtilâlinin hemen sömürgecilik yolunu tutması kaçınılmaz bir hareket olmuştur. Türkistan'daki programsız, lidersiz, partisiz, ihtilâl alanında geleneksiz, az sayıda imtiyazlı işçi sınıfı bu sömürgeci istismara karşı duramamıştır. Çarlık sömürgesi zamanında sanaat proleteryaya mensup olmak Ruslar'a tanınmış millî bir imtiyazdı. Bunun içindir ki proleterya diktatörlüğü burada tipik bir sömürgeci mahiyeti almıştır» (4).

---

(3) **Türkistanda Uluğ Oktabr revolyutsiyasining ğalabasi** (Türkistan'da Büyük Ekim İhtilâlinin zaferi), Taşkent 1958, s. 13 - 48.

(4) **Revolyutsiya i kultura v Sredney Azii** (Orta Asya'da ihtilâl ve kültür), Dergi, Taşkent 1934, No. 1. s. 10

Bu defa iktidarı ellerine geçirmiş olan Rus Komünist «İhtilâlcileri» kendilerinin de itiraf ettikleri gibi, bir istismar politikası takip etmişlerdir. Sovyet tarihçisi Steinberg 1934 te bu konu hakkında şunları yazmıştı:

«Sömürgecilik ve aşırı yurtseverlik çabaları sadece eski Rus memur ve subay sınıfı artıklarının, polis kuvvetlerinden arta kalanların, büyük Rus burjuva temsilcilerinin ve geniş toprak sahiplerinin tesirleri altında kalmakla yetinmemiştir. Durum büsbütün zorlaşmıştı, çünkü aşırı yurtsever görüşler ve çalışmalar, Çarlık mekanizmasının yardımıyla, işçi sınıfı da dahil olmak üzere, bütün Rus halkı üzerinde etkisini kullanıyor, birçok Rus işçisinin ruhunda, düşünüşünde ve hayatında kök salıyordu... Gerçek ve sâdık ihtilâlci olan bazı işçilerin Kasım ihtilâlinden sonra, Türkistan'da yaşayan yerli halkın hepsine güvenilmez gözü ile baktıklarını gösteren bir çok vakalar gördük» (5).

Kasım 1917'de yapılan İşçiler, Köylüler ve Askerî Temsilciler Şûrâsının III'ncü Kongresinde ve Ocak 1918'de Taşkent'te yapılan IV'ncü kongrede alınan kararlar örnek bir özellik teşkil etmektedir. Bu kararlarda müslüman halktan hiç bir temsilcinin devlet mekanizması içinde yeri olmayacağı bildirilmiştir. İlk baştan beri Sovyet Ruslar müslümanların siyasî çıkarlarını hesaba katmak niyetini taşımamışlardır. Hattâ, gerçek şudur ki, 1919'a kadar Türkistan'ın kaderini tâyin eden devlet mekanizması içinde bir tek Türkistanlı'ya yer verilmemiştir.

Ancak, bu şekilde bir hareketin Sovyet idaresine karşı mukavemeti artıracağını Sovyet liderleri de takdir ettiler. 10 Temmuz 1919'da Rus Komünist Partisi Merkez Komitesi Türkistan'daki ileri gelen Rus memurlarına gönderdiği bir

---

(5) Steinberg, Evgeney, **Oçerki İstorii Turkmenii** (Türkmenistan Tarihinden Parçalar), Moskova 1934, s. 154

telgrafta devlet teşkilâtı içinde memurların % 50'sinin mahallî halk temsilcilerinden seçilmesi emrini vermiştir. Burada işaret edilmeye değer bir nokta da böyle bir çözüm yolunun devlet idare mekanizmasına Ruslar ile Türkistanlıların % 50 oranında katıldıkları şeklinde Moskova'nın taşıdığı inançtır. Oysa, o sıralarda Rus sömürgecileri memleket nüfusunun % 5'ini bile teşkil etmiyorlardı. Buna rağmen, Türkistanlıların devlet teşkilâtına katılma oranları yine de istenen ölçüyü (% 50) bulamamıştır. Meselâ 1925 - 26 yıllarında Tacikistan'da 737 önemli görevden 609'u Türkistanlı olmayan gayrı elemanlar ve Ruslar tarafından işgal ediliyor ve ancak 28 görev Türkistanlılara veriliyordu. 1924' te Türkistan'daki memurların % 17'si Türkistanlı ve geri kalan % 83'ü Rus idi. Bu eşit olmayan durum bugüne kadar devam etmektedir. Baştan beri önemli mevkileri daima Ruslar ellerinde tutmuşlar ve bu suretle hâkimiyetlerini pekiştirmişlerdir. Türkistan'da eskiden olduğu gibi bugün de proleterya diktatörlüğü hakında pek çok şey söylenmiş ve söylenmektedir. Fakat, bu diktatörlüğün gerçek temsilcilerinin kimler olduğu «Pravda» gazetesinin 20 Haziran 1920 tarihli sayısında şöyle açıklanmıştır:

«Türkistan'daki proleterya diktatörlüğünün gerçek temsilcisi Rus halkıdır.»

Sovyet Ruslar millî bağımsızlık iradesi aleyhinde

Türkistan'da yegâne «meşrû» idarî kuvvet olduğu iddiasında bulunan Taşkent Komünist Sovyet Komiserliği'nde sadece Ruslar bulunduğundan Türkistanlılar Kyokand ve Orenburg şehirlerinde Aralık 1917'de kendi kongrelerini topladılar Türkistan ve eski Step Genel Valiliği içinde Alaş - Orda, isimli eski Türkistan Genel Valiliği içinde bu suretle iki grup iktidar üzerinde hak iddiasına giriştiler: Millî Türkistanlılar ve Sovyet Ruslar. İki taraf da birbirini tanımı-

yordu. Komünist Rus Komiserliği iddiasında Rus halkına olduğu kadar Çarlık İmparatorluğundan devraldığı iktidar mekanizmasına dayanıyordu; oysa millî muhtar hükümetlerin ellerinde askerî cihaz, makine, para veya dış yardım diye birşey yoktu. Onlar güçlerini halktan alıyorlardı. Türkistan'daki Sovyet Ruslar'ın elinde ordular, askerî teçhizat ve arkalarında koca Rusya'nın desteği vardı. Rus sömürgecilerin ellerinde 1916 ihtilâlinden kalma silâhlar da vardı. Her iki taraf da «hürriyet» ten dem vuruyordu. Sovyetler bu kelimeyi Türkistan'ın Rusya tarafından yeni işgal edilmesi, yani zulüm ve baskı anlamına alıyorlar; Türkistanlılar da bağımsızlık ve muhtarlığın iadesi anlamında kabül ediyorlardı.

13 Aralık 1917'de Taşkent'teki müslümanlar Türkistan'ın (Kokand) Cumhuriyetine muhtarlık tanınması için gösterilerde bulundular. Sovyet - Rus askerleri barışçı göstericileri Salar Nehri'ne doğru sürdüler ve kaçan göstericiler köprüye gelince üzerlerine ateş açtılar. İçlerinden bir çoğu **açılan bu** ateşle öldüler, geri kalanlar da canlarını kurtarmak için kendilerini attıkları nehirde boğuldular. Üstelik Taşkent'teki Sovyet Komiserliği Aralık 1917'de Türkistan Millî Muhtar Hükümeti'ni devirmek kararını verdi. 1918 yılı Şubat ayı başında Sovyet - Rus askerleri Kokand'ı kuşattılar, hükümet binasına ateş açtılar ve hükümet merkezini ele geçirdiler. Bu askerî hareket doğrudan doğruya Taşkent'teki Sovyet - Rus Harp Komiseri E. Parfiliev tarafından idare edilmiştir. Sovyet kaynaklarından verilen bilgiye göre 21 ve 22 Şubat 1918 günlerinde yalnız Khokand'da öldürülen Türkistanlı sayısı 10.000'i bulmaktadır. Benzerleri yanında bu olay da, Rusya halklarının hukukuna dair 15 Kasım 1917'de yayınlanan Sovyet beyannamesinin ne büyük bir yalan olduğuna bir örnektir. Aslına bakarsanız, halkın kendi kaderini tâyin (self - determination) yolunda sahip olduğu millî haklara dair yayınlanmış, olan beyan-

namelerin tümünün gerçekle ilgisi yoktur. Sovyet Rusya hükümetinin 15 Kasım 1917 beyannamesi halkın kendi istediği şekilde devlet kurma hakkını tanıyordu. 13 Aralık 1917 de Rusya'daki ve Doğudaki müslümanları kapsayan beyanname onların geleneklerinin ve özel yasayış tarzalrının dokunulmaz bir hak olarak tanındığını açıklıyordu.

Taşkent'teki Sovyet Ruslar Türkistanlıların kendi yalanlarında kendi kaderlerini tâyin haklarının tanınması yolunda ileri sürdükleri talepleri kabule yanaşmadılar. Eylül 1917 sonlarında yapılan Türkistan Ulema (din bilginleri) Kongresi, 29 ve 30 Eylül 1917 tarihli **«Uluğ Türkistan»** gazetesinin bildirdiğine göre, Türkistan'ın siyasî kuruluşu meselesinde bu memleketin mahallî ve millî bir muhtariyete sahip olması ve bunun sonucu olarak kendi iç işlerine yine kendisinin karar verebilecek durumda bulunması gerektiğini belirtmiştir.

1917 yılının Kasım ayında yapılan ve 515 delegenin katıldığı bir başka kongrede de Türkistan'ın gelecekteki siyasî yapısı hakkında aşağıdaki karar alınmıştır. Buna ait haber 11 Kasım 1917 tarihli **«Türkistanskiy Kurier»** gazetesinde çıkmıştır. Böyle bir kararın varlığı Sovyet tarihçileri tarafından dahi inkâr edilmemektedir (Bak: **Ekim İhtilâli'nin Özbekistan'daki Zaferi,** Rusça, Belgeler Koleksiyonu, Cilt I, Taşkent 1963, sayfa 562 - 63);

1. Sir - Deıya, Samarkand, Fergana ve Hazar etrafı vilâyetler toprak muhtariyeti esasına dayanılarak Rusya Cumhuriyeti'ne ait olacaktır. Bu muhtariyet bu bölgede yaşayan halkın tümünü millî ve kültürel esaslar dairesinde Türkistan Federal Cumhuriyeti adı altında toplamaktadır. Yedi - Su diyarı temsilcilerinin bu konferansta hazır bulunmamaları dolayısiyle, kongre Yedi - Su diyarının gelecekteki siyasî yapısı meselesinin bu günden belirtilmesine ve bu ülkenin de ileride Türkistan Federal Cumhuriyeti'ne ka-

tılması ümitlerinin bildirilmesine karar verdi. Ural ve Turgay (evvelce Step Genel Valiliğine bağlı bulunuyorlardı) bölgesi temsilcileri kendi vilayetlerinin de Türkistan Federal Cumhuriyeti'ne alınmaları isteğinde bulundular.

2. Türkistan Federasyonunun iç idaresi meselelerinde teşriî yetki Türkistan millî meclisine verilmiştir. Bu meclis üyeleri Türkistan'ın her sınıf halkı arasından yapılacak genel, tek dereceli, eşit ve gizli seçimlerle beş yıllık süre ile seçilecektir.

3. Türkistan meclisinin teşrii görevi Rusya Cumhuriyeti anayaassına uygun olarak sınırlandırılmıştır.

4. Türkistan millî meclisi, genel devlet işlerine bakmak üzere kendi temsilcilerini Rusya Cumhuriyeti devlet dairelerine gönderecektir.

5. Türkistan Cumhuriyeti millî meclisi mevsime göre toplanacaktır. Toplanma ve dağılma tarihleri meclis tarafından tâyin ve ilân edilecektir. Meclis Başkanlık Divanı daimî olarak toplanır.

6. Türkistan Cumhuriyeti'nin fiilen idaresi işi meclis tarafından seçilen ve Türkistan Cumhuriyeti Hükümeti tarafından tasvip edilecek özel bir sekreterlik eliyle Türkistan millî meclisince yürütülür.

7. Görevlerinin yerine getirilmesinde sekreterlik Türkistan Federatif Meclisi'ne karşı sorumludur.

8. Türkistan Federasyonunun Taşkent'te kendi senatosu ve bunun adı «Mahkeme-i Şeriat» olacaktır. Senato kanun çıkarmak, bunları tefsir etmek ve bu kanunların uygulanması ile birlikte devlet dairelerini de denetlemek yetkisine sahip olacaktır. Senatoya aynı zamanda Türkistan Federasyonunun en yüksek mahkeme olarak hareket yetkisi de tanınacaktır.

9. Senato başkanı «Şeyhül-İslâm» unvanını taşıyacak ve Türkistan Federasyonu mevzuatının en yüksek makamını işgal etmiş olacaktır.

10. Senatörler beş yıl süre ile genel, tek dereceli, eşit ve gizli seçim yolu ile halk tarafından seçileceklerdir.

11. Türkistan Federasyonu kendi kâğıt ve madeni paralarını basmak ve kendi millî bankasını kurmak yetkisine sahip olacaktır.

12. Türkistan Federasyonu nizam ve asayişi temin için kendi polis kuvvetine ve barış esnasında yabancı devletlere karşı Federasyon sınırlarını korumak için gerekli askerî kuvvete sahip olacaktır. Savaş halinde ise sınırların korunması Rusya Cumhuriyeti Hükümeti tarafından deruhte edilecektir.

13. Türkistan Federasyonu yabancı memleketlerde olduğu gibi Rusya Cumhuriyeti ile arasındaki sınırlarda da gümrük karakolları tesis etmek yetkisine sahip olacaktır.

14. Posta - telgraf ve demiryolları, Türkistan Federasyonu işleri idare edebilecek duruma gelinceye kadar, Rusya Cumhuriyeti tarafından idare edilecek. Posta telgraf ve demiryolu idarelerinin sağladıkları sâfi kârlar Türkistan Federasyonu bankasına transfer edilecektir.

Taşkent'teki Sovyet Ruslar Türkistan Müslümanlarının aldıkları bu kararları yakinen bildikleri halde Türkistan halkının millî iradesinin bu en küçük ölçüdeki belirtisine karşılık Sovyet Komiserliği Şûrâsını kurdular. Bu kararların alınma tarihinden aşağı yukarı bir hafta sonra, 23 Kasım 1917'de Türkistan Halk Komiserliği Şûrâsı Başkanı F. Kolessov Petersburg'daki Halk Komiserliği Şûrâsına çektiği telgrafta, Türkistan Halk Komiserliği Şûrâsının Kolessov, Zalesski, Çegodaev, Perfiliev, Stasikof, Poltroracki, Permesski, Barankin, Damogatski, Katelnikov, Svetskov, Kazakov, Agapov, Lyapin ve Uspenski'den müteşekkil olarak

15 kişilik bir grup halinde üçüncü Sovyet Kongresi (içlerinde bir tek Türkistanlı bulunmayan 114 delegeden kurulu bir toplantı) tarafından seçilmiş olduğu bildirilmiştir. Türkistanlılar isteklerini uygulamak, veya muhtar hükümetlerini devam ettirmek için hiç bir imkâna sahip olamamışlardır.

Şubat 1918'de Kokand şehrindeki Muhtar Türkistan Hükümeti Sovyet Ruslar tarafından lâğvedilince Türkistan'da Sovyet Rus hâkimiyetine karşı mücadele başladı. Sovyet Ruslar bu büyük millî ve halkın tuttuğu ayaklanmayı umumiyetle 1923'de bastırmağa muvaffak oldular, çünkü bu isyan hareketi dışarıdan hiç bir destek görmemişti. Böyle olmakla beraber, bu millî ihtilâlin kıvılcımları 1934 yılına kadar zaman zaman devam etti. Ellerindeki her türlü vasıtayı en vahşi şekillerde kullanmış olmalarına rağmen Sovyet Ruslar'ın bu millî mücadeleyi tamamen bastırmaları 17 yıl sürmüştür. Müslümanlar Türkistan'ın bu ayaklanma hareketine (Kurtuluş savaşı) adını vermişlerdir. Sovyetler ise bu hareketin değerini düşürmek gayretiyle ona «Basmacılık Hareketi» adını takmışlardır. Fakat bu gayretleri boşa gitmiştir. Çünkü bu gün bütün dünya «Basmacılık Hareketi» denildiği zaman millî kıyafetlerini giymiş 60.000 silâhlı adamın (6) baskı ve istibdada karşı kahramanca savaştıklarını

---

(6) Bazı Sovyet kaynakları Türkistan millî mücadelesinin silâhlı kuvvetleri hakkında tek taraflı münakaşalar yapmaktadırlar. Meselâ, Şahmuhtar Şamagdiev, **Oçerki istorii grajdanskoy voynı v Ferganskoy doline** (Ferğane vadisinde vatandaşlık harbi tarihinden parçalar), Taşkent 1961, s. 16'da şöyle yazıyordu:

«B. Hayit, tarihi hakikatleri sahteleştirerek, Basmacılık hareketinde 60.000 silâhlı ve 240.000'den fazla silâhsız yiğitlerin bulunduğunu ispat etmek iddiasında bulunmuştur. Umumiyetle bilinir ki, Fergana'da Basmacılık hareketi devrinde bunların safında 10.000'e yakın kişi bulunurdu. B. Ha-

için övünerek kullanmaktadır.

Türkistanlılar ile Sovyet Ruslar arasındaki savaş hakkında burada esaslı bilgi vermek arzusunda değiliz. Fakat kendi kaderini tâyin etmek mücadelesinin vahşi niteliklerini belirten bir Sovyet belgesinden bâzı parçaları almak yeter.

---

yit'in, Basmacıların sayısını efsanevî şekilde yüksek göstermesi, onun Türkistan'da basmacılık hareketine bütün Türkistan ahalisinin katıldığı hakkındaki töhmetleri için lüzumludur». Anlaşılıyor ki, Şamagdiev karanlıkta kalmış ve en mühim Sovyet kaynaklarını bile okumadığından hatalara yol açmıştır. Sovyetlerin Türkistan'daki mühim şahsiyetlerinden, Türkistan Cephesi komutanı Frunzenin yakın dostu olup, 1920 - 1934'lerde Türkistan'da millî mücadele aleyhinde Sovyet suvari kuvvetleri komutanı görevinde bulunan Yakov Arkadiviç Melkumov, **Turkestantsı** (Türkistanlılar), adlı eserinde (Moskova 1960) aşağıdaki malûmatları vermişti: Frunze'nin bildirdiğine göre, Şir Muhammed Beğ, Toyçı, Parpı Korbaşı, Hal Hoca birliklerinde 30.000 silâhlı asker (s. 307); Füzeyli Mahsum birliğinde 1000 (s. 63); Abdu Hafız birliğinde 2500 (s. 64); Daniyar Beğ birliğinde 2000 (s. 88); Karı Abdul - Yar birliğinde 15.000 (s. 89); Enver Paşa'nın emri altında 17.000 (s. 108); Halbuta birliğinde 1000 s. 143); İbrahim Beğ birliğinde 3000 asker (s. 148) bulunmuştur. Demek ki, silâhlı mücahitlerin sayısı 72.500 kişiden ibaretti. Eğer Melkumov tarafından bildirilen bu sayılarda hata olsaydı, o zaman Sovyet yazarlarının bunu düzeltmeleri gerekirdi. Yukarda bildirilen sayıların dışında, Cünayit Han komutanlığı altında 80.000' den fazla asker bulunuyordu. Aman Pehlivan, Muhammed Emin Beğ, Ergaş Karbaşı, İslâm - Kul, Yahşıgeldi ve başka birliklerdeki silâhlı mücâhitlerin sayısını Melkumov bildirmemiştir.

rinde olacaktır. Herkesçe bilinen bir gerçek vardır ki, o da millî mücadele merkezinin Fergana vâdisi olduğudur.

1919 yılında Sovyet Hükümeti Basmacı hareketine karşı Fergana vâdisinde açtığı cephede bölge komisyonları kurmuştur. 1919 yılı başlarında Fergana Bölgesindeki Sovyet Rus kıtaları komutanı bu komisyonların faaliyeti hakkında aşağıdaki talimatı yayınlamıştır:

Fergana'daki Basmacı hareketini yok etmek için kurulan geçici bölge komisyonlarına ve bu komisyonların teşkilâtlandırılmasına dair talimat:

1. Haydutlar (Kurtuluş mücahitleri kastediliyor) ve yıkıcı elemanların (tabiî, Sovyetlere karşı yıkıcı) bulunduğu bölgeleri temizlenmelidir.

2. Sovyet idaresi ve resmî daireler teşkilâtının kurulması zarûridir.

3. Komisyonlar bölge ihtilâl komitesi ve icracı idare organı olarak vazife görecektir.

Faaliyet tarzına dair esaslar:

1. Bölgeyi haydutlardan temizlemek için aşağıdaki hususlara dikkat gösterilmesi mecburidir:

a) Bölgeleri af ve kargaşalık (Agilatsiyon) hareketlerini uygulamaya elverişli şekilde parçalara ayırınız, öyle ki Basmacılar tarafından aldatıldıklarına inanç getirecek barışsever halkın hepsi affın anlamını ve genişliğini kavrayabilsin ve işleri başına dönebilsin.

b) Genel ölçüdeki kargaşalıktan sonra 10 günlük mühlet verilmesi gerekir: Bunun 7 günlük ilk kısmından sonra geri kalan 3 gün içinde Basmacılar silâhlarını teslim etmek suretiyle aftan faydalanacaklar ve Rusya Cumhuriyeti'nin

hür ve eşit vatandaş haklarına sahip olacaklardır (yani yukarıda tarif edilen şekilde Sovyet baskılarına uğrayacaklardı - B.H.)

c) Af devresi sonunda kurulacak komisyonlar Basmacılarla birlikte her türlü bozguncu (tabiî Ruslar'a karşı) elemanlarda silâh araştırması yapacaktır. Bu maksatla Sovyet Hükümetine yakınlık gösteren güvenilir yerli kişilerin de hizmetinden istifade edilecektir.

Bu gibi kimselerden kurulacak milis kuvvetleri 12'şer kişilik olacaktır.

Not :

1. Teslim veya müsadere edilen silâhlar bölge memurları arasından kurulan savaş kıtalarına dağıtılacaktır.

2. Sovyet Hükümetine sığınan Basmacı birliklerinin silâhlarının teslim etme şartları bu işte yegâne yetkili kişi olan bölge savaş komutanınca tâyin edilir.

3. Komisyonlar kendi faaliyetlerini olduğu kadar ilgili bulundukları bölgelerdeki işlerin genel durumunu da tutanaklarla tesbit ederler.

Ölüm cezaları hakkında

1. Aşağıdaki hallerde soruşturma ve mahkeme yapılmadan derhal ölüm cezası uygulanır:

a) Bölge içinde tesbit edilen af devresinden sonra, silâhlı olarak yakalanan Basmacılar.

b) Af tarihine kadar veya daha sonra hırsızlık, yağmacılık ve zorbalık yaparken suçüstü yakalanan Basmacılar (silâhsız olsalar dahi).

Not:

1. İdam, yazılı bir hükmün yerine getirilmesi maksadiyle uygulanır.

2. Silâhsız olarak yakalanan Basmacılar, silâhları, mermileri ve Basmacıları saklayanlar ve belirli bir yerde bulunmaları ve oralarda faaliyet göstermeleri genel huzuru bozan ve âsâyiş icaplarına aykırı görülenler komisyonlar tarafından askerî harp divanlarına sevkedilecektir.

3. Katil, eşkiyalık, rezalet çıkarma gibi sivil ve idarî suçlara halk mahkemeleri bakacaktır.

Arama ve müsadere işleri

1. Aramalar mal sahibinin veya tanzim edilecek protokolda tanık olarak gösterilecek yerli halktan iki - üç kişinin huzurunda yapılır.

2. Basmacıların malları, mülkleri ve toprakları müsadere edilecektir. Zarurî ev eşyası, ailenin yiyeceğini temin etmeğe yeterli ölçüde toprak ve toprağı işlemek için gerekli tarım âletleri müsadere dışı tutulacaktır.

Not:

Her çeşit eşya bulundukça komisyonlar bunlara el koyacak, bunların listesini çıkaracak ve bunları, bir kopyasıyla birlikte, Halk Ekonomi Konseyine ve bölge komutanına gönderecektir.

Bölge komutanları ile askerî birlikler ve komisyonlar arasındaki ilişkiler:

1. Komisyonlar kendi faaliyetleri ve genel durum hakkında raporlar düzenlemeğe ve bunları askerî komutanlara sunmağa mecburdurlar.

2. Askerî birlikler komisyon faaliyetlerine uygun şekilde hareket edecekler, komisyon talimatlarına, bu talimat birliklere verilen askerî görevlere aykırı olmadıkça, riayet edeceklerdir.

3. Komisyonlar ve birlik komutanları her iki tarafı da ilgilendiren haberleşmelerde bulunacaklardır.

Bölge âmirleri

1. Bölge âmiri, bölgenin her türlü işlerini sevk ve idare eder.

2. Komisyonun başkanlık divanı tarafından tasvibi devam ettiği müddetçe bölge âmiri komisyon üye ve memurlarının tâyin ve nakil işinde yetkilidir.

3. Bölge âmiri bölgesi içindeki icraatı için haftalık tutanaklar düzenlemek ve bölgedeki askerî birlik komutanına yazılı raporlar vermekle görevlidir.

4. Bölge askerî komutanı, bütün dosyaları Bölge teftişçisi vasıtasıyle komisyona, nereye olursa olsun bekletmeden derhal sevkedecektir.

Not:

Komisyonların başkanlık divanları her zaman için mevcut talimatı değiştirmeğe yetkilidir. Bu gibi hallerde komisyon Fergana vadisindeki askerî birlikler komutanına yapılan tâdilât hakkında bilgi verecektir (7).

Bu talimat gösteriyor ki, mahkeme kararı olmaksızın uygulanan idamlar ve kurtuluş mücahitlerinin mallarının müsaderesi, hürriyet hizmetinde olduğunu iddia eden, fakat

(7) Şamagdiev (6), s. 354 - 356, İlâve 31. Bu belgede imzası olan şahısların isimleri bildirilmemiştir.

gerçekte hürriyete göz açtırmayan Sovyet siyasetinin temel unsurunu teşkil ediyor. Bundan başka bu talimat Türkistanlıların giriştikleri hürriyet mücadelesindeki kaderlerine de canlı bir örnek olarak görülüyor.

TÜRKİSTAN'IN YENİDEN İSTİLÂSI

Lenin, 15.7.1917'de Taşkent'teki Sovyet Rus Halk Komiserleri Şûrâsı Başkanı Kolesov'a gönderdiği telgrafında:

«Cesaretiniz kırılmasın, size mümkün olan şekilde yardım edeceğiz. Birkaç alay gönderiyoruz.» (7a) diye teminat vermişti.

Taşkent'teki Sovyet Komiserliği 28 Kasım 1917'de yayınladığı bir emirde eski Çarlık askerlerinden kızıl muhafız birlikleri kurulacağını bildirmiştir. 27 Mart, 1918'de bu birliklere Türkistan Kızıl Ordusu adı verilmiştir. Her ne kadar bu ordu etkisini bütün Türkistan'a yayamamış ise de, Taşkentteki Sovyet Komiserliğinin iktidarda kalmasını sağlamıştır. Sovyet Rusya Hükümeti Türkistan'a daha fazla asker gönderebilecek durumda değildi. 1919 yılı ortalarına kadar Sovyetler Türkistan halkının ayaklanma hareketine karşı hiçbir başarı kaydedemediler. Rusya ile Türkistan arasında direkt muvasala kesilmişti; eğer Sovyet Rusya Hükümeti Türkistan'ı kaybetmek istemiyor idiyse, bu memleketi yeniden ele geçirmek için derhal kesin tedbirler almak zorunda idi.

11 Ağustos 1919'da Rus generali M. V. Frunze'nin kumandası altında Türkistan cephesi kuruldu. Frunze, 14 Ağustos 1919'da aşağıdaki emri vermişti:

«Türkistan askerî seferine katılanların, bundan sonraki hedeflerinin Türkistan'ın tümünü işgal etmek ve Türkis-

---

(7a) **V. İ. Lenin o Sredney Azii i Kazakhstana** (V. İ. Lenin Orta Asya ve Kazakistan hakkında), Taşkent 1960, s. 495

tan'da çalışmakta olan yerli halkın hepsini Sovyet Hükümeti lehine kazanmak olduğunu bilmeleri lâzımdır» (8).

Sovyet Rusya'nın birinci, dördüncü, beşinci ve onbirinci orduları ile özel «Türkistan» adlı ordusu işte bu amaçla Türkistan üzerine yürütülmüştür. Bunlar çarların emperyalist geleneklerini devam ettiriyorlardı. Çarların istilâ hareketi nasıl olmuş ise, bunlar da aynı yoldan ilerliyorlardı. (Haritaya bakınız!)

Bunu aşağıda yayınladığımız Frunze'nin emirlerinde daha iyi görüyoruz:

«Doğu Cephesi
Emir No: 040449

Simbirsk, 13.8.1919

Başkomutanlığın (Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti) emri esasında Doğu Cephesinin Güney şubesi Türkistan Cephesi olarak kabul edildi. Türkistan Cephesinin komutanı olarak ben, Doğu Cephesinin komutanlığına ise, Yoldaş Olderogge tayin edildik.

Türkistan Cephesi ile Doğu Cephesi arasındaki cephe hududu, şöyle tayin edilmiştir: Tüpkili, Davlekatova İstasyonu, Tabin, Uzan, Mamir -Köl- (göl), Perşanperuaz ve Kızıl.

Doğu cephesinde 3. ve 5. ordular harekâtta bulunacaklar. Cepheler, 14 Ağustos, saat 24.00'de tamamen ayrılmalıdır. Doğu Cephesinin Astrahan grubu kuvvetleri 11. Ordu olmuştur. Doğu Cephesi, Kolçak kuvvetlerini ortadan kaldırmak ve Batı Sibirya'yı işgal etmek gibi vazifelerini devam ettirecektir. Taarruzlardan sonra işgal edilen bölgeler, garnizonlar teşkil edilerek kuvvetlendirilmelidir.

Sovyet Rusya Kızıl Ordusunun Türkistan seferi yollarını gösteren harita

Gösterilen ok işareti Rusya ordusunun harekâtı devam ettiren çızıklarıdır ki, aynı yoldan Çar Ordusu da Türkistan seferinde bulunmuştu. İşbu harekât haritası, Frunze, **Soçineniya** (Eserler), Moskova 1926-27, 1. cilt, s. 93'den alındı.

Türkistan Cephesi aşağıdaki vazifeleri icra edecektir:

a) Kısa bir zaman içinde Ural - Orenburg vilayetleri, Guriev (Uyşuk), Aktübe ve Orsk şehirlerinin işgali;

b) Türkistan taarruzunun hazırlanması;

c) 11. Ordu'nun Güney - batı taraflarındaki taarruzu için gerekli hazırlıkları yapması;

ç) Güney Cephesinin sol kanadı yardımıyla Tsaritsin'e taarruz hazırlığının 15 Ağustos'da tamamlanması;

5. Ordu'nun komutanı acele olarak Türkistan Cephesi için bir ihtiyat tümeni ayırmalıdır. Bu tümen Çelyabinsk - Kurgan demiryolu bölgesinde bulundurulmalıdır.

Türkistan Cephesinden bir avcı tümeni Saharnıy adındaki kazayı işgal ettikten sonra ihtiyata çıkarılacaktır. Bu tümen, Uralsk demiryolu bölgesinde mevzilenecektir. Aktübe ve Orsk vilâyetleri işgal edildikten sonra, en az 2 tümen, Cephenin ihtiyat kuvvetleri haline getirilmelidir.

Emrimin alındığı hakkında ve alınması lüzumlu görülen tedbirlerle ilgili raporlar bekleyeceyim.

I. Doğu Cephesi Komutanı: Truna
II. Doğu İhtilâl ve Harp Şûrâsı azası:

1 - nci Ordu Komutanına

Telgraf No 03218/op;

Samara, 3 Eylül 1919

Önümüzdeki Türkistan taarruzu dolayısıyla emrediyorum:

1) 24 - üncü tümen, bütün birliklerinin tamamlanması ve tümenin tekmil olarak savaşa girecek hale getirilmesi için ihtiyata çıkarılmalıdır.

2) 3 - üncü Süvari Tümeni, Türkistan'da harekâtta bulunan kuvvetlerimizi desteklemek için devamlı olarak hücumda bulunmalıdır.

3) Acele olarak 24. ve 3. Süvari tümenlerinin her türlü ihtiyaçları tespit edilmeli; insan, at ve eşya lüzumlu Cephe Karargâhının İkmal Başkanına bildirilmelidir.

4) Birlik komutanlıkları, alınan haberlerden sonra vilâyetlerin harp - komiserlerine ihtiyaçların hazırlanması için emirnâmeler göndereceklerdir; bu maksatla, ihtiyaçlar hakkında Merkezle temas kurulacaktır. Lüzumlu tedbirler hakkında Merkezle temas kurulacaktır. Lüzumlu tedbirler acele alınmalıdır; 24. ve 3. tümenlerin seferber edeceği 1901 doğumluların en azından yarısı, üç haftalık bir askerî talimden sonra, cepheye gönderilmelidir.

5) Cephenin İkmal Başkanı, 24. ve 3. tümenlerin ihtiyacı için lüzumlu olan bütün eşya ve malzemeyi Orenburg'da toplamalıdır.

6) Cephenin İkmal Başkanı, bütün vasıtalarla Türkistan seferine çıkacak olan kuvvetleri devamlı olarak ikmal etmek ve bilhassa ulaşım ve demiryolu çalışmalarını tamamlamak için hazırlık görmelidir. Bozulmuş olan Ural - İlitak demiryolunun tamiri için acele olarak bütün imkânlar kullanılmalıdır.

7) 1 - inci Ordunun komutanı, ordusunun birlikleri Türkistan'daki kuvvetleıimizle birleştikten sonra, 24 - üncü Tümeni Taşkent'e göndermelidir. Bunun arkasından da 3'üncü Tümen gönderilecektir.

Türkistan Cephesi Komutanı : FRUNZE
İhtilâl ve Harp Şûrası azası : ELİAVA
Geçici Kurmay Başkanı : NOVİTSKİY*

Zorba sınıfın elinden halkın kurtarılması diye bir şey

(*) Yukardaki emirler: M.V. Frunze, **İzbrannıye Proizvedenia** (Seçilmiş eserler), I cilt, Moskova 1957, s. 230 - 31; 235 - 36'dan alınmıştır.

söz konusu değildi. Sömürgeci Rus efendiler sadece zengin petrol kaynaklarını ve pamuk tarlalarını kaybetmekten korkuyorlardı. Frunze, 4 Ekim 1919 tarihli günlük emirde Rus istilâcılarının gerçek niyetlerini aşağıdaki şekilde açıklamıştı:

«Türkistan cephesinin muzaffer askerleri Rusya'ya pamuk ve petrol yolunu açmıştır» (9).

Frunze Türkistan cephesi mensuplarının başında 22 Şubat 1920'de Taşkent'e gelir gelmez şehirde bulunan Sovyet Rus memurlarının görevleri de o nisbette arttı. 13 Mart 1920'de Lenin'e şu telgrafı çektiler:

«Türkistan'ı ve onunla birlikte bütün Rusyayı sosyalist ihtilâli düşmanlarının eline bırakmaktansa, savaşarak ölmeğe hazırız» (10).

Harekâtı hızlandırmak için Türkistan cephesi içinde bir çok cepheler kuruldu: N.A. Verevkin - Rokhal'ski'nin emrinde Fergana cephesi, N.N. Zatil'nikov'un emrinde Yedi - Su Cephesi, Sovyet - Rus Beşinci Ordu Kumandanı G. W. Zinovyev emrinde Mâvera-yi Hazer cephesi, v.s. 1920 yılı başında Frunze, Fergana vâdisinin pamuk yetiştiren en geniş bölge olması ve Rusya'da da şiddetli pamuk sıkıntısı çekilmekte olması dolayısiyle bu havalideki millî ayaklanmanın en kısa zaman içinde bastırılmasını emretti. Bu maksatla Sovyet Hükümeti 20 Ağustos 1920'de Fergana vâdisinde askerî bir diktatörlük idaresi kurdu ve bütün bölgeyi bir savaş alanı olarak ilân etti. Askerî diktatör olarak P. M.

---

(9) M.V. Frunze, **Sobranie soçinenie** (Derlenmiş eserler), 1. cilt, Moskova 1929, s. 93

(10) **«Sovremennıy Vostok»**, Dergi, Moskova 1960, No 4, s. 4; Baymirza Hayit, **Turkestan in der sowjenitschen Aussenpolitik** (Sovyet Dış Siyasetinde Türkistan), **«Osteuropa», Dergi»** 1960, No 10, s. 672

Baranov tayin edilmişti. Böyle olmakla beraber, Sovyetler özellikle bu bölgede Türkistanlıların kurtuluş mücadelesini şiddet yolu ile bastırabilecek durumda değillerdi. Bu sebepledir ki, başka yollara başvurdular.

11 Ağustos 1921'de Türkistan Komünist Partisinin altıncı Kurultayı Basmacı harekâtı liderleriyle müzakere kararını verdi. Ağustos ayı sonunda iki taraf delegeleri Margelan şehri yakınlarında Yaz-Yavan'da buluştular. Sovyet delegasyonuna G. V. Zinovyev, Türkistan delegasyonuna da Fergana vâdisi kurtuluş mücahitleri kumandanı Şer Muhammed Bek Koşakbay başkanlık ediyordu.

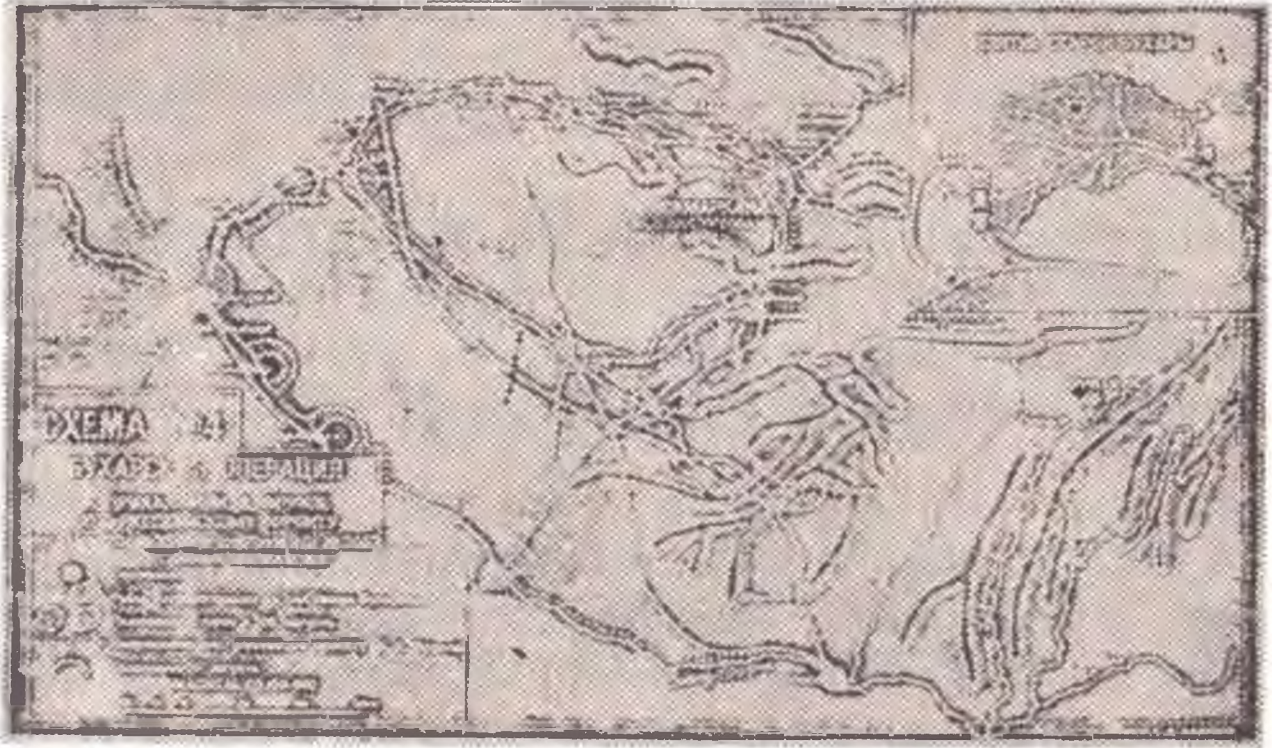
Türkistanlılar'ın ileri sürdükleri barış şartları Türkistan'a adım adım **Hürriyet haklarının tanınması,** dinî yaşayışın dokunulmazlığı ve hürriyeti mücahitlerinin ellerinde bulunan silâhların yarısının kendilerine bırakılması gibi hususları ihtiva ediyordu. Türkistan Cephesi Başkumanı Frunze, 11 Eylül 1921'de bu istekleri reddetti ve 13 Eylül 1921'de kurtuluş savaşçılarına karşı yeniden kesin harekete geçilmesini emretti.

Bu emri takibeden kanlı ve amansız savaş sırasında kızıl ordu 1923 yılı sonuna kadar Türkistan'ın Hiva (Şubat 1920) ve Buhara Eylül 1920) eyaletleri de dahil olmak üzere, tamamını işgal etmiş bulunuyordu. Her şeye rağmen döğüşmeye devam eden silâhlı Türkistanlılar 106.000 kişilik Sovyet Rus kıtalarına karşı gerillâ harekâtı ile millî hürriyetlerini kurtarmağa çalışıyorlardı. Bundan sonra cereyan eden olaylar her ne kadar Sovyetler Birliği tarihinin en yüz kızartıcı fasıllarını teşkil ederse de, kana susamış Sovyet askerleriyle Sovyet memurlarının Türkistan'daki hareketleri Sovyetlerce bugün dahi özellikle parlak başarılar diye anılır (11).

---

(11) Sovyet kaynaklarında, Türkistan istiklâl mücadelesine karşı savaşlarda (1918 - 1934) isim yapan birkaç Sovyet -

Rusya Ordusunun 1920'de Buhara Emirliği topraklarını işğal etme haritası

İşbu harekât haritasından Kızıl Ordunun Buhara Emirliğini işgal etme yolları görünmektedir. Türkistan Cephesinin Komutanı Frunzenin 20.VIII.1920'deki 3667 sayılı emri esasında Ordu birlikleri Samerkent, Katta-Kurgan, Çarcoy, Amu-Derya, Kagan'da başlayarak hücuma girmeleri gösterilmiştir. Haritanın sağ tarafında yukarıda, Kızıl Ordunun Buhara şehrini zaptetmek istediği anlaşılmaktadır. Frunzenin harekât emrini öğrenmek için bakınız: Frunze, **İzbronnyę proizvodeniya** (Seçilen eserler), Moskova 1957, 1. cilt, s. 339-341

Hiva ve Buhara eyaletlerinin işgali sonucu olarak Sovyet Ruslar Türkistan'da ve komşu memleketlerde sömürgecilik faaliyetlerini genişlettiler. Bundan başka bütün dünyaya da gösterdiler ki, Sovyet askerleri, askerî şartlar uygun olduğu takdirde, «ihtilâle yardım» bahanesiyle yabancı toprakları dahi işgal etmekten çekinmeyeceklerdi. 1 Şubat 1920'de Kızıl Ordu birlikleri Khiva şehrini işgal ettiler ve birkaç ay sonra, yani 1920 yazında, Sovyet Rusya'nın Türkistan'daki temsilcisi V. Kuybişev Taşkent'te şöyle diyordu:

«Hiva'nın dost halkı yurtları içinde ihtilâli başardı (Khiva hanlarını devirdi). Bu Doğuda girişilen ihtilâl ve isyan hareketleri zincirinin ilk halkasıdır; bu hareket Doğudaki bütün diğer ülkelere de yayılacaktır» (12).

Aynı şey 1 Eylül 1920'de Buhara'nın da başına geldi. Rusya Kızıl Ordusunun Buhara zaferi (Haritaya bakınız) de Buhara halkının ihtilâli diye ilân edildi. Sovyetler eski Hiva Hanlığını ve Buhara Emirliğini Halk Cumhuriyetlerine çevirdiler. Sovyet Rusya Hükümeti 13 Eylül 1920 ve 4 Mart 1921 de imzaladığı muahedelerle Harezim (Hiva) Halk Cumhuriyetinin ve Buhara Halk Cumhuriyeti'nin eğemenliklerini ta-

---

Rus subayının adları bugüne kadar zikredilmektedir. Bunlar: Mihael Vasilyeviç Frunze (Türkistan Cephesi Başkomutanı); V. İ. Zorin (Frunze'den sonraki cephe komutanı); Mihael Karloviç Levandovskiy, 1924'ten sonra Türkistan Cephesi komutanı; Pavel Efimoviç Dibenko (1928 - 1934'de Türkistan Askerî Bölgesinin kamutanı); P. A. Pavlov, (Kızıl Ordu'nun 13. Kor komutanı); A. V. Vasilev, (Harezim'de Harekât Kuvvetleri komutanı) v.b.

(12) **Pobeda Narodnoy Revolyutsiyi v Harezme** (Harezim'de halk ihtilâlinin zaferi), **«Turkmenskaya İskra»** gazetesi, 3.2.1960, s. 2

nımış ise de bu anlaşmalara hiç bir zaman saygı gösterme-miştir.

Meselelerin daha açık olması için Rusya ile Buhara arasında imzalanan ve tasdik edilen aşağıdaki anlaşmayı da burada yayınlamanın faydalı olacağı kanaatindayız.

Rusya Sovyet Sosyalist Federatif Cumhuriyeti ile Buhara Şurâ Cumhuriyeti Arasındaki Anlaşma*

Kapitalizmin boyunduruğunu yıkmaya, çalışan kitlelerin ezilmesini ortadan kaldıran Ekim İhtilâli, eski Rus İmparatorluğunun hakimiyeti altında yaşayan bütün halklara hürriyet içinde kendi kendini idare etme hakkını tanır.

Bu prensibin ışığı altında Rusya Sovyet Sosyalist Federatif Cumhuriyeti (= RSSFC) Buharalı emekçilerin sö-

---

(*) Anlaşmanın Özbek - Türkçesiyle yazılmış kısmında «Buhara Şûrâlar Cumhuriyeti» tâbiri kullanılmıştır. «Şûrâ» kelimesi Rusçada «Sovyet» anlamını taşır. İslâm talimatına göre, Şûrâ müzakere görevi ile yükümlü bir idarî anlamdır. Komünistlerin **Sovyet** kelimesi ise, Proletarya Diktatoryasının devlet şekli olarak anlaşılır. Anlaşmanın Rusça nüshasında «Şûrâ» yerine «Sovyet» kelimesi kullanılmıştır. O zamanki Buhara Şurâlar Cumhuriyeti, Komünist Sovyet rejimi anlamını veren bir Cumhuriyet değildir. İşbu anlaşmayı birinci defa tarafımdan, **«Die Türkvölker in der Sowjetunion seit 1917»** (Sovyetler Birliğindeki Türk kavimleri 1917 - nci yıldan sonra) konulu broşürümde (Münih 1966, **«Orientierung»** Dergisi matbaası) yayınlamıştım. Anlaşma, bu yerde birinci olarak Türkiye Türkçesiyle neşredilmektedir.

Aanlaşma metni, Moskova'da 1921'de yayınlandı. Bunun bir nushası British Museum (Londra) da bulunmaktadır (S. N. 150/12)

mürülmesine sebep olan eski kapitalist Rusya'nın koloniyal politikasından feragat ederek, **Buhara Halk Cumhuriyetinin tam istiklâlini** ve kendi kendini yönetme hakkını tanımasıdır. Bu anlaşma neticesinde Buhara Halk Cumhuriyeti Çarlık Rusya'sına karşı olan bütün taahhütlerinden kurtulmaktadır.

RSSFC, Buhara'da emekçilerin hâkimiyetini mutlak kılan ihtilâlin gerçekleşmesi sebebi ile eski Buhara Hanlığı'nın adının derhal Buhara Şûrâlar Halk Cumhuriyeti olarak değiştirildiğini kabul eder.

Dünya emekçilerinin menfaatları arasında çelişki olmadığı, bilakis menfaatlerinin müdafaası için emekçilerin birlik hâlinde emperyalizme karşı savaşmaları inancı dolayısıyla;

Verilmesi gereken savaş için genel bir plânın hazırlanması ve birlik halinde çalışmasını ve yapılan hazırlıkların birleştirilmesinin gerekli olduğuna inandığından;

Kapitalist sömürüyü kaldırma imkânına sahip emekçi sınıfların, genel iktisadî durumunun ve verimin yükselmesinde menfaatları olduğu inancıyla;

Doğu ve Batıdaki emekçilerin ancak birlik halinde oldukları zaman zafere erişebilecekleri sebebiyle, Sovyet Cumhuriyetinin aynı yolda yürümeleri gerektiğine olan inançla bu anlaşmaya aşağıdaki yetkililer karar vermişlerdir.

R.S.S.F.C. hükümet adına: Georgiy Vesil'eviç Çeçerin Lev Mihayloviç Karahan

Buhara Şûrâlar Cumhuriyeti adına: Mirza Muhitdin Mansurov, Racab Muhammedov Rahmet Refik Abdullabekov.

Yetkililer aşağıdaki noktalarda anlaşdılar:

Madde 1: Anlaşmaya iştirak eden taraflar, Çarlık Rusya'sı ve ondan sonraki burjuvazi hükümetleri ile Türkistan Sovyet Cumhuriyeti ve eski Buhara Emirliği Hükûmeti ara-

ğını kabul ederler.

Madde 2 : Taraflar bu anlaşmanın tasdiki ile birlikte, aynı zamanda askerî - politik mukavele imzalamayı tekeffül ederler.

Madde 3: **Anlaşmaya imza koyan Cumhuriyetler aşağıdaki yükümlülükleri kabul ederler:**

1) Kendi topraklarında, Sovyet Cumhuriyetlerinden birine karşı mücadeleyi veya bu hükümetlerin yıkılmasını hedef ittihaz etmiş hükûmetlerin veya bu hükûmetlerin kendi topraklarında ikâmetinin, bu gayeyi taşıyan teşkilât, gurup ve şahısların bulunmalarına müsâde etmemek, aynı zamanda Sovyet Cumhuriyetlerine karşı düşmanlık duyguları taşıyan ordu birliklerinin, kendi vatandaşlarının ve başka devlet vatandaşlarının hareketlerine ve bunların serbest nümayişlerine izin vermemek.

2) Direkt olarak veya indirekt olarak bu Sovyet Cumhuriyetlerinden birine karşı savaşta kullanılacak silahların bu memleketlerden transit olarak geçmesi, bu memleketlere girmesi ve çıkması yasak edilecek.

3) Taraflar her iki Sovyet Cumhuriyetinin bağımsızlarını korumak için dünya burjuvazisinin saldırılarına ve onların ajanlarının faaliyetlerine karşı birbirlerine yardım etmeyi tekeffül ederler.

Madde 4: Taraflar, anlaşmanın tasdikine kadarki mevcut sınırı, RSSFC ve BSC arasında bundan sonra da geçerli olacak şekilde kabul ederler. Sınırın kesin tesbiti tarafların eşit olarak temsil edilecekleri bir komisyon tarafından yapılacaktır.

Madde 5 : Taraflar, kısa zamanda aşağıdaki noktaların **ışığında, özel bir ekonomi** anlaşması imzalamakla **yükümlüdürler:**

1) Her iki Cumhuriyetin iktisadî yapısına uygun iktisat planlaması ve iktisat planlamasının anlaşması.

2) Dış ticaretin devletleştirilmesi temeli üzerinde ve vasıtasız mal mübadelesi prensibi ile, birleştirilmiş bir ticaret plânının hazırlanması ve iki Cumhuriyetin ticaret politikasının bir anlaşması.

3) Tarafların, kendi topraklarında muhtelif endüstri dallarının inşaası, tarımın planlanması, nakliye, madencilik ve diğer hususlarda birbirlerine karşılık olarak imtiyaz hakkı tanımaları.

4) RSSFC, BŞC'ine endüstrinin korunması ve diğer ekonomik ihtiyaçları, gerekli imalat araçlarının hazırlanması ve teknik personel hazırlanması yönünden yardım edecektir. Bunun yanında karşılıksız para yardımı yapılacaktır.

Madde 6 : Zerefşan sulama sisteminden iki Cumhuriyetin de istifade edebilmesi ve bu sistemin düzenlenmesi ve anlaşma taraflarından birinin menfaatlerinin imkân dahilindeki zararlanmasının bertarafı için RSSFC ve BŞC, yeni sulama tesislerinin inşasının ve bütün Zerefşan (ve aynı şekilde iki Cumhuriyetin müşterek nehirlerinin) sulama tesislerindeki herhangi bir değişikliğin yapılmasının yalnız, eşit olarak teşkil edilmiş bir karışık sulama komisyonu tarafından yapılabileceğini kabul ederler.

Madde 7 : RSSFC hükümeti, BŞC'ne ait olan bütün serveti ücretsiz olarak BŞC'ine verir. RSSFC, eski Buhara Hanlığı'nın sınırları dahilinde bulunan bütün gayrimenkullerin kullanma hakkını, toprakları, devlet köylerini, fabrikaları, müesseseleri de bütün demirbaşları ile BŞC'ine verir. Anlaşmanın tasdikinden sonra taraflar bunu gerçekleştirmekle yükümlüdürler.

İzahat 1.

Diğer tesisat ve servetlerin BŞC'ine mülk olarak devri yanında, Buhara topraklarında bulunan, Amu - Derya filosu veya onun bir kısmı, demiryolları ve telgraf şebekesi de devredilecek. Bu meyanda, filonun, yolların, telgraf şebekesinin idare şekli, bu tesislerin idarecileri ve bunlardan teknik istifade özel bir komisyon tarafından tesbit edilir.

İzahat 2.

Taraflar, Harezim Şûrâ Halk Cumhuriyeti temsilcilerinin Amu - Derya filosu gemilerinin sayısının tesbiti için kurulacak komisyona iştirak etmelerini kabul ederler.

Madde 8 : Buhara Şûrâlar Cumhuriyeti, RSSFC'e onun sınırları içinde Buhara Emirliği hükümetine ait mülkleri ve Buhara vatandaşlarının hususî kapitalistlik işhaneleri, bankları, fabrikaları ve ticarethaneleri, RSSFC nin kanunu esasında devletmalı olarak görülen bütün mülkelerin verecektir. Mülkelerinin veriliş hakkı, işbu anlaşmanın tasdikinden sonra tayin edilen vakitde icra edildi.

Eğer RSSFC'nin kanunları esasında Buhara vatandaşlarının, Buhara Emirlik hükümetinin herhangi sosyalist bir işhanesi işbu anlaşmadan önce müsadere edilmişse, o zaman bunların geri verilme müdeti müsadere edildiği zamandan itibaren başlar.

Madde 9 : Buhara Emirliği Hükümeti ile Rus vatandaşları, toplulukları ve kurumları arasındaki toprak devri ve su devri ile ilgili bütün anlaşmalar yürürlükten kaldırılmıştır. RSSFC kanunlarına göre, karekterleri icabı millileştirilmeleri gereken, Buhara Emirliği sınırları dahilinde bulunan ve kiralanmış emeğin sömürülmesine istinad eden, kapitalist özellik taşıyan özel Rus servetleri (Şirketler, fabrikalar, ticari kuruluşlar) ve bunlara ait olan mülkler (evler, topraklar, demirbaşlar) sahiplerine tazminat ödenmeksizin

BŞC'ine devredilecektir; şu şartla ki, bu servetler BŞC tarafından özel mülk olarak değil, devlet mülkü olarak kullanılacaktır.

Madde 10 : RSSFC kanunlarının üzerlerinde özel mülkiyet hakkına izin verilen ve BŞC'nin sınırları dahilinde bulunan mal mülkleri BŞC'ine, buna karşı Buhara ve vatandaşlarına ait olan ve RSSFC organları tarafından haczedilen mallar mülk olarak sonuncuya intikal eder. Karşılıklı olarak devredilen malların tahmini kıymeti, eşitlik esasına göre teşkil edilir. Taraflar takdir edilen kıymeti kredi esasında öderler.

Madde 11 : BŞC topraklarında yaşıyan RSSFC vatandaşları, RSSFC topraklarında yaşıyan BŞC vatandaşları, yaşadıkları Cumhuriyetlerde bulunan siyasî hakları, ikamet müddeti şartı aranmıyarak, kullanırlar.

Madde 12 : BŞC ve RSSFC vatandaşları ikâmet yerlerinde adı geçen cumhuriyetinin kararname ve emirlerine iktidar organlarına itaat edecekler.

İzah 1.

Ölenlerin akrabaları, ölünün vatandaşı olduğu devletin temsilciliğini bu devletin kanunlarına göre hareket etmek için üzerlerine alırlar.

İzahat 2. RSSFC'de yaşayan BŞC vatandaşları ve BŞC inde yaşayan RSSFC vatandaşları askerî hizmetlerini kendi Cumhuriyetlerinin kanun ve kararnamelerine göre yaparlar. Devletlerden biri, kendi topraklarında oturan diğer Cumhuriyet vatandaşını ordunun savaş hareketi durumunda hizmete çağıramaz.

Madde 13 : Buhara da Rus ahalisinin yaşadıkları yolunda arzusuna istinad edilerek Sovyet bölge meclislerinin kararına göre (adı geçen meclisin icraiye komitesinin yönetiminde bulunan), bütün toprak ve köyler BŞC'ine intikal

edecek. Ve bu komite köyler üzerindeki bütün haklarından daimi olarak vazgeçer.

İzahat 1. Bu topraklarda bulunan RSSFC'e ait gayrimenkuller bunlara ait demirbaşlarla BŞC mülkü olur.

İzahat 2. Rus köylerinin BŞC'ine verilmesi özel bir anlaşma yoluyla halledilecek.

İzahat 3. İhtilâle kadar Buhara'da yaşayan eski Rus köylerinin vatandaşları BŞC vatandaşı olabilirler. Bu geçiş izni Dışişleri Bakanlığı ile birlikte RSSFC'nin tam yetkili temsilcileri tarafından verilir.

Madde 14 : RSSFC, Buhara emekçilerine yardım etmek amacıyla, BŞC hükümeti emrine, yerli ahalinin dilinde konuşan uzmanlar, askerî uzmanlar, öğretmenler, öğrenim araçları, kitaplar, matba malzemeleri verecektir.

Madde 15 : RSSFC ve BŞC birbirlerine karşılıklı olarak tam yetkili elçiler göndermeyi kabul ederler.

Madde 16 : Bu anlaşma önce tasdik edilecek ve tasdik edilmiş nüshalar sonra taraflarca birbirlerine iade edilecektir.

Madde 18 : Bu anlaşma Rusça ve Özbekçe tanzim edilmiştir. Bu anlaşma, tasdikli nüshaların taraflarca kabul edilmesinden sonra yürürlüğe girecektir.

4 Mart 1921'de Moskova'da hazırlandı.

İmzalar

Georgiy Çeçerin
Z. Karahan

Mirza Muhittin Mansurov
Racab Muhammedov
Rahmet Abdullaev.

Sovyet Rus önderleri bir tarafdan «Bağımsız Buhara» hakkında söz ediyorlar, başka bir yönden ise hakim olmak arzusunda faaliyetde bulunuyorlardı. Şu olay buna canlı bir örnek olabilir: 7 Aralık 1921 günü Buhara'daki Sovyet

Başkonsolosu Kogornov Buhara Cumhurbaşkanı Osman Hocaya yazdığı bir mektupta Buharalı askerî birliklerin Düşenbe'deki Sovyet Garnizonunun emrine girmeleri lüzumunu bildirmiştir. 9 Aralık'ta Kogornov Düşenbe'deki garnizon komutanı Mazarenko ve doğu Buhara'daki Sovyet kuvvetleri harp komiseri Mukhanin bu konuyu görüşmek üzere Osman Hoca'ya gittiler. Buhara Halk Cumhuriyeti Harb Bakanı Ali Rıza onlara şöyle dedi:

«Buhara Cumhuriyetinde yeni bir ihtilâl dalgası ortaya çıkmış ve bu hareket bütün Türkistan'a yayılarak iktidarı Sovyetlerin elinden almıştır» (13).

Bu sözlerden sonra Bakan, asıl Sovyet Rus birliklerinin Buharalı kıtalar emrine verilmesini talep etmiştir. Kagornov bu konuda Buhara Sovyet temsilciliğine bir rapor göndermiştir. Buna aldığı cevapta Düşenbe'deki garnizonun teslim edilmemesi bildirilmiştir. Bundan sonra gelen bir haberde ise garnizonu takviye maksadiyle yeniden asker gönderileceği de ilâve ediliyordu. Sovyet kıtaları Düşenbe'ye varmadan Enver Paşa'nın kumandasındaki birlikler Düşenbe'ye girdiler ve kışlayı işgal ettiler. 22 Temmuz 1922'de Düşenbe tekrar Sovyet Rus askerlerinin eline geçti. Bu örnek de gösteriyor ki, Sovyetler Türkistan'daki hareketleriyle de sabit olduğu gibi, kendilerini muahede hükümleriyle bağlı saymadıkları gibi, milletlerin iç işlerine karışmamak yolunda verdikleri sözü de tutmak niyetini taşımamışlardır. Sovyet Rusya hükümeti Harezim Cumhuriyetinin de anlaşmaya imza çekerek bağımsızlığını tanımıştı. Amâ, burada da kendi işi ile meşgul olmuştur. Meselâ, Harezim' deki 7'nci süvari tugayının özel idaresi (emniyet şubesi şefi V.N. Çetvertkov) tugayının yeni komutanı Melkumov'a verdiği raporda şu hususu belirtmişti:

---

(13) «Kommunist Tadjikistana», 21.1.1961, s. 2

«Size bildirmek isterim ki, ben Harezim Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Başkanı Tursun Hoca'ya da, parti lideri Hansüvar'a da güvenemem, çünkü her ikisi de kuvvetli milliyetçi eğilimlere sahiptir.» (14).

1924'te Sovyetler, Buhara ve Harezim'in bağımsızlıklarını ortadan kaldırmayı ve toprakları Özbekistan ve Türkmenistan Sovyet Cumhuriyetlerine taksim etme işini de başardılar. Bu suretle **Rus Emperyalistleri**'nin uzun zaman önceden özledikleri bir durum da sağlanmış oluyordu. Çarlık Rusya Bakanlar Kurulu 28 Ocak 1910'da yaptığı bir toplantıda Buhara'yı uygun bir tarihte Rusya'ya ilhak etme kararını vermişti (15). Türkistan'ın ikinci defa olarak bu kere Sovyet Rusya tarafından zaptının taşıdığı özellikle Moskovadaki Doğu İşçileri Komünist Üniversitesi'nin direktörü Grigoriy İsakoviç Broyda tarafından aşağıdaki sözleriyle açıklanmaktadır :

«Herkesçe bilinmektedir ki, Türkistan Rus kızıl ordusunun yardımı sayesinde zorla sovyetleştirilmiştir» (16).

SOVYET HÜKÜMETİ TÜRKİSTAN KOMİSYONUNUN ROLÜ

Sovyet Rusya Hükümeti Türkistan'daki Sovyet hakimiyeti durumunu düzeltmek maksadiyle 8 Ekim 1919'da Türkistan Komisyonunu kurdu. Bu komisyona Mart 1923 tarihine kadar Rus Komünist Partisi liderleri tarafından diktatörlük hakları verildi. Komisyon Taşkent'te 5 Kasım 1920'de toplandığı zaman üyelerden biri olan kuybişev şöyle demişti:

---

(14) Melkumov (6), s. 208

(15) A.İ. İşanov, **Sozdanie uharskoy Narodnoy Respubliki** (Buhara Sovyet Halk Cumhuriyetinin kurulması), Taşkent 1955, s. 36

(16) **«Noviy Vostok», Dergi, Moskova 1922, No 2, s. 79**

«Komisyonunuz Rus proleteryasının icra yetkisine sahiptir» (17).

Komisyonun görevleri Rusya Merkez İcra Komitesi ile Halk Komiserleri Şûrâsı tarafından 8 Ekim 1919'da alınan ve Lenin tarafından imzalanan karar dairesinde tesbit edilmiştir. İddia edildiğine göre bu kararda **Rus Emperyalizminin** Türkistan'daki kalıntılarının yok edilmesi garanti altına alındıktan başka Ruslar'la Türkistanlılar arasındaki millî eşitsizliğin ortadan kaldırılması ve imtiyazlı bir millî grubun faaliyetine son verilmesi ve Türkistan halkının self - determinasyon hakkının uygulanması öngörülmekte idi. Halbuki, o sıralarda Türkistan işlerine bakmak üzere yalnız Ruslar'dan müteşekkil bir komisyon kurulmuştu. Bu komisyonda şunlar vardı: S.Z. Eliava, M. V. Frunze, V.V. Kuybişev. F.J. Goloşçekin ve J. E. Rudzutok (18). Komisyona verilen «Türkistan halkının self-determinasyon işlerinin uygulanması, millî tefrikanın ortadan kaldırılması ve halk arasında güvensizliğe son verilmesi» gibi görevler, mevcut şartlar altında heyecan içindeki halka propaganda maksadıyle yayılmış, fakat aslında kâğıt üzerinde kalmağa mahkûm olmuştu. Sovyet liderlerinin bu komisyonu kurmaktaki asıl maksatları ise Sovyet Rusya'nın Türkistan'daki kudretine istikrar kazandırmaktı.

Türkistanlılar arasında çıkan Sovyet memurları ile Türkistan Komünist Partisinin Müslüman bürosu ve Türkistan Merkezî İcra Komitesinin Başkanı Turar Reskul bile bu komisyonun **«Rus sömürgeciliğinin ajanı»** olduğunu itiraf et-

---

(17) **Baymirza Hayit, Sowjetrussische Orientpolitik am Beispiel Turkestans** (Sovyet Rusya'nın Türkistan misalinde Doğu politikası), **Köln 1962, s. 76**

(18) **V.İ. Lenin o Sredney Azi Kazahstane,** (V. İ. Lenin Orta Asya ve Kazakistan **hakkında), Taşkent 1960, s. 455-456**

mişler ve bunun kaldırılmasını istemişlerdir (19). Bunun üzerine komisyon Türkistan'ın organizasyonu hakkında Moskova'daki liderlerden farklı görüşe sahip olan Türkistan Komünist Partisi Müslüman Bürosuna katılmak zorunda kalmıştı (20).

---

(19) Andrey Artemeviç ordienko, **Tvorçeskaya rol sovetskogo gosudarsiva i prava v sotsialistiçeskom preobrazovanii Turkestana** (Türkistan'ın sosyalist esasında teşekkülünde Sovyet devleti ve hukukunun yaratıcı rolü), Taşkent 1959, s. 170.

(20) Rusya Komünist Partisi Merkezi Komitesinin Müsüman, Bürosu 1918'de Moskova'da kurulmuştur. 30 Mart 1919'da Türkistan Komünist Partisinin Müslüman - Bürosu teşkil edilmiştir. Bu Büro, 17 Mayıs 1919'da vilâyet ve kazalarda da bürolar açılması için çağırıda bulundu. 20 Mayıs 1919'da Müslüman Bürosunun nizamnâmesi yayınlandı ve 25 Mayıs'da Birinci Konferansı açıldı. Bu Büro «Müslümanlar arasında komünizmin propagandasını yapmak, Müslümanlardan Komünist üyeler kazanmak ve milliyetçiliğin her türlü görünüşleri aleyhinde mücadele etmekle görevlendirilmişti. Türkistan Komünist Partisi Merkezi Komitesi bu Büro'ya tesir edememiştir, çünkü Büronun bütün üyeleri müslümanlardan ibareet idi. Şamagdiev (6), s. 144, Mavlan Vahabov, **Formirovanie Uzbekskoy Sotsialistiçeskoy Natsli** (Özbek Sosyalist Milletinin şekillenmesi), Taşkent 1961, s. 280.

Sovyet Rusya Hükümetinin Türkistan - Komisyonu ile Müslüman Bürosu arasındaki tartışmalardan sonra bu Büro'ya 29.7.1920'de yalnız Türkistan - Bürosu adı verildi. Bu yeni isim altındaki Büro 27.8.1920'de faaliyetlere başladı. Rusya Komünist Partisi Merkez Komitesi 5 Eyül 1920'de bir

17 Ocak 1920'de Türkistan KP Müslüman Bürosu ve Komünist Partisi konferansında Türkistan'da bir tek Türk Millî Cumhuriyeti'nin kurulması lüzumu üzerinde mutabık kaldılar. Türkistanlılar'ın bu isteklerinden vazgeçmiyecek-

---

temsilci göndererek Türkistan - Bürosunun Rusya Komünist Partisi Merkez Komitesinin Türkistan'daki mümessili olarak tayin etti. Mayıs 1922'de Türkistan Bürosu, Rusya Komünist bolşevikler Partisinin Orta Asya Bürosu adı ile değiştirildi. (Lenin (18), s. 20, Dipnot 182). Bu yeni Büronun üyeleri: Sergey Gusev (1874 - 1933). (Başkan), İ. Solitz, P. İ. Sokolov, Baranov, B. V. Legran, A. Rahimbay, Nazir Torakul, **K. Atabay** (son üçü Türkistanlıdır). Bkz: Y. Seriy, Millî devlet çegerelenişini (= sınırlarının tayini) ötkezişte (= edişte) VKP (b) MK (Rusya Komünist Partisi - Bolşevikler - Merkez Komitesi) Orta Asya Bürosunun rolü **«Özbekistan Komünist»**, Dergi, Taşkent 1963, No 11, s. 80. Bu Büro da 1934'de lâğvedildi. Çünkü Sovyetlere göre «bu büro Orta Asya Cumhuriyetleri ve Millî Komünist fırkaların kuruluş ve tutunmasında vazifesini ifa etmiştir.» **«Yaş Türkistan»**, Dergi, Paris - Berlin 1934, No 60, s. 2

Kasım 1962'de Kruşçev. Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesinin umumi toplantısında Partinin Orta Asya Bürosunun yeniden teşkil edilmesini talep etmişti. 30.12.1962'de Taşkent'de Büro'nun kuruluş meclisi toplandı. V Lomonosov, bunun başkanı olarak tayin edilmiştir. Bk. **«Kızıl Özbekistan»**, 31.12.1962 s. 1, **«Milli Türkistan»**, Dergi, Düsseldorf 1963, No 94, s. 4.

Sovyetler Birliği KP MK'nin Orta Asya Bürosu'nun esas vazifesi, «milliyetçilik ve istiklâl hareketlerine karşı savaşmaktır.» **«Frankfurter Allgemeine Zeitung»**, 3.1.1963. Bu 1966'da lâğvedildi. Büro'nun başkanı Lomonosov, Özbekistan Komünist Partisinin 2. sekreterliğine getirildi.

leri az zaman içinde anlaşıldı. Sonuç olarak 19 Temmuz 1920'de Sovyet Hükümetinin Türkistan Komisyonu ileri gelen Türkistanlı memurların hepsini görevlerinden uzaklaştırdı. Türkistan Halk Komiserleri Şûrâsı Başkanlığına Rudzutak tâyin edildi ve Rus Komünist Partisi Merkez Komitesi Türkistan Bürosu Başkanlığına (o zamana kadar Müslümanlar tarafından işgal edilen bir mevki idi) Eliava getirildi. Türkistan neye malolursa olsun Rusya'ya zincire bağlanacaktı. Böylece, Birleşmiş Türk Millî Cumhuriyeti talebine karşı Sovyet Hükümetinin Türkistan Komisyonu alay eder gibi şu cevabı vermiştir: **«Türkistan'ın bir Türk Cumhuriyeti olarak tanınması, kelimenin tam anlamı ile self-determinasyon değil, bilakis onun Rusya'dan tamamen kopup ayrılmasına yol açar.»** Bütün bu işlerde Türkistan Cephesi Başkomutanı M. V. Frunze'nin ayrıca rolü olmuştur. 22 Şubat 1920'de Taşkent'teki karargâhına gelen Frunze ertesi gün yapılan Türkistan Komisyonu toplantısında şöyle demişti:

«Konferans'ta verilen karar (Türkistan Millî Cumhuriyeti'nin kurulması lüzumuna dair müslüman bürosu ile Türkistan Komünist Partisinin 17 Ocak 1920'deki toplantılar müellif) hakkında genel bir bilgim var. Özellikle beni şu husus ilgilendiriyor: Konferansın belli bir gündemi var mıydı? Türkistan Komisyonu bu gündemi biliyor muydu? Eğer öyle ise, Komisoynun bu konuda (bir Türk Millî Cumhuriyeti'nin kurulması konusunda müellif) az veya çok fikri var mıydı? Komisyon buradaki Komünist grup üzerinde herhangi şekilde nüfuz kullandı mı, yoksa böyle bir şey olabilmeyeceğini beklediği için hiç bir teşebbüste bulunmadı mı» (21).

---

(21) **Materiali obedinennoy nauçnoy sessil, posvyaşçennoy istorii Sredney Azii i Kazahstana. Epoha Sotsializma** (Orta Asya ve Kazakistan tarihine hasredilen ilmî encümen materyalleri. Sosyalizm devri), Alma - Ata 1958, s. 402

Bu sözlerde açıkça gösteriyor ki, Komisyonun o zamanki gerçekten etkili politikası yine askerlerin yardımıyla tesis edilmişti. Bunun içindir ki Frunze'nin Türkistan tarihi durumu hakkındaki görüşleri bir derece büyük önem taşır. Meselâ, Frunze 28 Şubat 1920'de şöyle demişti:

«Türkistan'da ya Komünist Sovyet sisteminde bir idare kurulur, veya bir doğunun istibdat hakimiyetine dönülür.»

Frunze'nin vaız etmiş olduğu bu alternatif hakikaten Sovyet Rus icraatında sık sık tekrarlanan bir şiar halini aldı. Komisyon Frunze'nin isteklerini oy birliği ile kabul etti; bir Millî Cumhuriyet kurulmasını yasak etti ve Türkistan birliğini kabul etmedi. Türkistanlı memurlar bir müslüman ordu kurulmasını, «Türkistan Cephesi İhtilâl ve Harp Şurâsının tasfiyesi» ni, Türkistan Komisyonu'nun geriye alınması ve yabancı memleketlerde temsilci bulundurmak, dış ticaret işlerini sevk ve idare etmek ve demiryollarını işletmek haklarının Türkistan Sovyet Komiserliğinin yerini tutacak bir Türk Millî Cumhuriyeti'ne devrini sağlamak üzere (22) boşuna gayret sarfettiler. Türkistanlılar açısından «self - determinasyon» hakkının uygulanması ancak bu şartların yerine getirilmesiyle gerçekleşebilirdi. Lâkin, bu talepler 29 Haziran ve 19 Temmuz 1920'de Rusya'nın Türkistan Komisyonu tarafından kesinlikle reddedilmiştir.

Sovyet Rusya Hükümetinin Türkistan Komisyonu özel görevli daha bir çok kişilerin katılması ile gücünü artırmış oldu. Meselâ 19.12.1919'da Lenin tarafından tâyin edilen P. N. Lepşenski'nin görevi yerli halkı Sovyetlerin **emperyalist** olamıyacaklarına inandırmaktı. Türkistan Komisyonu Başkanlığına 1920 yılında D.M. Tomskiy getirilmişti. Türkistan işlerinde uzman olan G. Safarov ile Sovyet Hükümeti ve

(22) Vahabov (20), s. 326

Rus Komünist Partisi tarafından 3 Ağustos 1921 de Türkistan'a gönderilen A.A. Yoffe'den beklenen hizmet ise oradaki durumu bildiren etraflı bir rapor hazırlamaktı. Rus Komünist Partisi 1921 yılının ilk altı ayı içinde Türkistan'a 354 tanınmış Rus komünistini göndermiştir. Bunlar Komisyonun emrinde hizmete girmişlerdir. Böyle olmakla beraber Moskova'daki elebaşılar Türkistan'da uygulanan usülleri daima tasvip ile karşılamamışlardır. Bunun üzerine Yoffe, 9 Eylül 1921'de Lenin'e çektiği telgrafta Tomskiy ile Saforav arasında görüş ayrılığının ortaya çıktığını ve bu durumun Ruslarla Türkistanlılar arasındaki anlaşmazlığı bir kat daha artırdığını bildirmiştir. Tomski'ye göre Moskova'dan gelen direktiflerin Türkistan'da kelimesi kelimesine uygulanması gerekli idi. Halbuki, buna mukabil Safarov bir uyuşma politikası izlemek yolu ile Türkistanlıların güvenini kazanmak istiyordu. Lenin 13 Eylül 1921 tarihinde Yoffe'ye yazdığı bir mektupta aşağıdaki hususlar hakkında kendisine bir raporla bilgi verilmesini istiyordu:

«Yerli halkın Safarov ile ilişkileri ne durumdadır? Bu konuda geçen olayların ve elde edilen delillerin bildirilmesi, Safarov'un mahallî destekçileri kimlerdir? Bu kişilerin isimleri, hal tercümeleri ve yetki dereceleri. Daima vesikalar ve kesin deliller. Pamuk durumu. Bunun âkıbeti ne olacak? Safarov'un pamuk üretimini baltaladığı doğru mu? Deliller, rakamlar! Fergana'da Basmacı hareketinde cephelerin durumu nedir? Tomskiy ve Safarov'un takip ettikleri yollara karşı cephelerin davranışları nasıldır? Basmacı hareketine ait meseleler üzerinde Türkistan Merkez İcra Komitesi tarafından alınan kararların tam metinleri nelerdir? Yerli halkın güvenini kazanmak bizim dünya politikamız yönünden gerçekten büyük bir önem taşır. Onların güvenini kazanabilmek için üç defa, dört defa teşebbüse geçilmelidir. Bizim emperyalist olmadığımıza ve böyle bir eğilimi

kabul edemeyeceğimize inanmaları sağlanmalıdır. Bu bir Dünya Meselesidir. Bu işte büyük dikkat ve itina göstermek gereklidir. Orada (Türkistan'da) geçen olaylar Hindistan'da ve bütün doğu ülkelerinde konuşulacaktır. Bu işte oyun ve eğlencenin yeri yoktur. Bu meselede bin kerre dikkatli olunmalıdır» (23).

Lenin'in mektubundan da anlaşılıyor ki, Sovyet liderleri Türkistan'da geçen her türlü olay hakkında bilgi edinmek istiyorlar ve aynı zamanda Doğu ülkelerinde yaşayanları ürkütmemek için oradaki memurlardan çok ihtiyatlı bir politikanın izlenmesini talep ediyorlardı. Ama, Sovyet liderleri, Sovyet Rusya'nın artık emperyalist olmadığına Türkistanlıları inandırmak işini başaramadılar. Tam tersine, yani askerî işgaller, Türkistan Komisyonunun diktatörce davranışları, Türkistan'ın millî (self-determinasyon) taleplerinin reddedilmesi, ilk Türkistanlı Sovyet memurlarının işlerinden atılması ve Türkistan'ın, bütün yaşayış kollarında Ruslar'ın kurdukları üstünlük, Sovyet Ruslar'ın emperyalist olmadıklarına kimseyi inandıramamıştı. Büyük Rus şovenizminin işlemesi ve hareket serbestliği olmadan Türkistan'da Sovyet iktidarının yerleşmesi akla dahi getirilemezdi. Çünkü, tecrübe ile görülmüştür ki, Ruslar olmadan Sovyet sisteminin Türkistan'da geliştirilmesi ve idamesi imkânı yoktur.

---

(23) Lenin (18), s. 571 - 72. **İstoriya sovetskogo gosudarstva i prava Uzbekistana** (Özbekistan Sovyet devleti ve hukuk tarihi), cilt 1, Hadiça Sulaymanova tahriri altında, Taşkent 1960, s. 73'e göre, Lenin, Yoffe'ye yazmış: «Mahalli halkı (yani Türkistanlılar) Sovyet Hükümetinin Türkistan'da hürriyetci misyonuna doluca inandırılmalıdır tam olarak inandırılmalıdır.»

Sovyet Rusya'nın Türkistan'a karşı kazandığı askerî zaferden sonra Sovyet Hükümeti Türkistan Komisyonunun işini bitirmiş olduğuna kanaat getirerek 1923 yılında bu komisyonu dağıttı.

İslâm'a ve ilerici münevverlere karşı kullanılan ilk taktikler

Sovyet sömürgecilik taktiklerinin icabı olarak iki taraflı siyaset kullanıldığı daha ilk günlerde görülüyordu. Bir taraftan askerî hareketler, idarî işlerin sıkı şekilde kontrolü ve her türlü kurtuluş hareketlerine karşı açılan amansız mücadele gibi zecr tedbirler alınırken, diğer taraftan Islâmiyete ve ilerici münevverlere karşı geçici yumuşak davranışlar da ihmal edilmiyordu. Açıkça görülen bir gerçek vardı ki, o da «Parti ve Devlet icraatında Müslüman halkın millî duygularını, psikolojik vasıflarını ve hayata bakış tarzlarını hesaba katmak zarureti idi» (24).

Sovyetler'in kullandığı bu taktik özellikle Islâmiyete karşı davranışlarında göze çarpıyordu. Çarların idaresi İslâmiyete karşı politika yüzünden hoşnutsuzluk yaratmıştı (25) 1918'den beri bir merkezî din işleri idaresinin kurulmasına dahi müasade edilmemişti. 6 Eylül 1898'de Dükçü Eşan diye tanınan Eşan Mehmet Ali tarafından idare edilen Andiçan isyanını bastırdıktan sonra Türkistan Genel Vâlisi Dukhovski Rus Harbiye Nâzırına yazdığı raporda şöyle diyordu:

---

(24) Şavkat Urazaev, **Turkestanskiy ASSR - pervoe sotsialistiçeskoe gosudarstvo v Sredney Azii** (Türkistan Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuryieti - Orta Asya'da ilk sosyalist devlettir), Moskova 1961, s. 52

(25) Sovyetler Birliğinde bugüne kadar İslâmın Çarlık devrindeki durumu hakkında belgelere dayanan bir eser ortaya

«Türkistan'da resmî organ olarak bir Müslüman dinî idaresinin kurulmasına müsaade edilemez, çünkü böyle bir hareketin bütün Müslümanları birlik halinde bir araya toplaması mümkündür (26).

Sovyet Ruslar, Türkistan Müslümanlarının bu tedbirleri ne kadar hoşnutsuzlukla karşıladıklarının farkında idiler. Bundan başka İslâmiyete karşı cephe alıp sözlerini geçirecek kuvvete henüz sahip olmadıklarını da biliyorlardı. Onlar bunun için Aralık 1917'de, İslâm ile bir «dostluk işareti» olsun diye; Semerkant'ta bulunan Halife Osman'a ait olup bu şehrin işgalinden sonra 1866'da Petersburg'a götürülen Kur'ân-ı Kerimin tek nüshası Müslümanlara iade edilmişti. Bundan daha önemli bir hareket olarak Sovyet Hükümeti 1919 yılında Molla Abdul Hafız Mahdum'un başkanlığı altında bir (Şûrâ-yı Ulemâ) nın kurulmasına müsaade etti. Hattâ, hükümet 20 Haziran 1922'de, 1918 yılında müsadere edilen vakıf emlâkı da câmi ve medreselere iade etti. 23 Aralık 1922'de Şeriat Mahkemeleri yeniden kuruldu. 14 Şubat 1923'de Şeriat Mahkemeleri Cemiyetinin kurulmasına da izin verildi. 10 Ocak 1921'de haftalık dinlenme günü olarak tanınan pazar yerine resmî tatil olarak Cuma günü kabul edildi. 2 Kasım 1919'dan 10 Ocak 1921'e kadar geçen süre içinde müslümanların dinî bayram günlerinde ücretsiz olarak tatil yapmalarına da müsaade edildi (27).

---

konmamıştır. L. Klimoviç'in **«İslâm ve Tsarskoy Rossii»** (Çar Rusyasında İslâm), Moskova 1936, adlı kitabı da tek taraflıdır ve İslâm'ın, Çar siyasetinin bir âleti olduğundan bahsederek hatâlı bir fikre saplanmıştır.

(26) Kiriak Efimoviç Bendrikov), **Oçerki po istorii narodnogo obrazovaniya v Turkestane** (Türkistan'da halk marifi tarihinden parçalar), Moskova 1960, s. 77.

(27) İstoriya (23), s. 279, dipnot 7

Din okullarının, medreselerin ve câmilerin faaliyetleri de bir müddet için tamamiyle serbest bırakıldı.

Bütün bu hareketler komünizmi Müslümanlara güler yüzlü göstermek için yapılıyordu. Hattâ, Kur'ân'ı komünizm açısından tefsir için dahi teşebbüslere girişildi. 17 Haziran 1918'de Sovyet Hükümetinin Türkistan'daki özel temsilcisi Klevieyev Türkistan Komünist Partisinin 1. nci kongresinde şöyle diyordu:

«Müslümanların Peygamberi Muhammed tarafından yapılan bütün telkinlerin Sosyalist eğilimde olduklarına kanaat getirmiş olmam dolayısiyledir ki, kendisini bir Komünist olarak kabul ediyorum. Partimizin davranışlarının ana hatlarını çizmek ve bunları Kur'an'dan alınan uygun parçalarla desteklemek şartiyle geniş halk kitlelerinin dikkatini çekmeğe ve bu konuda heyecan yaratmağa muvaffak oldum» (28).

1919'da Semerkant'ta çıkan «**Mihnetkeşler Oku**» adındaki Sovyet gazetesi yazarlarından Şakir Muhtari («İşçi» imzasiyle «Komünizm Nedir» başlıklı bir risale yayınladı. Yazar, bu kitabında sosyalizme ve komünizme kaçınılmaz şekilde geçişin Kur'an-ı Kerim'de haber verilmiş olduğunu ve sosyalizmin temel icaplarının İslâm görüşüne tamamen uyduğunu belirtti. Bu şekil, bu gün de itiraf edilmesi gerektir ki, akıllıca hazırlanmış bir propaganda oyunudur. Sovyet müelliflerinden birisi şu sözleri yazmıştı:

«Ahmet Klevleyev (o, Kazanlı bir Müslüman idi. Müellif) bir Komünist olarak komünizm fikirlerini yaymak için Dini bir vasıta olarak kullanmağa girişti. Pek tabiî olarak bu teşebbüsü için değil, bilâkis Partiye zarar getirmekten azamî derecede kaçındı. Onun bütün çabası, halkı Komünist Partisi tarafına çekmekti. Klevleyev'in kurduğu teşek-

---

(28) Hayit (17), s. 158

küllerin bir çoğunda işçiler vardı. Faal rol oynayanlardan çoğu bu işçiler arasından çıkıyordu. Yine bu teşekküllerden bir çoğunda kurulan gönüllü askerî birlikler ellerinde Kur'anla Basmacı hareketine (Millî Mücadele) karşı mücadeleye girişiyorlardı» (29).

Böylece, o sıralarda Komünizm hakkında hiç bir fikri olmayan Müslümanlar, din yardımiyle aldatılıyorlardı. Her ne kadar İslâmiyetin Komünizm ile ortak hiç bir tarafı yok ise de,Sovyetler kendi İdeolojilerini İslâmiyet anlamında tefsir ediyor ve bu suretle Müslümanların güvenini kazanmağa çalışıyorlardı. Bu usûl, bu gün de, Sovyetler tarafından Hür İslâm memleketlerinde uygulanmaktadır.

Yukarıda gösterildiği gibi, 1926 yılına kadar İslâmiyetin Komünist maksatlar için bir vasıta olarak, kullanılmasına çalışıldı. Amâ, aynı sıralarda Sovyetler İslâmiyete karşı kuvvet denemesi yapmağa da hazırlanıyorlardı. Bu işte din aleyhtarı görüşlere sahip olan Nazır Torakul gibi bazı Türkistanlıların yardımını temin etmeği başarmışlardı. Torakul, dinsizlik hareketi kurucularının başına geçmiş ve buna karşılık mükâfat olarak 1928 ile 1932 yılları arasında Sovyetler Birliği'nin Suudî - Arabistan Elçiliği görevine tayin edilmiştir. Fakat, bütün bunlar bu adamın 1937 yılında bir milliyetçi olarak idam edilmesini önleyememiştir.

Sovyetler aynı zamanda reformculara, yâni ilerici millî okumuş zümreye, yakınlaşmayı da ihmal etmediler. 19. yüzyıl sonunda Türkistan'da fikir hayatında Avrupa uygarlığı usûlünde yeniden canlandırmak amacını taşıyan bir kültür hareketi başladı. «Cedidciler» adını taşıyan bu hareket mensupları Çarlık zamanında resmî makamlar tarafından şiddetle takip edilir ve türlü cezalara çarptırılırdı, çün-

---

(29) Vahabov (20), s. 273 - 74

kü bunların **«modern ilimler öğretimi yolu ile memleketin kalkındırılması ve millî bağımsızlığın temini»** şeklindeki amaçları Çarların sömürgeci politikası ile taban tabana zıt idi. Reformcular 1917 ihtilâline kadar teşkilâtlanmamış durumda idiler. Bundan sonra onları öğretmen, gazeteci, din adamı, matbaacı, iş adamı ve yazar gibi mesleklerde görüyoruz. Reformcular nihayet 17 Mart 1917'de modern bir din adamı ve şahsında geniş saygı toplayan Münevver Kari'nin öncülüğü ile «Şûra-yı İslâmiye» adı altında kendi teşkilâtlarını kurdular. Bu reformcu teşkilât Kokand'da Türkistan Muhtar Cumhuriyetinin kurulması işinde faal rol oynamıştır. Şubat 1919'da hükümet Sovyetler tarafından düşürüldükten sonra reformcuların bir kısmı Sovyet egemenliğine karşı mücadeleye girişirken, diğer bir kısım reformcular da Sovyetlerle işbirliğine hazır olduklarını ilân ederek amaçlarına bu yoldan ulaşmağa çalışıyorlardı.

Reformculardan bazıları önemli mevkilere geçmişlerdi. Münevver Karî 1920 ile 1922 arasında Türkistan Sovyet Cumhuriyeti Eğitim Halk Komiseri görevini ifa etmiştir. Yine reformculardan Turar Riskul Sovyet Komünist Partisi Merkez Komitesi Müslüman Bürosu Başkanı ve Sovyet Türkistan'ı Merkez İcra Komitesi Başkanı idi. Daha genç bir reformcu olan Akmal İkram ise Özbekistan Komünist Partisi birinci sekreterliğine getirilmişti. Feyzullah Hoca 1921 - 24'de Buhara Halk Cumhuriyetinin Başbakanı 1924 ten 1937'ye kadar Özbekistan Halk Komiserleri Şûrârasının Başkanı idi; Kaygısız Atabay Türkistan Sovyet Cumhuriyetinin İcra Komitesi Başkanı ve Nusretullah Mahsum da 1924'ten 1932'ye kadar Tacikistan Sovyet Cumhuriyeti Merkez İcra Komitesi Başkanı idi.

Abdül Rauf Fıtrat, Adül Hamit Süleyman (Çolpan). Abdullah Kadiri, Abdullah Avlanı, Muhtar Avez, Mağcan Cumabay, Ahmet Baytursun, Sabit Mukan, Hamza Hakimza-

de, Sadrettin Ayni v.s. gibi yüksek kabiliyet sahibi bir çok reformcu şair ve yazarlar da Sovyet Kültür Enstitülerinde görev almışlardı.

Sovyet liderleri ilk önce reformcular arasında Sovyet rejimini destekleyen bir grup bulduklarına inanmışlardı. fakat bu reformcuların çoğu Sovyet enstitüleri içinde kendi millî gaye ve emelleri uğruna çalışıyorlardı. Sonraları Sovyet makamları da bunun farkına vardılar, fakat kendilerini onlara karşı açık bir mücadeleye girişecek kuvvette görünceye kadar seslerini çıkarmadılar. İşte bu mücadele de 1930'dan sonra başladı.

II. TÜRKİSTAN'DA YENİ SÖMÜRGECİLİĞİN YERLEŞME ÇABALARI

MİLLİ BİRLİK ALEYHİNDE AÇILAN MÜCADELE

Türkistan Komünist Partisi'nin 1918'de yapılan Birinci kongresinde Türkçe resmî dil olarak kabul edilmiş ve bu suretle halk birliğinin sağlanması için dil birliğinin şart olduğu kabul edilmişti. Aynı Komünist Partisinin 1920'de yapılan üçüncü kongresi Türkistan'ın birleşmiş bir Türk Cumhuriyeti olması hakkında karar vermiştir. Öte yandan Moskova'nın âleti olan Türkistan - komisyonu, Türkistan'da birleşmiş bir Türk idaresinin kurulmasını son derece tehlikeli buluyordu. Birleşmiş geniş bir halk kitlesinin Sovyet Rus sömürge idaresine karşı taleplerinde küçük halk idare gruplarına kıyasla daha ısrarlı davranacaklarından korkuluyordu. Bu sebeple daha Şubat 1920'de Türkistan - Komisyonu, Türkistan'ın idarî teşkilâtında bundan böyle «TÜRK» kelimesinin kullanılmayacağını, çünkü bunun Pan - Türkizme yol açacağını bildirmiştir. Bu Komisyon ayrıca Sovyet Hükümetine Türkistan'ın küçük parçalara ayrılması teklifinde bulundu. Temmuz 1920'de Lenin böyle bir tak-

sim hususu üzerinde araştırma yapılmasına yetki verdi, fakat acele bir karara varılmamasını da özellikle tenbih etti. Lenin'in Türkistan'da Basmacı Hareketi adıyla tanınan millî ayaklanmanın en şiddetli devresinde bulunduğu o sıralarda Türkistanlıların girişeceği tehlikeli bir reaksiyondan çekinmiş olması çok muhtemeldir. Bundan başka Sovyet Hükümeti o zamana kadar Buhara ve Harezimi daha kendi boyunduruğu altına alamamış ve dolayısiyle taksim hareketi için bölgeyi henüz olgun hale getirememişti. Bu sebeple Türkistan Komisyonu hazırlıklarını büyük bir ihtiyatlık fakat aynı zamanda kesinlikle yürütmek zorunluğunu duymuştur.

Bu gelişmeler içinde Sovyetler ilk adımı Kırgızlar (o zaman Kazakları Kırgızlar diye adlandırıyorlardı. Müellif) adına attılar. Kırgızların idaresini eline almak üzere 10 Temmuz 1919'da Radus - Zenkoviç'in başkanlığında kurulmuş olan İhtilâl Komitesi Türkistan Sovyet Cumhuriyetinde Kazak - Türklerin işgal ettikleri toprakların ihtilâl komitesi idaresine verilmesi talebinde bulundu. Ocak 1921'de Evliya - Ata'da bir Kazak Meclisi kurulduğu ve Türkistan Kazaklarının da Kazak Muhtar Sosyalist Sovyet Cumhuriyetine bağlanmasını istediler. Temmuz 1922'de Sovyetler Pışpekte bir Kırgızlar (Ruslar bunları Kara - Kırgızlar diyorlardı. Müellif) toplantısı düzenliyerek «Kırgız Devletinin» kurulması talebini tekid ettiler.

27 Eylül 1922'de başlarında resmî Sovyet memuru Rudzutak'ın bulunduğu Türkistan Halk Komiserleri Şûrâsı Türkistan'ın, nüfus grupları esası üzerinden yeniden teşkilâtlandırılması kararını verdi. Böyle olmakla beraber ancak etraflı inceleme ve hazırlıklardan sonra Sovyet Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin Orta Asya Bürosu 11 Mayıs 1924'te aşağıdaki kararı yayınladı:

1. Halen Orta Asya'da bulunan Cumhuriyetlerin (Tür-

kistan, Buhara, Harezim) bir federasyon şekline gidilmeksizin millî toprak bütünlüğü esası üzerinden ilhakına lüzum görülmüştür.

2. Teşkilât aşağıdaki şekilde olacaktır:

a) Bağımsız Sosyalist Sovyet Cumhuriyetlerinin mazhar oldukları haklara sahip ve SSCB'nin bir üyesi olarak tanınacak bir Özbekistan ve Türkmenistan Cumhuriyetinin kurulması,

b) Özbekistan Cumhuriyeti içinde bir Tacikistan muhtar ülkesinin yer alması,

c) Bağlanacağı Cumhuriyet meselesi daha sonra kararlaştırılmak kaydiyle Kara-Kırgız (Kırgızlara Kara - Kırgız diyorlardı) Muhtar Ülkesi'nin kurulması,

d) Türkistan Cumhuriyeti'nde yaşayan Kırgız (Kazak) ların yeni kurulacak Kazak Cumhuriyeti içine alınması (30).

Haziran 1924'de Rusya Komünist Partisi'nin Merkez Komitesi Türkistan'ı taksim işine girişti. 11 Ekim 1924'te bu işi tekrar ele alan Sovyetler Birliği Merkezi İcra Komitesi 14 Ekim 1924'te bir taksim kanunu çıkardı. Bu suretle Sovyet Hükümeti Türkistan'ı taksim yolu ile zayıf düşürmek ve Sovyet egemenliğini uzun müddet sürdürmek için gerekli şartları yaratmak şeklindeki emeline kavuştu. Sovyetlere göre taksim «Sovyet sistemi ile mahallî ve millî kütleleri birbirine yakınlaştıran en büyük bir örnek» (31) teşkil etmektedir. Sovyetlere göre parçalama siyaseti «yakınlaşma» oluyormuş!

---

(30) Urazaev (24), s. 112

(31) A. Tursunov, **Orta Asyanın milli devet çegerelenişi** (sınırların belirlenmesi) ve **Özbekistan SSR** (Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti)'nin teşkil tapışı (= olunınası), **«Kızıl Özbekistan»**, 12.11.1954, s. 2

Bu politikada kendilerini haklı göstermek için Sovyetler bir tek Türk dilinden bir takım özel «millî diller» ve bir tek millî edebiyattan «çeşitli millî edebiyatlar» yaratmak işine giriştiler. Buna rağmen, Sovyet yazarlarının da bildirdiğine göre, Türkçe konuşan halkın hepsi birbirlerini tercümana ihtiyaç duymadan anlarlar (32) ve şairler de birbirlerinin yazılarını orijinalinden okuyabilirler (33).

Türkmenistan Sovyet Cumhuriyetinden Beki Seytak adındaki bir yazar aşağıdaki satırlarında bunu şöyle belirtmiştir:

«Mensup olduğu halkın bir çok yönlü dehasını çeşitli şekillerde aksettiren şairler şahı ve büyük mütefekkir Ali Şir Nevai'nin güzel şiirlerini acaba kim bilmez? Türkmen okuyucuları onu Özbekçe (Çağatay Türkçesinde - Müellif) okurlar» (34).

Türkmenlerin 15'nci yüzyıl Özbek klâsik yazarlarının eserlerini aslından okudukları ve Özbeklerin de 1773'te doğan Türkmen yazarı Mağdumkuli Firâgû'yi kolayca anladıkları düşünülecek olursa, Türkistan'da çok çeşitli dil ve edebiyat bulunduğu hakkında Sovyet iddialarının sadece politik maksatlara dayandığı anlaşılır. Bundan başka Sovyetler «Millî» Sovyet Cumhuriyetlerinin her birine ötekilerden farklı bir tarih aşılama yolunda da her türlü gayreti sarfetmektedirler. Muayyen maksatla yazılmış tarihî eserler, bu gayretin esasını teşkil etmektedir. Bununla beraber, Sovyet Cumhuriyetlerinin resmî tarih kitaplarında ayırıcı ifadeler bulunmasına rağmen Türkistan'da yaşayan münferit nüfus

---

(32) **Sovremennly Kazahskly Yazik** (Bugünkü Kazak Dili), Alma - Ata 1962, s. 8.

(33) **«Literaturnaya Gazeta»** Moskova, 20.10.1956; **«Kızıl Özbekistan»**, 21.10.1956, s. 2

(34) **«Turmenskaya İskra»**, 24.11.1962, s. 4

gruplarının tarihlerini birbirinden ayırmak bugüne kadar mümkün olamamıştır (35).

— Sovyet Rusya Evvelâ Türkistan'a Sovyet şeklinde bulunsa da, birleşik bir devlet'e izin vermediği sualinin cevabını Duşenbe Üniversitesi rektörü Sali Racab aşağıdaki sözleriyle çok açık şekilde ifade etmiştir:

«Bir Türkistan birliği veya federasyonu milliyetçilerin elinde Sovyetler Birliği'ne karşı mücadele için önemli bir koz olabilir. Türkistan ile Sovyetler Birliği ve özellikle Büyük Rusya halkı arasında doğrudan doğruya ilişki kurulmasına engel olur, ve her halde Sovyet sosyal ve devlet yapısını güçlendirmeğe hizmet etmezdi». (36).

---

(35) Türkistan Türk kavimlerini birbirlerinden ayıran tarih kitaplarına misal olarak aşağıdakileri gösterebiliriz:
Istoriya Kazahskoy SSR (Kazak SSC tarihi), 2 cilt, Alma Ata 1957 - 59;
İstoriya Kirgizii (Kırgızıstan tarihi), Frunze 1956;
İstoriya Uzbekskoy SSR (Özbekistan SSC tarihi), Taşkent 1957-58;
B. Gafurov, **İstoriya Tadjikskogo naroda** (Tacik halkının tarihi), Moskova 1949;
İstoriya Turkmenskoy SSR (Türkmenistan SSC tarihi), Aşkabad1960-61 cilt). SSCB İlimler Akademiyesinin Tarih Enstitüsü Kasım 1974'de bir ilmi Konferans yaparak **«Orta Asya ve Kazakistan Tarihi»** konusunda eser yazılmasını istemişti. Nisan 1975'te Tarihcilerin Andiean şehrindeki toplantısı «Geçmişten günümüze kadarki Orta Asya ve Kazakistan tarihi «konusunda 4 ciltli eser yazılmasına karar verdi. Bakınız. **İstoriya SSSR»** (Dergi), 1975, No 4, s. 225 - 228.

(36) Sali Racabov, **Tadjikskaya SSR - Suverennoe sovetskoe gosudarstvo** (Tacik S.S.C. - bağımsız Sovyet devetidir), Stalinabad (= Duşanbe) 1957, s. 149

İslâmiyete karşı ideolojik amaçlarla açılan radikal savaş:

1927'den itibaren Sovyet Ruslar İslâmiyet ile anlaşma gösterilerini de terkederek ona karşı açıkça saldırıya geçtiler. Ayaklanma bastırıldıktan sonra Müslümanlar gittikce güçlenen Sovyetler Birliği'ne karşı sözlerini geçirebilecek durumda olmadıklarından, Sovyet liderleri radikal harekete geçme zamanının geldiğine karar verdiler. Her ne kadar Çarlık zamanında İslâmiyete karşı alınan cephe daha ziyade misyonerlik gayretinden ve iktidarı kaptırmamak kaygusundan doğmakta idiyse de, Sovyetler mücadeleye bu sefer ideoloji yönünden girişiyorlardı.

Sovyetler İslâmiyete karşı hücuma geçmeden önce, evvelâ açık bir tartışmada alt edemiyecekleri nüfuzlu din adamlarını ortadan kaldırmak zorunda idiler. Meselâ, 1926 da komünizmin yeni bir din ve Lenin'in de bir peygamber olup olmadığı hakkında Taşkent'te yapılan bir münazarada din adamları dinsizleri çok zor ve utanılacak duruma düşürmüşlerdir. Bundan sonra Sovyet matbuatı, «Peygamber» kelimesi İsa, Muhammed v.s. ile yakından ilgili olduğundan daha sonra bu kelimenin kullanılmaması taktik bakımından daha uygun bulundu, diye beyan etmek zorunda kaldı.

Bununla beraber Sovyet liderleri iktidarı Müslümanların rehberleri elinden almayı gayelerine uygun buldular.

1924 ile 1926 yılları arasında dinî topraklar müsadere edildi;

1926 yılı sonunda bütün Şeriat Mahkemeleri yasak edildi. 1927'de yüksek dinî idarenin faaliyeti durduruldu. 1928'den itibaren bütün nüfuzlu Müslüman şahsiyetler (müftüler, kadılar, ulemâ, imamlar, müezzinler) tutuklandılar.

1929 ile 1933 arasında Türkistan'da 13'ncü yüzyılda kurulmuş ve yakın doğunun dinî yaşayışında büyük rol oynamış olan Müslüman Nakşibendi tarikat mensuplarından bir buçuk milyonu aşan bir kütle tutuklandı. 1929'da girişilen bir kampanya ile câmiler birbiri ardından kapatıldı.

1928 ile 1935 arasında İslâm şahsiyetlerinden 25.000 kişi tutuklandı. 10.000 câmi kapatıldı, yıkıldı ve 14.000'den fazla dinî ortaokul ile 500'den fazla medresenin kapılarına kilit vuruldu.

1929'da dinî yazıların basımı ve yayımı kanunla yasak edildi. Yalnız İkinci Dünya Savaşı sırasında yapılan bir istisna ile, 1942 - 1944 yılları arasında Türkistan dinî idaresine dört adet bülten neşretme müsaadesi verildi.

Çocuklara din terbiyesi verilmesi de 1929'dan sonra yasak edildi. Dinî cemaat grupları İçişleri Bakanlığına başvurarak çalışmalarını yürütebilmek için özel müsaade almağa mecbur tutuldu. Müslümanların konferans düzenlemelerine, veyahut hayriye işlerine girişmelerine izin verilmedi. 1929'dan 1936'ya kadar polis, eline geçirdiği her bir Kur'ân-ı Kerim nüshasını müsadere etti ve yaktı.

İslâmiyete karşı açılan savaş işte böyle korkunç bir şekil almıştı. Lakin, alınan her türlü tedbire rağmen Sovyet liderleri dinî inançalrı kökünden söküp atamadıklarını görüyorlardı. Türkistan'da İslâmiyetin şu emri her yerde uygulanır oldu: **«Eğer bir Müslüman savaş halinde ise, veyahut putperestler tarafından hayati bir baskı altında tutuluyorsa, onun yapacağı sadece Allah'a yönelmek ve sessizce ona sığınmaktır».**

1928'den 1938'e kadar İslâmiyete karşı açılan savaşın parolası **terör** idi. 1926 ile 1942 yılları arasında faaliyetini yaygın hale getiren Allahsızlar Cemiyeti propagandası ve meydan okuması ile bu terör hareketi ayrıca desteklenmiş oldu. Allahsızlar Cemiyeti 1942'de kapanmış ve onun gö-

revleri 1947'den beri İlmî ve Siyasî Bilgileri Yayma Derneği tarafından devralınmıştır. Ayrıca bir dinsizlik kolu bulunan bu derneğe şimdi kısaca «Bilgi Derneği» diyorlar.

1942 yılında dış politika ve propaganda maksatlariyle Sovyetler dinî idare bürolarının kurulmasına müsaade ettiler. Bu suretle Türkistan, Azerbaycan, Kuzey Kafkasya ve Sovyetler Birliği'nin Avrupa kısmı ile Sibirya için dört dinî idare bürosu kuruldu. Bu bürolar bu güne kadar İslâmiyeti etkili şekilde korumaya muktedir olamamışlardır. Sovyetlerin İslâmiyet aleyhinde yayınladıkları bir sürü vesikadan da anlaşılacağı (37) gibi, Komünist Partisi İslâmiyete karşı

---

(37) Sovyetlerden İslâm aleyhinde yayınlanan bazı mühim makaleleri, **Documents: Sovyet - Russia's Anti - İslâm - Policy in Turkistan** introduced and collected by Dr. Bamirza Hayit (Belgeler: Türkistan'da Sovyet Rusyanın İslâm düşmanlığı politikası; Önsözü yazan ve yayına hazırlayan Dr. Baymirza Hayit) 1. kısım. Düsseldorf 1958; 2. Kısım, Düsseldorf 1958; 2. Kısım, Düsseldorf 1959, adlı risalelerde neşredilmişti. Sovyetlerin İslâm aleyhinde yazılan eserleri ve makaleleri o kadar çok ki, bunları bir bibliyoğrafya halınde toplamak geleceğin vazifelerinden birisi olabilir. Biz burada misal olarak bazı Sovyet yazılarını gösterebiliriz. Bunlardan İslam'a karşı propagandanın Sovyet ideolojisinin bir parçası olduğu kolayca anlaşılır:

Karimov, R. Vallev, A, K., **Marksça ateizm - ateizmin ali forması** (şekli), Samarkant 1952 (Risale);

Rahimov, İ., **Progressiv (ilerici) traditsiyalar (ananeler) dini urf - adetler**, Taşkent 1962, Risale,

İlmi ateizm (Allahsızlık)'**in esasları**, Taşkent 1962, 316 s;

Hadciev, S.M., **Popitki modernizatsiya İslama v sovremennih usloviyah** (İslâm'ı bugünkü şartlarda modernleştirme hareketleri), **«Voprosi Filosofii»**, Dergi, Moskova, 1962, No. 12, s. 113 - 121;

politikasını yürütmeğe devam etmektedir. Her ne kadar İslâmiyete karşı açılan savaşta radyo, film, basın, Allahsız müzeleri, tiyatro, afiş, Allahsızlık hakkında konferans ve okullarda öğretim gibi her türlü telkin vasıtasından faydalanılmakta idiyse de kendi dilinde bir gazete dahi çıkaramıyan Türkistan Müslümanlarının dinî idaresine dinî eserler yayınlama müsaadesi de verilmemektedir. Sovyet Özbekistan Cumhuriyetinde yalnız 1962 yılı içinde din aleyhinde verilen konferansların sayısı 23.500'ü aşmaktadır. 800 radyo ve sinema salonunda dinsizlik konusunda toplantılar yapılmış, 900 kadar Allahsızlar Köşelerinde, 14 dinsizler üniver-

---

Tagaev, T.T., **Ateistiçeskaya propaganda - sostavnaya çast kommunistiçeskogo vospitaniya** (Allahsızlık propagandası - Komünist terbiyesinin bir parçasıdır), **«Öbşçestvennie Nauki Uzbekistana»**, Dergi, Taşkent 1962, No. 11, s. 28 - 35; Abbas Ali - Ulu, **Poçemu ya otreksya ot İslama** (Niçin İslamdan vazgeçtim?», **«Pravda Vostoka» gazetesi**, 31.7.1959, s. 8 Artikov, A., **Komünizm ve İslam**, Taşkent 1960, Ayni müellif, Kur'ân hakkında tenkidi mülâhazalar, Taşkent 1961;

Fen ve Din (Okul kitabı), Taşkent 1960, 257 s. ve başkaları devam ettirmekde. Düşmanlığı duygularını Sovyetlerin İslâm - bulunduklarını aşağıdaki yeni eserlerinden de öğrenebilirsiniz:

Drigoriy Vahidoviç Sınır, **İslam v Abhazii i puti preodoleniya ego perejitkov v sovremennıkh usloviyakh** (İslâmı Abhaziye'de ve bugünkü şartlarda kurtulma yolları), Tiflis, 1972, 224 s;

Raşid rahmatullaeviç Mavlyutov, **İslam**, Moskova 1984, 167 s.,

Nugman Aşırov, **İslam i Natsii** (İslâm ve Milletler) Moskova 1975, 143 sayfa.

sitesinde ve 6 Allahsızlar evlerinde islâmiyete karşı kışkırtılmıştır. Bütün bu bilgiler «Kızıl Özbekistan» gazetesinin 6.4.1963 tarihli sayısında bildirilmişti.

Müslüman din adamlarından pek az sayıda bir grup (yabancı ziyaretçiler Türkistan'daki Kızıl Müftü'den bahsetmişler ise de, bu din adamlarının kesin sayısını bildirmemişlerdir) kendilerini 900.000 ücretli veya ücretsiz Allahsızlık propagandacısına karşı savunmak zorunluğunda kalmışlardır. Sadece Müslüman halkın desteğine güvenen bu din adamları, kendilerini müdafaa imkânı bulamadan her an uluorta iftiraya uğrama tehlikesi ile karşı karşıyadırlar. Sovyetler İslâm âdetleri ile herkesin gözü önünde alay etmekten de çekinmezler. Sabir Rahmanov adındaki Sovyet yazarının eseri olan «Kariler» (Kur'an okuyucuları) adlı bir perdelik tiyatro eseri 1959'dan beri Türkistan sahnelerinde oynatılmaktadır. Bu piyeste bir aktör aşağıdaki satırları Kur'an makamında sanki bir süre imiş gibi okur:

«İblis adına, herşeyden önce iblisce fikirler dudaklarıma yaklaşıyor. Çabuk bana pilâv getirin.

Votkayı, birayı, konyağı, şarabı ve yağlı domuz sucuğunu da unutmayın, ha! Kadir-i Mutlak adına, âmin» (38).

Üstelik Taşkent'te çıkan bir Sovyet gazetesi yukarıdaki satırları yayınladığı gün Endonezyalı Müslüman bir heyet de oraya gelmiş bulunuyordu. İslâmiyetle savaşmak için bugün kullanılan metotlar arasında özellikle şunlar göze çarpmaktadır: Din aleyhinde konferanslar, din aleyhinde yayın, Allahsızlar ile Müminler arasında düzenlenen soru -

---

(38) **«Kızıl Özbekistan»** 4.9.1959, s. 4. Aynı gazete yukarıda İslam düşmanlığı taşıyan makale yanında Endonezya Müslüman delegelerinin Taşkent'e geldiklerini tebrik ederek haber vermişti.

cevap toplantıları, ilimler, câmiye giden Müslümanlara herkes önünde hakaret, oruç aleyhinde kampanya, aile içinde dinî bayramların kutlanmasını önlemek ve gençleri dinsizlik esasları üzerinde yetiştirmek.

Özellikle dikkate değer bir olay da 1959'da Aşkabat'ta ilk Allahsızlar Üniversitesinin kurulmasıdır. Batı grubunun sömürgecilik devrinde hiç bir İslâm memleketinde böyle bir müessese kurulmamıştır. Bugün yalnız Özbekistan'da dinsizlik propagandacılarının yetiştirildiği böyle 14 «Üniversite» vardır; buna karşılık bütün Türkistan içinde İslâm ilâhiyatı okutan bir tek kolej dahi yoktur. Buhara'da «Mir - Arap» adında bir medrese açılmıştır, fakat bunun da görevi İslâm memleketleri için Sovyet ajanları yetiştirmektir Bunu doğudaki hür İslâm memleketlerinin efkâr umumiyesi bilir. Bu cümleden olarak Türkistan'ın kızıl müftüsü Ziyaddin Babahanov Medine'deki İslâm Üniversitesi rektorüne yazdığı bir yazı ile Mir-Arap medresesi öğrencilerinden beşinin kendi üniversitelerine alınmasını istediği zaman rektörden aldığı red cevabında şu sebepler ileri sürülüyordu:

1. Mir-Arap medresesindeki öğrenciler hükümet tarafından seçilmişler ve Marksizm ve Leninizm prensiplerini öğrenmeğe zorlanmışlardır.

2. Medresenin ders programında yer alan konulardan biri de konuşulan Arapça ve çeşitli lehçeleridir; oysa bu bilgi din öğrenimi için önemli değildir.

3. Medresede sınavlarda başarı gösterenler siyasî faaliyette bulunmak üzere Arap memleketlerine gönderilmektedirler.

İslâmiyete karşı propagandadan başka, İslâmiyeti desteklediklerini açıkça bildiren müminlere karşı tethiş tedbirleri de eksik kalmıyordu. Bir Sovyet mahkemesi Baycan, Mamedurdi ve Tirrioğlu adlarında üç Türkistanlı'yı İslâmiyet propagandası işinde kullanılmak üzere para topladıklarından dolayı 12, 15 ve 25 yıl hapse mahkûm etmiş-

tir. (39) İbâdet için câmiye gitmekte olan Bayan Hatice Koşgan adında bir kadın, 1960 yılında iki dinsiz - genç tarafından parçalanarak öldürülmüştür. Devlet savcısı alaylı bir şekilde **«Eğer din diye bir şey olmasaydı, böyle bir cinayetin işlenmemiş olacağını»** söyleyip geçmişti (40).

1959'dan beri Sovyet organları tarihî İslâm âbidelerini dinsizlik müzelerine çevirmek için ellerinden geleni yapmaktadırlar. 1959'da Türkistan şehrindeki Komünist Partisi Şehir Komitesi 14'üncü yüzyıldan beri arada bulunan Cuma Câmiini ve Ahmet Yasevî Hoca'nın (41) türbesini Allahsızlar müzesi yapmak kararını verdi (42) ve 1963'te bu plânın uygulanmış olduğu ilân edildi. Bu gibi hareketler hiç de tek tük rastlanan işlerden değildir. İçinde yaşadığımız bu günlerde Sovyetler 11 ve 12'nci yüzyıllarda saltanat sürmüş olan Karahanlı hükümdarların Başkenti Özgent'teki tarih binalarını ve türbelerini dinsizler müzesi yapmak amaciyle restore etmekle meşguldürler (43).

---

(39) «Turkmenskaya İskra» 25.7.1958, s. 4

(40) **«Sovetskaya Kirgiziya»** 17.8.1960, s. 4

(41) Hoca Ahmed Yessevî (ölümü 1166) İslâm'ın meşhur ulema ve evliyalarından birisidir. Onun Mekke, Bağdat ve Buhara'dan gelen talebeleri vardı. **«Hikmet»** adlı eseri Türkistanda bugüne kadar okunmaktadır. Temürlenk Yesse şehrini (Hoca Ahmed Yessevinin doğduğu şehir) **«Türkistan»** olarak değiştirmiş ve Hoca Ahmed Yessevi'nin adına büyük bir cami ve türbe yaptırmıştır. Bu binalar son asırlarda müslümanların ziyaretgâhı olmuştur. Sovyet rejimi devrinde bu cami ve türbe yıkılmaya terkedildi. Şimdi bu büyük tarihî bina Allahsızlar Muzesidir.

(42) Mavlanov, K., **Sila ateistiçeskoy propagandı** (Allahsızlık Propagandasının kuvveti), **«Partiynaya Jizn Kazahstana»** Dergi, 1959, No. 8, s. 33

(43) **«Sovetskaya Kirgiziya»** 20.1.1962, s. 3

İslâmiyete karşı girişilen bütün bu korkunç ve devamlı mücadeleye rağmen Sovyetler bu köklü geleneği bir türlü yıkmaya muvaffak olamamışlardır. Bir Sovyet yazarı bunu şöyle anlatıyor:

«Özbekistan'da İslâmiyet bütün canlılığı ile yaşamaktadır. Müminlerin beş vakit kıldığı namaz, kutsal yerlere yapılan ziyaret, çocuklara yapılan sünnet, tutulan oruç, Kurban Bayramı, kesilen kurbanlar bunun delilidir» (44).

Sovyet aydınlarından bâzıları dahi dinî hayata döndüler. Ramazan'da her gün muntazaman câmiye ibadete giden üç kadın öğretmen (Parpi, Sufi ve Muhammedcan) Sovyet basınında acı şikâyetlere konu edildi. Bir komsomol üyesi Nasır Zarif imam oldu. Nebit Dağındaki jeolojik araştırmalar merkezinde Komünist Parti Komitesi Sekreteri Hasan Bahşi, aynı zamanda imamlık görevini de yapıyordu; bazı komünistler ve eski Sovyet yargıçları imam oldular. Tacikistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde resmen kayıtlı 37 imama ilâveten bir çok «gayri resmî» imam da vazife görmektedir. Bugün cayhane ve kulüp maskesi altında pek çok câmi vardır. Bir çok komünistler din adamlarının faaliyetleri hakında bilgi sahibidirler, fakat ses çıkarmazlar. Hattâ dini kutlama törenlerini önleyecekleri yerde, zaman zaman bunlara kendileri de katılırlar. Sovyet basını bu konuda şöyle diyordu: «Allahsızlar uykuda, oysa imâmlar uyanık» (45). Allahsızlık propagandacıları ordusuna kıyasla

---

(44) **«Obşçestvennie Nauki v Uzbekistane** (Tagaev'in makalesi) 1962, No. 11, s. 30

(45) **«Obşçestvennie Naukl v Uzbekistane»**, 1962, No. 11, s. 30, «Turtmenskaya İskra» 8.12.1958, s. 2; **«Partiynaya Jizn Kazahstana»** 1960, No. 12, s. 59 - 61; **«Kommunist Tadjikistana»** Gazete, 19.12.1959; **«Kommunist»**, Dergi Moskova 1964, No. 1, s. 40; Kazakistan Komunist Partisinin Sekreteri,

din adamlarının sayıları çok az olmakla beraber, gençler üzerinde daha büyük nüfuza sahip oldukları yüksek dereceli Sovyet memurlarınca da kabül ve itiraf edilmiştir.

Özbekistan Komünist Parti birinci sekreteri Şeref Raşidov 1962'de şöyle demişti:

«Bir kısım halk, ve özellikle gençler, din adamlarının etkisi altında kalmakta devam ediyorlar. Bu halin hepimizde esaslı kaygular yaratması gerekir. Bu cahiller, insanların vicdanlarını din afyonu ile uyutup kötü yola yöneltir ve onları faal hayattan ve kültürel ilerlemelerden alıkoyarken bizim onları seyir edici olarak kalmaya hakkımız yoktur» (46).

Candildin, **«Partiynaya Jizn Kazahstana»** (Alma - Ata 1963, No. 5, s. 11 - 127) dergisinde aşaüıdaki bilgileri vermişti: «Bir.çok şehirler ve kazalarda ilmî Allahsızlık okulları, Üniversiteler, Ana - Babalar meclisleri ve din'e karşı Kinobayramları teşkil edildi... Allahsızlık hakkında 1961'de Kazakistanda 55.000 1962'de 150.000 nüsha kitap neşredildi. 1962 de din aleyhinde 20.000'den fazla konferans verilmiştir. Son zamanlarda güney vilayetlerde Müslüman din adamları faaliyetlerini ciddileştirdiler. Buna rağmen bazı Parti devlet adamları «Cumhuriyet'de (Kazakistan'da) İslâm için temel yok ve bu sebepden İslâm kendiliğinden ölecektir» diye halâ beyanlarda bulunmaktadırlar. Böyle zararlı fikirler müslüman din adamlarının vaziyetini iyileştirecektir.

(46) **«Pravda Vostoka»**, 26.1.1962, s. 2. Özbekistan Genç Komünistler Teşkilâtı (Komsomol) nın birinci Sekreteri İbrahimov şöyle diyor: «Gençlerin bir kısmı ruhânilerin tesiri altındadır» **«Kızıl Özbekistan»**, 29.3.1962, s. 3, Türkistan'da İslâmın tesiri bugüne kadar ahali arasında kuvvetli olduğunu **«Özbekistan Kommünist»** (Taşkent Dergi) nin 1977, No 5. s. 44 - 49'da yayınlayan makalesi anlatmaktadır.

Sovyetler İslâmiyet'in hür Doğu memleketlerinde hesaba alınması gereken bir kuvvet olduğunu iyi anlıyorlar (47). Bunun içindir ki bu ülkelerde ileride İslâmiyet ile her yerde savaşmak kararında olduklarını gizli tutmaktadırlar.

Bununla beraber, aşağıdaki resmi ifadeler onların gerçek niyetlerini açıklamaktadır:

«Allaha inanmak, insanı gerçekle ilgisi olmayan yanlış bir hareket tarzına sevkeder.»

«Muhammed, Allah'ın resûlü değil, Arap kabile reislerinin emrinde çalışan ücretli bir adamdı».

«İslâmiyet bugün emperyalizmin hizmetindedir.»

«Sovyet kişileri kadir-i mutlak'ın kudretine değil, kendi öz başarısına inanırlar» (48).

---

(47) Bazı Sovyet müellifleri şöyle yazıyorlar: «Yabancı Doğu'da İslâm büyük bir kuvvettir. İslâm orada doğrudan doğruya devletlerle beraberdir. Kur'an'ın doğmaları okullarda öğretiliyor ve şiddetli olarak ahali arasında da yayılıyor. İslâm dininin, Doğu ülkelerinin ruhi hayatında büyük tesiri vardır» **«Obşçestvennie Nauki v Uzbekistane»**, 1962, No. 11, s. 29).

(48) Sovyetlerin yukarıda belirtilen fikirlerine benzeyen **yazılar** aşağıdaki gazetelerde de yayınlanmıştır: **«Kazahstanskaya Pravda»**, 28.10.1958, s. 2, **«Kızıl Özbekistan»**, 4.4.1954, s, 1; **«Pravda Vostoka»**, 31.7.1959, s. 3. **«Kızıl Özbekistan»**, 31.3. 1961 s, 2; **«Sotsialistik Kazahstan»**, 3.2.1962, s. 4; **«Turkmenskaya İskra»**, 16.12.1960, s. 1 v.b.
Sovyetlerin İslâm aleyhindeki töhmetleri ve bunların bizim gözümüzle tenkitleri için bakınız: Dr. Baymirza Hayit, **Al - hukim al - sovetiye fi al - Bilâd al - İslâmiyat** (İslâm ülkelerinde, Sovyet hâkimiyeti). Beyrut/Lübnan - Köln 1964, 21 s. İşbu yazı «Al - Nodvâ» (Mekke) gazetesinin 28.11.1968 s. 5'de de yayınlanmıştı.

Sovyetler ayrıca Müslümanlarla Rusların, özellikle genç kuşakların, birbirleriyle kaynaşmasını ve Türkistan Müslümanlarının Sovyetler Birliği diğerisindeki İslâm Âleminden tecrit edilmelerini teşvik ediyorlardı. Bu tecrit hareketini başarmak için kullanılan vasıtalar arasında 1928 — 1929 arasında Arap harflerinin kaldırılması ve İslâmiyet hakkındaki klâsik eserlerin ve Kur'an-ı Kerim'in yeniden basılmasının yasak edilmesi gibi tedbirler göze çarpmaktadır. Müslüman kültür muhitine mensup olmanın yarattığı ulvî hissi yaşatmak için Türkistanlılar tarafından gösterilen çabaların hepsi, **«Pan - İslâmcı», «Pan - Türkçü»** hareket teşkil ettikleri bahanesiyle bastırıldı ve bugüne kadar Sovyetler, İslâm Kültürü yoktur, diye töhmetlere devam etmekteler (48a).

Hacc'a müsaade verilmemesi Müslümanlara bilhassa acı geliyordu. 1950 yılından beri hacılar arasında Sovyet propagandası yapmaları için 15 - 20 Müslüman hacc'a gönderilmiştir (49). Sovyet hakimiyetinden önce ise, her yıl Türkistan'dan Mekke'ye 35.000 - 50.000 hacı giderdi.

1953'ten sonra İslâm memleketlerinden pek çok kimseler Türkistan'ı ziyarete davet edilmişlerdir. Bu yabancı

(48a) Bakınız: **«Sadâyı Şark»** (Dızenbe) 1976, No. 1, s. 61 - 74; **«Drujba Naradov» (Moskova)**, 1975, No. 11, s. 235 - 245. Muhammed Asımi'nin makalesidir.

(49) **«Daily Telegraph»**, London, 25.9.1962. **«Pravda Vostoka»** gazetesi (18.12.1962, s. 3'de) bu gazete beyan edilen fikirler aleyhinde Sovyetlerin methiyesini yaparak şunları yazmıştı: «Asya ve Afrika'daki bütün genç devletlerin temsilcileri Orta Asya Sovyet Cumhuriyetlerine geldiler ve gözleri ile burada kısa zamanda elde edilen muvaffakiyetleri gördüler», Buhara'daki Medrese, casusluk okulu değilmiş, çünkü bu medrese 900 yıldan beri mevcutmuş!»

delegasyon üyeleri Taşkent'teki kızıl müftü ile de konuşmuşlar, fakat Sovyetlerin İslâmiyete karşı durumlarının ne olduğunu bir türlü anlıyamamışlardır. Böyle olmakla beraber, içlerinde Türkistan Müslümanlarını bekleyen âkıbet üzerinde ciddî araştırma yapanlar memleketlerine çok büyük üzüntüler içinde dönmüşlerdir. Bunlardan biri olan Mevlâna Racib Ahsan, bir Pakistan delegasyonunun başkanı olarak Sovyetler Birliği'ni ve Türkistan'ı ziyaretten sonra şöyle demiştir:

«Gerçek şudur ki, Rusya'nın idaresi altında bulunan gayri Rus halklar ne hürriyete, ne eşitliğe, ne de herhangi şekilde bir hakka sahiptirler. Sovyetler'in doğuda yaptıkları propaganda Pakistan, Afganistan, İran ve Arap memleketlerindeki Müslümanları kendi taraflarına çekmek için uydurulmuş yalanlardan başka bir şey değildir. Türkistan Müslümanlarının Ruslar'dan nefret ettiklerini ve bağımsızlık hareketinin çok kuvvetli olduğunu gördük. Taşkent'teki dinî idare, dinin kökleşmesine hizmet eden ve dinî terbiye sorumluluğunu üzerine alan gerçek anlamda bir kurul değil, sadece Komünist Ruslar'ın dinin kontrolünü kendi ellerinde tutmalrını mümkün kılan bir devlet idaresidir» (50).

İslâmiyete karşı açılmış olan savaş son zamanda da devam ettirilmektedir. «Partiynaya jizn Kazakistana» dergisi (Alma - Ata, 1963, No. 9, s. **50** - 33) **kullanılan metodları** şöyle anlatıyor:

«Yapacağınız ilk iş kendinizi korumak değil, saldırmaktır.

---

(50) Mevlana Racib Ahsan'ın fikirleri hakkında daha geniş bilgi için bakınız: «The Muslim Digest» (Durban/Güney Afrika), 1958, cilt 8, No 6, s. 12 - 14; «Tercüman-ı Efkar» (Karachi/Pakistan) 1958, No. 2, 3 - 12 (Türkistan Türkçesiyle yayınlanmıştı).

Din asılsız inanç artıklarını hâlâ büyük bir varlık ve devamlılık kudreti olarak göstermektedir. Bunlar bir çok kimsenin, Komünizmin faal yapıcıları arasına katılmasını engelliyor. Bu sebepledir ki, Komünist Partisi her zaman için dinlere karşı açtığı ideoloji savaşı içindedir. Lenin diyordu ki «Bizler dinler aleyhinde savaşacayız» çünkü bu her türlü materyalizmin, ve elbette ki Marksizmin de ilk şartıdır... İnsan dinlerle savaşabilecek durumda olmalıdır. Bunun için inanç kaynaklarını izah etmek ve geniş kitlelerin mensup oldukları dinler üzerinde materyalist bakımdan açıklamalar yapmak gerekmektedir.» Lenin, Toplanmış Eserleri, Cilt 15, s. 374).

Din artıklarına karşı açılan savaşta Parti teştilâtlarına düşen görevler Sovyet Komünist Parti programında izah edilmiştir. İdarî tedbirlere müracaat etmeksizin, ve din duygularını kırmaksızın dinlerin yıkıcı mahiyetlerini sabırla göstermeğe çalışmak lüzumlu görülmüştür.

İlmî Allahsızlık propagandasından elde edilecek başarılar, dinsizlerin bilgi seviyesine, bilim ve teknoloji alanındaki ilerlemeleri takip derecelerine, dinleyicilerin sorularını cevaplama kudretine ve din adamlarının faaliyet tarzları hakkında bilgi edinmelerine bağlıdır. Bunun için Çimkent bölgesindeki .... Parti teşkilâtının çalışmaları bir misal olabilir. Burada, Parti Allahsızlar kadrosunun seçimi ve eğitimi işinde büyük itina göstermiştir. Yalnız son zamanlarda, özel kurslarda 360 Allahsızlık uzmanı yetiştirilmiştir. Bunlar siyasî alanda var güçleri ile çalışmaktadırlar. Son iki yıl içinde Marksizm - Leninizm Üniversitesi akşam kurslarında ilmî ateizm fakültesinden 64 Allahsızlık propagandacısı mezun olmuştur. Bölgedeki şehirlerde ve civarlarında çok sayıda dinsizlik çalışma grupları teşkil edilmiştir. Kolhozlarda (kollektif çiftlikler) ve sovkhozlarda (devlet çiftlikleri), fabrikalarda ve okullarda Allahsızlık kon-

feransları için salonlar ayrılmıştır. Kulüplerde, kütüphanelerde, kızıl çadırlarda hayvan yetiştirenler için kurulmuş popaganda merkezleri) ve diğer toplum merkezlerinde 200' den fazla Allahsızlık merkezi kurulmuştur. Yalnız geçen yıl içinde parti komitesinin ücretsiz konferansçıları Siyasî Bilgileri Yayma Derneği üyelerinin dinsizlik konusunda vermış oldukları konferansların sayısı 4000'i aşmaktadır. Bunlardan ayrı olarak dinsizlik konusunda soru - cevap ve tartışmaların yapıldığı 200 kadar da akşam toplantısı düzenlenmiştir.

İşçiler özellikle şu gibi sorularla ilgilenmektedirler: «Ruh diye bir şey var mıdır?», «Allah mevcut mudur?», «Feza dünyanın emrinde», «Mucizesiz mucizede» ve «Dünya üzerinde hayatın başlangıcı». Bu gibi akşam toplantıları müminler için de çekici oluyordu. «Din ve içinde yaşadığımız realiteler» konusunda Çimkent'te yapılan tartışma geniş bir ilgi yaratmıştı. Çinko fabrikası dökümcüler toplantı salonunda yapılan ve iki saat kadar süren bu tartışmaya katılan 600 den fazla kişilerden en az yarısı mu'minlerdi. Dinsizlik konferansçılarına ilâveten dinleyiciler de tartışmaya katılmışlardır.

Son zamanlarda Çimkent, Kentav, Sayram ve Kızıl Kum gibi şehirlerdeki parti komiteleri halka Allahsızlık terbiyesi verme işini önemle ele almışlardır. Bu işte konferanslar, filmler, izahlar ve müminlerle tek tek veya grup halinde tartışmalar gibi din aleyhinde inandırıcı usülleri büyük bir ustalıkla kullanmışlardır. Şehir ve kasabaların aydınlarını teşkil eden ve Allahsızlık propagandası alanında her biri özel bir bilgi ve tecrübeye sahip bulunan doktor, öğretmen, endüstri ve tarım uzmanları gibi kimseler konferansçı olarak angaje edilmişlerdir.

Kentav şehrinde çıkan gazeteler son zamanlarda dinini tamamen terkeden kimseler tarafından yazılmış birçok

makaleler yayınlamıştır. Meselâ, bunlardan biri olan Kuzembey yazısında şöyle diyor: «Ben artık bir imam değil, dine karşı hareketlerin bir kışkırtıcısıyım». Bir diğeri, Kâmil Haydarov da, niçin din aleyhine döndüğünü anlatıyor.

Kutsal olarak tanınan yerlere yapılacak ziyaretleri önlemek için de bazı hareketler almaktadır. Şauldır Kazasındaki Arslan - Baba (16'ncı yüzyıl) mâbedi, dinsizler evi haline getirilmiştir. Komünist öğretmen Usenbayev'in başkanlığı altında din aleyhinde çalışan bir grup burayı bu maksatla kullanmaktadır.

Türkistan şehrindeki Hoca Ahmed Yessevî Câmii Allahsızlar evi yapılmıştır. Burada din aleyhinde propaganda için özel bir şûrâ teşkil edilmiştir. Geniş yetkilere sahip bulunan şûrâ başkanı Dastanov bu tarihi binayı kendi maksatları için kullanmak isteyen dine mensup mahallî halka karşı çok şiddetli davranmaktadır.

«Eski ve yaşama gücüne sahip olan din (İslâm) savaşsız ortadan kalkmayacaktır. Onun için dinsizlerin faaliyetlerindeki vazifemiz, sadece kendimizi korumak değil, aynı zamanda onlara karşı hücuma geçmektir.» Zikir edilen derginin fikri burada bitiyor. Ama aynı faaliyetler Türkistanın her yerinde devam etmektedir.

Câmileri kapamak hususunda müminler tarafından verilen kararlar ancak Komünist Partinin ve resmî makamların kaçınılmaz baskıları yüzünden olmuştur. Kaldı ki, hiç bir suretle idarî tedbirlere başvurulmaması ve müslümanların dinî duygularının rencide edilmemesi talimatına da saygı gösterilmemiştir. Yapılan bir sürü kışkırtmalardan bahsederken **«Türkmenskaya İskra»** gazetesinin 16.11.1962 tarihli sayısında yayınlanmış olan bir yazıya da işaret etmek yerinde olur. Aslında parazitlere ve âdî hırsızlara karşı olup islâmiyete karşı da **uygulanması reva görülen** **meşhur** kanun hakkında bu yazıda şöyle deniyordu:

«Son zamanlarda kabul edilen kanunlar serseri mollalar, şeyhler, hâfızlarla ve bizim parlak geleceğimiz komünizme doğru başarılı ilerlememizi engelliyenlerle savaşmak hususunda resmî makamlara çok genlş yetkiler vermektedir.»

İster zorluk kullanmak yolu ile, ister inandırıcı propaganda yolu ile olsun İslâmiyete karşı mücadele Sovyet Rusya'nın Türkistan'daki sömürgecilik politikasının temelini teşkil etmektedir. İslâmiyet ayakta durdukça, halk ondan sömürgecilik kuvvetleri ile çatışmasında mânevî bir güç alıyor ve bu da sömürgecilik hakimiyetini tehlikeye sokuyor. Üstelik, bu çatışmadaki eşitsizlik yüzünden İslâm gücünün bir kat daha artması da mümkündür. İslâm Sovyetler Birliğinde büyük faciayı gördü. Bu konuda daha geniş bilgi IV. bölümde verilecektir.

MİLLİ İRADE VE İLERİCİ REFORM TARAFTARLARINA KARŞI AÇILAN SAVAŞ

Türkistanlılara millî iradelerini açıklamak imkânı ne Çarlık Rusya zamanında, ne de Sovyet idaresi altında verilmiştir. Yalnız kültürel ve sosyal organizasyonlarında millî emellerini ifade imkânı bulabilmişlerdir. 1917 ile 1919 arasındaki karışıklık yıllarında «Alaş - Orda» teşkilâtı, Bozkır Umumî Valiliğinde son derece önemli bir rol oynamıştır. Bu hareket, 1914'te sadece kültürel ve sosyal alanlarda faaliyet göstermek üzere kurulmuş olup, o zamanki meşrûiyetçi saltanatcılara dayanan «Birlik» adındaki teşkilâtın icraatı ile başladı. Birliğin siyasî bir parti olarak tanınması ancak 1917 yılında kabul edilmiştir.

1913'ten itibaren bu grubun yetkili temsilcileri Ahmet Baytursun, Alihan, Bökey - Han ve şair Mir Yakup Dulat Orenburg'da çıkan **«Kazak»** adındaki gazetede yayınladıkları yazılarla gerekli zemini hazırlamışlardı. Aralık 1917'de

Orenburg'da yapılan Kazak kongresinde bu parti eski Step Valisi genel idaresi yerine kendi Alaş-Orda muhtar hükümetini kurdu ve 1918'e kadar Bolşeviklerle beyaz Ruslar arasında görevini yaptı. 22 Ekim 1918'de Antibolşevik Rusların lideri Amiral Kolçak, bu partinin faaliyetine son verdi. Bu hareket sadece Sovyetler'in işine yaradı. Ahmet Baytursun'un başkanlığında parti liderlerinden bir grup Sovyet Hükümeti tarafından tanınmalarını sağlamak ümidi ile Moskova'daki Bolşeviklerle temasa geçtiler, fakat işbirliği arzularının ifadesinden başka bir şey elde edemediler. Bu sırada Sovyetler 10 Temmuz 1919'da Kazakistan'ı idare için bir **İhtilâl Komitesi** kurdular. Bu komitenin başına getirilen Radus-Zenkoviç eski Step genel idaresini kendi hükmü altına almak için elinden gelen gayreti esirgemedi.

«Alaş - Orda» nın liderlerinden Bökey - Han, 1921'e kadar Sovyetlerle birlikte çalışmasına rağmen, 1922'de tutuklandı. Ondan sonra da âkıbetinin ne olduğunu kimse öğrenemedi. Ahmet Baytursun ile Muhammed Can Tınışbay, kültür ve bilim alanına çekildiler, fakat onlar da 1933 ve 1935 yılında tutuklanmaktan kurtulamadılar. «Alaş - Orda» nın milli şairleri Mir Yakup Dulat (= Devlet) Mağcan Cumabay'ın 1935 - 1937 yılları kadar düşüncelerini az çok serbestçe açıklamalarına müsaade edildi ise de daha sonra onlar da tutuklandı. 1934 yılına kadar «Alaş - Orda» nın etkisi altında yaşayan şair Muhtar Avez daha sonra günün şartlarına uyarak Sovyetler'in istediği şekilde yazılar yazmak suretiyle 1961'deki ölümüne kadar rahatsız edilmeden yaşadı.

Bu fikir çatışmaları sırasında Alaş-Orda hareketi mensupları daha ziyade yayın alanında faaliyet göstermişlerdi. 1918'e kadar kendilerine **«Kazak»** adındaki gazetelerini yayınlama hakkı tanınmıştır. Fakat ondan sonra 1923'e kadar Taşkent'te çıkan ve Sovyetlerin arzularına uyan

«Çolpan», «Akcol» ve **«Sana»** dergileri üzerinde nüfuzlarını kullanma imkânını bulmuşlardır. Sovyet İdaresi buna göz yummuştur; çünkü bu suretle Türkistanlı aydınların güvenini kazanacaklarını ümit etmişlerdir. İdareyi tamamen kendi ellerine almalarından sonra ise, bu millî hareketin yardımcıları tethiş edilmeğe başlandı. 1930 ile 1939 arasında hemen hemen hepsi tutuklandı ve içlerinden bir çoğu da kurşuna dizildi.

Sovyetler kullandıkları taktik sebebiyle siyasî ve ideolojik alandaki can düşmanları ile zaman zaman birlikte, dostça yaşama politikasını izlemişlerdir. Ama, Alaş - Orda hareketi içinde Sovyetler'le işbirliği yapmış olan milliyetçiler Sovyet mekanizmasını yavaş yavaş değiştirmek suretiyle asıl gayeleri olan millî hürriyeti sağlama işini başaramadılar. Asıl kuvvet **Rus Komünistlerinin, veyahut Sovyet**lere sadakat göstermiş olan eski Rus sömürücülerinin elinde kalmıştır. Kazak kongresinde halkı temsil ettiği kabul edilmek suretiyle meşru olarak tanınan «Alaş - Orda» hareketinin 1930'dan sonra ortadan kaldırılması aynı zamanda her türlü millî irade anlamı aleyhindeki faaliyetlerin başlangıcı oldu.

Diğer millî gruplar da «Alaş - Orda hareketine benzer âkıbetlere uğradılar. 17.3.1917'de Münevver Kari'nin başkanlığında ilerici aydınlar (reformcular) teşkilâtı olarak kurulmuş ve Basmacı hareketinde bir hayli önemli rol oynamış bulunan «Şûrâ-yı İslâm» daha 1918 yılından itibaren faaliyetten menedilmiştir. Şûrâ mensupları Türkistan'ın bağımsızlığını istedikleri için Sovyet hâkimiyetinin en amansız düşmanları oldular. Şûrâ dağıldıktan sonra üyeler Sovyet sistemi içinde gayrimeşrû faaliyete ve fiilî mukavemete yöneldiler.

1917 yılının yazında Şir Ali Lopin'in liderliği altında **«Cemiyt-i Ulema»** adında bir dernek kuruldu. Türkistan'ın

muhafazakâr aydınları, ve özellikle din adamları, bu derneğin üyelerini teşkil ediyorlardı. Kokond'daki Muhtar Türkistan Hükümetinin kuruluşunda bu dernek ile **«Şûrâyi İslâm»** ın büyük etkisi olmuştur. Bu dernek de 1918 yılında faaliyetten men edildikten sonra bunun üyeleri de gayrimeşrû faaliyete geçtiler ve Sovyet hücumlarına karşı İslâmiyeti inat ve ısrarla savundular.

1917 yılının Eylül ayında Müftü Sadreddin Han'ın başkanlığında **«Türk Adem-i Merkeziyeti»** adı altında bir Türk Federalistleri Cemiyeti kuruldu. Bu cemiyet, Türkler arasında birlik ve tesanüt duygularını kuvvetlendirmek amacını taşıyan prensiplerini daha ziyade Türkiye'deki «İttihad ve Terakki» teşkilâtından alıyordu. Eski Türk subayı Mehmet Emin Efendizade bu «Türk Federalistleri» arasında önemli bir rol oynamıştır.

Gayrimeşrû olmakla beraber kuvvetli bir varlık olan yeni **«Millî İttihat»** Partisi Türk Federalistlerinin bir kolu olarak 1919'da ortaya çıkmıştır. Bu millî teşkilâtın üyeleri Sovyet idare mekanizmasının içine sızmağa muvaffak olmuşlardır. Milliyetçiler gençlerin askerî eğitim görmeleri üzerinde durmuşlar ve okullarda askerî esaslar üzerinden yetiştirilmelerini temin maksadiyle **«İzciler Todesi»** adında yarı askerî teşkilât kurmuşlardır. Gençler bu suretle askerî birliklere ayrılmışlardır.

1920 yılında (?) **«Millî İstiklâl»** adında bir başka gizli parti daha varlığını hissettirmeğe başladı. Tıpkı **«Millî İttihat Partisi»** gibi bu gayrimeşrû teşkilât da 1937 - 1938 yıllarına kadar faaliyetini, devam ettirmek imkânını buldu; çünkü Özbekistan Halk Komiserleri Şûrâsı'nın Başkanı Feyzullah Hoca aynı zamanda **«Millî İttihat Partisi»** nin ve Özbekistan Komünist Partisi Merkez Komitesi Birinci Sekreteri ve Akmal İkram da **«Millî İstiklâl»** Partisinin lideri idi-

ler. 1918 yazına kadar millî teşekküllerinin kendi gazeteleri vardı. «Türkeli», «Türk Sözü», «Uluğ Türkistan», «El Bayrağı» vs. Bu gazeteler vasıtasiyle Türkistan millî teşkilâtlarının Türkistan'ın istiklâl meselelerindeki görüşlerini serbestçe açıklıyorlardı.

1919'da Türkistan'da bir tek millî ruh taşıyan gazete kalmamıştı. Öte yandan, bunların yerine, iktidarı ellerine geçirmiş olanların ideolojik silâhlı olarak 1919'de on bir tane Sovyet gazetesi yayınlanmağa başlamıştı. Bundan sonra görüşlerini serbestçe açıklamaktan yoksun kalan millî aydınlar grubunun liderleri düşüncelerini çeşitli komitelerde, teşkilâtsız bir muhalefet yolu ile herkesin kulağına ulaştırmağa teşebbüs ettiler. Fakat bu hareket de bir süre sonra Sovyetler veya onların yararına çalışan Türkistanlı memurlar tarafından önlendi. Bu konu ile ilgili olarak Narbutabek Eylül 1920'de Baku'da toplanan Doğu Milletleri Kongresinde yaptığı konuşmada Sovyet idarecilerini eski Rus sömürgeciliğini devam ettirmekle suçlamıştır. Türkistan Komünist Partisi organı olan **«Türkistan»** adındaki Sovyet gazetesinin başyazarı Osman - Han 1922 Eylül'ünde yayınladığı bir makalede aşağıdaki ifadesi ile durumu daha açıkça ortaya koymuştur.

«Türkistan'ın tarihine bakacak olursanız, görürsünüz ki, bu ülkeyi en son istilâ eden Slav milletidir. (Ruslar denmek isteniyor). Türkistan ancak büyük ölçüde sosyal ihtilâl sayesinde kendini bu siyasî boyunduruktan kurtarabildi. Yalnız bu kurtuluşun sadece şekilden ibaret olduğu kısa zamanda belli oldu. Gerçekte biz, kurtuluşu, kelimenin tam anlamıyla hiç bir zaman görmediğimiz gibi, bu mutlu günün ne zaman geleceğini de önceden görebilmiyoruz.» (51).

---

(51) Vahabov (20), s. 405

SOVYET REJİMİ MİLLİ LİDERLERE KARŞI SAVAŞDA

Kuvvet ve kudretlerini istikrara kavuşturmak için Sovyetler Türkistan'da kültürel reform taraftarlariyle işbirliği yapmak zaruretini duymakta idiler. Aradıkları bu yardımı Türkistan'ın ilerici aydınları arasında kendilerine reformcu diyen zümrede buldular. Sovyetler bu zümre mensupları, ile sözde birlikte çalışmak arzusunu bildirdiler. Üstelik Kadimcilik ve modern Avrupa medeniyetine yakınlaşma şeklinde tecelli eden yenicilik reformcular düşüncelerinin hepsi Türkistanlıların şark usûlündeki yaşayış şekillerini ortadan kaldırmağı hedef tutan Sovyet plânı için başlangıç noktaları teşkil ediyordu. Bu suretle, 1918'de Sovyetlerle reformcular arasında bir «siyasî izdivaç» ın aktedilmiş olduğunu görüyoruz. Sovyet kültür enstitülerinde çalışan şairlerin saysı 150'yi aşmakta idi. O zamanlar bu şairlerin düşüncelerini serbestçe açıklamalrına dahi göz yumuluyordu. 1919 ile 1923 arasında 280'den fazla reformcular tamamen iyi niyetlerle Sovyet idare mekanizması içinde önemli görevler aldılar.

Ancak, kısa zamanda belli oldu ki, Sovyet liderlerinin reformcular hakkında büsbütün başka plânları vardı. Sovyet Ruslar Türkistan'ı Moskova'ya sıkıca bağlamak suretiyle kendi idareleri altına almak, bu maksat için Türkistanlı memurlardan faydalanmak ve sosyal yapıyı ideolojik amaçlarına uygun şekilde değiştirmek emelinde idiler. Reformcular ise hürriyet ve self-determinasyon istiyorlar ve yurtlarını, içinde yaşayan halkın özelliklerine uyacak şekilde organize etmek arzusunu taşıyorlardı. Bu prensip farkları1920'ye kadar devam etti. Bu güne kadar şüpheli bir adam, tartışmalar konusu olarak kalmış olan Turar Rıskul (52) Sevk ve idare ettiği reformcular millî birliğin mu-

---

(52) **Turar Riskul (1894'de doğmuştur) un babası Cılkaydaroğlu Ruslar aleyhinde ayaklanmakla suçlanarak 1905 de Sibir-**

hafazası ve Türkistan Türk Cumhuriyeti'nin kurulması şeklindeki taleplerin 1920 yılında reddedilmesiyle ilk büyük yenilgiye uğradılar. 1923'te Stalin, reformcuları şiddetle itham etti. Türkistan'da Komünist Partisinin Birinci Sekreteri Sultan Hacan ve Doğu ülkeleri Üniversitesi öğrencilerinden Akmal İkram Sovyet hükümeti'nin izlediği politika hakkında Moskova'da ciddi endişelerini belirtmişlerdi. Bunun üzerine Stalin onları Basmacı hareketinin destekleyicileri olmakla suçladı. Stalin şöyle demişti:

---

ya'ya sürgün edilmiştir. Turar, babası ile beraber Prıhodka Hapishanesinde hizmetci olarak çalışıyordu. O; 1907 - 1910' da Merkez şehrinde mahalli Rus okulunda tahsil gördü ve 1915'e kadar Pişpek şehrinde Ziraat okulunda bulundu. Sonra Taşkent'de çalıştı ve 1916'daki halk isyanına katıldığı sebebiyle hapsedildi. Evliya - Ata şehrinde eski Rus komünisti Nikolay Çernişov ile tanışmıştır. 21 Ekim 1914 de Evliya - Ata şehir Sovyetlerinin (şûralarının) başkanlığına seçildi. 1919'da Türkistan Sovyet Cumhuriyetinin Sıhhiye İşleri Bakanı oldu. Ayni yılda Türkistan Sovyet Cumhuriyeti İcra Komitesinin Başyardımcısı seçildi. 1920 de Komünist Partisi Müslüman Bürosunun ve Türkistan Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti İcra Komitesinin Başkanı (Reisicumhur) vazifesine getirildi. O, 1921 - 22' de Moskova'da Sovyet Rusya Milliyetler Komiserliğinin Başkan yardımcısı (Stalin'in muavini) olarak çalıştı. 1923 - 24'de Türkistan Muhtar S.S.C. Halk Komiserleri Şûrâsının Başkanı oldu. 1923'de Rusya KP Merkez Komitesinin üyesi idi 1924 - 26 yıllarında **Komünist Beynelmilel** Komitesinde vazifeli ve bu Teşkilâtın Doğu - Şubesi Başkan yardımcısı olarak çalıştı. Mart 1926'dan itibaren Kazakistan Komünist Partisinin Basın Bölümü Müdürü (demekki, yüksek mevkilerden aşağı vazifeye indirilmiş) ve Haziran 1926 dan 1937'ye kadar Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cum-

Bunların ikisi de bugünkü Türkistan'ın Çarlık Türkistanı'ndan farklı olmadığını ve değişen şeyin sadece isim ve mühürden ibaret olduğunu söylemişlerdi. Onların inancına göre Türkistan, Çarların zamanındaki gibi kalmıştır. Yoklaş-

---

huriyetinin Başkanyardımcısı olarak çalıştı, böylece Türkistan'dan uzaklaştırılmış oldu. O, Türkistan - Sibirya demiryolu inşaatının müteşebbislerinden birisi olup, bu inşaatın Devlet Komitesi Başkanlığını da yapmıştır. Sovyetlerin Turar Riskul hakkında bugünkü fikirleri aşağıdakilerden ibarettir. **Rıskul Pantürkçülüğü müdâfaa etti: o, Komünist Partisinin Milliyetler Politikası aleyhinde çalıştı: O, Sosyalist İhtilalin Türkistan'da temeli yoktur, bunun için, bu ülkede halk'a dayanan (burjuvazi) bir devlet kuruluşu lüzumluluğu fikrinde bulundu; O, birleşmiş (yegane) Türkistan Türk Cumhuriyeti teşkil edilmesini talep etti. 1920'de Lenin'in Miliyetler meselesindeki tezlerini Pantürkçülük ve Panislamcılık esasında tatbik etdi. 1922-23 yıllarında Komünist Partisinin Milletler Politikası aleyhinde müzakere ve münakaşalarının başında bulundu. O, Sultan Galiyev'i destekledi. 1926'da Moskova'da Komünist Parti Merkez Komitesinin Milliyetler Meselesinde bir toplantısı oldu. Rıskul, aynı zamanda bu meselede kendisi tarafından teşkil edilen bir meclis topladı.** Sovyetler sonunda «O, emperyalizme hizmet etti» diyorlar. Fakat, onun hangi emperyalizme hizmet ettiği hakkında bugüne kadar Sovyet kaynaklarında hiç bir malûmata rastlanmamaktadır - Müellif). «Riskulov (Rus literatüründe Rıskul değil, Rıskulov olarak zikredilir) un bütün fikir ve hareketleri bir hatâ değil, belki de onun ideoloji sistemi ve dünyaya gözkaraşından (bakış) ibaret idi» (Kıyaslayınız. **«Sotsialistik Kazakistan»** gazetesi, 29.12.1960, s. 2). Sovyet Kaynakları devamla: «Rıskul, Türkistan'ı Avrupalıların (Rusyalılar demek istiyor - Müellif) zulmünden kurtarmak istedi. O,

lar, eğer bunlar bir lisan sürçmesi yapmamışlarsa, eğer söylediklerini önceden düşünmüş ve bilerek söylemişlerse, o zaman Basmacıların haklı ve bizim de haksız olduğumuz kararına varmak gerekmektedir. Eğer Türkistan Çarlık zamanında olduğu gibi bir sömürge halinde katmış ise, o zaman Basmacılara hak vermek lâzımdır. Bu şartlar altında biz Sultan Galiev'i değil, bizi suçlu bulması yerinde olur.

---

bütün gayrimüslim askeri birliklerin Türkistan'dan çıkarılmasını talep etti. Sovyet Rusya Hükûmetinin Türkistan Komisyonu'nu sömürgecilik politikası yürütmekle suçladı. Bu sebeple 1920 yılı başında Türkistan Milliyetler Komiserliğini lağvetti» diye kaydediyorlar (Kıyaslayınız: Gordienko (19), s. 161 - 162).

Sovyet kaynakları onun esas maksadını şöyle tarif ediyorlar:

1. Bir millî ordu kurmak;
2. Millî bir parti kurmak;
3. Rus muhacirlerini Türkistan'dan çıkarmak, kalanların da topraktan faydalanma haklarını kısmak;

4. Bütün Doğu'yu, bir taraftan Batı Avrupa kapitalizminden tamamiyle kurtarmak, diğer taraftan da, Sovyet Rusya'nın siyasî tesirinden uzak tutmak yoluyla birleştirmek» Kıyaslayınız: **Oçerki İstorii Kommunstiçeskoy Partii Kazahstana** (Kazakistan Komünist Partisi tarihinden parçalar), Alma - Ata 1963, s. 202.

Rıskul 1937'de «Milliyetçi ve halk düşmanı» olarak suçlandı ve kurşuna dizildi. Sovyetlerin 1964'de bildirdiklerine göre, onun vatandaşlık hakkı iade edilmiştir. Kıyaslayıyınız: **«Kazahstanskaya Pravda»** 26.12.1964, s. 2 Sovyet tarihçileri son zamanda onu «KP'nin sadece oğlu sıfatiyle göstermektedir.

Eğer bunların ileri sürdükleri düşünceler doğru ise o halde sizler neden toptan Basmacı hareketine katılmıyorsunuz?» (53).

«Turan hareketi» nin başı olup reformculara yakınlık gösteren Sultan Galiev 1917 ile 1922 arasında Sovyet idaresinde önemli bir mevki işgal etmesine rağmen Sovyet Hükümeti'nin Müslüman halka karşı izlediği politikayı acı bir dil ile tenkid edenler arasında olduğu için nihayet hapse atıldı. 1919'da Abdul-Rauf Fıtrat tarafından «Çağatay Gurungi» adlı dernek kurulmuş olup 1923'te dağıldı. Bu dernek de reformcularla aynı yolda yürümüş ve millî edebiyatın yeniden doğmasını desteklemişti.

Her şeye rağmen reformcular plânlarından vazgeçmediler ve Sovyetler de buna bir dereceye kadar göz yumdular. 1929 yılında dahi ilim adamlarından Gazi Alim Yunus bir yazısında aşağıdaki ifadeyi kullanabilmiştir:

«İzlediğimiz politikanın gayesi Çarlık idaresinin mikrobunu ortadan kaldırmak (mikroptan kasıt Sovyet idaresidir), şeriat kanunlarına riayeti sağlamak ve hayatlarımızı esirgemeden İslâm - Türk politikasını takip etmektir. Büyük Rus ihtilâline bağladığımız ümitler tahakkuk etmemiştir.» (54)

1930'a kadar aydın sınıf içinde bir çok genç eleman yetiştirdiklerinden sonra, Sovyetler reformculara karşı artık açık bir ideoloji savaşına girişebilecekleri inancına vardılar. Bu işte önce akılıca hareket ederek reformcuları toptan değil, birer birer tutuklamağa başladılar. Maamafih, Sovyet sistemi içinde kendilerine has özgür düşünceler taşımaktan vazgeçmeyen reformcuların hepsini dokuz yıl

---

(53) J V Stalin, Eserler toplamı (Rusça), cilt 5, s. 306-7

(54) Literaturnaya Entsiklopediya (Edebiyat Ansiklopedisi), Moskova 1929, cilt 2. s. 362

içinde (1930 - 1939), ya tutuklamak ya da kurşuna dizmek veya açlıktan ölmek üzere Sibirya'ya göndermek suretiyle ortadan kaldırdılar. Eski millî islahatçılardan sadece Hamza Hakimzade, Sadreddin Ayni, Abdullah Avlani, ve Muhtar Avez gibi az sayıda şairler, kendilerini Sovyet sistemine uydurdukları ve istenileni söyledikleri için canlarını kurtarabilmişlerdir.

Bu suretle Sovyetler milliyetçilerin değerli üst tabakasını tasfiye etme işini başardılar. Bu başarıları ile Türkistan'da 19'ncu yüzyıl ortalarında başlamakla beraber, daha meyve vermek imkânı bulamayan reformcu hareketini şiddet yolu ile ortadan kaldırmış oldular. Türkistanlı aydınlar hiç bir zaman yurtlarını istedikleri gibi barış içinde bir Evolutsiyon yolu ile modernleştirme imkânını bulmamışlardır. Zayıf bir ümidin yaşadığı birkaç yıldan sonra yabancı hükümdarlar bütün imkânlardan istifa ederek yurdun idaresini tekrar ellerine almışlardır. Ancak, her şeye rağmen, reformculuk ruhu kökünden koparılıp atılamamıştır. Günümüzde de Sovyet ideolojisi Reformculuk (= Ceditcilik) gayesinden korkmaktadır (55). Yegâne lâzım olan şey ideolojik kararsızlığın hüküm süreceği ve baskının kalkmış olacağı bir devreden başka bir şey değildir. O zaman millî arzu ve ihtirasların yeniden alevleneceği görülecektir. Özbekistan Komünist Partisi Birinci Sekreteri Şeref Raşidov'un 25.1.1963'te yapmış olduğu aşağıdaki beyanat buna güzel bir örnek teşkil etmektedir:

«Bu günlerde bazı kimseler reformculuğu (= ceditçiliği) ve onun gayesini haklı gösterebilmek emeli ile ferdiyetçilik prensiplerine karşı mücadele tecrübesine girişmiş bulunuyorlar. Biz böyle bir şeye tahammül ve müsaade ede-

---

(5) Bakınız: Küzetürçil (= B. Hayit), Neçin Ceditcilikten Korkmaktalar? «**Milli Türkistan**», 1963, No. 94, s. 28-30

meyiz. Ferdiyetçilik prensipleri sırasında bazı reformculara ve onları destekleyen öğretmen, yazar ve gazetecilere karşı misli ile mukabele hareketine geçilmişti. Daha sonra onlar tekrar önemli işlerin başına getirildiler; fakat gerici ve ihtilâle karşı bir cereyan olan reformculuk hiç bir zaman tanınmadı. Reformculuğun ana düşünceleri Pan-Islâmizm ve Pan-Turkizm idi.

Sovyet idaresine karşı savaşan Basmacı hareketi reformcular, Pan-Türkçüler ve Pan-İslâmcılardan yardım görüyordu... Reformculuğu yeniden canlandırmak, sınıflar arasındaki fikir ayrılıklarını ortadan kaldırmak, ve geçmişteki feodal hayatı ideal olarak ve kültür alanında birleşmiş cereyan nazariyesine teşmil etmek isteyenler, düşmana yardım edecekler. Bunu anlama zamanı çoktan gelmiştir. (56)

Reformculuğun millî ve ilerici fikirlerine karşı Sovyetlerin bugün dahi takındıkları anlaşmazlık ve uyuşmazlık tavrı kadar Sovyet görüşlerinde dış politika bakımından meydana gelen değişiklikler de hayrete şayandır. Gerçekten Sovyetler'in Türkistan'da henüz kuvvetlerini kökleştirmelerinden önce «reformcuların Türkistan'da Komünizmin öncüleri» olduğu ve «Türkistan'da Komünizm reformculukla başlamış» bulunduğu fikir yayılmağa başlamıştı. Reformcuların Çarlara karşı savaşmış olmaları ve modernizasyona taraftar bulunmaları onların Sovyetler tarafından «ilerici» olarak kabul edilmeleri için yeterli sebep olarak gösteriliyordu (57).

---

(56) **«Kızıl Özbekistan»**, 26.1.1962, s. 2

(57) **Oçerki İstori Kommunstiçeskoy Partii Turkestana** (Türkistan Komünist Partisi tarihinden parçalar) Taşkent 1958, s. 95-96; Yoldaşov, **Özbekistan Kompartiyesinin tarihine dair, «Kızıl Özbekistan»**, 17.6.1959

Sovyetler'in Türkistan'da idareyi sıkıca kendi ellerinde tuttukları 1939 ile 1950 yılları arasında bir zamanlar «ilerici» diye anılan reformcular gericilik suçu ile baskı ve işkenceye tâbi tutuldular; halbuki, siyasi programları Türkistan reformcularınınkine çok benzeyen hür Doğu ülkelerinin millî vatanseverleri son zamanda Sovyetler tarafından «ilerici» olarak kabul edilmişlerdir. Bu paralel sonuçları daha da uzatmak ve genişletmek zor değildir. Kendi kaderini tâyin (self-determinasyon) ve hürriyet yoluna açılan mücadeleler Sovyet idaresine karşı yöneltilmedikçe, Sovyetlerce mukaddes ve kahramanca hareketler sayılmaktadır. Aynı hareket kendi aleyhlerine ise. Sovyetler derhal bununla savaşa girişirler; çünkü onlar savaş imkânlarına sahiptirler.

Bütün bu işlerde bu güne kadar esas bakımından pek az değişme olmuştur. Meselâ, 1956 yılında Özbekistan Komünist Merkez Komitesinin eski Birinci Sekreteri Nurettin Muhiddinov yaptığı bir konuşmada «mahallî burjuvazinin ideolojisi tarihte reformculuk (cedidizm) adını almıştır» (58). Bugün özellikle hür Doğu'da reform ve hürriyet için çabalyan benzeri teşekkülleri de içine alan bu tez Sovyet politikasının nasıl iki yüzlü işlediğini gösteren canlı bir örnektir. Sovyetler Birliği'nin resmî bir uzmanı aşağıdaki fikri bildirmişti:

«Şeklî mukayese bakımından ve meselenin derinliğine pek inmeden, bazı ilim adamlarının iddiasına göre, Orta Asya'da reformizm Ekim ihtilâline kadar ilerici bir hareket olarak kabul edilmiştir. Bu tamamen yanlıştır...

Türkistan'daki reformcular ile yabancı Doğu ülkelerindeki vatansever milliyetçiler arasında yapılacak bir kıyaslama hiç bir tarihî esasa dayanmamaktadır. Reformcular

---

(58) «Pravda Vostoka», 14.10.1956, s. 2

komünist ihtilâlcilere karşı savaştılar. Sözde milliyetçi dövizleriyle Komünizm için mücadelede halk kitlelerini ayırmağa çalıştılar. Yabancı Doğu ülkelerindeki vatansever milliyetçilerin faaliyeti, yurtlarının siyasi ve ekonomik bağımsızlığını istikrara kavuşturmak maksadiyle emperyalizme karşı savaşa devam ettikleri ve halk kitlelerinin bu savaşa katılmalarını sağladıkları müddetçe «ilericidir» (59). Herkesin bildiğidir ki, Türkistan'daki reformcular, önce Çarlık' tan sonra Sovyet - Rus emperyalizminden kurtulmak için çalışmışlardı.

SOVYET - RUS SÖMÜRGECİLİĞİ İLE MİLLİYETÇİLİK ÇABALARI ARASINDAKİ ÇATIŞMALAR

Türkistan'da Sovyet - Rus sömürgeciliğinin tarihi aynı zamanda Türkistan millî hareketine karşı açılmış olan mücadelenin tarihidir. 1917'de başlayan bu mücadele özellikle halka karşı yöneltilmiştir. Çünkü bu mücadeleye katılmış olanlar arasında yalnız bir kısım aydınlar değil, bilâkis, tüccarlar, köylüler, iş adamları, dinî liderler, sanatkârlar ve işçiler gibi her sınıftan halk da bulunuyordu. Mücadele zorlaştıkça millî hareket de o ölçüde sökülüp atılmaz bir vasıf kazanıyordu. O derecede ki, bugün dahi Sovyetler **«milliyetçilik kalıntıları»** ndan yakınmaktadır. Edebiyatta, tarihin yazılışı sırasında, klâsik İslâmiyet ve fikir hayatının savunulmasında, millî âdet ve kıyafetlere bağlılık işlerinde ve

(59) Babacan Gafurov, **Nekotorie voprosi natsionalnoy politiki KPSS** (Sovyetler Birliği Komünist Partisinin milliyetler siyasetinin bazı meseleleri), Moskova, 1956, s. 80 ve 82. Gafurov 1956'ya kadar Tacikistan Komünist Partisinin 1. Sekreteri idi. 1956'dan beri SSCB İlimler Akademisi'nin Şarkiyat Enstitüsü başkanıdır.

lisanın safiyetini koruma gösterişlerinde bu **«kalıntılara»** rağmen millî ruh sökülüp atılamıyor.

Bütün bu millî duygu ve millî varlık örneklerine rağmen hür dünyadaki bazı uzmanlar Türkistan'ın, Doğudaki eski sömürge ülkelerinin yaptığı gibi, liderler çıkaramadığını ileri sürmüşlerdir. Bu husus yanlış anlaşılmıştır. Bu gibi millî liderler Türkistan'da da çıkmıştır, fakat istisnasız olarak Sovyetler tarafından tasfiye edilmişlerdir. Turar Riskul, Feyzullah Hoca, Akmal İkram, Kaygısız Atabay, Abdullah Rahimbay, Nusrettullah Mahsum, Çolpan, Fıtrat, Baytursun ve daha birçokları diğer Doğu memleketleri liderleri ile elbette ki kıyaslanabilecek değerde bir liderler grubunu teşkil etmekte idiler. Fakat bunlar diğer sömürge ülkelerinde olduğu gibi sadece belirli süreler için hapse mahkûm edilerek sürelerini doldurup yeniden serbest kalamamışlardır. Türkistan milliyetçileri ya kurşuna dizilmiş veya hiç bir zaman geri dönemiyecekleri sürgünlere gönderilmişlerdir. Millî hareket liderleri de bu millî aydınlar arasından çıkmıştır. 1930 yılının sonlarına kadar reformcu veya muhafazakâr gruplardan gelen şahıslar bu geleneği devam ettirmişlerdir. Bunlardan çoğu parti veya devlet mekanizması içinde görevli insanlardı.

1937 ile 1939 yılları arasında, sayıları yaklaşık olarak iki milyonu bulan yüksek devlet idaresi memurları Komünist Partisinin Yüksek hadımları gazeteciler, şairler, ilim adamları öğretmen, tarım ve endüstri alanında ileri gelenler, yüksek sınıf öğrencisi ve o zamana kadar gizlenebilmiş olan 1918 - 1934 yılları arasında hürriyet mücahitleri, Sovyetler tarafından tasfiye edilmiş veyahut çeşitli yollarla ortadan kaldırılmış ve bu suretle millî hareket son derece zayıf bir duruma düşürülmüştür. Fakat bu vatanseverlerin izinden yürüyenler Sovyet okullarında okumuş ve Sovyet ideallerine uygun şekilde yetiştirilmiş olmalarına

rağmen, yine de millî harekete katılmışlardır. Çünkü Sovyet parti ve devlet mekanizması içinde Sovyet Hükümetleri'nin Türkistan'daki sömürgecilik politikasının iç yüzünü öğrenmişlerdir.

Bunlardan biri Türkmenistan Komünist Partisi Birinci Sekreteri Suhân Baba, bir diğeri de ikinci Sekreter bayan N. Durdu'dur. Bunlardan her ikisi de vatandaşlarına tercihli muamele gösterdiklerinden ve Rus devlet memurlarını Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinden başka taraflara tâyin etmelerinden dolayı 14.12.1958'de görevlerinden alınmış ve Komünist Partisinden çıkarılmışlardır (60). 12.4.1961'de Tacikistan Komünist Partisi Birinci Sekreteri Tursunbay Olcabay ile Tacikistan Bakanlar Kurulu Başkanı Nazarşâh Dâdhudâ 12 Nisan 1961'de görevlerinden alınarak Parti'den çıkarılmışlardır. Çünkü devlet parasını zimmetlerine geçirmekten başka milliyetçi feodal bir hayat sürmekle de suçlandırılmışlardır. Aynı sıralarda bu Sovyet Cumhuriyetinde yüksek görevlerde bulunan daha yedi Türkistanlı devlet memurunun da işlerine son verilmiştir (61). 9.5.1961'de Kırgızistan Komünist Partisi Birinci Sekreteri İshak Razzâk, ile yine Kırgızistan Bakanlar Kurulu Başkanı K. Dikambay, parti ve devlet aleyhindeki faaliyetlerinden dolayı vazifelerinden alınmış ve partiden çıkarılmışlardır (62). Kazakistan Bakanlar Kurulu Başkanı Salken Daulen (63) «millî gayelere uygun sözler» sarfettiği için 13.9.

---

(60) **«Sovyet Türkmenistanı»**, 16.2.1958, s. 1

(61) **«Kommunist Tadjiikistan'a»**, 14.4.1961

(62) **«Sovetskaya Kirgiziya»**, 11.5.1961

(63) Millıyetçi Şalken Daulen'in, Sovyet Rusya hâkimiyeti devrindeki hayat yoluna bir göz atalım: 1907'de doğmuş; Taşkent'deki İktisadiyat Enstitüsünden mezun olmuş; 1929 - 45'de Genç Komünistler Teşkilâtı (Komsomol)'nda çalışır,

1962'de işinden çıkarılmış ve şiddetle cezalandırılmıştır (64). Millî hareket bugün dahi öğrenciler arasında yankı bulmaktadır. Eğer buna örnek teşkil edeceğini bilmeseydi, Şeref Raşidov 25 Haziran 1962'de yaptığı bir konuşmada aşağıdaki sözleri söylemezdi:

«Son günlerde elimize bir mektup geçti. Mektup partimizin milliyet politikası için küfürler ve hakaretlerle dolu idi. Bu mektubu yazanın Taşkent pedagoji enstitüsü 2'nci sınıf öğrencisi Bahtiyar Muratov olduğu öğrenildi. Enstitünün kollektif teşkilâtı bu iftiracıyı tardetmiştir» (65).

Millî mukavemet azmi, Rus memurlarının davranışlarına karşı teşkil ettiği tezat sayesinde, kuvvetlenmektedir. Sovyet Komünist Partisinin **«Milliyetler siyasetinin»** mayasını teşkil eden **«Enternasyonalizm»** esas itibariyle Rusların, gayrirus halklar üzerinde egemenliklerini kurmak ideallerine hizmet etmektedir. Bu suretle halklarının kültürünün üstün etkilerinden uzaklaştırmak çabasında olan milliyetçilik, kavramına karşı amansız bir savaş açılmış ve kenkisine karşı mücadeleye girişilen «milliyetçilik memleketimizin (Sovyetler Birliği - Müellif) tarihinde Büyük Rus Milleti'nin oynadığı rolü küçümsemek ve Rus Milleti'ni bir

---

şehir ve kasabalarda parti sekreterliği yapar; 1945 - 60'da Güney Kazakıstan Vilâyet İcra Komitesinin Başkanı, sırasıyle - Su ekonomisi genel müdürü, - Mahallî Sanaat Bakanının Muavini, - Ziraat Bakanının Muavini, - Devlet Plan Komisyonunun Başkan Yardımcısı; Eylül 1960'dan itibaren Semipalatinsk (Yeditam) Vilâyetinin KP 1. Sekreteri; 24 Ocak 1961'den itibaren Kazakıstan S.S.C. Bakanlar Kurulu Başkanı. Karşılaştırınız: **«Kazahstanskaya Pravda»**, 25.1.1961, s. 1; **«Sotsialistik Kazakıstan»**, 25.1.1961, s. 1.

(64) **«Kazahstanskaya Pravda»**, 26.12.1962, s. 1

(65) **«Kızıl Özbekistan»**, 27.6.1962, s. 3

büyük kardeş olarak tanımamak» şeklinde tasvir edilmiştir (66).

Türkistan hür dünyada çoğu zaman zannedildiği gibi son on veya yirmi yılın sosyal ve ekonomik karışıklıklarının sonucu olarak âkıbetine razı olmuş ve Sovyet ideolojisinin inandırmak istediği gibi sosyalist milletlere yaklaşmış değildir. Bugün Türkistan'da kullandığı metodlarda son yıllara kadar esas bakımından hiç bir değişiklik yapmamış olan Moskova'nın sömürgecilik politikasına karşı derin bir güvensizlik vardır. Böylece parti programı esasında milletlerin birbirleriyle erimesi için Sovyet ve dolayısiyle bir Rus sömürgecilik politikası şeklini almıştır.

Türkistan halkı hiç bir zaman millî özellikler ve millî varlık duygularını terketmiş değildir. Birçok resmî bildiriler buna örnek olarak gösterilebilir. Meselâ Özbekistan Komünist Partisi'nin 27.9.1961'de yapılan XV'ncı kongresinde aşağıdaki karar verilmiştir:

«Milliyetçilk kavramına, mahallî vatanseverlik hareketlerine, millî sınırlanma eğilimlerine ve geçmişi ideal sayanlara karşı açılan mücadeleye devam edilmelidir» (67).

Frunze şehrinde yayınlanan **«Komünist»** adındaki derginin 1959 yılında yayınlanan 8'nci sayısında (s. 43) şöyle yazmaktadır:

«Orta Asya'da milliyetçiliğe seyrek rastlanır. Fakat bu

---

(66) **«Kızıl Özbekistan»**, 14.9.1959

(67) **«Pravda Vostoka»**, 1.10.1961, s. 3 Sovyetlerin yeni fikrine göre «Milliyetçilik ve dinî hurâfat adeten insanların düşüncelerinde, ailevî münasebetlerde, eskileşen örf - adetler ve an'eneler şeklinde görünmediler. Bunlar çok yaşayıcıdırlar...» **Özbkistan Kommünisti»**, 1977, No 5, s. 45

yüzden gevşek davranmak doğru olmaz. Burjuva milliyetçiliği kavramına karşı mücadeleye devam etmeliyiz.»

«Pravda Vostoka» 11.2.1960 tarihli sayısında şunları kaydetmektedir:

«İşçilerimizi henüz geleceği kesin olarak görünmeyen enternasyonalizm ruhu içinde milliyetçiliğe karşı mücadele inancı ile yetiştirmek ve eğitmek başta gelen kutsal görevimizdir.»

Bunlar, milliyetçilik ruhunun bugün dahi yaşamakta olduğunu gösteren birçok örnekten sadece bir parçadır.

Yabancı boyunduruk altında yaşayan insanlarda daima olduğu gibi millî varlık duyguları içinde yaşadığımız devir de ifadesini millî geleneklerin ve tevarüs edilen millî âdetlerin ihyasında bulmaktadır. Bunu Sovyet kaynakları da inkâr etmemektedir.

«Milliyetçilik kendini, millî özellikleri belirtme, geçmişin haşmetini anma ve millî hasletleri yaşatma şeklinde göstermektedir» (68).

İşte Sovyet sömürgeciliğinin özellikle tehlikeli niteliğine bir delil teşkil eden bu mücadele sürüp gıtmektedir. Sovyetlerin eski halk kültürlerini ihya gayretlerinin gösteriş olmaktan ileri gitmediği ve asıl niyetlerinin, millî kültürü söküp atmak olduğu artık gizlenemiyen bir gerçektir.

Bu gerçeği destekleyen bir alay da şudur: Stalin'in şahsına inanç zamanında tutuklanan ve idam edilen 60 kadar Türkistanlı aydının 1956'da suçsuz oldukları ilân edilmişti. Amâ, onların yaydıkları fikirler bugün de şiddetle tenkid edilmektedir. Fıtrat'ın, Çolpan'ın, Tinistanın ve daha bir çoklarının Türkistan'ın hürriyetini arzulayan şiir-

---

(68) **«Kızıl Özbekistan»**, 25.9.1961, s. 2

lerinin yeniden basılması yasaklanmıştır (69). Onların milliyetçi fikirlerine artık tahammül gösterilmiyor. **«Kazakistanskaya Pravda»** gazetesinin 16 Ocak 1963 tarihli başyazısında bu konuda aşağıdaki fikirler bildirilmişti:

«Millî benliğin tehlikeli niteliği sadece enternasyonalist gelişme yolundan ayrılmada ve tecerrüt politikasında değil, aynı zamanda millî duygu denilen o ince ve hassas âlet ile oynamasında da kendini göstermektedir. Kültür işleriyle meşgul olan bazı devlet memurları, millî duygularda oynayarak «Millî Özellikler» ve «Millî Kültür» gibi konularda sonsuz tartışmalar düzenlemeğe kalkışıyorlar ve bu kavramlara değişmez gözü ile bakıyorlar. Bu gibi kavramların bayrağı altında, meselâ Kazakistan'ın filmcilik sanayiinde olduğu gibi, özel millî renk edinme yolunda çabalar gösterilmektedir...

Enternasyonalizm prensipleri ile ortak tarafı bulunmayan bu gibi görüşler Komünizm eğitimi için zararlıdır. Çünkü bunlar kültürel alanda millî ayrılıkları koruma ve ebedileştirmeyi amaç olarak kabul ediyor ve milli kültürlerin kaynaşması yolunda bir engel teşkil ediyorlar...

Millî özelliklere ve geveze milliyetçi artıklariyle onların kaprislerine karşı bunlar kendilerini her ne şekilde gösterirlerse göstersinler, onlara karşı ciddiyetle mücadeleye girişmeliyiz ve millî kültürleri bir bütün olacak şekilde birbirleri ile kaynaştırmalıyız.»

Tıpkı son on yıllar içinde Sovyetler'in millî hareketlere karşı açmış oldukları mücadelenin bir çok kereler değişmesi gibi, bugün dahi hehüz son söz söylenmiş değildir. Bunun başlıca sebebi Asya ve Afrika halklarının hürriyetlerine

(69) Daha fazla malûmat almak için bakınız: Dr. Baymirza Hayit, **«Taşkent Ruhı»**, Düsseldorf

kavuşmalarının Türkistan'da önemli yankılar yaratmış ve bu kader benzerliğinin yeni ümitlere yol açmış olmasıdır. Meselâ 1959'da Mekke'ye hacc'a giden bir Türkistanlı, Türkistan Müslümanlarının millî hürriyete kavuşma ihtimalleri, hakkında kendisine sorulan bir soruya şu cevabı vermiştir.

«Biz hariç, siz hepiniz kendi bayrağınız altında yaşıyorsunuz. Hac zamanına ait bilgiler bütün halk dilleri ile ilân olunur. Fakat bizim dilimizle de bir şey yayınlanmaz. Bundan 10 - 12 yıl önce adı işitilmemiş halk grupları bu gün kendi devletlerini kurmuş bulunuyorlar. Yalnız bizim devletimiz yok. Bu milletlerin mensupları Hac'dan sonra mutlu yüzlerle evlerine dönüyorlar. Biz ise dertli duygularla evimize gideceğiz Allah bizi ilelebet yardımsız mı bırakacak? Zannetmiyoruz. Bizim de kendi bayrağımız olduğunu ilân edeceğimiz gün elbette gelecektir. O gün gelinceye kadar ümidimizi kesmiyeceğiz.»

Böyle dertleri sadece ben değil, yüzlerce gazeteci dinlemişti.

SOVYET KÜLTÜR POLİTİKASI SÖMÜRGECİLİK POLİTİKASI HİZMETİNDE

Bundan önceki faslın sonlarında Türkistanlıların bağımsız millî varlık duygularına karşı açılan mücadele bakımından Sovyetler'in milliyetler politikası ile kültür politikası arasındaki ilişkiler üzerinde bazı görüşlerimizi ileri sürmüştük. Kültür politikası Sovyet - Rus hakimiyetinin gelişmesinde ve yerleşmesinde önemli bir vasıta olarak kullanılması dolayısiyle bu politikanın belli başlı eğilimlerinin ana hatlarını belirtmek faydalı olabilir.

Sovyet kültür politikasının amacı şudur:

1. Halk kültürü içindeki entellektüel geleneklerin par-

çalanarak bir «gerici» ve bir «ilerici» kültür kolları içine serpiştirilmesi;

2. Şekil bakımından «Millî», lâkin mazmunu Sosyalist olan yeni bir kültürün ortaya çıkarılması;

3. Edebiyatta millî mahiyetteki yazıların yerini sosyalist realizminin alması için gerekli tedbirlerin uygulanması.

Bundan başka bütün entellektüel hayatı Marksist - Leninist ideolojisine uydurmak yolunda gösterilen çabalara ilâveten, yukarıda sıralanan üç eğilimin de Rus kültürünün hâkimiyetini kabul ettirmek amacını taşıdığı aşikârdır. Bu eğilimlerden birisi Lenin tarafından bir ana prensip olarak aşağıdaki şekilde bildirilmişti:

«Bütün dünyada halk idaresi ve işçi hareketlerinin uluslararası kültürü şeklindeki parolamızı ısrarla tekrarlamaktan maksadımız, her millî kültürden sadece demokratik ve sosyalist olan unsurları alıyoruz ve bu suretle bunları o milletin burjuva kültürüne ve burjuva miliyetçiliğine karşı bir denge olarak kullanacağız» (70).

Türkistanlılara ecdattan kalan kültür gelecekte Sovyetler tarafından tamamiyle bu prensibe uygun olarak parçalanmış ve tahrif edilmiştir. Üstelik, bu iş canla başla yürütülmektedir. Nevayi, İbni Ali Sina, Biruni, Magdumkuli, Altınsarın, Ahmet Daniş, Furkat, Mukimi, Çakan Veli - Han, Abay v.s. gibi sayıları 10 - 15'i geçmeyen entellektüel hayat temsilcilerine yaşama hakkı tanınmış, fakat bütün diğerleri «Feodal Cemiyet'e veyahut İslâmiyete» hizmet etmekte olduklarından dolayı gerici kültür temsilcileri olarak damgalanmışlardır. Sovyetler tarihî gerçekleri bir tarafa atarak belli siyasi amaçlarla hareket etmiş ve etmekte ve birleşik bir millî kültür ve tarihi gibi esaslı bir gerçeği hiç-

---

(70) Lenin Eserler, cilt 20 (Almanca). Doğu Berlin 1961

bir suretle hesaba katmamakta iken, millî kültür mirasından «ilerici» olarak kabul edilen kısımları da kendi maksatlarına uygun şekle sokmağa kendilerini mecbur hissetmektedirler. Üstelik, bu kültürün geri kalan kısmının mevcudiyetini de tamamen inkâr ediyorlar. Ebu Ali İbni Sina bir doktor ve tabiî bilimler uzmanı olmasından dolayı, «materyalizm'in müjdecisi olarak tarif edilmiştir. Şair ve devlet adamı Nevayi de Özbek dilinin yaratıcısı olmuştu. Buna rağmen, herkes biliyor ki, O Türk - Çağatay edebiyatının babasıdır. Öte yandan Hazreti Muhammed'den devralınanları toplayarak İslâmiyetin esaslarından birini kuran 9'uncu yüzyılın tanınmış islâm âlimi İsmail Buhari'nin adı bile anılmamıştır. Fakat Sovyet propagandası için lüzumlu görüldüğü zaman, Buhari'nin doğum yılı, 1974'de, bir beynelmilel toplantı ile kutlanmıştır.

Batı ve Doğu edebiyatında Aristo'dan sonra «ikinci büyük üştad»'ı diye adı geçen Türkistanlı feylesof Ebu Nasır Farâbî de uzun yıllar Sovyetler'in tarihî tefsir kavramına giremeyen bir diğer ilim adamı olmuştur. Ancak 1961 yılında onun hakkında yayınlanan bir broşürde (71) bu büyük fikir adamı materyalist düşünceli bir kimse olarak tanıtılmıştır. Farâbî adından Sovyetler Birliğinin tanıtılması gerekli görüldüğü sebeple onun doğumunun 1100 üncü yılı münasebetiyle beynelmilel konferanslar da, meselâ 1975'de teşkil ediyorlar. Demek ki, Türkistan Kültür hayatının simâları rejimin günlük ihtiyaçları için bir alet olmaktadır. Şeriat kanunlarının hükümlerini bir araya toplayan ve bu-

---

(71) Muzaffer Hayrullaev, **Abu Nasir Farâbi. Hayatı, faaliyatı ve telimatı,** Taşkent 1961, 90 s., tanıtması: **«Üzbekistan'da İctimai Fanlar (ilimler)»,** dergi, Taşkent 1963, No 1, s. 69 Doğumun 1100 - münasebetiyle son zamanda SSCB'de Farâbî hakkında bir çok eserler yazıldı.

güne kadar İslâmiyet kanunlarının temeli gözü ile bakılan «Hidaya» adındaki eserin yazarı olan Türkistanlı Müslüman ilim adamı Tirmizi de geri düşünceliler sınıfına sokularak bir tarafa atılmış ve unutulmuştur. Halk tarafından bugün dahi çok sevilen 12'nci yüzyıl İslâm mutasavvıfı Hoca Ahmet Yasevi'nin adı etrafında tam bir sükût hüküm sürmektedir. Bunun da sebebi İslâm dinî eğitiminin halkın dilinde, yani Türkçe olarak, yapılması gerektiğini bildirmiş olmasıdır. Bu büyük din âliminin düşünceleri edebiyat tarihi içinde küçük bir yer bile olmamıştır. Bazı Özbek edebiyatçıları bundan dolayı memnuniyetsizliklerini belirterek onun manzum şekilde yazılmış olan **«Hikmet»** leri üzerinde araştırma yapmak arzularını belirttikleri zaman, bunun Kazaklar tarafından yapılması gerektiği Yassavî'nin mezarının da bugünkü Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti sınırları içinde kalan Türkistan (Yassa) şehrinde bulunduğu bildirilmiştir. Kazakistan'dan gelen cevap ise, bu ilim adamının kullandığı dilin Özbekçeye daha yakın olması dolayısiyle, gerekli incelemenin Özbekler tarafından yapılmasının daha doğru olacağı yolunda idi. Bu taktik oyunu Türkistan dil ve kültürünün Özbek ve Kazak diye ikiye bölünmesine yol açmak suretiyle genç kuşakların bu mânevi mirasa ulaşmalarını önlemek amacını taşıyordu. Ama, her şeye rağmen bunu başaramadılar, çünkü Yassavi'nin «Hikmet» eseri bugün dahi aile çevresinde ve kutlama törenlerinde okunmaktadır. Diğer taraftan Timurlenk'in torunu Uluğ Beg astronomi ile uğraştığından ve söylenildiğine göre «gerici din adamları» adına kendi oğlu tarafından öldürüldüğünden özel bir muameleye tâbi tutulmuştur. Uluğ Beg «Kültür alanında ilerici bir alim» olarak tanıtılmaktadır. Babür'ün eserleri üzerindeki araştırmalara da büyük önem ve değer verilmektedir. Bunun sebebi, pek muhtemel olarak, adı geçen hükumdar ve yazarın Hindistan ve Pakistan'daki şöhreti olabilir.

Yukarıda adı geçenlerin dışında Türkistan hükümdarlarından hiç biri Sovyetlerin tasvibine mazhar olamamıştır. Meselâ, Türkistanlılar tarafından millî bir kahraman, devlet adamı ve büyük bir kumandan olarak tanınan Timurlenk Sovyet tarihçileri tarafından bir haydut, katil ve barbar olarak tavsif ediliyor. Halbuki onun «Altın - Ordu» ya indirdiği darbe, Rusya'nın yükselmesine yol açtığı için Rusların da ona minnet borcu taşımaları gerekirdi. Rus yazarı Sergey Petroviç Barodin, aynı adı taşıyan romanda Dimitri Donski'yi bir Rus kahramanı, vatanseveri, kurtuluş mücahidi ve Rus milletinin unutulmaz evlâdı olarak anlatmaktadır. Halbuki aynı yazar, «Semerkand göklerinde Yıldızlar» adlı diğer bir eserinde Timurlenk'i bir haydut ve halk ve hürriyet düşmanı olarak tarif etmektedir. Sovyet Tarih kitaplarında Petro 1'in adı «Büyük Petro», Timurlenk'inki ise, «Feodal Haydutların Başı» olarak geçmektedir.

Türkistanlılar edebî ve kültürel miraslarını korumaya kalktıkları zaman «miliyetçi» diye damgalanmaktadırlar. Frunze Üniversitesi rektörü A. Yunus Ali edebî ilim adamı Ş. Umat Ali, A. Molik, A. Tokanbay ve Bayan B. Kerimcan adlı şairler 1959 ile 1961 arasında yayınladıkları eserlerinde millî kültür mirasları uğruna şair Molda Kılıç (1860 - 1917) ile Kalgul Aristanbek'i kurtarmaya çalışmışlardır. Fakat, yukarıda adı geçen ilim adamları, Kılıç ve Aristanbek hakkındaki müspet fikirlerini burjuva nasyonalizm fikirlerini övmek ve dolayısiyle «milliyetçilik cereyanına kapılmakla» suçlandırılmışlardır (72). Bu taktiğin başlıca sebebi Molda-Kılıç'ın İslâmiyeti koruyanlardan biri olması ve Türkistan'da millî âdet ve gelenekleri ortadan kaldırmak

(72) **«Sovettik Kırgızıstan», 24.1.1960 s. 2-3· «Sovetskaya Kirgizlya», 26.2.1960, s. 4**

suretiyle milleti çöküntüye sürükleyen Ruslar'a karşı yazılarında cephe almış olmasıdır (73).

Daima tekrarlanan fikirleri ihtiva eden «Lenince Milliyetler Politikasının Zaferi» adlı bir makalede Sövyetlerin kültür politikası ile sömürgecilik politikalarının birbirlerine ne derece bağlı olduğunu göstermektedir:

«Bazı ilim ve edebiyat temsilcileri, ecdattan miras olarak alınan milli ve kültürel değerler hakkında fikir yürütürken her zaman Lenin'in koymuş olduğu prensiplere uygun olarak hareket etmemektedirler. Tevarüs edilen millî kültürü Marksizm aleyhtarı bir nazariye açısından ve sınıf mücadelesini ve kültür gelişmesini inkâr eden bir yönden hükme tâbi tutuyorlar. Cumhuriyetimizin (Kırgızistan S.S.C.) içinde yaşayan bazı ilim ve edebiyatçı arkadaşlar bu konuda çok ciddi yanlışlar yapmak yoluna sapmışlar ve burjuva milliyetçiliğinin tanınmış ideoloji propagandacısı Kasım Tinistanov (74) ile gerici şair Molda Kılıç oynadıkları rolleri belirtmeğe kalkışmışlardır. Herkesçe bilinen bir gerçektir ki, bu şairler en önemli edebi eserlerini yazarken ilhamlarını Rus aleyhtarı ve halk aleyhtarı fikirlerden almışlardır. Bu sebeple, bu eserlerin geniş ölçüde yayılması işçilerin, sosyalist enternasyonalizm ve halklar arasında dostluk ruh ve prensibi içinde eğitilmelerine büyük bir engel teşkil etmektedir» (75).

Kazak - Türk edebiyatının ana sorunları kanunu üzerinde yapılan bir konferansta Sovyet edebiyat araştırmacı-

---

(73) Bakınız: «Sovettik Kırgızıstan», 24.1.1960, s. 2-3

(74) Kasım Tınıstan, dilci ve halk arasında sevilen milli ruhta eserler vermiş bir şair idi. Onun kaderi hakkında bakınız: **Türkistan'da öldürülen Türk şairleri** (Kitabımızın III bölümü).

(75) **«Sovetskaya Kirgiziya», 21.4.1960, s. 4**

ları millî ve kültürel mirasların nasıl bir muameleye tâbi tutulmaları gerektiği hakkında verdikleri bir kararla görüşlerini büsbütün kesinleştirmişlerdir. Bu kararın bir yerinde şöyle deniyor:

«Kazak edebiyat tarihi derslerinde 18'nci yüzyıl ferdiyetçilik şiirinin tanınmış temsilcisi Buhar - Cirov Kalkaman Ulu (1693 - 1787) nun eserlerine başlıca yer verilmelidir. Çünkü, o Feodalist ideolojiye şekil veren Hanlıkları da destekleyen niteliğe sahip olduğu gibi, aynı zamanda Kazak topraklarını göçebelerin (Kalmıklar - Cungarlar demek olur) hücumlarına karşı savunurken Rusya ile de barışçı ilişkiler kurulması gerektiğine inandığı da öğrenilmelidir.. Şortanbay Kana Ulu (19'ncu yüzyıl)' ya gelince, konferansın mütalâasına göre, bu yazar bir yandan Çarların sömürgecilik politikasını reddetmiş, öte yandan da Hanlıklar devrini ideal olarak göstermiş ve eserlerinde İslâm ideolojisini savunmuştur. İslâm ideolojisine karşı açılan mücadelenin gelişme halinde bulunan halk demokrasisi yönünden prensiplerini tahlil maksadiyle, bu tip şairler üzerindeki araştırmalar üniversitelerde yapılmalıdır» (76).

Kalkaman Ulu gibi Rusya ile ilişkiler kurulması lüzumu üzerinde duranlar göze girmekte, fakat öte yandan İslâm ideolojisini savunanlar da gözden düşmektedir. Türkistan'ın ecdattan kalan manevi mirasını başlı başına bir değer değil de, sadece siyasî bir vasıta olarak göstermek Sovyet Kültür politikasının bugüne kadar devam eden ana prensibi olmuştur. Burada şunu da belirtmek yerinde olur ki, Ruslar'ın tevarüs ettikleri mânavî değerler, hiçbir zaman böyle bir tefsir ameliyesine tâbi tutulmamıştır.

Şekli millî, fakat aslı daha ziyade sosyalist olan kültü-

---

(76) **Edebi mura jene onı zerttau** (Edebi miras ve onu araştırma), Alma-Ata 1961, s. 371-72

re doğru ikinci eğilim, Stalin tarafından talep edilmiş bir tezdir. O zamandan beri bu teze hiçbir zaman karşı konmamış, tersine Stalin'in şahsına inanç aleyhinde konuşulan sözlere karşı, bu tez Sovyet liderleri tarafından bugüne kadar kullanılmıştır. Bundan önceki kısımda da belirtmeğe çalıştığımız gibi, kültür politikasının uygulanmasında bu gibi prensiplere yer verilirse, kültür millî varlığın yayım vasıtası olmaktan mahrum kalır. Bu durumun ortaya çıkması biraz devlet memurlarının bile bile Rus kültürel geleneklerini yaşatma çabalarından doğmaktadır. Sovyetler Birliği halkları için şeklen millî ve mazmunu bakımından sosyalist bir kültür, tatbikatta Çarların Ruslaştırma politikasına pek çok benzemektedir. Bu politikanın başlıca özelliği; Gayrirus halkların «hristiyanlaşma yoluyla Ruslaştırılması» prensibinde idi. Şimdi ise: «Sosyalizm kültürü vasıtasiyle Ruslaştırma» prensibi söz konusudur.

Bu bakımdan çok ilgi çeken bir örnek de, Sovyetler'in Türkistan'daki «kültürel ilerleme» yi göstermek istedikleri ve her zaman ileri sürdükleri bir kitap yayımı taklididir. Meselâ, **«1960 yılında S.S.C.B.'nde Basın»** adlı kitapta (Rusça) verilen bilgiye göre Özbekistan S.S.C.'nde 1960 yılı içinde 1875 kitap ve broşür yayınlanmıştır. Bunlardan 622'si Rusça, 200 kadarı Sovyetler Birliği'nin diğer halk dillerinde ve ancak pek az miktarı da Türkistan Sovyet Cumhuriyetleri halklarının dillerinde neşredilmiştir. Her ne kadar en mühim rakam atlanmış ise de, bunu hesaplayıp çıkarmak zor değildir. 1875'lik kitap ve broşür içinde yalnız 400 tanesi Türkistanlıların dilinde idi. Bunlar da, muhakkak ki az sayıda basılmış küçük ve önemsiz eserlerdir. Rusların Özbekistan ahalisi içindeki oranı 1.5'tir. Buna karşılık Rusça yayınlanan eserlerin 4.1 üstünlük taşıdığı görülmektedir. Sovyet Rus sömürgeci kültür politikasının özelliğini gösteren bir gerçek de 1940 ile 1960 yılları arasında Türkistan'da

yayınlanan kitapların yüzde altmış ikisinin Rusça'dan Türk dillerine tercüme edilmiş eserler (77) olduğudur.

Özbekistan SSC'nin eski Kültür Bakanı Sabir Muhammedov bu konuda şöyle demiştir.

«Son 10 yıl içinde Marksizm - Leninizm konusunda Özbek dilinde yayınlanan kitapların sayısı 134'ü bulmuştur. Bunların baskı sayısı 3.325.000'dir. Bu süre içinde Rus edebiyatı klâsiklerinden de 3 milyon kadar nüsha basılmıştır.

Bunlar içinden 600 bin nüshası Puşkin'in ve 290.000 nüsha da Tolstay'un eserlerinden alınmıştır» (78). Bunu bir «Kültür Bakanı» mağrurlukla beyan etmişti.

Ancak, Puşkin ve Tolstoy'un eserlerinden bu kadar çok sayıda basılması Sovyet kültür politikası için olduğu kadar Türkistanlıların kendi kültürlerini koruma çabaları içinde de hiç bir önem taşımıyordu. Şu kadar ki, Türkistanlılar Lenin veyahut başka Sovyet ideoloji yazarlarını okutmaktansa bunları okumayı hiç şüphesiz tercih ediyorlardı. Burada işaret edilmeğe değer bir nokta da millî kültür ihtiyaçlarını beslemek ve yaşatmak için yapılanların yeter ölçüde olmaması ve yayım politikasında Türkistanlıların hür Doğu ve İslâm âlemi ile olan tabiî bağlarına yer verilmemiş olmasıdır. Yayım alanında elde edildiği muvaffakiyet hakkında iddia edilen «ilerleme», millî kültürün geliştirilmesi bakımından bir gerilemeden başka bir şey olmamıştır.

Lenin bile Komünist fikirlerin yayımı işinde millî dillerin kullanılmasını gerekli görmüştür. Yukarıdaki rakamların da gösterdiği gibi, verilen bu talimata bugüne kadar harfi

---

(77) K.H. Hanazarov, **Sblljenie natsii i natsionalnie yazıki SSSR** (SSCB'de milletlerin ve millî dillerin yakınlaşması), Taşkent 1963, s. 211

(78) **«Kızıl Özbekistan», 24.3.1962, s. 2**

harfine riayet edilmiştir. Millî dillerin değerden düşürülmesi ve Rus kültürünün yeniden kıymetlendirilmesi gayretleri halka milliyetlerini unutturmak amacı ile sosyalist bir anlam ve millî bir şekil içinde yürütülmektedir. Bu gayretleri etkili bir şekilde desteklemek maksadiyle millî kültür konusunda girişilen her gerçek araştırmaya ideolojik yoldan şaşma gözü ile bakılmaktadır. Meselâ, Taşkent Üniversitesi'nde bir Rus Doçenti 1956 yılında **«Özbekistan ideoloji cephesinde burjuva milliyetçiliğinin bugünkü görünüşü»** konusu üzerinde yaptığı çalışmalar sırasında bir çok Türkistanlı ilim adamlarını milliyetçi olmakla suçlandırmıştır. Taşkent'te yaşayan Rus şairi Milşakov, Lenin armağanı kazanan Türkistanlı şair Abdullah Kahar'ı milliyetçilik bakımından şiddetle itham etmiştir. Teplov ile Sidilnikov gibi Rus yazarları ise **«Taşkentskaya Pravda»** gazetesinin 16.9. 1956 tarihli sayısında çıkan yazılarında arkeoloji kazılarına karşı ateş püskürüyorlardı. Onların fikrine göre bu kazılar feodal devrin kalıntılarını ortaya çıkarıyordu. Özbekistan Komünist Partisi'nin eski Birinci Sekreteri Muhiddinov'un dahi 1956 yılında itiraf ettiği gibi, başkanı Yudahin adında bir Rus olan **«Özbekistan Bestekârlar Derneği»** «bin yıllık Özbek Müzik Kültürünün varlığını inkâr etmiştir.» Türkistanlı bir şair olan Gafur Gulam eski çaydanlıkların ve sapan demirlerinin müzelerde sadece «geçmiş kültürlerin kalıntıları» sıfatında gösterildiğinden şikâyet etmişti.

Türkistanlı ilim adamı Ş. Batırov Türkeminstan ilim akademisinin yayınladığı dergide şu dikkate değer sözleri söylemiştir:

«Millî Cumhuriyetlerin düşünürleri Moskova, Leningrad, Ural ve Sibirya'daki düşünürler tarafından korunmağa muhtaç değildir başarıları için onlardan armağan beklemezler. Onlar için gereken şey, büyük dâvalarını çözmek yolunda kendilerine gerçek öncülüğün gösterilmesidir.

Faakt çok üzülerek söyleyebiliriz ki, Orta Asya ilim adamlarınca ve özellikle bilgisiz diye hakir gördükleri genç bilim temsilcilerine karşı şerefsizce muamelede bulunan kimseler vardır. Bunlar önemli işleri kendi üzerlerine alıp Orta Asya düşünürlerini ve ilim adamlarını bilgi toplamak ve istatistik hazırlamak gibi basit işlerle görevlendirmektedirler. Her yıl Türkmenistan'a «Ekspedisyon» adı altında yüksek masraflara mal olan heyetler göndermektedirler. Gittikleri yerlerde bu heyetler bizim enstitülerimizle işbirliği yaparak çalışırlar. Fakat, bilgi toplama işleri bitip bu bilgileri inceleme ve değerlendirme zamanı gelince, artık kendilerine ihtiyaç duyulmayan bizim arkadaşlarımızla işbirliği bitiyor (79).

Rusların Türkistan'da ideoloji ve coğrafya alanındaki bu durumları biraz da araştırma sonuçlarını kendilerine tamamiyle güvenemedikleri millî aydınlardan gizlemek yüzünden ortaya çıkmaktadır.

Sosyalist realizmine yön vermek şeklinde beliren Sovyetlerin üçüncü eğilimleri de Türkistan'da milliyetler politikası bakımından değişik şekillerde uygulanmaktadır. Realite olarak Ruslar «Büyük Kardeş» Komünist Partisi her şeye kadir ve Sovyetler tarafından alınan tedbirler de «iyi hareketler» olarak gösterilmiştir.

Edebiyat ve sanatta sosyalist realizmi aslında bir sanat teorisi değil, fakat edebiyat ve sanatta siyasî emellerin yerine getirilmesi için kullanılan bir vasıtadır. Türkistan'da millî duyguları parçalamak ve ecdattan kalan kültür mi-

---

(79) **İzvestiya Akademii Nauk Turkmenskoy SSR. Seriya Obşçestvennıh Nauk** (Türkmenistan SSC İlimler Akademisi Bildirisi. İctimaî İlimler serisi). Dergi, Aşkabad 1963, No 2, s. 9

rasının değerini asgariye indirmek Sovyetlere düşen bir görev olduğuna göre, Doğu'nun ananevî şiir şekillerine karşı Türkistan'da açılan mücadele de sosyalist realizm adına yapılmıştır.

Sovyet Komünist Partisi Merkez Komitesi Sekreteri İliçev 17.12.1962'de yaptığı bir konuşmada bu alandaki Sovyet politikasını şöyle belirtmiştir:

«Komünizm uğruna açılan savaşta tam bir hürriyet vardır. Bizde Komünizme karşı açılan savaşta hürriyet diye bir şey hiç bir zaman olamaz» (Pravda, 25.12.1962, s. 2).

Bugünkü Komünist Parti liderleri ile hükümetin aldığı tedbirler Komünizm uğruna savaş sayıldığından, rejime sıkı sıkıya bağlanmadan yaratıcı bir faaliyet göstermek mümkün değildir. Bu demektir ki, millî aydınlar tarafından Sovyet rejiminin sömürgecilik politikasını tenkit yolunda yapılacak herhangi bir hareket, derhal şiddetli bir karşılık görecektir. Eğer böyle bir tenkit sanat ve edebiyat alanında olacak olursa, bu hareket sosyalist realitesi teorisine aykırı olarak «hakikatleri tahrif» sayılacaktır.

Millî kültüre karşı açılan mücadelede Sovyetlerin millî mimari değerleri yıkma gayretleri yıllardan beri süregelmektedir. S. Hmelnitski'nin 1963 yılında bir sanat dergisinde yayınladığı **«Orta Asya'da millî tezyin sanatının kaderi»** başlıklı makale (bakınız: **Dekorativnoe isskustvo,** Dergi, Moskova 1963, No 3) çok aydınlatıcıdır. Çünkü bu makalede yazar Sovyetlerin Türkistan mimarisine karşı durumunu kısaca belirtmektedir. Hmelnitski'ye göre, içinde yaşadığımız çağda mimarlık ve nakkâşlık için millî sanat idarelerine ihtiyaç yoktur. Ona göre, kimse bunları Türkistan'da görmek lüzumunu duymuyor. Rus yazarının bu görüşü Türkistanlı bayan D. Fahrettin'den şiddetli bir karşılık görmüştür. **«Özbekistan Komünisti»** adlı dergide (Taşkent, 1963,

No 63, s. 73-78). «Ortada duran dev gibi tezyin sanatına karşı nihilist bir davranış» başlıklı yazısında millî tezyin sanatını aşağıdaki ifadeler ile savunmak çabasını göstermiştir:

«Hmelnitski hiç bir sebep göstermeden, Orta Asya'nın bir âbide gibi ortada duran sanat değerini inkâr ediyor ve bu sanatın artık devrini tamamlamış ve halkın yabancısı haline gelmiş olduğunu ve bundan dolayı bugünün sanat kavramı içine giremiyeceğini ileri sürüyor... yazar mimarideki şekil sanatını inceliyor. Orta Asya'nın o muazzam tezyin sanatının 18'nci yüzyıl ile 20'nci yüzyıl arasında büyük bir çöküntüye uğramış olduğunu bildiriyor. Bunun için artık bu geleneği terketmek gerektiğini belirtiyor. Yazar şu ifadeyi kullanıyor: «Bu sanatı daha fazla geliştirmek imkânı yoktur. Bu alanda bütün imkânlar kullanılmış ve tüketilmiştir...» Yazar, geçmişteki süsleme sanatının bugün de uygulanıp uygulanmayacağını inceledikten sonra buna kesin bir «hayır» damgasını vuruyor ve şöyle diyor: «Bugün hemen hemen her evde motosiklet, radyo ve televizyon var, ama hiç kimse tezyin sanatı için para harcamıyor, kimsenin buna ihtiyacı yok. Özbekistan'da inşa edilen birçok yeni binalarda süsler görülmektedir. Aşikâr olan bir şey varsa, o da 20'nci yüzyılda yaşayan insanların binalarını süslemek için 19'ncu yüzyılda kullanılan süsleri kopya etmedikleridir. Fakat bugünün insanlarının millî sanat geleneğini terkettikleri şeklinde yazar tarafından ileri sürülen iddia saçmadır. Yazar, görüşlerini savunurken, Leninabad (= Hocent) halkının evleri üzerine süs koymak âdetini terketmiş olduklarını bildiriyor. Eğer Öncüler Sarayı veya Gençlik Oteli veya Moskovalılar mahallesindeki binalarda süsler bulunmuyorsa bu sanatı Moskova'lılar beğenmiyor diye, kimsenin işine yaramıyor demek manâsını veremez. Halbuki gerçek şudur: Binaları devlet inşa ettirdiği için memleketin hiç bir tarafında bunlar üzerinde bir süse rastlanmı-

yor.. Yazar şöyle diyor: «Orta Asya şehir ve köylerinde tek cepheli, fakat gösterişli binalar gördüm. İçinde yaşadığımız devirde halk mimarisindeki şekil sanatı halkın zevki ile bağdaşmıyor. Halk, evleri üzerinde artık süs istemiyor. Hattâ, bazı hallerde mevcut süsler de kaldırılmıştır. Biz bunu objektif bir şekilde kanuna riayet sayarız.» Bu iddiasını ispat için yazar, Rega bölgesinden bir Kolhoz amelesini örnek olarak gösteriyor ve diyor ki: «Bu adam belki ne istediğini bilmiyor, fakat neyi istemediğini biliyor. Kolhoz amelesi eski evinin üzerindeki süsleri koparıp atmış ve duvarlarını mermere benzer şekilde boyamak kararını vermiştir», Hmelnitski Rega'lı çiftlik amelesinin içinde yaşadığımız devrin münferit fakat tipik bir örneği olarak taşıdığı gayenin farkında değildir. Yazar bu olayı bir halk kütlesinin kültürünü hakir görmek için kullanıyor. Halbuki bu kolhoz amelesi sadece estetik duygudan mahrum, halk sanatından anlamayan ve hattâ başkalarının yüksek sanat kabiliyetlerine saygı göstermeği dahi bilmeyen bir biçaredir...

Bize düşen ödev, halk sanatının köklerini söküp atmak değil, fakat yaşayan ve ölü gelenekler arasındaki farkı tayin etmektir.»

Türkistanlı aydın bir hanımın bir Rus'a karşı yazdığı bu cevap vazısı Rusların Türkistan'da geleneksel ve millî tezyin sanatını öldürmek ve onun yerine Sovyet tarzı diye yeni kılık altında tamamiyle Rus olan bir stili yerleştirmek niyetinde olduklarını gösteriyor. Bayan Fahrettin'in bu yazısına sadece şahsi düşüncelerinin ifadesi gözü ile değil, aynı zamanda millî tezyin sanatlarını koruma gayretinde olan Türkistanlı uzmanların da feryadı nazarı ile bakılması gerektir.

SOVYETLERİN LİSAN VE EĞİTİM POLİTİKASI YOLU İLE MİLLİYETSİZLİK AŞILAMA ÇABALARI

Sovyet idaresi altında yaşadığı süre içinde Türkistan'-

da bir çok okul inşa edildiği bir gerçektir. Sovyetler, halkın eğitimi için bu okulların ne derece ônemli olduklarını daima tekrarlar. Fakat bu okullar Türkistan gençlerinin ecdatlarından miras kalan kültürel ve mânevi değerlerden mahrum edilmeleri ve aralarındaki bağların koparılması için kurulmuş müesseselerdir. Asıl maksat, onları Rus kültürünün kucağına atmak ve kendilerine dinsizlik gibi materyalist fikirleri aşılamaktır. Sovyetler'in arzusu Komünizmi ideal olarak kabul eden bir rejime sâdık, kendi ana dillerini konuşmağa devam etmekle beraber hiçbir zaman milliyetçi düşünceler taşımayan yeni bir halk tipi oluşturmaktır. Bu gayeyle Türkistan tarih ve kültürüne dair dersler okullardan kaldırılmış ve geçmişin edebî ve manevî varlığı tamamiyle yanlış bir açıdan; «ilmiyetinin partici olması» noktai nazarından tasvir edilmiştir.

Türkistan üniversite ve teknik kolejlerinde okuyan Türkistanlılar sayısının aynı okullarda bulunan Rus öğrencilerine kıyasla çok daha az olması da gösteriyor ki, Türkistanlılar, aksi iddialara rağmen Sovyetler Birliğinde ikinci derecedeki vatandaş muamelesi görmeğe devam ediyorlar.

1929 ile 1941 yılları arasında Özbekistan yüksek eğitim müesseselerinde bütün bilim kollarında 15.042 genç eğitim görmüştür. Bunlardan 1013'ü Özbek olmak üzere sadece 1770'i Türkistanlı olup, 13.272'si Rustur (Özbekistan'ın o zamanki 7 milyonluk nüfusundan 6 milyonu Özbek 1 milyonu da Rus idi). 1957/1958 okul yılında Türkmenistan Sovyet Cumhuriyetinde kayıt edilen öğrencilerden yalnız 4752'si Türkistanlı idi. O sıralarda Türkmenistan'da yaşayan Türkistanlılar'ın sayısı 1 milyonu aşıyordu; halbuki buna karşılık Ruslar'ın sayısı 250.000'den fazla değildi. On yıl içinde (1947 - 1957) Taşkent Üniversitesi'ni yalnız 10 Türkistanlı bitirmiştir. 1955/56 ders yılında Tacikistan'da oku-

yan 14.400 öğrenciden yalnız 6.400'ü Tacik idi (80). 1950 yılı sonunda Türkistan'da araştırma işlerinde çalışan 26.257 kişiden ancak 7.593'ü Türkistanlı idi. Yine aynı sıralarda Türkistan'da görevli 307.692 yüksek dereceli uzmandan 112.447'si Türkistanlı ve geri kalan 195.245'i ise Rus veya Türkistanlı olmayan insanlardan ibaret idi (81). Bugünkü durumun geçmiştekinden farkı yoktur.

Bu rakamlar Sovyet eğitim politikasının taşıdığı kötü niyetlerin delilini teşkil etmektedir. Aynı şey Sovyetlerin dil politikasında da görülmektedir. Buna ait rakamlar da Sovyet kültür politikasının sadece sömürgecilik politikasının bir vasıta olarak kullanıldığını ispatlamaktadır. Rusça'nın resmî dil olarak kabulü ve Rusça'da kullanılan «Kiril» harflerinin bütün okullarda mecburî olarak öğretilmesi sonucunda Özbekistan ve Kazakistan'daki 400.000 Türkistanlı çocuğun derslerini kendi anadilleri yerine Rus dilinde görmeleri mecburi kılınmıştır. 1956'dan beri Rusça, Türkistanlılar için ikinci anadili olarak resmen ilân edilmiştir. Bundan başka Türkçe kelimelerin yerine tedrici, fakat sistematik bir şekilde Rusçalarının kullanılması da gösteriyor ki, Rus-

---

(80) **«Öbşçestvennıe Nauki v Uzbekistane»**, Dergi, 1963, No 3, s. 31; B. Hayit, **Turkestan as an Example of Soviet Colonialism** (Sovyet sömürgecilik siyasetinin bir örneği olmak üzere Türkistan), **«Studies on the Soviet Union»**, Dergi, Münih 1961, cilt 1, No 2, s. 92-93. Bu makalenin Türkçesi: **«Dergi»**, Mynchen 1961, No 25, s. 32-45; Ayrıca risale olarak neşri. **«Komünist Kolonializmi Karşısında Türkistan»**, Toprak yayınları, İstanbul 1962, s. 36

(81) Ayrıca malûmat için bakınız: **«Central Asien Reviev»**, London 1962, No 3, s. 229-241. Böyle bir durum bugüne kadar değişmemiştir.

lar Türkistanlılar'ı, görülecek kadar yakın bir gelecekte, Ruslaştırmak kararındadırlar.

Sovyetlerin bu kararı 20 - 25 Kasım 1962'de Alma - Atada yapılan Sovyet dilcilik konferansında açıkça ifade edilmiştir. Sovyetler Birliği içinde Rus aslından olmayan halklar arasında iki dilin birlikte kullanılmasının şimdilik caiz görüldüğü bu konferansta belirtilmiştir. Bununla beraber «Sovyet halkının» yegâne dili olarak Rusça'nın yavaş yavaş yerleşeceği de bildirilmiştir (82).

Sovyetler, Sovyetler Birliği'nde yaşayıp da Rus aslından olmayan halklarının, ve bu arada Türkistanlıların, kendi istekleriyle Rusça öğrenmekte olduklarını bildiriyorlar. Türkistanlılardan pek çoğunun Rusça öğrenmeğe hiç de hevesli olmadıkları göz önünde tutulursa, bunun propagandadan başka bir şey olmadığı anlaşılır.

27 Mart 1961'de S.S.C.B. Liseler ve Orta Ticaret Okulları Bakanı aşağıdaki talimatı yayınlamıştır:

«Türkmenistan Bakanlar Şûrâsına bağlı Devlet Komitesi Orta ve Yüksek İhtisas Okullarının aşağıdaki talimata göre hareket etmesini emrediyorum:

Cumhuriyetin Yüksek Okullarında Rusça öğretimini kuvvetlendirmek için gerekli tedbirler alınmalıdır. Yeter derecede Rusça bilgisi olmayan 1. ve 2. sınıf öğrencilerine yabancı dil öğrenimi için ayrılan saatlerde Rusça öğretilmelidir. Millî okullarda Rusça öğretimi için pratik kurslar ve metodlar düzenlenmelidir» (83).

---

(82) **«Kazahstanskaya Prvada»**, 27.11.1962, s. 2; **«Partiynaya jizn Kazahstana»**, 1962, No 12, 43 - 47; **İzvestiya Akademii Nauk Turkmenskoy SSB, Seriya Obşçestvennıh Nauk**, 1963, No 1, s. 96-97

(83) **«Byulleten Ministerstvo Visşego i Srednogo Spetsillnogo Obrazovaniya SSSR)** (SSCB Yüksek ve Orta Meslekı Öğrenim Bakanlığı Bülteni), Dergi, Moskova 1961, No 5, s. 10.

Ayrıca Mart 1938'de Rusça öğrenimini mecburî kılan bir kanun da yayınlandı. Millî diller, Rusça kelimeler katmak suretiyle Rusça'ya yakınlaştırıldı. Türkistanlılar millî dilin safiyeti üzerinde kaygı duydukları zaman «Millî dillerin saf kalmalarını istemek için ortada bir sebep yoktur.» gibi sözlerle onların, bu endişeleri hiçe sayılmaktadır (84). Bundan başka Sovyetler Birliği halklarının milletlerarası eğitim için taşıdığı önemi bilerek veya bilmeyerek küçük görenlere veyahut Rus dilinin karşısına millî dilleri çıkarmağa çalışanlara karşı Sovyetler'in şiddetle mukabele edecekleri» ilân edilmiştir (85). Millî dili yabancılaştırma gayretlerinden başka millî âdetleri de yabancılaştırma hareketi sürüp gitmektedir. Buna örnek olarak Müslümanların şiddetle karşı koymalarına rağmen, domuz yetiştirilmesi, dinî ve millî günlerin kutlanması yerine 1 Ocak'ta çocuklar için çam ağacı ile yapılan törenler, millî kiyafetlerin değiştirilmesi, Rus âdetlerine göre düğünler ve ananevî, millî ruhdaki düğün, sünnet ve cenaze törenlerine karşı açılan kampanyalar gösterilebilir. Kültür politikası alanında alınan bütün tedbirler Türkistanlılar'ı kendi milliyetinden uzaklaştırarak onları Ruslaştırmak amacını taşımaktadır. Sovyet Komünist Partisinin Programı da, bir **«Sovyet milletinin»** kurulmasını hedef tuttuğundan, Türkistan için olduğu kadar Rus aslından olmayan bütün diğer Sovyetler Birliği halkları içinde varlıklarına yöneltilmiş bir tehlike teşkil etmektedir (86).

---

(84) **«Partiynaya jizn Kazahstana»**, 1959, No 9, s. 75-76

(85) **«Partiynaya jizn Kazahstana»**, 1959, No 11, s. 16

(86) Daha geniş bilgi için bakınız: Abdurrahman Avtarhanov, **Das Kommunistische Programm zur Entnationalisierung der Nationalitaten der UDSSR** (SSCB'deki milletleri milliyetsizleştirmeye matuf komünist programı), Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü, München 1964. Bu mufassal makale başka dergilerde de yayınlanmıştır.

III. TÜRKİSTAN'IN KONTROLU İŞİNDE SOVYET — RUS İKTİDARININ ROLÜ

KOMÜNİST PARTİSİ EN YÜKSEK KONTROL ORGANI

Bundan önce de bildirilmiş olduğumuz gibi, Türkistan Komünist Partisi Moskova tarafından kurulmuştur. Türkistan'da Komünist Partisi yetkisi ile hareket eden Ruslar, eski Sosyal Demokratlar ve Sosyal ihtilâlciler olmuştur. 1917 ve 1918 yılları içinde bunlar arasında en önemlileri Taşkent'te Tobolin, Şumilov ve Perşin, Khokand'da Babuşkin, Kağan'da Poltaratski, Aşkabad'da Djitnikov, Pispek'te İvanitzin, Semerkand'da Frolov ve Alma-Ata'da da Vinogradov'dur. Türkistan Komünist Partisi kurucuları arasında bir tek Türkistanlı yoktur.

Komünist hareketinin 1917 ile 1922 arasında merkezi Taşkent idi. Haziran 1918'de bu şehirde 261 Komünist vardı ve bunlardan 28'i, söylenildiğine göre, Türkistanlı idi (87) Bu 28 Türkistanlı (eğer rakam doğru ise) daha sonra Türkistan halkı arasında da bir Komünizm hareketinin mevcut bulunduğuna delil olarak gösterilmiştir. Gerçekte Komünist Partisi Türkistan halkından o kadar az destek görmüştür ki, 1927 yılına kadar olaylar üzerinde hiç bir kontrol kudreti gösterememiştir. Bu kontrol askerî teşkilât ve güvenlik organları tarafından yürütülmüştür.

1918 ile 1930 yılları arasında, yani Sovyet Ruslar'ın 10 yıllık fiilî idarelerinden sonra, Komünist Partisi Türkistan'da yeter sayıda üye toplayıp nüfuzunu kurarak iktidarını hissettirmeğe başlayabilmiştir. 1961'de Sovyet Komünist Partisi'nin Türkistan'daki 780.000 üye ve taraflarının yarı-

---

(87) Hamid İnayatov, Oktyabrskaya revolyutsiya v Uzbekistane (Özbekistan'da Ekim İhtilâli), Moskova 1958, s. 156

sından azı Türkistan'lı idi. Türkistanlı Komünist sayısının oran olarak düşük bulunması da her şeyden önce gösteriyor ki, Komünizm mekanizması üzerinde Türkistanlı Komünistlerin etkisi hemen hemen hiç denecek kadar azdır. Pek tabiî olarak Rus Komünistleri de iktidarın kendi ellerinden çıkmasını istemiyorlar. Türkistanlı Komünistler elbette ki, halkın nüfuz ve tesiri altında kalacaklardır. Halbuki Ruslar, sömürgecilik politikasını yürütmek işinde daha becerikli kimselerdir. Bunun içindir ki Türkistan'ın parti ve devlet mekanizması içinde Rus Komünistleri kilit mevkileri kendi ellerinde tutmaktadırlar.

1924'ten beri Türkistan Sovyet Cumhuriyetlerindeki Komünist Parti birinci sekreterleri genellikle yerli halk arasından seçilmiştir. Bunlar yine genellikle ikiden beş yıla kadar iş başında kalmışalrdır. Diğer taraftan ikinci sekreterlik görevi daima Rus Komünistlere verilmiştir (88). Bunlar iki üç kat daha uzun süre hizmet gördükten sonra Brejnev, Titov, Ponamarenko vs. gibi en yüksek mevkilere çıkarılmışlardır. İşlerin asıl kilit noktasında bulunan ikinci sekreterler bütün parti cihazını idare ederler ve parti kararlarını devlet organlarına tebliğ ederler. Birinci sekreterlerin görevi daha ziyade propaganda ve parti politikasını halka intikal ettirmektir. Aralık 1962'de Endüstri ve Tarımın kontrolü için yeni bürolar kurulması suretiyle Komünist Partisinin Rus ikinci sekreterleri bir kat daha takviye edilmiş oldu. Bu suretle Türkistan Komünist Partisi merkez komitesinin on bürosunda görevli olanlardan 41'i Rus ve ancak 28'i Türkistanlı Komünist olmuştur. Türkistan'da Komünist Partisinin 5 Endüstri ve 5 Tarım Büroları kurulmuş-

(88) Türkistan'da Komünist Partilerin Rus asıllı olan ikinci sekreterlerinin isimlerini burada zikretmeye lüzum görmüyoruz, çünkü bunlar ara sıra değiştirilmektedir.

tu. Bunlar, 1967'de oradan kaldırıldı. Türkistan'da Sovyet politikasını uygulama sorumluluğu ikinci sekreterin şahsında toplanmıştır.

Aralık 1962'de Sovyet Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin Orta Asya bürosunun kurulmasiyle Komünist Partisi adına yeni bir kontrol organı daha ortaya çıkmış oldu. Bu büro da Rus Komünistleri'nin idaresi altında iş görmekteydi. Başkanı Lomonosov ve asbaşkanları M. Veselov, Akulenzev ve V. N. Kulikov olan bu büro, üç Sovyet Cumhuriyeti (Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan) içinde işlerin koordinasyon ve kontrolünü sağlar, Türkistan Sovyet Cumhuriyetleri Merkez Komitelerine talimat verir ve bu gibi talimatların yerine getirilmesi işine nezaret ederdi. Sovyet Komünist Partisi Merkez Komitesi'ne bağlı Orta Asya bürosunu kurmak suretiyle Sovyet liderleri Türkistan Komünistlerine karşı güvensizliklerini yeniden ortaya koymuş oldular. Özbekistan Komünist Partisi Birinci Sekreteri Şeref Raşidov aynı zamanda Sovyet Komünist Partisi Merkez Komitesi Prezidyumuna aday ve nazarî olarak en yüksek derecede bir memur ise de Parti kademelerinde kendinden çok düşük derecede bulunan Lomonosov'dan talimat almaktaydı. K.P. Merkez Komitesinin Orta Asya Bürosu 1966'da kapatılmıştır.

Bugün Türkistan'da Komünist Partisi'nin kolları kadar kudretli sömürgecilik vasıtası yoktur. Sovyet liderleri bunlara Sovyet Cumhuriyetlerindeki Komünist Partileri adına emir veriyorlarsa da bunlar doğrudan doğruya Moskova'dan hiç bir suretle bağımsız harekette bulunamamaktadırlar. Bunlar Türkistan'da Sovyet sömürgecilik idaresinin birer âletidir ve sömürgecilik politikasının çıplaklığını ideoloji yolu ile örtmeğe memur edilmişlerdir.

DEVLET CİHAZININ HUSUSİYETLERİ

Devlet idare bürolarının merkezileştirilmesi, bunların Komünist Parti emrinde çalışmaları, önemli idarî mevkile-

rin Ruslar tarafından işgal edilmesi ve yanlış olarak Sovyetler Birliği diye tarif edilen devlet cihazının, mahallî hükümetin, yani Sovyet devletinin icra kuvveti olarak taşıdığı nitelik bir araya getirilirse, Türkistanlıların kendi yararlarına çalışmalarına imkân vermeyen sinsi bir idare sisteminin bu yurtta uygulanmakta olduğu görülür.

Gerçekten Türkistan'daki Sovyet Cumhuriyetlerinden her birinin kendi Anayasası vardır. Fakat bunlar bir self-determinasyonun ifadesi değil, sadece Moskova'nın egemenliğini istikrara kavuşturacak vasıtalardır. Meselâ, Özbekistan anayasasının 50'nci maddesine göre, İhtisas ve Yüksek Okullar Bakanlığı, Sağlık, Dışişleri, Kültür, Savunma, Posta - Telgraf, Tarım, Maliye, Yakıt ve Enerji Bakanlıkları Moskova'daki Sovyetler Birliğinin aynı isimleri taşıyan Bakanlıklarına bağlıdırlar. Aynı şey Sovyetler, Birliği'nin diğer Cumhuriyetlerinde de vakidir. Bundan da anlaşılıyor ki, Türkistan'daki Sovyet Cumhuriyetlerinde her iş Moskova'dan verilecek direktiflere göre yapılmak zorundadır. Sovyet idare cihazı içinde görev alan Türkistanlılar 1920 yıllarında Turan Rıskul tarafından «Polis kuvvetlerinin tercümanları» diye tasvir edilmiştir. Bu tâbir bugün de aynen kullanılabilir.

Devlet cihazında kadrolar Parti mekanizmasındakilere benzer şekilde yapılır. Bu suretle Türkistan'da her Sovyet Cumhuriyetinde yüksek Sovyet Heyetinin başkanı (o ki, Reisicumhur derecesindedir) bir Türkistanlıdır. Fakat onun üç, veya dört yardımcısı daima Rustur. Bakanlar Kurulu Başkanları da Türkistanlıdır, fakat onların yanında da iki, üç Rus yardımcısı bulunur. Aynı usûl bölgelerin idarî cihazında, şehirlerde ve hattâ küçük kazalarda da bile uygulanır.

Bundan başka Devlet ve Parti cihazları içinde görevle-

rin yüzde 75'i Ruslar tarafından, yüzde 15 kadarı Türkistanlı ve geri kalan yüzde 10'u da başka ırklara mensup kimseler tarafından işgal edilir. Nüfuzlu mevkilerde bulunan bazı Türkistanlılar Parti'nin, devlet idaresinin ve emniyet teşkilâtının daimî kontrolü altında tutulurlar ve kendi başlarına karar vermek yetkisine sahip değildirler. Bugün birçok bakanlık sandalyaları ile önemli mevkiler Ruslar'ın elindedir (89). Bu da gösteriyor ki kendi kaderini tâyin (self-determinasyon) işinde Türkistanlılar en küçük bir hakka dahi sahip değildirler. Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 1961 yılında yayınlanan yeni programı Türkistanlıların kendi kendilerini idare için 1928'den beri girişmiş oldukları çabalara son vermiştir, çünkü Sovyet Cumhuriyetlerinde çalışacak kadroların milliyetine dikkat edilmeyecektir.

EMNİYET TEŞKİLÂTI

Daha 1918'den itibaren Türkistan'daki Sovyet liderleri iktidarı ellerinde tutabilmek için düzenli bir emniyet servisi kurmuşlardır. Bu servis mensupları her yerde tercihlı muamele görür. Başlarında da Rus şefleri vardır. Sovyet emniyet servisi o günden bugüne kadar mahiyetini değiştirmemiştir.

Her ne kadar Sovyet liderleri Türkistan'da yeni bir tip Sovyet vatandaşı doğmuş olduğunu iddia ediyorlarsa da, bu Türkistanlı «Sovyet vatandaşları» na da hiçbir zaman güvenemiyorlar. Devlet emniyet - istıhbarat teşkilâtındaki önemli kadrolara yapılan tâyinler bunu açıkça göstermek-

---

(89) Devlet idarelerinde yüksek mevkilerde bulunan Ruslar pek çoktur. Bundan dolayı burada adlarını saymak imkânımız yoktur.

tedir. Emniyet teşkilâtında hiç bir zaman bir Rus Komünistinın yeri bir Türkistanlı'ya verilmemiştir.

Geçmişteki Emniyet Başkanları yerine yeni Rus Emniyet Başkanları tayin edilmiştir (90) Tabi'i, birisi gelir ve gider, lâkin bununla durum değişmez.

Eski Çeka (Çrezviçaynaya Komissiya = Fevkalade Komisyon) NKVD (Narodnıy Komissariat Vnutrennih Dela = İçişleri Halk Komiserliği) MVD (Minsterstvo Vnutrennih Dela = İçişleri Bakanlığı) KGB (Komitet Gasudarstvennova Becapastrnostey = Devlet Emniyet Komitesi) gibi tethiş cihazlarının yerine kanun himayesinin konmuş olduğu iddiası değildir. Devlet emniyet komitesi bugün de ayakta durmaktadır ve bu komite emniyet servisi memurlarının da itiraf ettikleri gibi, Parti'nin ve dolayısiyle iktidarın elinde tuttuğu bir silâhtır. Sovyet emniyet organlarının Türkistan'da bugün de şu görevleri vardır:

1. Genel olarak olayları, ve özel olarak da bazı kimselerin hareketlerini, yakından izlemek ve bunlar hakkında merkez bürolarına bilgi vermek.

2. Şahısların yaşayış tarzlarını ve rejime karşı davranışlarını takip etmek ve bunları zararsız hale getirmek.

3. Rusya ve Komünizm aleyhtarı elemanları veya rejime karşı olanları arayıp bulmak, sansür yolu ile, veya devlet servisi veya mahkemeler ile işbirliği kurmak suretiyle bunları tutuklamak veyahut sürgüne gönderilmelerini sağlamak.

---

(90) Türkistandaki «Devlet Güvenliği Komiteleri» dedikleri istihbarat Teşkilâtlarının başkan adlarını burada göstermeden vâz geçtik.

4. Aileler içinde, resmî çevrelerde, iş yerlerinde okullarda v.s. casus şebekeleri kurmak.

5. Yabancı casusluk faaliyetleri ile mücadele etmek ve dış memleketlerde (özellikle komşu memleketlerde) casusluk teşkilâtı kurmak.

6. Milliyetçilik aleyhine devamlı savaşmak.

Her ne kaadr Sovyet propagandası emniyet organlarını Stalin usullerinin terkinden sonra «Sosyalist kanunları» nın koruyucusu olarak göstermeğe çalışıyor, ve bu işde ae başarı sağlıyor ise de, halk arasında bir casus şebekesi kurmak şeklindeki çalışma tarzlarında görünür bir değişme olmamıştır. Sadece açık tethiş usülleri biraz daha gizli bir hâl almıştır. Siyasî muarızlar artık kurşuna dizilmiyor, dereceleri düşürülüyor; tecrit edilmiyor, sürülüyor veya kamplara gönderiliyor. Unutulmamalıdır ki, Türkistan'da halen 15'ten fazla temerküz kampı ve 80'den fazla ağır hizmet kampı vardır. Bunlar doğrudan doğruya Devlet Emniyet Komitesi emrindedir. Bir iktidar organı olarak iş gören bu Komite'nin, özel sınır muhafız, askerî kıtaları ve polis kuvveti vardır.

İŞGAL KUVVETİ HALİNDEKİ ASKERİ TEŞKİLÂT

1917 - 1919 yılları arasında Türkistan'daki Sovyet askerî kuvvetleri eski Çarlık kıtaları ile sömürgecilerden ibaretti. 1919 yılında Türkistan cephesinin kurulmasından sonra bu kuvvetler Rus birlikleri ile desteklendi. Ayrıca bazı Türkistanlılar da Kızıl Ordu içine alınmış ise de, bunların fiilî harp halinde hiç bir rolü olmamıştır. Sovyet Rus kuvvetlerinin ilk işi Türkistanlıların millî mukavemetini kırmak ve Rusya ile olan eski iktidar ilişkilerini yeniden kurmağa çalışmış olmaktı. Askerî kuvvetler 1923 - 1925 yıllarında bu

emellerine ulaşınca ondan sonraki görevleri Türkistan'da Sovyet - Rus iktidarını yaşatmak olmuştur.

1919'a kadar Sovyet - Rus askerî teşkilâtı tarafından Türkistan'da alınan askerî - siyasî tedbirlerin sorumluluğu Moskova'nın idaresi altında çalışan Taşkent Sovyet Hükümeti'nin Harp Komiserliği'ne aitti. 1919 - 1936 yıllarında bütün askerî iktidar Rus kumandanlarının idaresi altında bulunan Türkistan Cephesi İhtilâl ve Harp Şûrâsına devredilmiştir. Bu 1926'da ortadan kaldırılmıştır. Onun yerine Orta Asya Askerî Bölgesi kurulmuşdur. Bunun adı 1943'de **«Türkistan Askerî Bölgesi»** olarak değiştirilmiştir. Her ne kadar Moskova'daki Sovyet liderleri Türkistan'ı coğrafî ve idarî bakımdan Orta Asya ve Kazakistan olarak ikiye ayırmış iseler de, onu askerî bakımdan bir tek bölge saymışlar ve belki de Türkistan'daki Rus askerî «liderlerinin ısrarlı arzularına uyarak», «Türkistan» adını muhafaza etmişlerdir. Bugün bu askerî bölge Türkistan'daki beş Sovyet Cumhuriyeti içinde Sovyet Rusya'nın askerî politikasını yürütmeğe yetkili yegâne merkezî teşkilâttır. Askerî bölgenin kumandanı aynı zamanda Türkistan'da bulunan Sovyet askerî kuvvetlerinin de başkumandanıdır. Sovyetler Birliği ile Çinliler arasında hudut ihtilâfının ciddileşmesinden sonra 1970'den itibaren **«Türkistan Askerî Bölgesi»** iki kısma **(Türkistan ve Orta Asya)** adıyla ayrılmıştır.

Türkistan askerî bölgesinin eski siyasal idare şefi Maltsev'ın aşağıdaki ifadesinden de ,anlaşılacağı gibi, Türkistan'da askerî liderler ananevî işgal politikasını terketmek niyetinde değildirler:

«Türkistanlı askerler (burada kastedilen Türkistan askerî bölge kıtalarıdır - Müellif) burada kalacaklar ve askerî bölgenin parlak geleneklerini yaşatacak ve yükseltecek-lerdir.

Devletin yüksek menfaatlerini koruyan ordularımız vatanın emniyetini de muhafaza için hazırdır» (91).

Sovyetler'in bu düşünceleri dış politikada olduğu kadar iç politikada da uygulanabilecek nitelik taşımaktadır. Türkistan'daki Sovyet Cumhuriyetleri bağımsız devlet olmadıkları gibi kendi orduları da bulunmadığı ve Türkistan toprakları üzerindeki Sovyet Rus askerlerini oradan çıkarmak yetkisine sahip bulunmadıkları ve onlara emir verebilmek hukuku'na sahip olamadıkları için, Türkistan'daki Sovyet Rus askerî kıtalarına açıkça bir sömürge işgâl kuvveti gözü ile bakmak gerekmektedir. Sovyet Rus askerî kıtaları Türkistan'a «Rus proleterya diktatörlüğünün kudretini yaymak» bahanesiyle girmişler, fakat bugüne kadar bir türlü geri çekilmemişlerdir. Üstelik, sözde egemen Türkistan - Sovyet Cumhuriyetleri ile Sovyet Rusya arasında hiç bir askerî veya iki taraflı güvenlik anlaşması da yoktur. Türkistan'daki Sovyet Rus birlikleri esas itibariyle Ruslar'dan ve Türkistanlı olmayan kıtalardan teşkil edilmiştir. Sovyet ordusunda hizmete çağırılan Türkistanlılar Sovyet birlikleri ile beraber kendi ana vatanlarında hizmet ettirilmez, fakat Sovyetler Birliği'nin başka bögelerine gönderilerek Sovyet askerî mekanizması içine münferit halde serpiştirilirler.

Türkistan'daki askerî kumandanların hepsi Ruslardan ibaret olup, bunlar Sovyet Rusya'nın Türkistan'daki askerî politikası için sorumludur (92).

---

(91) **«Pravda Vostoka»**, 14.8.1959

(92) Sovyet Ordusunun Türkistan'daki sorumlu komutanları aşağıdakilerdir:

S.E. Belonojko, Türkistan Askeri Bölge Komutanı

Sömürgeleri olan memleketlerin buralarda asker bulundurmaları âdettir. Sömürgeler hürriyetlerine kavuşur kavuşmaz bu durum da değişir. Fakat, Sovyet Rusyanın askerî kuvvetleri Türkistan'a bir defa girdikten sonra orada yerleşip kalmışlar ve hattâ sayılarını da durmadan arttırmışlardır. Sovyet - Rus silâhlı kuvvetlerinin Türkistan'daki mevcudiyetlerini izah için denilebilir ki, bunlar Rus emperyalizminin ve sömürgeciliğin mahsulü değil, bugünkü Sovyetler Birliği'nin bir toprak bütünlüğü teşkil etmesinden ve Türkistan'ın da bunun bir parçası sayılmasından doğmaktadır. Eğer duruma Sovyetlerin bu gözüyle bakılacak olursa, bir devletin kendi toprakları üzerinde ihtiyaç gördüğü yerde askerî kuvvet bulundurması kadar tabiî bir şey olamaz. Bu gibi ifadeler sadece zihinleri şaşırtmaktan ileriye gidemez; çünkü:

1. Sovyetler Birliği'nin toprak bütünlüğü ve birlik halindeki devlet yapısı gayrı Rus halkların, ve bunlar arasında Türkistanlıların, içten gelen tabiî çalışmalarının bir sonucu olarak değil, Sovyet Rusya'nın emperyalist ilhak politikası sayesinde kurulmuştur.

2. Türkistan, Sovyetler Birliği'ne millî liderlerinin arzu

A.M. Zvartsov, adı geçen bölgenin Kurmay Başkanı
İ.M. Duduri, Askeri Bölge Komutan yardımcısı
N.G. Lyaşçenko, Orta Asya Askerî Bölgesinin Komutanı (bundan önce Türkistan Askerî Bölgesinin komutanı idi)
Karpov, Orta Asya Askerî Bölgesinin Kurmay Başkanı
K.A. Maksimov, adı geçen bölgenin Siyasî idare Başkanı (**«Kazahstanskaya Pravda»**, 30.1.1971, s. 3)
N.A. Kijentsev, Orta Asya Sınır Kuvvetleri Komutanı.
Bunlar da değişebilinecekler. Amâ, yererine başka bir Rus Komutanı gönderecekler.

ve muvafakatı ile değil, Rus Kızıl ordusunun zaferi sonucunda ilhak edilmiştir.

3. Özbekistan ve Türkmenistan Sovyet Cumhuriyetleri, SSCB ile bu Cumhuriyetler arasında 1924'de varılan resmî bir ittifak anlaşması neticesinde Tacikistan (1929), Kazakistan ve Kırgızistan (1936) Sovyetler Birliği ile, hiç olmazsa kağıt üstünde olursa da, herhangi bir anlaşmaya varmadan ilhak edilmişlerdir. Yukarıda adı geçen Özbekistan ve Türkmenistan ile Sovyetler Birliği arasındaki anlaşmada bu iki Sovyet Cumhuriyeti'nin idaresini Sovyetler Birliği Hükûmeti'ne devrettiklerine dair bir malûmat yoktur.

4. Sovyetler Birliği'nin Anayasası Türkistan içinde uygulanamaz, çünkü bu anayasa Türkistanlıların işbirliği olmadan ve onların arzuları hiç de hesaba katılmadan hazırlanmıştır. Bu sebeple Türkistanlılar aşağıdaki karşı teklifte bulunmuşlardır:

«Sovyet Cumhuriyetleri'nin SSCB içinde kalmak veya ondan ayrılmak hususunda karar vermek her bir Sovyet Cumhuriyetinin yüksek Sovyet Kurumu yetkisine bağlıdır. SSCB Yüksek Sovyet Kurulu bu karardan haberdar kılınacak ve ona göre hareket edilecektir.» (Bu teklif Moskova'da kesinlikle reddedilmiştir. Hatta bu teşebbüs 1937 ve 1938 yılları içinde binlerce insanın hayatına da mâlolmuştur).

Sovyetler Birliği Anayasasında Birliğe bağlı Cumhuriyetlere Birlik'ten ayrılma hakkı tanınmıştır. Ama, Sovyetler bu konuda şu görüşü ileri sürüyorlar: «Özbekistan da dahil olmak üzere, Sovyetler Birliği'ne bağlı bütün Cumhuriyetler Birlikten ayrılma hakkına sahiptirler, fakat bunlardan hiç biri bu hakkını kullanmayacaktır, çünkü Sovyet Cumhuriyetleri'nin hepsi Komünizmi kurup yaşatmayı kendilerine

amaç bilmişlerdir.» (93). Sovyet Hükümeti, Birlik'e dahil Cumhuriyetlerde millî ve askerî teşekküller kurulmasına dair 1944 yılında çıkarılan kanunu uygulamaya lüzum dahi görmemektedir. Aslen Türkistanlı olan bazı Sovyet yazarları (Meselâ, İnayatov, Fayziyev ve Ahuncanov, **«Kızıl Özbekistan»** Gazetesi, 21.8.1963, s. 4'de) polemik yazılarında bu konuya dokunmuşlarsa da bu kanunun neden çıkarılıp da uygulanmadığı meselesi üzerinde durmamışlardır Bu kanunun uygulanmaması, üstelik, gösteriyor ki Sovyet Rusya Türkistan'a askerî - siyasî hak tanımayı aklından bile geçirmemiştir. Bundan da anlaşılıyor ki, Sovyet liderlerine göre Türkistan'daki Sovyet Cumhuryietleri'nin egemenlik hakları sadece resmî bir nitelik halinde mevcuttur. Şurada işaret edilmesi gerekir ki, **dünyada mevcut emperyalizm idarelerinden hiç biri kendini emperyalist olarak ilân etmemiştir.** Sömürgecilik devrinde cereyan eden olaylardan da anlaşılıyor ki, başkalarını boyunduruk altına alan her devlet, bu halk üzerinde kendi yararları için hüküm sürmüş ve hattâ bu sömürge idaresini gerektiren çeşitli sebepler dahi bulmuştur. Sömürgelerde hükümlerini yürüten devletler eski sömürge halkının sömürgeci devletin bir parçasını teşkil ettiği görüşünü ileri sürmemişler midir? Meselâ, bundan bir kaç yıl önce Cezayir'in kurtuluş savaşı sırasında Cezayir'deki Fransız kuvvetleri Fransız menfaatlerini korumamışlar mıdır? Evet, Fransız idaresini korumak için her şey yapılmıştır. Fakat, sömürge halkının millî kurtuluş hareketleri şimdiye kadar o diyarlarda hükümlerini yürüten devlet-

---

(93) **«Kızıl Özbekistan»**, 21.8.1963, s. 4. İlân edilen SSCB'nin yeni Anayasa layihesinde (madde 71) de Sovyet Cumhuriyetlerinin SSCB'de ayrılma hakkı kayıt edilmiştir. **«Sovyet Özbekistanı»** 4.6.1977 s. 2. Ama bunun tatbiki ne usulde olacaktır, bunun hakkında birşey yok.

lerin eski hukuk analyışlarını bir daha geri gelmemek şartiyle ortadan kaldırıp atmıştır. Bu arada meydana çıkan bir gerçek varsa, o da bir devletin başka bir halk kitlesi üzerinde hüküm ve idare hakkının hiç bir vakit tabiata uygun bir kanun sayılamayacağıdır. Bu bakımdan Sovyet Rus askerî birliklerinin Türkistan'daki mevcudiyetlerine başka bir ölçü uygulamak mânasız bir hareket olur. Özellikle Türkistan'daki Sovyet - Rus askerî birlikleri içinde önemli bir askerî mevki işgal eden bir tek Türkistanlı bulunmadığı göz önünde tutulursa, bu gerçek daha kolay anlaşılır.

Bundan başka kayda değer bir husus da Türkistan'da Rus askerî kuvvetlerin desteği olmaksızın, ne Komünist Partisi'nin ne sivil devlet idaresinin, ve ne de devlet emniyet teşkilâtının Sovyet - Rus idaresini yürütebilecek durumda olmadığıdır. Bu sebeple Sovyet liderleri Türkistan'da esaslı bir askerî **kuvvet bulundurmağa bu derece önem** vermektedirler.

Batılı uzmanların tahminlerine göre Sovyet Hava Kuvvetlerinin yüzde 60'ı ve Sovyet Kara Kuvvetlerinin yüzde 75 kadarı Türkistan topraklarına yerleştirilmiştir. Türkistan halkı bu silâhlı kuvvetlerin yiyeceklerini, giyeceklerini, meskenlerini ve diğer çeşitli ihtiyaçlarını karşılamakla mükelleftir. Türkistan'daki Sovyet-Rus kuvvetleri aynı zamanda Yakın ve Orta Doğu'da Sovyetler Birliği'nin askerî gücünü göstermek işiyle görevlidir. Türkistan'daki Sovyet askerî şeflerinin yaptıkları beyanattan da anlaşılıyor ki, son sistem silâhlarla donatılmış modern bir savaş kuvveti Türkistan sınırlarına (Moğolistan, Doğu Türkistan, Çin, Hindistan, Pakistan, Afganistan ve İran) yerleştirilmiştir. Bundan başka Türkistan, Sovyet Rusya'nın Asya'daki önemli bir stratejik üssü haline sokulmuştur. Milletlerarası alanda da çoktan beri bilinen bir gerçek vardır ki, o da Sovyet Ruslar'ın Türkistan'ın özellikle kuzey kısımlarını (Hazer Denizi ile

Ural ve Balkaş gölleri arasındaki bölge) roket ve nükleer silâhlar merkezi haline sokmuş olduklarıdır.

IV. TÜRKİSTAN'DA SOVYET KÜLTÜR İHTİLÂLİ*

Sovyetlerin Türkistan'da Medenî inkilap «(= kültür ihtilâl» dedikleri bir siyaset, yıllardan beri Türkistan'da ve dış memleketlerde Sovyet propagandasının esaslarını teşkil etmektedir. Sovyetler kendilerinin Türkistan'da 1930' dan beri devam ettirmekte oldukları medeniyet — kültür siyasetini «Medenî İnkilâp» olarak göstermektedirler. Sovyet propagandacılarına göre, «aç halkı doyurulmuş; halka medeniyet verilmiş; millî aydınlar yetiştirilmiş; her türlü mektepler açılmış; sinemalar, tiyatrolar, kulüpler kurulmuş; insanlar fikrine komünizm gâyesi işlenmiş, Sovyet sosyalist realist edebiyatı meydana getirilmiş; şeklen millî, muhtevaca sosyalist bir kültür yaratılmış». Bunların tümü Türkistan hâkimlerinin iddialarına göre «Medenî İnkilâp» ve «Medenî İnkilâbın» zaferidir. Böyle «Medenî İnkilâb'a» bakınız!

Bu «Medenî İnkilap» kimler tarafından ne için ve kimler için yapıldı? Sovyet rejimi bu rejime bağlı olanları terbiye etmek zorunda idi. Bu «Medenî İnkilâp» Sovyet - Rusya hâkimleri tarafından yaptırıldı. Sovyetlerin Türkistan'daki «Medeni İnkilâp» hareketi halkın milli medeniyet temellerinden koparılması ve onun millî tekâmülüne engel olunması gayesini taşıyordu. Sovyetlerin «Medenî İnkilâbı» Türkistan millî medeniyet esaslarına karşı, büyük millî, tarihî, medeniyet mirasını parçalamak ve rejime sadık insan-

---

(*) İşbu konu önce «Devlet gazetesi» nin 2.8.1971 No 122 sayısında yayınlanmıştı.

lar hazırlamak için Moskova hâkimiyetinin takip ettiği baskı politikasının bir parçası olarak kabul edilmek zorundadır. Bu siyaset, Türkistan halkının millî, gelişmesine terör metodlarıyla engel olmak anlamını taşır.

Türkistan'daki «Medenî İnkilâp» hakkında fikir beyan etmek isteyen bir kimse, bu meselenin geçmişteki durumuna da göz atmak zorundadır. Türkistan ceditlerinin 19. asırdan bu yana Türkistan'da medenî gelişme için mücadele ettikleri bilinen bir gerçektir. Onlar medenî gelişmeden halkı eski hayat mirasından ayırmayı değil, belki zamanın şartlarına göre medenî hayatta reformlar yapmak düşüncesinde idiler.

Onlar gayelerine ulaşamadılar. Sovyetler, Ceditçiliğin millî prensipler istikametinde devam ettirmekte oldukları faaliyetlerinden ve onların halk arasında nüfuzlarından korkmakta idiler. Ceditcilik, Türkistan'da millî ruhdaki «Medenî İnkilâbın» başlangıcı idi. Ceditcilerin «Medenî İnkilâp» anlayışı ile, bolşeviklerin Medenî Inkilâp düşünceleri arasında büyük fark var idi. Ceditcilere göre, medeniyet milletin hizmetinde olmalı idi, bolşeviklere göre ise medeniyet Rus milletinin ve Komünizmin hizmetinde olmalı idi. Millî aydınların düşüncelerine göre, millî medeniyet millî hayat ile yükseltilmeliydi. Bolşevikler bu fikirde değildiler. Bu iki akımın birbirlerine gece ve gündüz gibi aykırı olan fikir kavgası, 1929 - 1930'da başladı. Sovyetlerin bütün hücumlarına rağmen millî düşünürler dâvalarından vazgeçmediler. Bolşevikler «mefkûre meydanında mücadele» şiarını ortaya çıkararak milliyetsiz medeniyet prensibini kuvvetlendirmek gayesini güttüler. Mücadele başlar başlamaz, kalplerinde iman ve millî irade sahibi olanlarla, ellerinde tabancaları olan hâkimler arasındaki büyük fark kendini gösterdi ve milliyetçi medeniyet taraftarları mağlûb oldu-

lar. Bundan sonra meydanı boş bulan Ruslar «Medenî İnkilâp» siyasetini rahatça, devam ettirdiler.

Komünist Rusya Türkistan'a Medeniyet Getirmemiştir

Sovyetlerin Türkistan'da devam ettirmekte oldukları propagandanın mânâsı yalnız «Türkistan'a medeniyet getirdiklerini» bütün dünyaya ispat etmekden ibarettir. Bu zavallı halk arasına Çarlık Rusya'sı medeniyet getirmedi, bunların arasına medeniyet getiren Sovyet Ruslardır, dendi. Ne olursa olsun, bu ezilen halk, Rusların «medeniyet getirdiği halk» tâbirinden kendini kurtaramadı. Sovyetler devrinde, Türkistan'da kurulan üniversiteleri, mektepleri, tiyatroları, matbuat ve bunun gibi kültür ocaklarının kurulduğunu kimse inkâr edemez. Birçok Türkistan aydınları «Biz bütün bunları kendi emeklerimizle meydana getirdik her taşta, her tuğlada bizim alın terimiz vardır» diyebilirler ki, bu da doğrudur. Fakat, aydınların bu çalışmaları ve medeniyet sahasındaki hizmetleri, alın terleri kendi milletleri için mi yoksa Sovyet Rusların medeniyetine bir katkı mı olduğu münazara konusudur. Millî aydınlarımız medeniyet suyunu getirdiler, bolşevikler ise bunu gösterip kendi havuzlarına dökerek, aziz göründüler. Biz eskiden cahil adamlar olmadığımız gibi bugün de böyle değiliz. Bu sebeple, Rusya'nın «Medenî İnkilâp» politikasını anlamıyor değiliz. Fakat, buna rağmen, aramızdan vatanî hislerden yoksun olan ve kendini «büyük kardeşleri (!)» safında görmek ve göstermek isteyenler çıkmıştır. (Raşıdov, Kunayev, Cabbarov ve Usubaliyev gibi). Ama, bunlara nisbeten Sovyet medeniyet siyasetinin gizli emellerini ve gelecekdeki kendi akibetlerini gören ve anlayan fakat çaresizlikler içerisinde çabalayan münevverlerimizi unutmamak gerekir.

Sovyetlerin «Medenî İnkilâp» ının esasını maarif meselesi teşkil etmektedir. Rusların maarif meselesindeki mak-

satlarını anlamak için onların programlarından birisine göz atmak gereklidir. Rus Komünist Partisi 1919'daki programında mektepler meselesi için aşağıdaki hususları yazıyordu:

«Komünizmin ilk kuruluş devrinde okullar yalnız komünizmi yaymak için çalışan müesseseler halinde kalmıyacak, aynı zamanda talebeleri yarın **komünizm propagandası** yapabilecek kabiliyetde yetiştirecektir».

Bu programda, mektepler için aynı zamanda «Komünizm propagandasını yürütmek için devlet idaresinden ve bunun vasıtalarından faydalanması» gözetilmişti, Sovyetler Birliği K.P.'sinin yeni programında mektepler en mühim propaganda silâhı idiler, Madem ki, komünistler bu bölgelerde hakâmiyete sahib idiler, o zaman mekteplerin vazife ve maksatlarının yukarıdaki şekilde olduğuna şüphe yoktur. Ne sebeble Türkistan'da Yüksek Okulların açıldığını komünist partisi programından tam olarak öğrenmek kolaydır. Bunu da belirtmek gerek ki, bugünkü Türkistan'da Yüksek Okul talebelerinin çoğunluğunu Rus talebeleri teşkil etmektedir. Bu Sovyet «Medenî İnkilâp» ının bir meyvasıdır. Bugün gençlerimiz tahsil yapmaktadırlar. Fakat, bunlara komünizm öğretilmektedir. Bütün ilimler komünizm tesiri altındadır, çünkü mekteplerin esas gayesi komünizme ve Rusya'ya sadık insanlar yetiştirmektir.

Sovyet «Medenî İnkilâp» ının sonuçlarından birisi olarak Türkistan'da millî dilde matbuat terakkiyetinden her yerde bahsedilmektedir. Sovyet hâkimiyetini çok alakalandıran meselelerden birisi basındır. Bolşevikler basının partiye bağlı olduğunu hiç bir şekilde inkâr etmediler. Onlar için basın çok tesirli bir propaganda vasıtasıdır. Lenin'e göre «gazete yanlız kollektif propagandacı ve kollektif aji-

tatör değil, aynı zamanda kollektif teşkilâtcıdır. (Sovyet Özbekistan'ı 5.5.1970). Bu sebebden Ruslar matbuat meselesine çok itibar vermektedirler. Meselâ, bugünkü Özbekistan Sovyet Cumhuriyetinde 157 gazete ve 58 mecmua neşredilmektedir. Gazetelerin günlük tirajları 11 milyondan fazladır. Bin kişiden 949'u gazete okumaktadır. Bunlardan bir çoğu parti tarafından gazeteye zorla abone kaydedilmişlerdir. Bütün Türkistan'da bu gün 639 gazete ve 122 mecmua neşredilmektedir. Gazete ve mecmuaların bütün hükûmetin propaganda organıdır. Bunların karşısında millî anlamda bir gazete yoktur ve neşri imkânsızdır. Halk hâkim'lerin istediklerini okumak zorundadır. Bu hususda ellerinde tercih hakkı yoktur.

ELÂLEM ALIŞ VERİŞTE GÖRSÜN

Halkın kendi fikirlerini hür bir şekilde beyan edemediği bir devirde Türkistan'daki basın gelişmesini «Millî medeniyet gelişmesinin bir parçası» şeklinde göstermek göz boyamaktan başka bir şey değildir. Sovşyetler Türkistan'da «Medenî İnkilâb» ının «zaferinden» birisi olarak ilmin geliştirildiğini propaganda aracı olarak kullanmaktadır. Tabiîdir ki, bugünkü Türkistan'da ilmî sahada gelişmeler vardır. Dünya yerinde saymıyor ki bizim halk da bu gelişmelerden uzak kalsın. İlmin partisel olduğunu söylemekte idiler. Demek ki, ilim yanlız komünizmi tatbik ve tasdik etmek zorunda idi. Türkistanlılardan millî ilmî kadrolar yetiştirildiğini söylemekteler. Hakikaten özü Türk ve lisanı Türk bilginler gurubu vardır. Fakat, bunların bütün çalışmaları Moskova istikametinde idi. Millî kadroların hazırlanışı hakkında ne kadar söz söylenirse söylensin, bazı hakikatların örtülmesi imkânsızdır.

Misâl olarak Kırgızistan Sovyet Cumhuriyetindeki «millî ilmî kadrolar» a göz atalım. Sovyetlerin verdikleri

malûmatlara göre (Bakınız: SSCB ve ittifakatçı Cumhuriyetler, Rusca, Moskova, 1968, s. 232) bu Cumhuriyette 1967 yılında ilmî müesseselerde 4500 kişi çalışmakta idi. Bunlardan 95'i doktor 1033'ü asistan idi. «Sovyetskaya Kırgızya» gazetesi (13.10.1970 tarihli nüshasında), bu Sovyet Cumhuriyeti içerisinde 1970 yılında 1411 ilmî personel arasında 23'ü doktor, 482'si asistanların Kırgız Türkleri olduğunu bildirdi. (Leninist millî siyasetinin şaşaasına bakınız!). 4500 ilim adamından sadece 1411'i Kırgız Türklerinden! Bu sayılardan görülür ki, millî ilmî kadrolar yetiştirmek hiköyesi «elâlem alış verişde görsün» meselesinden başka bir şey değildir.

HÂKİMLERİN ZORU İLE SUSTURULAN EDİPLER

Sovyetlerin «Medenî İnkilâp» politikası edebiyat problemini de sınırları içine almaktadır. Sovyetler millî edebiyatın yüksekliğinden ve kıymetinden bahsetmelerine rağmen, öz türkçe yazan şair ve edipleri «Medeni İnkilâp» ın meyvaları olarak kabul etmemekte idiler. Tarih bilir ki, Türkistan her zaman şair ve yazarlar bakımından zengin bir ülkedir. Abdül Rauf Fitrat'ın fikrine göre «şark edebiyatı dünya edebiyatının bağı ise, Türkistan bu bağın bahçıvanıdır». Türkistan'da eskiden beri devam etmekde olan büyük bir edebî hayat vardır. Sovyetler devrinde de Şairler yetiştiler! Bu hal bizim için gayet tabiî bir olaydır. Türkistan'da bugün de bir çok edebî eserler verilmektedir. Uzun zamandan beri Ruslar Türkistan yazarlarından «sosyalist realizmi» anlayışında yazılar istemektedirler. Fakat «sosyalist realist edebiyatı» ne demektir? Bu **Sovyet saray edebiyatından** başka bir şey değildir. Bu saray edebiyatının vazifesi, devrin hâkimleri'nin hoşuna giden kahramanları anlatmak olup, edebiyatçılar bu hâkimlerin güzel sözlü tercümanları derecesine indirilmişlerdir. Bir Kafes içerisinde dönen bu ediblerin durumunu görmek ve göstermek

şarttır. Eğer, Türkistan şairleri ve yazarları özgür olsalar idi, bugün Türkistan edebiyatının dünya edebiyatı içerisinde yerini almasına hiç bir şey mâni olamazdı. Türkistan halkı hassas şairler yetiştirmişdir. Fakat hâkimlerin zoru ile susturulmuş olan bu ediblerin serbest söyliyebilecekleri ve yazabilecekleri hiç bir şey yoktur. Şâirlerin hür seslerini halka duyurabilecekleri hiç bir vasıtaları kalmamıştır. Gerçi mecmuaları var, fakat bu mecmualarda çıkacak olan yazılar Sovyetlerin sansüründen geçmek zorundadır. Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 14.8.1946'daki kararında aşağıdaki fikir bildirilmişti.

«Bizim mecmualarımız, Sovyet kişilerini ve gençlerini terbiye etmek için Sovyet devletinin kullandığı vasıtalardan birisidir. Sovyet düzeni, gençlerin Sovyet politikasına aykırı bir şekilde yetiştirilişine izin vermiyor.» **«Azad İcat»** hakkında söz söyliyenlerin öğrenecekleri misâllerden birinin görünüşü budur.

«Medenî İnkilâp» hareketinin bir yönü de tiyatroyu kapsamına alıyordu. Sovyetler, tiyatro meselesine çok önem vererek, Türkistan'da yüzlerce tiyatro kurdular ve bu tiyatroları rejimi halka sevdirtmek için bir vasıta olarak kullandılar. Tiyatrolar bir sanat hareketinin sonucu olmayıp, sadece rejime hizmet etmek gayesi ile çalışmaktadırlar. Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkezi Komitesi 26.8.1946'da tiyatrolar meselesinde aşağıdaki talimatı veriyordu;

«Sovyetler Birliği KP Merkezi Komitesi tiyatroları komünist propagandasındaki önemini göz önüne alarak sanat işleri komitesi ve Sovyet yazarlar derneğinin hazırladığı Sovyet sahne eserlerine çok dikkat etmelerini ve bunlar üzerinde yapacakları çalışmalarda propaganda kavramına dikkat etmeleri mecburiyetini yüklüyor».

Demek ki, daha önce belirttiğimiz gibi, tiyatrolar «halkı komünistlerce terbiye etme» politikasının oyunculuğundan başka bir şey değildir. Eğer bir yazar propagandanın gösterdiği yoldan en ufak bir sapma yapsa, bu eserin yasaklanması ile son buluyordu. Meselâ Abdullah Kahhar gibi onun **«Tabuttan çıkan ses»** adlı sahne eserinde Sovyetlerin emellerinin tabuttan gelen bir ses gibi göstermesi eserin yasaklanmasına yol açmıştı. Tabii ki, Türkistan sahne eserleri içerisinde geçmişten alınmış konular da var. Bunlar geçmişten nefret etmek ve Rusları övmek için oynatılmaktadır. Sahnelerde millî dil ve kıyafetler görünür. Lâkin bülbül gibi ses veren sanatkâr kızlarımızın şarkıları, müzikçilerimizin yürekleri titreten türküleri, sanatçılarımızın harikulâde oyunları komünizm teşvik arabasının çıngırakları derecesine indirilmiştir.

Sovyet «Medenî İnkilâb» ının bir başka çalışma sahası da sinemacılık, kütüphanecilik, maarif'dir. Bunlar hakkında başka söz söylemesek de olur, çünkü bunların da maksadı aynıdır; komünizmin propagandasını yürütmekdir.

İNSAN RUHU VE MAHİYETİNİ DEĞİŞTİRMEK

Sovyet «Medenî İnkilâb» ının temelinde, kişilerin yeniden komünizm anlayışında yetiştirilmesi şiarı yatıyordu. Bunun vasıtası ile Ruslar insan ruhu ve mahiyetini değiştirmek ve bu arada onlar da «Komünizm hususiyetini» vücuda getirmek arzusunda idiler ve bu hususta çalışmalara da devam etmektedirler. Bu iş için de, ilk önce İslâm'a karşı mücadele etmelerinin şart olduğunu lüzumlu görerek, bu dini yer yüzünden silmeyi bir amaç olarak kabul ettiler ve İslâm'a karşı sıkı tedbirler alarak dine baskı yaptılar. Fakat bu baskılar ideolojik bakımından değil, müslüman liderlere cismanî (hapis, sürgün, vsr.) cezalar vermek yolu ile devam ettirildi. Dinî örf ve âdetlerin tecellisine mâni ol-

mak, namaz için yer vermemek, dini kitapların baskısını yasaklamak alınan tedbirlerden bazıları idi.

Sovyetler «insanlık ruhuyetini yeniden kuruş» meselesinde büyük muvaffakiyete erişemediler. Tabiî, onlar bu dünya hayatının «komünizm ile daha güzel» olduğunu söyleyen ve buna inanan gençleri topladılar. Fakat, bunlar azınlıkta idiler. Bugün gençlerimize «Eğer mecbur kalırsanız Rusya komünizminden mi yoksa vatanınızdan mı vazgeçersiniz?» sorulur ise, «Vatanımdan vaz geçemem» cevabını herkesten alabileceğinize inanınız.

Sovyetlerin «Medenî İnkilâp» politikası Türkistan Türklerini millî ruhdan vaz geçirmek onları Rusya ve komünizm ruhuna yaklaştırmak, hâkimler için «şakşakçılar» yetiştirmek, rejim için sadakatlı kimseler hazırlamak ve insanları öz milletinden uzaklaştırıp «Sovyet kişileri» ve «sovyet milleti» yetiştirmek için kullanılan ve kullanılmakta olan siyasî tedbirlerden ibarettir. Türkistan'daki «Medenî İnkilâp» budur. Fakat buna karşı millî kültür cereyanı da devam etmektedir ve halkın Ruslaştırılmasına mâni olmak hareketlerinin Türkistanlılar arasında ciddiyetle mevcut olduğunu da unutmamalıyız.

V. EKONOMİK SÖMÜRGE POLİTIKASI

TÜRKİSTAN'IN TABİİ KAYNAKLARI

3.973.800 kilometrekarelik bir alanı sınırları içine alan Batı Türkistan, coğrafya ve ekonomi bakımından Hindistan, Pakistan, Afganistan, İran, Kafkasya memleketleri, Volga (Volga'nın Türkçe adı **İdil**'dir) Ural (asıl adı Yayık) bölgesi, Sibirya, Moğalistan, Çin ve Doğu Türkistan gibi Asya ve Doğu Avrupa memleketlerine yakından bağlıdır. 20'nci yüzyıl başlarında 4.8 milyon hektarlık tarıma elverişli

arazi sun'î sulama yolu ile işleniyordu (bu miktar arazi, o zamanlar A.B.D.'nde işlenen toprakların tümüne eşittir). Bu suretle Türkistan esas itibariyle bir tarım memleketi idi. İklim şartları ve toprağın vasfı ipek böceği yetiştirilmesine olduğu gibi, pamuk, pirinç, alfalfa, mısır, tütün, pancar, meyve, sakız, jüt v.s. üretimine de imkân vermektedir. Bunlar Türkistan'ın ananevî tarım ürünleri arasındadır. Türkistan Sovyetler Birliği'nin sadece tarım hazinesi değil, aynı zamanda endüstri için hâmmadde deposudur. Sovyetlerin açıkladığı istatistiklere göre, Sovyetler Birliği içinde Türkistan'ın kömür rezervlerindeki durumu (Ocak 1945'te) yüzde 26,7, petrol rezervlerinde (1960'ta) yüzde 32, bakırda yüzde 76, civada hemen hemen yüzde yüz, çinko ve kurşunda yüzde 86, bizmutta yüzde yüz, kromda yüzde 90, uranyum'da (1956'da) yüzde 90, kükürtte yüzde 90, vs. idi. Türkistan, içinde yaşadığımız devir ve günler için hesapsız değer taşıyan demir, manganez ve kıymetli maden cevherlerine sahiptir. Sovyetler Birliği'nin bütün demir ve manganez istihsalinin yüzde 18,6'sı yalnız Turgay vilâyetinden temin edilmektedir. 1956 yılına kadar keşfedilen zengin maden ocaklarının sayısı 13.000'i bulmuştur. Bunlardan 4500 kadarı Kırgızistan, Tacikistan, Kuzey Doğu Türkmenistan ve Güney Özbekistan topraklarındadır. Geri kalanları da Türkistan'ın başka taraflarında meydana çıkarılmıştır. Bu sebeple Sovyet Rusya'nın, bu çok zengin toprakları sömürmek ve onun taşıdığı hazinelerden kendi hesabına yararlanmak istemesine şaşmamak gerekmektedir. Bu bölgede sömürgecilik politikası uygulamasının çok ve hattâ en büyük sebebi budur.

EKONOMİK SÖMÜRGE POLİTİKASINDA TUTULAN YOLLAR

Sovyetler Birliği Hükümeti Türkistan'da aldığı ekonomik - politik tedbirleri «tarım ve endüstriyi geliştirme» şek-

linde göstermeğe ne kadar çalışırsa çalışsın, bu propaganda tezinin gerçek eğilimleri perdelemek için kullanıldığı kolayca anlaşılmaktadır; çünkü bunlar klâsik sömürgecilik politikasının tipik örneklerinden başka şeyler değildir. Bunları aşağıdaki şekilde niteliyebiliriz:

1. Türkistan'ın ekonomik hayatı Moskova'daki Sovyet liderlerinin sıkı kontrolü altındadır.

2. Ekonomi plânlarında tesbit edilen hedefler her yıl daha yüksek tutulmaktadır. Bu suretle Türkistan'ın tamamen sömürülmesi amacı taşınmaktadır.

3. Türkistan kendi ekonomik hayatını kendi bildiği şekilde düzenleme yetkisine sahip değildir. Türkistan'ın zenginlikleri üzerinde Türkistanlılar hemen hemen hiçbir yetkiye sahip olmamıştır. Bunlar Sovyetler Birliği'nin siyasî yararlarına hizmet etmektedir.

4. Hammaddelerin geliştirilmesi, toprak ıslahı ve endüstrileştirme gibi hareketlerin hepsi bir sürü Rus sömürgecisinin buralara sokulması için bahane olarak kullanılmıştır.

5. Sovyet Devlet Kapitalizmi çerçevesi içinde Türkistanlıların pek büyük çoğunluğu ücretli işçi haline getirilmiştir.

6. Türkistan'ın millî ihtiyaçlarını hesaba katan bir ekonomi diye bir şey yoktur. Çünkü Sovyet liderleri Türkistan ekonomisine Sovyet Rusya ekonomisinin bir parçası nazarı ile bakmaktadır.

Sömürgecilik ekonomi politikasının başlıca eğilimleri tâ başlangıçtan beri Türkistan'daki Sovyet politikasının temel eğilimlerini teşkil etmiştir. Daha 1919 yılında Türkistan cephesi başkomutanı Frunze, Kızıl Ordu'nun Rusya'ya Türkistan'ın pamuk ve petrol yollarını açmış olduğuna değin-

miştir. Lenin de Türkistan'a sömürülecek bir yer gözü ile bakmakta idi. Bu sebeple 24 Şubat 1920'de Frunze'ye verdiği talimatta derhal Moskova'ya iki katar dolusu hampetrol göndermesini bildirmişti. 21 Temmuz 1920'de Taşkent' teki Sovyet memurlarına verdiği bir emirle iki yüz elli bin put (bir put 16,8 kilogram) buğday göndermelerini söylemişti. O, 7 Ağustos 1921'de Rusya Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin Türkistan Bürosu'na verdiği bir emirle Moskova'ya, başta ekmek ve et olmak üzere, yiyecek maddeleri yetiştirmelerini istemişti. Hem bu öyle bir zamanda oluyordu ki, o sıralarda Türkistan'da yeter miktarda yiyecek maddesi yetiştirilemiyordu.

Görülüyor ki, Türkistan her zaman için bir Hâmmadde kaynağı olarak hizmet görecek ve herşeyden önce Rusya·nın ihtiyaçlarını karşılayacaktır. Bu sebeple Sovyet liderleri dikkatlerini Sovyet sömürgecilik politikasının ekonomik cephesi hâlini alan pamuk üretimi, toprak geliştirmesi ve sanayileşme işleri üzerinde toplamışlardır.

SOVYET LİDERLERİNİN TÜRKİSTAN'DA PAMUK POLİTİKASI

1916'da Türkistan'da pamuk yetiştirilen arazinin tutarı 742.000 hektarı buluyordu. 1916'da başlayan ihtilâl ve 1918' den itibaren sürüp giden Türkistanlılar'ın isyan hareketi yüzünden bu miktar 1925'te 480.300 hektara düşmüştür. Ancak 1928'de harpten önceki miktar aşılarak pamuk ürünü için işlenen arazi 781.800 hektarı bulmuştur. Sovyetler Birliği bu miktarı arttırmak amacı ile krediler açmıştır. Bu maksatla bir **Pamuk Ziraatı Komitesi** ve bir de **Sulama Komitesi** kurulmuştur. Ayrıca çiftçiler üzerinde baskı yapılmağa başlanmıştır. Eğer Türkistanlılar Sovyet Hükümeti'nin plânlarında öngörülen miktarda pamuk yetiştirmez-

lerse, kendilerine verilen ekmek miktarından kısıntı yapılacağı ilân edilmiştir. 1928'den sonra «Sovyetler Birliği'nin pamuk alanında bağımsız yapma» şiarı altında pamuk üretimi genişletilmiş ve hızlandırılmıştır. 1933 yılında bu miktar 1 milyon 783.000 hektara yükselmiş ve bu suretle Sovyetler Birliği pamuk ithal etmek yükünden kurtulmuştur. 1937 ile 1939 arasındaki terör yıllarında işlenen toprak tutarı 1940'da 1.346.000 hektara düşmüş ve 1933 yılının rekor miktarına ancak 1954 yılında 1.867.000 hektar pamuk tarlasına ulaşılabilmiştir.

Sovyetlerin pamuk politikası 410.500 kilometrekare araziye sahip olan Özbekistan toprakları üzerinde merkezleşmiştir. 1913'de 2.788.400 hektarlık ekilmiş araziden 424.000 hektarı pamuk ve geriye kalan da buğday ve özellikle pirince tahsis edilmiştir. 1962'de ekilen arazi miktarı 3.950.700 hektara yükselmiş, ve bunun içinden 1.499.110 hektarı pamuğa ayrılmıştır (94).

Türkistan'da 1973'de 6 milyon tona 1976'da ise 7,5 milyon tontan fazla pamuk mahsulü alınmıştır. Sovyet hükümetinin talebine göre Türkistan (Azerbaycan'la beraber) 1980'de en azından 9 milyon tona pamuk kazanmaktadır. (94a)

İşlenen arazi içinde pamuk ürünü için ayrılan kısmın oranı altında birden yarıya yükselmiş ve bu suretle hububat azalmıştır. Bu şekildeki gelişme tarımsal bünyede bir ahenksizlik yaratmış, Türkistan'ı tamamiyle Moskova'nın yardımına muhtaç duruma sokmuştur. Özbekistan Tarım

---

(94) **«Kızıl Özbekistan»**, 30.12.1962, s. 2-3, Türkistandaki bu Sovyet Cumhuriyeti 1976'da Sovyet devleti için 5,3 milyon ton pamuk vermiştir **«Özbekistan Komünisti»** 1976, No. 12, s. 3.

(94a) **«Khlopkavadstva»**, Dergi, Moskova, 1977, No 1, s. 4

Bakanı Hidir Ali 1934 yılında şöyle şikâyette bulunmuştur. «Ne kadar pamuk yetiştirirsek, o kadar fazla Moskova'ya bağlanmış olacağız. Artık tam anlamiyle sömürge oluyoruz». Pamuk yetiştirilmesi için halk üzerinde aynı şekilde, yani ekmeklerinden kesinti yapılması tehdidi ile, baskı yapılıyordu. Üstelik, pamuk devlete pazardaki fiyat üzerinden değil. devletin tâyin ettiği alım fiyatı üzerinden teslim ediliyordu. Örnek olarak, 1952 ile 1956 yılları arasında Sovyetler'in pamuk için ödedikleri fiyat şöyle idi: 1. kalite: 350 ruble, 2 kalite: 300 ruble, 3. kalite: 260 ruble, 4. kalite: 180 ruble. Sovyet Hükümeti'nin Mart 1963'te aldığı karara göre 1 ton ham pamuk için ödediği bedel 210 ruble ile 418 ruble arasında değişiyordu. Pamuk çiftçileri Devlete bir ton pamuk vermeği üzerlerine alırlarsa, buna karşılık kendilerine önceden 300 kilogramlık buğday veriliyordu.

Tâyin edilen fiyatlar, veyahut peşin verilen 300 kg. buğday, üretilen pamuğun değerini karşılamaktan çok uzaktır. Bu da gösteriyor ki, Sovyet Hükümeti pamuk çiftçisinin menfaatini hiç bir suretle gözetmiyor, bilâkis her çareye başvurmak istediği miktarda pamuk sağlanmasını emniyet altına almağa çalışıyor. Bu alış fiyatları ile, satın alma ve sanaî istihsal masrafları da çıkarıldıktan sonra, Devlet her ton Hâmpamuktan 1.389 ruble temiz kâr kalmaktadır (95). Üretimi arttırmak yolu ile elde edilecek kâr fazlasının kimin cebine gideceği de bu suretle anlaşılmaktadır. Bu paralar pek tabiî olarak sömürgeci iktidarın emellerini gerçekleştirme yolunda kullanılıyor ve millî menfaatler hiç bir suretle hesaba katılmıyor.

Türkistanlılar'ın kendi yetiştirdikleri pamuğu uygun gördükleri şekilde kullanmalarına müsaade edilmiyor, çün-

---

(95) **«Kızıl Özbekistan»**, 25.1.1961, s. 1

kü ürünün tümü ellerinden alınıyor. Özbekistan ceza kanununun 183'ncü maddesi şöyle diyor:

«Kanuna aykırı olarak ellerinde pamuk tohumu bulunduranlar, Hâmpamuk ve pamuk ürünleri (hususî şahıslara) satanlar iki yıla kadar hapis veya bir yıl ağır hizmet ile cezalandırılırlar» (96). Pamuk hasadı sırasında hâsıl olacak ziyanlar şiddetli şekilde cezalandılır. Meselâ: 1962 yılında Tortkul bölgesinde 105 hektarlık işlenmiş arazisi bulunan bir kollektif çiftlikte 588 rublelik bir ziyana sebep olan ekip başkanı Racabbay Kutlımurat, bir yıl hapse mahkûm olmuştur» (97).

İleride yapılacak değişikliklerin durumda bir fark yaratacağı da beklenemez. Yapılan plânlar üretimin sürekli olarak arttırılmasını (1980'e kadar 9 milyon ton) öngörmektedir. Bu sebeple pamuk tarımının makinalaştırılması yoluna gidilmektedir. Daha bundan 15 - 20 yıl öncesine kadar pamuk ziraati tamamiyle Türkistanlılar'ın elinde iken, gittikçe artan sayıda Rus tarım uzmanları, traktörcüler mekanik yükleme uzmanları, sulama uzmanları getirilmiş ve plânlama ile işletme işleri bunlara tevdi edilmiştir. Sovyet liderlerinin güvenemedikleri Türkistanlılar ise Rusların emrinde ikinci derecede görevlerde kullanılmaktadır.

Son zamanlarda Rusların bu hareketine karşı bir direnme göze çarpmaktadır; çünkü herşeye rağmen Türkistanlılar'ın pamuk üretimi üzerindeki tam tekelci durumları henüz ortadan kaldırılamamıştır.

Sovyet hükümeti Türkistan'da pamuk siyasetini çeşitli usûlleri ile devam ettirebilir, fakat bu aynı zamanda em-

---

(96) **Pravda Vostoka»**, 19.10.1962, s. 3

(97) **«Kızıl Özbekistan»**, 20.12.1962, s. 4

peryalizm ve Köleniyalizmin en korkunç görünüşüdür)98).

Sömürgeciliğe has bir örnek: Ham toprakların ziraî İşletmeye açılması

1954 yılından beri işletilmeyen arazileri açmak ve sulama yolundaki çabalar daha ziyade Türkistan üzerinde toplanmıştır. Çünkü bu topraklarda istenilen şartlar mevcuttur (99). Meselâ, 1919 ile 1952 yılları arasında Özbekistan Sovyet Cumhuriyetinde 1,1 milyon hektar arazi sunî sulanmıştı (100). Pamuk üretimini arttırmak amacı ile bu nevi faaliyet daha ziyade Güney Türkistan üzerinde toplanıyor ve bu memleketin kuzey kısımları uzun zaman dokunulmamış durumda bırakılıyordu. İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Sovyet makamları Türkistan'da 388,9 milyon hektarlık işlenmemiş arazi bulunduğunu tesbit etmişlerdir. Türkistan'da tarıma elverişli olarak bulunan rezerv toprak miktarı ise 38 milyon 740.000 hektardır ki, bu da bütün Sovyetler Birliği rezerv tutarının yüzde 44,53'ünü teşkil etmektedir. 1953'te Kruşçev, Sibirya'daki boş topraklar ile Kazakistan Sovyet Cumhuriyeti'ndeki (Türkistan'ın kuzey kısmı) işletilmeyen arazinin işletilmesini emretti. Mart 1953'te Sovyet Komünist Partisi'nin Merkez Komitesi gerekli te-

---

(98) Aşağıdaki eserde Sovyet Rusya'nın pamukçuluk sahasındaki sömürgeciliği hakkında geniş bilgi vardır. Tahir, Çağatay, Prof. Dr. **Kızıl İmperyalizm. Türkistan'da istismar vasıtası olarak geliştirilen pamukçuluk**, İstanbul 1962

(99) Daha geniş bilgi için bakınız: A. Hayit, **Probleme der Landerschliessung und Bewasserung in Turkestan - Sowjetische Zentralasien** (Türkistan'da yeni ziraat toprakları kazanma ve sulama problemleri), **«Osteuropa - Wirtschaft»**, Dergi, Stuttgart 1962, No 2, s. 144-150

(100) **«Pravda Vostoka»**, 30.12.1962, s. 3

şebbüse geçmek kararını verdi. Bu arada 82,5 milyon hektarlık Kazakistan toprakları tarıma elverişlilik bakımından incelenmeye tâbi tutuldu. 1954'ten 1958 yılına kadar Kuzey Türkistanda 23 milyon hektar toprak ziraî işletmeye açıldı. Bunun sonucu olarak çoğu Rus olan 1,8 milyon muhacir getirilerek 1960 yılına kadar Kuzey Kazakistan'a yerleştirildiler. Sonra Kruşçev şöyle der:

«Bu rakamlar rastgele sıralanmış şeyler değildir. Bunların arkasında çok derin ekonomik ve politik anlamlar yatmaktadır (101). Ziraî işletmeye yeni topraklar kazanma kampanyası yolu ile, memleketin geniş arazi parçaları yerli halkın arzusuna aykırı olarak sistematik bir şekilde Türkistanlıların elinden alınmıştır. Bu hareketin Çarlık zamanındaki Rus sömürgeciliğinin devamından başka bir şey olmadığı dikkate değer bir gerçektir. Sovyetler'in resmî gazetesi **«İzvestiya»** 13.4.1954 tarihli sayısında şöyle yazmıştı:

«Ruslar, nereye girseler, o yer yemyeşil oluyor. Rus tarım temsilcilerinin ayak basması ile Kazakistan'daki hâm topraklar yemyeşil renge bürünmüştür. Rusya'nın iç taraflarından 19'ncu yüzyıl sonlarında ve 20'nci yüzyıl başlarında şiddetli bir muhacir akımı olmuştur. Bu, günkü komsomolların, toprak yetersizliği yüzünden çıkıp giden, dedeleri ve cedleri buraya gelmişlerdir.» Demek ki, Çarlık Rusya ile Sovyet Rusya arasındaki Koloniyalizmde bir fark olmamıştır.

Kruşçev, Türkistan'da çalışmağa hazırlanan Ruslara yaptığı tavsiyede misafir gibi davranarak mahallî âdetlere uymaktan kaçınmalarını, aksine Türkistan'da kendi varlıklarının izini belirtmelerini bildirmiş ve şöyle demiştir.

---

(101) **«Kazahstanskaya Pravda»**, 13.3.1961, s. 2

«Sizler, kendi şehir medeniyetinizi steplere taşıyacaksınız. Bu topraklara dışarıdan gelen yabancılar, orada Moskova'dan gelenlerin yaşadıklarını, hem de kendi evlerindeki gibi rahatça ve iyi bir hayat sürerek yaşadıklarını görmelidirler.» (102).

Bu kampanyanın askerî tarafı ise, 18 Mayıs 1956'da Sovyet Komünist Partisi Merkez Komitesinin ve SSCB Bakanlar Kurulu'nun Türkistan'a gönderilecek olan Avrupalı Ruslar'a verdiği talimatta şu şekilde belirtiliyordu:

«Sizin saflarınızda sosyalist vatanımıza karşı derin bir saygı havası içinde yetiştirilmiş, zorluklara karşı girişmiş oldukları mücadelelerle pişmiş ve bütün genç işçilere sorumluluk duygulariyle, teşkilâtçılık güçleriyle ve disiplinleriyle örnek olabilecek eski askerler vardır...

Genç arkadaşlar! Sizler sadece fabrikaların, maden ocaklarının, enerji merkezlerinin, demiryollarının kurucuları ve yapıcıları olmakla kalmayacak, aynı zamanda bu diyarlara aydınlatıcı kültür taşıyan elçiler olacaksınız.» (103)

Yeni ziraat toprakları kazanma kampanyası zamanında yürütülen, bu ve bunun gibi sömürgecilik görevlerini sıralayan daha birçok demeçlere rağmen Sovyet liderleri bu hareketi hâlâ **«Büyük Rus halkının yardımı, halklar arasında dostluk laboratuvarı, steplerin medenileşmesi için kardeş Kazakıstan halkına yardım»** şeklinde göstermeğe çalışıyorlar.

Türkistanlılar daha başlangıçtan beri, bu hareketi güvensizlikle karşılamışlardır. Bu cümleden olmak üzere Kazakıstan Komünist Partisi Merkez Komitesi Birinci Sekreteri Şayahmet, toprak reformunun Kazakları toprakların-

---

(103) **«Pravda»**, 19.5.1956

dan uzaklaştıracağı iddiasiyle Sovyetler'in projesini tenkit ettiği için 1956 yılında görevinden alındı. Aşağıdaki satırlardan da anlaşılacağı üzere, bu direnme bugün dahi ortadan kaldırılamamıştır:

«Kazakıstan'da boş ve fakir toprakların işlenmesi ve bu yüzden nüfus durumunda husul bulan değişiklik ilerleme sağalyan bir harekettir. Yazık ki, bu gelişmenin ilerici niteliğini kavrayamayan, kanuni gelişme ile beraber bir sürü yeni kadroların gelişlerini idrak edemeyen, ve bunun sonucu olarak millî nüfus kütlesinin yavaş yavaş başkaları ile karışmasına sebep olacak diye düşünen yoldaşlar vardır.» (104).

Bu suretle Sovyet ideooljisine bağlı olanlar sömürgeciliği, Ruslar tarafından uygulandığı zaman ilerici bir hareket sayıyorlardı.

Bu bölgeye yapılan geniş yatırımlar sadece Türkistan'da daha yoğun bir sömürgecilik uygulanması maksadiyle değil, aynı zamanda bu memleketin kısa vade içinde istismarı gayesiyle de yapılmıştır. Bu suretle 1954 ile 1959 yılları arasında Kazakıstan'da bâkir toprakların işlenmesi için 20 milyar rublelik bir yatırım yapılmıştır. Amâ, buna karşılık aynı devre içinde 31 milyar rublelik bir kâr sağlanmıştır (105). 1959 ile 1961 yılları arasında Amuderya, Tejen ve Murgop nehirleri arasında Karakum kanalının inşası için yaklaşık olarak 200 milyon rublelik yatırım yapılmıştır. Aynı devre içinde kanal bölgesinde bu yüzden sağlanan pamuk üretimi fazlasından Sovyet Devleti 364 milyon ruble kazanmıştır. Yani devlet masraflarını çıkarttıktan başka 164 milyon Ruble kâr etmiştir. Kruşçev'in 30.9.1963'teki ifadesine göre hükümet Mirza Çöl'ün zıraî gelişmesi için 16,2

---

(104) **«Partlynaya jinz Kazahstana», 1963, No. 2. s. 61**

(105) **«Kazahstanskaya», 28.8.1960, s. 3**

milyon rublelik yatırım yapmış ve bunun karşılığı olarak 44 milyon rublelik net kâr sağlamıştır (106). Yeni sunî sulamak ve yeni ekim toprakları kazanmak için yatırılan paralar, daima kâr getirmiştir. Bununla beraber, bu kâr memleket yararına kullanılmamış, ve hayat seviyesini yükseltmeğe yaramamıştır. Bu gibi ekonomik - politik tedbirlerden yegâne kâr sağlayan Rusya Devleti olmuştur; çünkü bu devlet ekonomik gücünün büyük bir kısmını Türkistan gibi sömürgelerin sırtından temin etmiştir. Sovyet Rusya Devleti yatırım yapıyor ve kâr sağlıyor, fakat Türkistanlılar kendi memleketlerinin ihtiyaçlarını hesaba katmak hakkına dahi sahip olmadan topraklarını ve servet kaynaklarını başkalarının eline teslim etmeğe mecbur ediliyorlar.

Türkistan'da, gerçekten, bir ekonomik plân uygulanmaktadır. Memleketin iktisadî dizginleri tamamiyle Ruslar'ın elindedir. Önemli endüstri firmalarının hemen hemen hepsinin müdürleri Ruslardan ibarettir. Resmî makamlarda ve devlet bürolarında kilit noktaları sayılan görevler Ruslar'a verilmektedir. Türkistan'ın ekonomi hayatı iki yüksek otorite tarafından idare edilir. Ağır sanayi fabrikaları Sovyetler Birliği'nin ilgili bakanlıklarının özel uzmanları tarafından kontrol edilir. Pek tabiî olarak Komünist Partisi'nin ekonomi makamları Moskova'dan gönderilecek emirlere uyulmasını emniyet altına almıştır.

SANAYİLEŞME VE GAYELERİ

Sovyet istatistiklerinden alınan bilgiye göre Türkistan' da bugüne kadar 35.000 sanayi tesisi (kömür ocakları, petrol kuyuları, demir sanayii, (makina ve kimya fabrikaları, enerji merkezleri, pamuk, iplik ve dokuma fabrikaları

---

(106) **«Kızıl Özbekistan»**, 2.10.1963, s. 2

v.s.) kurulmuştur. Sovyetler sanayileşme hareketine gerçekten çok önem vermişlerdir; çünkü mevcut şartlar bu iş için idealdir. Bugünkü Türkistan, eğer Japonya'yı hesaba katmazsak, Asya içinde endüstride de en ileri memlekettir. Eğer bu sanayileşme hareketi, Türkistan'ın millî menfaatleri göz önünde tutularak yürütülmüş ve Doğu'daki hür memleketlerde olduğu gibi dünya pazarlarında serbest rekabet düşünülmüş olsaydı, o zaman bunun bütün Doğu halkı için paha biçilmez bir ehemmiyeti olacaktı.

Fakat, durum böyle değildir. Türkistan'ın sanayileşmesi Sovyetler Birliği'nin dünya içindeki kudretini sağlamağa hizmet ettiği gibi, aynı zamanda «millî Cumhuriyetlerin» ve pek tabiî olarak bu arada Türkistan'ın aleyhine yönelmektedir. Türkistan'daki sanayi tesisleri Sovyet endüstrisinin şubelerinden başka bir şey değildir. Bu tesislerin işletme ve idaresi sırasında bu husus açıkça belirtilmektedir.

Bundan başka, Türkistan'daki sanayi tesislerinin bir özelliği de yarı mâmul mal yapmasıdır. Daha iyi para getiren tam mâmul mallar ise Ruslar'ın kendi sanayi bölgelerinde yapılmaktadır. Meselâ, Sovyetler Birliği'nin Hâmpamuk ürününün yüzde 96'sı ve ipek kozalarının büyük bir kısmı Türkistan'da yetiştirilir. Buna karşılık Sovyet tekstil fabrikalarının ancak yüzde 4'ü bu bölgede kurulmuştur. Türkistan'da hâmpamuğun sanayi ihtiyaçlarına göre muameleden geçirilmesi mahdut ölçüde ve çok iptidaî şekilde yapılmaktadır. Türkistan'da yer altından çıkarılan ham petrol işlenmek için uzaklara gönderilir. Türkistan Sovyetler Birliği'nin gübre ihtiyacının yüzde 60'ını kullanmasına rağmen, gübre istihsalinin ancqk yüzde 7,5'u oradan sağlanır. Aynı şey yüksek kaliteli yiyecek maddeleri istihsalinde de göze çarpmaktadır. Türkistan, meselâ, 50 milyon büyük baş hayvanı ile Sovyet Cumhuriyetleri arasında sırada ikinci gelmektedir. Halbuki, Sovyetler Birliği'nde istih-

sal edilen hayvan yağının ancak yüzde 2,1'i oradan sağlanmaktadır. Bir yandan Türkistan Sovyetler Birliği'nin pamuk istihsalinin yüzde 96'sını, ipek kozasının yüzde 75'ini ve yünün yüzde 38.2'sini temin ederken (107), öte yandan ancak yüzde beş oranında pamukla mensucat, yüzde 7 civarında ipekli ve yüzde 3,02 nisbetinde yünlü kumaş bu bölgede imâl edilebilmektedir (108). Onun için Türkistan'ın bir çok endüstri tesislerine rağmen tüketim eşyasında Ruslar'ın eline bakmak, daimî olarak onlara muhtaç durumda bulunmak ve Rus merkezî bürosuna karşı bir çeşit mecburi minnettarlık duymak zorunda kalmasına şaşmamak gerekir. Halbuki, memleketin tabiî kaynaklarının zenginliği ve içinde yaşayan insanların kabiliyeti bu şekilde ekonomik bir himaye altına alınmasını hiç de haklı göstermemektedir. Kurulan endüstrinin bünyesi de Türkistan'ın merhametsizce istismar edildiğini göstermektedir. Sarıbay - Sokolevsk'ten çıkarılan Türkistan manganez cevheri Urallar'daki endüstri merkezlerine sevkedilir. Buhara civarında Gazlı denen yerde çıkan tabiî gaz (5 milyar metreküblük bir yatak) Urallardaki ve güney Sibirya'daki sanayi tesislerine enerji sağlar. Bundan başka, Türkistan gazı bugün Batı Almanya'ya sıcaklık vermektedir. Fakat, buna karşılık Türkistan halkı kendi **gazından faydalanmak için** sıra beklemektedir. Sovyetler'in bildirdiğine göre enerji istihsalinde Türkistan bütün doğu **memleketlerini geride bı**rakmıştır. Verilen istatistiklere bakılırsa, buna belki de inanmak gerekmektedir. Fakat bu enerji daha ziyade Türkistan toprakları üzerinde kurulmuş olan ağır sanayiine hizmet etmektedir. Buna rağmen ahalinin % 27'si ışığa kavuşmuştur. Bu sanayi Türkistan'daki millî hususiyetleri ve menfaatları hesaba alınmadan idare edildiği gibi mâmul-

(107) «Kızıl Özbekistan», 25.2.1964, s. 3

(108) «Neue Zürcher Zeitung», 9.2.1964, s. 10

leri bakımından da Türkistanlılara hiçbir fayda sağlamamaktadır.

Zanaat ocaklarının büyük bir kısmının silâh ve mühimmat imalâtında kullanılmakta olması çok muhtemeldir. Stalin 1943 yılında şöyle demişti: **«Orta Asya Sovyet Cumhuriyetleri ile Kazakistan Kızıl Ordunun en önemli silâh tersanesi haline gelmiştir.»** Bugün dahi birçok sanayi tesisleri vardır ki, bunlar kapalı bölgeler içinde kurulmuş olduğu gibi üzerlerinde en sıkı gizlilik tedbirleri alınmıştır.

Acele olamaz yürütülen bir sanayileşme siyaseti çok sayıda yabancı işçilerin Türkistan'a sokulmalarını gerektirmiştir. Sanayi tesislerinden çoğunun kurulu bulunduğu Kazakistan'da sanayi işçilerinin yüzde 90'ı ya Rus, veya Türkistanlı olmayan kişilerdendir. Her ne kadar ayrı ayrı endüstri kollarında çok sayıda Türkistanlı da çalıştırılıyor ise de, yine Sovyet resmî makamlarından bildirildiğine göre, endüstri ve tarımda görevlendirilmiş olan mahallî memur ve uzmanların sayısı dışarıdan getirilenlere kıyasla çok azdır.

Rus göçmenlerini Türkistan'da yerleştirme tedbirleri

1917'den önce Türkistan'ın nüfusu 15 milyondu. 1959' da Sovyet istatistiklerinden öğrenildiğine göre Sovyetler Birliği sınırları içinde yaşayan Türkistanlıların sayısı 13,1 milyondur ve bunlardan 11.977.000'i Türkistan toprakları üzerindedir. Aynı yıllar içinde Türkistan'daki Ruslar'ın sayısı 1.950.000'den 6.265.000'e çıkmıştır. Sovyet'lerin çeşitli siyasetleri bilhassa Türk ahalisi sayısını düşürmeye yol açmıştır. Bu politikadan en çok zarar görenlerin başında da Kazaklar gelir. 1926 yılında Kazakların sayısı 3.956.000 iken bu miktar 1939'da 3.897.000'e ve 1959'da 3.581.000'e düşmüştür.

Sovyet sömürgecilik politikasının bir özelliği de Türkistan'daki Sovyet Cumhuriyetlerinde yabancı halk sayısını çoğaltmak ve kendi yurtlarında Türkistanlı sayısını azaltmak yolunda alınan tedbirlerde görülmektedir. Meselâ, 1926 yılında Özbekistan Sovyet Cumhuriyetinde yaşayan 4.543.000 kişiden ancak yüzde 9,5'u Türkistanlı olmayan yabancılardı. 1959'da nüfus sayısı bu Sovyet Cumhuriyetinde 8.106.000'i bulmuştu ve bunların içinden Rus ve Ukraynalıların sayısı % 440 bir artışla 1.179.000'e yükselmişti. Kısacası, Özbekleri kendi vatanlarından uzaklaştırmak için her şey yapılmıştı. Türkistanlı olmayan kitleleri Türkistan topraklarına sürme hareketi hızal devam ettirilmiştir. 1939 - 1959 yılları arasında Özbekistan'da Rusların sayısı % 449'a, Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyetine gönderilen Özbeklerin sayısı % 3133'e yükselmiştir. 1959 yılında Özbekistan'da Slav elemanların dışında 400.000 Tatar (1926'da 28.000 idi). 30.000 Ermeni, 15.000 Mardavinyalı, 13.500 Başkır, 2.500 Gürcü ve 7000 Baltıklı Bulunduğu tesbit edilmiştir. Bunların kendilerine has köyleri yoktur.

Sovyetler Birliği'nin 1970'deki nüfus sayımından öğrendiğimize göre; Türkistan'daki 5 Sovyet Cumhuriyetinde 1970'de 32.801.000 kişi yaşamaktadır. Bu nüfusun 20.490. 300 kişisi Türk ve Müslüman olduğu halde, 9.939.000'i de Slavdır (Ruslar 8.509.000; Ukraynalılar 1.232.000; Beloruslar 198.000. Bakınız **«Pravda Votka»** 17.4.1971) Ocak 1959' dan Ocak 1970'e kadar, yani 10 yıl içinde Türkistan'a yeniden 2.295.000 Rus yerleştirilmiştir. Akla şu soru gelmektedir: **Türkistan'a yerleştirilen 8.509.000 Rus, doğrudan doğruya Sovyet Rusya devletinin sömürgecilik siyaseti için büyük bir misâl teşkil etmez mi?** Elbette ki, sömürgeciliğin bundan daha tipik bir misâli olamaz. Sovyet istatistiklerinden analşılıyor ki, bazı Sovyet Cumhuriyetlerinde Rus ahalisinin sayısı artmış, Türklerin sayısı ise azalmıştır. Meselâ

Kazakistan'da 1970 sayımına göre, 12.849.000 kişi yaşamaktadır. Bu nüfusun % 43,2'sini Ruslar, % 7,3'ünü Ukraynalılar ve % 1,2'sini Beloruslar teşkil etmektedir. Demek ki, bu Sovyet Cumhuriyetinin toplam nüfusu % 52,7 Slav kavimleri, % 37,1 Türk kavimleri ve % 10.2 başka kavimlerden (meselâ, bir milyona yakın bir kısmını Almanlar teşkil eder) ibarettir.

Neden böyle olmuştur? Bu, komünizmin başarısı mıdır? Eski Rusya kolonializminin görünürdeki son zaferi mi? Yoksa verilen «yardımlar» (!) neticesinde adı geçen Türk toprakları, sistemi olarak, gelecekte tamamen Ruslara mı verilecektir? Şunu kaydetmeliyiz ki, ne olursa olsun, Türkistan topraklarına, bilhassa onun kuzey bölgelerine bu kadar Rus'un yerleştirilmesi birinci plânda Kazak Türklerinin varlığını büyük bir tehlikeye atmak ve onları kendi topraklarından kovmaktan başka bir şey değildir.

Sovyetler Türkistan nüfusunu kökünden sökme politikalarındaki görüşlerini şöyle açıklıyorlar:

«Sovyet Cumhuriyetleri'nin çeşitli milletlerden terekküp etme vasıflarında kaydedilen gelişme ve yerli halk dışında kalanların sayılarındaki artışlar sosyalist bir devletin objektif şekilde inkişafını göstermektedir. Komünizmin önümüzdeki gelişme devresinde bu çabalarına daha büyük bir hız verilecektir.» (109).

Bu kaideye göre, Türkistanlı olmayan elemanların artışı, Türkistanlıların çoğunluk halinden çıkmalarına yol açacaktır ki, bu da Sovyet deyimi ile sosyalist milletlerin birbirine yaklaşmasıdır. Fakat, gerçekte bu hareket Türkistan halkının millî faaliyetini ortadan kaldırmak için açılmış bir savaştır.

---

(109) Hanazarov (77), s. 105

Türkistan'a Rus muhacir akını devam edip gitmektedir.. Çünkü ekonomik kalkınmanın hızı bu sömürgecilerin yardımı olmadan arttırılamaz. Sovyetler şimdi Çarlık devrinin sömürgecilik emellerini uygulamak, yani Türkistan'ı tam bir Rus vilâyeti haline sokmak istiyorlar. Bu politikanın icâbı olarak Kuzey Türkistan nüfusunun çoğunluğunu Ruslar teşkil etmektedir. Şimdi Rusların aynı usüllerle Karakum kanal bölgesini, Amuderya havzalarını Mirza Çölünü işgal etmeye sıra geldi. Ruslar'ın Türkistan şehirlerine baskın yapar gibi üşüşme tarzları dikkate değer bir özellik arzeder. Meselâ, 1959'da Tacikistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinde şehirlerde yaşayan 650.000 kişiden 205.000'i Tacik ve 228.000 Rus idi. Yine 1959'da 4.067.224 kişilik şehir ahalisi olan Kazakistan'da 2.343.282'si Rus, 367.239'u Slav asıllı (Ukraynalı, Belorusyalı, Polonyalı) ve ancak 678.531'i Kazak idi (110). Kırgızistan SSC'de ise, 696.207 şehirli içinden 360.331'i Rus, 91.804'ü Kırgız ve geri kalanı da çeşitli Slav ve Türk kavimlerinden idi (111).

«Şehirlerdeki Rus çoğunluğu Türkistan'da gerçek iktidarın Rusların elinde bulunduğunu gösteren canlı bir delildir. Öte yandan memleket hâlâ bir doğu diyarı olarak kalmıştır. Bu ülke etnik ve ekonomik bakımdan Ruslaştırılmış şehirler vasıtası ile, herşeyden önce Rusların meselesi olan komünist ideolojisi ile idare edilmektedir. Fakat bu durum günlük yaşayışta hiç de önemli bir rol oynamamaktadır.» (112).

---

(110) **İtogi Vsesoyuznoy perepisi naseleniya 1959 goda. Kazahskaya SSR** (Umum Birlik - SSCB - 1959 nüfus sayımının neticeleri. Kazakıstan SSC), Moskova 1962, s. 164; Şehirlerde Rusların sayısını bugüne kadar arttırılmaktadır.

(111) **İtogi** (110): **Kirgizskaya SSR** (Kırgızıstan SSC), Moskova 1963, s. 130

(112) **«Neue Zürcher Zeitung»**, 16.3.1964 s. 3

Netice

Sovyet Rusya'nın Türkistan'daki sömürgeciliği, pek yerinde olarak, Rus geleneklerinin devamı sayılabilir. Fakat, uygulanan askerî, kültürel ve ekonomik tedbirler bakımından Sovyet ideolojisi daha iyi bir gizleme perdesidir. Türkistan'daki Sovyet politikası Ruslar'ın an'anevî sömürgecilik şekillerini uygularken emperyalist iddiaların çok daha ilerisine varmaktadır. Çünkü bunlar «dünya ihtilâli» ni başlıca amaç bilen Komünizmin içinde zaten mevcuttur. İnançla ileri sürülebilir ki, eğer Çarlar Türkistan'ı ilhak etmemiş olsalardı ve eğer bu memleket daha sonra Sovyet Rusya tarafından ikinci defa işgal edilmemiş olsaydı, burada Komünizm diye bir şey bulunmazdı. Bunun için diyoruz ki, Türkistan'daki Komünizm, Rus emperyalizminin eseridir. Sovyet sömürgeciliği taktik bakımından Çarlık sömürgeciliğinden farklıdır, fakat her ikisi de sebep ve gâye bakımından aynıdır. Komünist ideolojisi Rusların ananevî emperyalist duygularına hizmet etmektedir. **Sovyet** liderleri 1954'ten beri Rusların eski sömürgecilik politikası tarafında olduğunu açıkça ifade etmekteler. Onlar da Türkistan' ın Çarlar tarafından istilâsı hareketinin tarihin ilerici bir akışı halinde değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürüyorlar. Bu cümleden olmak üzere Kırgızistan Komünist Partisi Merkez Komitesi, Eylül 1963'te Kırgızistan'ın Rusya ile sözde kendi arzusu ile birleşmesinin 100. yıldönümünü kutlama kararını vermiştir. Bu işte de tarihin tahrifi açıkça görülüyor. Tam bir istilâ hareketi, arzu ile birleşme şeklinde gösteriliyor. Buna rağmen «SSCB tarihi» (İstoriya SSSR, Moskova 1963 s. 247) isimli kitapda, **«Orta Asya halkları, Çar ordusunun istilâ seferleri neticesinde Rusya İmparatorluğu'na dahil edildi»** diye yazılmıştı. Vâkıa, Sovyetler bugün Çarların Türkistan'da sömürgeci bir politika izlediklerini itiraf ediyorlarsa da, aynı zamanda Ruslar'ın Türkis-

tan'a «yardımda» bulunduklarını ve Rusya İmparatorluğunun bir parçası haline giren Türkistan'ın, İngiliz, Fransız ve Hollanda idaresi altında yaşayan diğer Doğu milletlerinin başına gelen âkıbetten bu suretle kurtulmuş bulunduğunu ileri sürüyorlar. Türkistan'ın nasıl parçalandığını, kültürünün yabancı ceryanların etkisine tedkedildiğini, liderlerinin nasıl idam edildiğini veya sürdürüldüğünü ve tabiî kaynaklarının sömürüldüğünü görmek, işitmek ve sezmek isteğinde bulunanlar, Türkistan'a varmalıdırlar ve bu görüşlerimizin doğru olup olmadığı hakkında kendileri karar versinler.

Sonunda şunu da kaydetmek gereklidir ki, Türkistan'daki iktisadî durum (geçmişte ve zamanımızda) Sovyetler Birliği dışında bulunan ülkelerde sistemli olarak araştırılmamıştır. Bu sebepten olabilir ki, Sovyetlerin Türkistan'daki iktisadiyat siyaseti dış ülkelerde bir «mucize» halinde gösterilmektedir. Türkistan'daki iktisadî problemler hakkında tarafımdan yazılan bir eserde (113) bu mesele ile ilgili Moskova'nın sömürgücülüğü siyasetini de ifade etmiştim. O eserde, Sovyet ekonomik sömürgücülük siyasetinin neticeleri hakkında da bu yerde bildirdiğimiz kısa fikirlerimizden fazlasını tasvir etmiştik.

Kesin olarak söylenecek daha bir şey vardır ki, o da, Sovyet İmparatorluğunun sömürgelerine hürriyet tanımak niyetinde olmadığıdır. Ne acıdır ki, bir istilâ hareketinin anma töreni dahi «Rusya halkı ile ebedî olarak birleştik» gibi dövizlerle kutlanıyor (114).

---

(113) **Baymirza Hayit (Die Wirtschaftsprobleme Turkestans iktisadî problemleri), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1968, 244 s. 13 harita. Maalesef bu eseri bugüne kadar Türkçeye tercüme etmek için ne maddî ve ne de mânevi imkân bulamadık.**

(114) **«Sovettik Kırgızıstan», 25.4.1963,** s. 3

Eskiden sömürge olan İslâm memleketlerinden hemen hemen hepsi 1947 yılından bağımsızlıklarına kavuşmuştur. Yabancı egemenliğini atamayan yegâne büyük müslüman memleketi olarak Türkistan kalmıştır. Sovyet - Rus sömürgeciliği diğer küçük müslüman memleketlerinde de sürüp gitmektedir. Azerbaycan, Kuzey Kafkasya, Kırım ve Tatar Başkır (Volga ve Ural bölgesinde), fakat Sovyetler sömürgecilik damgalarını vurmak için Türkistan'a özel bir önem tanımaktadırlar. 1963'ten beri Türkistan'ı ziyaret için Afrika ve Asya'dan davet edilen devlet adamları, öğretmenler yazarlar, gazeteciler, ticaret ve sanayi birlikleri ileri gelenleri, gençlik teşekkülleri temsilcileri, din adamları, tüccarlar ve saire gibi önemli kimselerin sayıları 40.000'den fazladır.

1958'den beri Türkistan'da Asya ve Afrika milletleri için 30'dan fazla uluslararası konferans, kurs ve sempozyum düzenlenmiştir.

Her fırsatta Sovyetler Türkistandaki kuvvet ve kudretlerini ve icraatlarını yabancılara göstermek arzusundadırlar. Bütün bunlar propaganda ve ideoloji maskesi altında gerçek sömürgeci politikalarını gizlemek maksadı ile yapılmaktadır. Milletlerin yeter derecede uyanık bulunmadığı bir sırada Sovyetler'in tecrübeli ellerini Doğu'da daha bir kaç memleket üzerine uzatmaları da tesadüfen değildir. Fakat bu işte uyanık bulunmak da yetmez. **Hür dünyada şu soru sorulmalıdır: Bütün sömürgelerin kendi kaderlerini tâyin hakkına kavuşmuş veya kavuşmak üzere olduğu şu sıralarda, bu hak en büyük ve en zengin müslüman memleketi olan Türkistan'a tanınmayacak mıdır? Sömürgecilik aleyhtarlığını kendilerine bir prensip olarak kabul etmiş olan Asyalı, Afrikalı, Avrupalı ve Amerikalı liderler Türkistan'daki Sovyet-Rus sömürgeciliğini, eğer sömürgecilik aleyhtarlığı bölünmez bir anlam taşıyorsa, ne zaman ele alacaklar-**

dır? İçinde yaşadığımız şu sıralarda Türkistan milletlerarası ilgiyi daha ziyade üzerine çekmektedir. Çünkü Sovyet - Ruslar Türkistan politikasını Asya, Afrika ve Lâtin Amerika halkları örnek olarak göstermeğe çalışıyorlar. Bundan başka özellikle 1961'den beri Rus ve Çinli rakip gruplar ideoloji mücadelelerinde bir hareket noktası olarak Türkistan'dan faydalanmaya kalkışmışlardır. Sovyet - Ruslar, Çinlilerin idaresi altında bulunan Doğu Türkistan'da Çin aleyhinde ayaklanmalar düzenliyorlar, Çinliler de Batı Türkistan'da Rusya aleyhinde propaganda faaliyetine girişiyorlar. Eylül 1963 başlarında Sovyet makamları Çinlilerin, Sovyetler Birliği halkının tahammül edilmez hayat şartları hakkında birtakım masallar uydurduklarını ve Uygur, Kazak ve Kırgız gibi millî azınlıklara açıkça baskı yapıldığı iddiasında bulunduklarını açıklamıştır. Bunun üzerine Sovyetler, Çinliler aleyhinde mukabil suçlamalara girişmişler ve Doğu Türkistanlılar'ın, insan haklarının ilk basamağı olan kendi yurdunda çalışmak ve memleketin genel hayatına katılmak hakkına dahi sahip olmadıklarını ileri sürerek Doğu Türkistan'ın koruyucuları tavrını takınmışlardır.

Hür dünya içinde Türkistan'a dair sorunlar üzerinde birçok görüşler vardır. Yabancı memleketlerdeki Sovyet taraftarları (Komünistler, gizli Sovyet teşkilâtları, Sovyetler Birliği ajanları, Sovyet propagandacıları) ve Sovyet propaganda mekanizması (yabancı basın, belge, film, yabancı memleketlerden Türkistan'a davet edilen bazı misafirler) Türkistan bağımsız bir ülke sıfatında göstermekteler. Bu düşüncenin karşısında olanlar ise Türkistan'ın bir Sovyet-Rus sömürgesinden başka bir şey olmadığı iddiasındadırlar. Türkistanlılar'ın kendileri ise, Sovyet idaresinde tam sömürge şartları altında yaşadıklarına kanaat getirmiş durumdadırlar. Bunun içindir ki onlar, Rusların şimdiye kadar yok edemedikleri millî duygularını yaşatmak çabasın-

dadırlar. Yabancı memleketlerde bulunan Türkiştan dostları ve Türkistan'da yaşayan birçok Türkistanlılar kendilerine soruyorlar: Bugün hürriyetlerine kavuşmuş olan ve hâlâ sömürgecilik aleyhindeki faaliyetlerine devam eden eski sömürülen milletleri, Türkistan'daki Sovyet - Rus sömürgeciliği karşısında neden susuyorlar? Ne gariptir ki 1963 yılının nisan ayında Jakarta'da yapılan Asya - Afrika Gazeteciler Konferansı'nda ve 1964 Asya - Afrika Konferansı'nın hazırlık çalışmalarında bir Asya memleketi olmadığı için Sovyetler Birliği'nin bu toplantılara katılamıyacağını ilk defa ileri süren Komünist Çin olmuştur. Halbuki, Komünist olmayan Asya ve Afrika memleketlerinin temsilcileri Sovyet Rusya'ya karşı bir cephe almamışlardı. Bunun sebepi izah edilemez. Çünkü, hür Doğu Memleketleri liderlerinin vicdanlarını araştıracak durumda olmadığımız gibi, uyguladıkları siyasetlere de karışmak niyetinde değiliz.

Son yıllar içinde hür dünya Türkistan ile ilgili meselelerde büyük başarılar elde etmiştir. Meselâ esir milletler haftası konusunun Türkistan'ın da adı geçirilmek suretiyle, 17 Temmuz 1959'da ABD'nde kabul edilen kanun ve bunun Cumhurbaşkanı tarafından kabûl ve tasdik edilmesi ve her yılın 13 Aralık tarihinin (Türkistan millî hareketinin başlama tarihi 13 Aralık 1917) Birleşik Amerika'da Türkistan günü olarak kabul edilmesi birer ileri adım olmaktan başka Türkistan'ın millî dâvasının çözülmesi yolunda mânevi bir zemin teşkil etmektedir. 4 Temmuz'da Türkiye'de de bir esir milletler haftasının kabulü için Millet Meclisi'ne sunulmuş olan kanun tasarısının gerekçesinde şöyle deniiiyordu:

«Dünya içinde esir millet kalmayacağı zamana kadar Türk Milletinin de Temmuz ayının üçüncü haftasını «esir milletler haftası» olarak kabul etmesi eski Türklerin bağımsızlık mücadelesini örnek olarak alan veya almak isteyen ve bu suretle hürriyet aşklarını olduğu kadar savaş

morallerini ve canlılıklarını da artırmaya çalışan bütün kardeşlerimizi sevindirmiş olacaktır» (115).

Böyle bir kanun çıkarılmadı.

Nihayet, Büyük Britanya'nın Birleşmiş Milletler Teşkilâtındaki daimî delegesi Sir Patrick Dean'in Genel Kurul'un 26 Kasım 1962 tarihli toplantısında söylediği aşağıdaki sözler özel bir mâna taşımaktadır:

«100 yıl kadar İngiliz idaresi altında yaşadıktan sonra 1957 yılında Gana ve 1960 yılında da Nijerya bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır. Acaba Sovyet Orta Asya topraklarının istiklâle kavuşturulmaları için tesbit edilen tarih nedir?» (116).

Sovyet liderleri bu esaslı ve açık soruya bugüne kadar cevap vermemişlerdir. Eğer sömürgeciliğin bütün dünya yüzünden tamamen silinip atılması isteniyorsa, hür milletlerin efkârı umumiyesi Türkistan'ın ne zaman bağımsızlığa kavuşacağını daima sorabilecektir.

Türkistan'ın kendi memleketini idare edebilecek yetişmiş öz evlâtları vardır. Türkistan'ın coğrafî durumu Doğu'nun kültür mahreki içinde kültürel ve entellektüel gelişmesi, ekonomik imkânları, belirli milliyet duyguları ve bağımsızlıklarını elde etmek için durmadan sarfettikleri gayret, bütün bunlar Türkistan bağımsızlığının ilk icaplarıdır. Tür-

---

(115) Fethi Tevetoğlu, **Milletlere ışık tutan iki beyannâme**, Ankara 1963, s. 46

(116) **Colonialism. Statement by Sir Patrick Dean, K.C.M.G., Permanent Representative of United Kingdom to the United Nations in Plenay on Monday, 26th November 1962** (Sömürgecilik. Birleşik Krallık'ın Birleşmiş Milletlerdeki daimî temsilcisi Sir Patrick Dean'in 26 Kasım 1962'de Umumî Toplantıda yaptığı konuşma), New York 1962, s. 4

kistan bağımsızlığına kavuşuncaya kadar ne Ruslar ne de onların dışındaki dostları hiçbir şeyden korkmasınlar. Çünkü Ruslar da Türkistanlılar kadar biliyorlar **ki, Rusya demek Türkistan demek olmadığı gibi, Türkistan demek de Rusya demek değildir.** Türkistan'ın bağımsızlığı, Türkistanlılar için yaşama hakkı, kendi şahsiyetlerine, diğer hür memleketlerinde olduğu gibi, sahip olmak ve Rusya ile Çin'in bitmek bilmez baskılarına karşı bir garantiye kavuşmak demektir. Sayısız Sovyet - Ruslar Türkistan, Doğu ve Batı - Avrupa ve Amerika kaynakları tarafından açıklandığı gibi Türkistanlılar bütün dünya yüzünde yaşayan insanların yardımı ve sömürgecilik aleyhtarı hür milletlerin hürriyet politikaları sayesinde boyunlarındaki esaret zincirlerini kırıp atmak istiyorlar. Bu amaçlarına ulaşacakları güne kadar Türkistanlıların millî şairi Çolpan'ın yazdığı şu mısraları her yerde zikir edecekler:

«AĞLAMA VATANIM, AĞLAMA,
EĞER BAHARIN YOKSA BUGÜN,
TALİH YILDIZI KUDRETİN,
SENİN DE YÜZÜNE GÜLECEK BİR GÜN.»

III. BÖLÜM

TÜRKİSTAN'DA ÖLDÜRÜLEN MİLLÎ LİDERLER VE ŞAİRLER

Türkistan'da Rus Bolşevikleri ve Bazı Türkistanlılar

Türkistan'da Çar - Rusya'sı hâkimiyetinin sonuna doğru, Rusya'nın Türkistan Genel valisi Kuropatkin, 1916 yılı Aralık ayında, Çar'a verdiği raporunda «**Yerli ahalinin Rusya'ya sadık insanlar haline getirilmediğini bildirmiştir (1).** 1916 yılı millî isyanı kanla bastırıldıktan sonra, Şubat 1917' de Rusya'da Çarlık tahtı da devrilmiştir. Türkistan Türkleri Rus ihtilâline ümit bağlamışlardı. Geçici Rusya Hükûmeti devrinde Türkistan münevverleri halkın millî haklarını talebediyorlar ve gazetelerinde Türkistan'ın geleceği hakkında yazılar yazıyorlardı. Geçici Rusya Cumhuriyeti Hükümeti, Türkistan Türk münevverlerinin arzularını duyuyor, lâkin onların bu millî taleplerinin gerçekleştirilmesi için (Türkistan'ın Türkler tarafından idaresi meselesinde) ne vaatde bulunuyor, ne de müsbet tedbirler alıyordu. Rusya'da Bol-

---

(1) B. Hayit, Sovyet-Rusya'nın Türkistan misalinde Doğu - politikası (Almanca), Köln 1963, S. 18

şevikler milliyetler meselesinin halli konusunda teşebbüsü ellerine aldılar ve hattâ Nisan 1917 Konferansı'nda milletlere tam istiklâl verilmesini talep ettiler. Bolşeviklere göre, her millet Rus İmparatorluğu'ndan ayrılma hakkına sahip olabilirdi. Bu gibi vadler kimin hoşuna gitmezdi? Milletini seven, milletin geçmişteki ızdıraplarını sezen, milletinin ve fertlerin gelecekteki hayatlarının korunmasını isteyen her Türk, Bolşeviklerin millî hürriyet konusundaki vaadlerine inanıyordu, fakat geleceğin ne olacağının bilinmemesi sebebiyle Bolşevik Ruslarla işbirliği yapmağa cüret edemiyordu.

Kokand şehrinde Türkistan Millî Muhtar Hükûmeti Şubat 1918'de Bolşevikler tarafından yıkıldıktan sonra, bu defa Sovyet - Rusya hâkimiyetine karşı millî mücadele başlamışdı. Türkistan'da yeniden kan dökülüyor. Moskova - Petersburg ve Taşkent'deki Rus Komünistleri ne yoldan olursa olsun, Türkistan'da komünizm hâkimiyetini kurmak niyetinde olduklarını gösteriyorlardı. Bunun için onlar Türkistan Türk'leri arasında Bolşevik'lerle işbirliği yapabilecek kimseler aramağa başladılar. Bunlara gelecekte devlet idaresinin Türkistan'lılara verileceği vaadinde bulunuyordu. Sovyet Hükümeti 1.5.1918'de iki Türkistanlı'yı (biri kendisinin komünist olduğunu bildiren Aşur Hoca, ikincisi Rusya Sosyal İhtilâlciler Partisine mensup Tursun Hoca), Türkistan devlet idaresine aldı. Bunlar Sovyet komiserliği vazifesinde bulundular (2). Bu iki Türkistan'lı Türk, Sovyetler için başka Türkleri de kazanmağa gayret ettiler. Çoğunluğu Ruslardan ibaret olan Türkistan KP'nin Merkez Komitesi 1.6.1918'de Nizamitdîn Hoca adlı bir Türk'ü Merkez Ko-

---

(2) Orta Asya'da yabancıların askerî müdahaleleri ve vatandaşlar savaşı (Rusça), Alma-Ata 1963, s. Cilt, S. 26-27

mitesi üyesi yapmıştı (3). Aralık 1918'de şair Abdullah Avlâni de Merkez Komitesi üyeliğine kabul edildi. Bolşevik ihtilâlinden önce, Nizamitdîn Hoca Taşkent'de zengin bir tüccar, Avlânı ise tesirli bir şairdi. Rusya Komünist Partisi, Sovyet gayelerinin yerli kişiler vasıtasıyla propagandası için çalışmalara başladı. Mart 1919'da Türkistan Komünist Partisi, Türkistan Komünist Müslüman Bürosu'nun teşkiline karar verdi. Bu büro, 24 - 30 Mayıs 1919'da Taşkent'de ilk konferansını akdederek, Turar Riskul başkanlığındaki ve Abbas Ali, Efendi Zade, Nizamiddîn Hoca, Tursun Hoca, İsaoğlu, Fahreddinoğlu, Abdurreşitoğlu ve Muhitdinoğlu'ndan ibaret Büro Heyeti'ni seçti. Bu tarihlerde Sultan Kasım - Hoca, Abdullah Rahimbay, Kaygısız Atabay, Avazberdi Kulu gibi Türkler de Sovyetler için kazanılmıştı. Bolşevikler 1920'ye kadar Aytak, İsmail Said Vakkas, Ali Cangeldin, (Bu, Çar Rusya'sının gizli hizmetinde çalışmış, Stepnov adını alarak hıristiyan olmuş, Kazak Türklerinden, 1916'dan beri de Komünizmi benimsemiş bir kimsedir), S. Argınç, M. Mirzagali, A. Alibek, S. Mendeş gibi yerli komünistleri Parti ve devlet kademelerinde çalıştırmakta idiler. Seken Seyfullin Hamza Hekimzade gibi bazı tesirli şairler de, Türk - Müslüman komünistleri ile birlikte Türkistan'da Moskova siyaseti hizmetinde öncü mevkilerde bulunmaktaydılar

Sovyet - Rusya Türkistan'da yâlnız komünist Parti üyeleri ile değil, Müslüman Türk halkı arasına Sovyetlerin tesirini sokabilecek, komünist olmayan şahıslarla da beraber çalışmak için tedbirler alıyordu. Bu sebepden, ya yerli komünistlerin veya Komünist Parti üyesi olan ve milliyetçilik ruhu taşıyan tesirli kimselerin teklifleriyle, sabık **«Şûrâyı İslâm»** teşkilâtının başkanı Ceditcilik (yenileşme, modern-

---

(3) **Orta Asya Komünist teşekküllerinin tarihi (Rusça)**, Taşkent 1967, S. 269

leşme) hareketinin lideri Münevver Kârî'nin Türkistan Maarif Komiserliği yapması için izin vermişlerdi. Hattâ, 1919'a kadar Sovyet Rusya aleyhinde mücadele eden **«Alaş Orda»** hükûmeti üyeleriyle beraber çalışmaya dahi rıza göstermişlerdi. Ahmet Baytursun ve Muhammedcan Tınısbay gibi millî hükûmetin sabık üyeleri Sovyetlerin önemli idarelerinde ve kritik mevkilerde bulunmaktaydılar.

Sovyet - Rusların 1921 - 1923 yılları arasında Türkistan'da Rusya hâkimiyeti mekanizması içinde, önemli mevkilerde çalıştırdıkları Türkistan Türklerinin sayısı 100'den fazla değildi. Bu kimselerin ne ölçüde ideal komünistler olup olmadıklarını Rus - Bolşevikleri de bilmiyorlardı. Komünist idarelerinde çalışmakta olan Türkler bazı sebeplere istinaden kendilerini komünist saymakta idiler. Aralarında millî mücadelenin Sovyet devleti ve komünist partisi içinde kuvvetlenmesi, millî isteklerin Ruslara duyurulması, halkın sosyal yaşayışının düzeltilmesi, 1917'de başlayan açlık nedeniyle halka yardım etme isteğinde bulunanlarda var idi.

Bolşevik - Ruslar, Türkistan Türkleri'nden komünistler kazanma, bunları önemli mevkilerde çalıştırma yoluyla hakimiyetin kendi ellerinde olmasına gayret ediyorlardı. Fakat, yerli Türk Komünistlerinin Türkistan'daki Rus Komünistlerine ve Türkistan'daki Rusya politikasına karşı mücadele edecekleri beklenmemekteydi. Rus Komünistleri ile Türkistanlı Komünist liderleri arasında çatışmalar olacağını ne Moskova'da nede Taşkent'te hiçbir Rus lideri ummuyordu. Şubat 1918'den beri devam etmekte olan silâhlı Türkistan millî mücadelesi, Türkistan'da Rus hâkimiyetini tehlikeye soktuğu zaman, Türkistan'lı Türk Komünist Liderleri de kendilerine has bir yol izlemeğe başlamışlardı.

Türkistan'lı Komünist Liderlerin Rusya Siyasetine Karşı Mücadelelerinin Başlaması

Rus - Bolşevikleri Türkistan Merkez Komitesi nezdin-

de, Mart 1919'da, Komünist Müslüman Bürosu'nu kurduğunda, bu Büro vasıtasıyla halk arasında Sovyet tesirinin sokulacağını umuyordu. Rus - Bolşevik liderlerinden hiçbiri bu Büronun kendisine has bir fikir taşıyacağını zannetmemişti. Rusların bütün ümitlerine rağmen Türkistan Müslüman Bürosu kurulduğundan 9 ay sonra, Aralık 1919'da, kendisinin Türkistan Yüksek Müslüman Parti İdaresi olduğunu ilân etmişti (4). Moskova ve onun Türkistan KP Merkez Komitesi Türkistan İcra Komitesi, Sovyet Komiserleri, Müslüman Bürosu ve Türkistan'daki yabancı komünist komitelerinin iştirak ettiği bir toplantı yapılarak aşağıdaki kararları almıştı:

1. Komünist İhtilâlin menfaatleri, müstemleke ve yarı - müstemlekelerin emperyalizmden kurtulması, merkezîleştirilmiş bir tek Komünist Partisi'nin varlığını taleb eder;

2. Bu esasda (madde 1), Türkistan Komünist Partisi Merkez Komitesi yanında bağımsız bir millî komünist gurubunun bulunması doğru değildir; bu ortadan kaldırılmalıdır.

3. Propaganda ve Ajitasyon menfaatleri için Komünist Partisi organlarında, millî guruplar arasında çalışma şubeleri açılmalıdır.

Görülüyor ki, Moskova'nın Türkistan Mümessilleri Türkistan Komünist liderlerinin bağımsız şekilde komünizm prensipleri dahilinde hareket etmelerine karşı çıkmışlardır. Türkistan Komünist Müslüman Bürosu, komünist sistem içinde Türkistan'ın rolünü tayin etmek için faaliyetlerde bulunmuştu. 12 - 18 Ocak 1920'de Türkistan Müslüman Bürosu teşekküllerinin ve Türkistan Komünist Partisi'nin 5. konferansı Taşkent'de toplandı. Bu konferanslarda Müslüman

(4) **Orta Asya** (3), S. 378-79

Bürosunun başkanı Turar Rıskul arkadaşları adına aşağıdaki talepleri bildirmişti:

1. Türkistan Muhtar Cumhuriyeti **«Türk Cumhuriyeti»** adını taşıyacaktır;

2. Türkistan Komünist Partisi **«Türk Komünist Partisi»** olmalıdır;

3. Türkistan'da Müslüman - Türk Ordusu teşkil edilmeli ve Müslüman olmayan askerler Türkistan'ı terketmelidirler;

4. Türkistan Cumhuriyeti'nin ayrı anayasası olmalıdır;

5. Hariciye, Askerlik, Maliye ve Ticaret işleri Türk Cumhuriyetinin selâhiyetleri dahilinde olmalıdır (5).

Turar Rıskul'un bu talepleri adı geçen konferanslarda kabul edilmişti. Lâkin bu karara, Sovyet Rusya'nın Türkistan Cephesi komutanı, Mihael Vasilyeviç Frunze razı olmamış ve Moskova ile, doğrudan doğruya Lenin'le, temaslarda bulunarak bu kararın kaldırılmasını talebetmişti. Frunze 24 Şubat 1920'de bu kararın icra yeteneğini haiz olmadığını ilân etti. 8 Mart 1920'de Moskova'daki Sovyet Liderleri bu karara muhalefet ederek **«Türk Cumhuriyeti»** ve **«Türk Komünist Partisi»** olmayacağını ileri sürdüler. Rıskul, verilen kararın Moskova tarafından tanınması için teşebbüslere geçti. Moskova'ya bir heyet göndererek Lenin'le müzakerelere başladı. 1920 Haziran'ında Lenin de verilen bu karara karşı olduğunu izhar etti. Adı geçen Türkistanlı millî

---

(5) B. Hayit, **Türkistan'da Rus Koloniyalizmi ve Emperyalizmi** (Almanca), Osterhout 1966, S. 57; **Kazakistan Komünist Partisi Tarihinden parçalar** (Rusça), Alma-Ata 1963, S. 202. Rıskul'un fikirleri işbu eserin II. Bölümünde de zikir edilmiştir.

komünist liderler, Moskova nezdinde, Türkistan Millî Meselesinin yapılan vaadler esasında halli için teşebbüslerine devam ettiler. Eylül 1920 tarihinde Bakû'da toplanan Doğu Halkları Kurultayı'nda Türkistan Heyeti'nin fikirlerini avukat Narbutabek dile getirdi. Rusça'yı çok iyi bilen bu zat Sovyetlerin Türkistan siyasetini bütün açıklığıyla ortaya koydu ve Rusya Hükûmetini Türkistan'da meydana gelen felâketlerin mesulü olmakla suçladı. Moskova Sovyet liderleri, Türkistanlı Komünist'lerin taleplerini dinlemekle beraber, bu taleplerin fiiliyata geçmesi konusunda en ufak bir rıza göstermemişlerdir. Türkistan millî meselesinde Moskova ile Türkistan liderleri arasındaki tartışmalar ciddiyetle devam etmiştir. Sovyet Rusya Komünist Partisi Merkez Komitesi Haziran 1923'de Moskova'da **«Millî cumhuriyet ve vilâyet vekilleri»** toplantısını yaptı. Toplantıda Stalin **«Millî Sovyet Cumhuriyetlerindeki komünist partilerin vazifeleri ve talepleri»** konusunda konuşma yaptı. Türkistan'ı temsilen toplantıya iştirak eden iki **«Komünist lider»**, Sultan Hocan ve Akmal İkram, Moskova'lı Sovyet liderleri karşısında açıktan açığa **«Çarlık zamanındaki Türkistan'la Sovyet zamanındaki Türkistan arasında fark olmadığını, yalnızca Moskova'nın mühürünün değiştiğini»** beyan ettiler. Stalin' in bunlara şiddetle cevap verdiğini beyan etmiştik (6). Bunun gibi münakaşalar, Rusya liderleri ile, Türkistan liderleri arasında sistemli olarak devam etmiş, fakat Moskova herzaman kendisinin hakim olmasından istifade ederek Türkistanlı liderlerin isteklerini boğmuştur.

Moskova liderleri ile Türkistan **«Komünist»** liderleri arasındaki çatışma Rusya'nın Türkistan'ı parçalama plânı meselesinde de bütün şiddetiyle devam etmişti. Moskova

---

(6) **«Yaş Türkistan»** (Dergi, Paris - Berlin), 1937, No. 92-93, S. 42 **Stalin, Eserler** (Rusça), Cilt 5. S. 306-7; Hayit, 20. asır **Türkistan:** (Almanca), Darmstadt 1956, S. 239-40

1924'de Türkistan'ı parçalamağa kesinlikle karar vermişti. Moskova'nın plânına göre bağımsız Buhara ve Harezm Halk Cumhuriyetleri ortadan kaldırılacak, Türkistan Sovyet Muhtar Cumhuriyeti de yok edilecek, **«Türkistan»** ve **«Türk»** kelimeleri kullanılmıyacak ve bunların yerine Özbek, Türkmen, Kazak, Kırgız ve Tacik gibi **«Kabile Cumhuriyetleri»** teşkil edilecekti. Türkistan liderlerinin Türk Cumhuriyeti kurulmasını taleb etdikleri zaman, Moskova'nın Türkistan'daki mümessillerinin buna karşı çıktıklarını yukarda beyan etmiştik. Türkistan liderleri ilk isteklerinin gerçekleşmediğini görmüşlerdi. Şimdi Moskova'nın parçalama siyasetinden kurtuluş yollarını izlemeye başladılar. Bunlar Türkistan sözü kullanılmazsa, Türk sözünün kaldırılması zorunlu ise, hiç olmazsa «Orta Asya Federasyonu» olmalıdır diye taleplerde bulundular. Moskova bu isteği de kabul etmedi. Moskova Türkistan'ı parçalama yoluyla **«Milli komünistler birliği»** ni yok etmeyi arzu etmiş, ama bunda başarı kazanamamıştı.

Millî ruhda olan Türk Komünist liderleri, 1920'den beri gizli olarak faaliyet gösteren **«Millî Birlik Fırkası»** ve **«Millî İstiklâl Fırkası»** nın kuvvetlendirilmesi için gayret gosteriyorlardı. Sovyet Devleti ve Komünist Partisi içinde, sokaklarda, toplantılarda, konuşmalarda komünist lideri olarak görünen kimseler, yakınları arasında, kendi iç dünyalarında, öz çevrelerinde, meslek arkadaşları ve aynı millî isteklere sahibolan kimseler arasında Rusya aleyhinde gizli olarak millî mücadelenin yürütülmesine dikkatle devam ettiler. Bu durum Rus GPU-NKVD'si tarafından öğrenilmişti, Ruslar bu şahıslardan kurtulmak için zaman beklemekteydiler.

Kendilerini Komünist olarak göstermiş Türkistan'lı liderler tamamen millî safta bulunuyorlar ve Sovyet Reıimi altında millî kadrolar hazırlanmasına gayret ediyorlardı. Moskova'nın Türkistan siyasetini iyi öğrenen bu liderler

artık Ruslara inanmıyorlardı. Moskova rehberleri de onlara şüphe ile bakıyorlardı. 1936-37'de Rus Komünist Liderleri ile Türkistan liderleri arasındaki çatışma çok ciddi bir safhaya gelmişti. Artık birbirlerini hiç anlamaz olmuşlardı. Moskova Türkistan'dan gelecek tehlikenin büyüklüğünü idrak ettikten sonra, buna karşı şiddetli tedbir almağa karar vermişti. 1937'de Sovyetler Birliği'nin her tarafında olduğu gibi Türkistan'da da **«Parti ve devlet idareleri halk düşmanları ve milliyetçilerden temizleme»** hareketi başlamıştı. 1937 - 38 yıllarındaki büyük terör devrinde, 1918'den beri Sovyetlerle birlikte çalışan ve Sovyet-Rusya'nın Türkistan politikasına muhalefet eden, Türkistan'da millî hayat temelini kurmağa gayret eden Türk liderlerinin tamamı cezaevlerine gönderilmişti. Daha sonra da bu şahıslar öldürüldü. Zaten, millî liderlerin öldürülmesi meselesi Sovyetlerin Türkistan politikasının bir parçası şeklinde görünmekteydi. Meselâ: Sovyetler tarafından öldürülen millî liderlerden Münevver Kâri ilk önce Türkistan ceditcilik hareketinin öncülerinden 1930'da öldürülmüştür. Tacikistan Sovyet Cumhuriyetinin Reisicumhuru, sabık Buhara Emirliği memurlarından, tesirli devlet adamı, Nusretullah Mahsum da 1932'de öldürülmüştü. Türkistan Komünist hareketi içinde adı geçen Nizamitdin Hoca, Aşur Hoca, Tursun Hoca 1932-34'de Sibirya'ya sürgün edilmişler ve Sibirya'da ya ölmüş, veya öldürülmüşlerdir.

1929'da Özbekistan Sovyet Cumhuriyeti Yüksek Mahkemesi başkanı Sadullah Kasım ve arkadaşları kurşuna dizilmişti. Kasım kendi mevkiinden istifade ederek, 1918 - 24 yılları arasında Rusya'ya karşı yürütülen millî mücadele mensuplarını ceza vermedęn serbest bıraktığı veya onların mahkemeye getirilmemeleri için gizli tertibat aldığı gerekçesi ile öldürülmüştü (7).

---

(7) Genel bligi için bak.: **Mustafa Çokay, Sadullah Kasım mahkemesi, «Yaş Türkistan»**, 1930, No. 7-8, S. 12-21

Sabık Alaş-Orda Muhtar Hükümeti'nin reisi ve 1920 - 33 yıllarında Sovyet kültür idarelerinde çalışmış olan Ali Han Bökey Han da 1934'de kurşuna dizilmişti (8). Sovyet rejimi önce açıkca millî hürriyet taraftarlığı yapan, lâkin Sovyet devlet müesseselerinde çalışmakta olan milliyetçi liderleri öldürdükten sonra, kendilerini komünist olarak gösteren, gizlice milliyetçilik yapan liderlere karşı hücuma geçmiştir.

Sovyet Rejimi Tarafından Öldürülen Türk Millî Liderlerden Misâller*

1937-39 yıllarında hapsedilen ve öldürülen Türk liderlerin isimleri, o yıllardaki Sovyet Matbuatında ilân edilmişti. Onların isimleri **«Yaş Türkistan» ve «Millî Türkistan»** dergîlerinde de neşredilmişti. Bizim bu yazımızda öldürülen liderlerin tamamı ile meşgul olamayacağımız tabiîdir. Çünkü, bir taraftan onların çok fazla sayıda olması, diğer taraftan da öldürülenlerin tamamı hakkında dış memleketlerde pek az kaynak bulunmasıdır. Biz bu yazımızda yalnız, öldürülen Türk **«Millî»** veya **«komünist»** olarak adlandırılan rehberlerden önemlilerini zikrederek, onların hareket ve fikirleri üzerinde duracağız. Aşağıdaki şahıslar Sovyet - Rusya terör politikasının ne şekilde devam ettirildiği hakkında misâl olacak niteliktedir. (alfabetik sıraya göre; önce soyadlar gösterildi):

---

(8) Bökey Han'ın faaliyetleri hakkında bakınız: B. Hayit, Kokand ve **Alaş - Orda millî hükümetleri** (Almanca), Münster 1950; Alexandre Bennigsen et ch. Zemercier Quelgucejay, **Za Presse et la mauvement national chea lea usulmans de** Rusie avant 1920 Paris, 1964, s. 148

(*) İşbu konu önce, **«Devlet»** gazetesinin 18.12.1972 ve. 25 12.72 sayılarında yayınlanmıştır.

Asfendiyar, Sancar, 1889'da Taşkent'de doğmuş, Petersburg'da Askerî Tıb Akademisi'ni bitirmiştir. Birinci Dünya Harbi'nde Almanlara esir oldu. 1917'de Buhara (Yeni Buhara — Kagan) da İşçi Meclisi'nin başkanı, 1919'da Komünist Partisi üyesi oldu. 1919-20 de Türkistan Ziraat komiseri, 1921-22'de Türkistan'ın Moskova'daki temsilcisi; 1923' de Türkistan Komünist Partisi'nin sekreteri; 1923'de Moskova'ya çağırılmış; 1927'de Doğu Komünistleri Üniversitesinin Rektörü; 1928-30 Alma-Ata Üniversitesi Rektörü; 1930 - 31 Alma-Ata Öğretmenler Enstitüsü'nün Rektörü; 1932-34 Kazakistan Sıhhiye Komiseri; 1934-37'de Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi'nin Kazakistan şubesi müdürü olarak çeşitli vazifelerde bulunmuştur. Asfendiyar aynı zamanda Tarih Profesörü idi. O milliyetçilik hareketlerini korumuş ve Sovyetler aleyhinde gizli çalışmalara katılmıştır. 1937 yılında hapsedilmiş ve öldürülmüştür. Sovyetler Asfendiyar'a, 1957 yılında yeniden şerefini iade (rehabilite) ettiler. O, otuzdan fazla ilmi eser ve birçok makaleler yazmıştır (9).

Atabayoğlu, Kaygısız, 1897'de doğmuş, 1917'de öğretmenler seminerini bitirmiş, daha sonra Taşkent'te öğretmen olarak çalışmıştır. 1919'da Komünist Partisi'ne girmiş, 1919-24'de Türkistan Sovyet Komiserler Kurulu reisi, 1924-37 yıllarında Türkmenistan Sovyet Cumhuriyeti Komiserler Kurulu başkanı olarak çalışmıştır. O, aynı zamanda Sovyet -Rusya'ya karşı faaliyet gösteren millî gizli teşkilâtın aktif üyelerinden birisi idi. 1937'de hapsedilmiş, 1938'de kurşuna dizilmiştir. Sovyetler 1957'den bu yana onun **«Kahraman komünist ve devlet adamı»** diye propagandasını yapmaktalar. Hattâ Berdi Kerbabaoğlu adlı bir edip 1964'de **«Kaygısız Atabey»** adlı bir roman da yazmıştır.

---

(9) Asfendiyar'ın ilk faaliyetleri için bakınız: **Bol'şaya Sovetskaya Entsiklopediya** (Büyük Sovyet Ansiklopedisi), 1926, Cilt 3, S. 716

Aytakoğlu, Nadirbey, 1919'da Komünist Partisine girmiştir. 1919-24'de Türkistan Komünist Partisi Merkez Komitesi üyeliği, 1923-24'de Türkistan İcra Komitesi'nin reisliği 1925-37 yılları arasında Türkmenistan Sovyet Cumhuriyeti İcra Komitesi reisliği (Reisicumhur) görevlerini yapmıştır. 1937'de hapsedilerek 1938'de öldürülmüştür. Sovyetler onu «halk düşmanı ve milliyetçi» diye suçlamışlardır. Onun Türkistan milliyetçiliğine ve Sovyet rejimine hizmeti olmuştur. Asıl düşüncesinin belli olmadığı hususunda da fikirler vardır.

Baytursun, Ahmed, 1872'de Turgay vilâyetinde doğmuştur. 1901 de Orenburg şehrinde Öğretmenler Semineri'ni bitirmiştir. Öğretmen olarak çalışmıştır. 1913 yılında şair Mir Yakub Dulat'la birlikte «Kazak» adlı gazeteyi neşretmiştir. «Alaş Orda» partisinin teşekkülünde asıl rolü oynayanlardan biridir. 1917-1919'da Alaş Orda Muhtar Hükümeti'nin başkan muavini iken sovyetlere karşı yapılan hareketlerin önderlerinden biri olmuştur. 1919'da Sovyetlerle anlaşmış, Sovyet devlet dairelerinde önemli vazifeler icra etmiştir. (Meselâ: Kazakistan Harbi - İnkılap Şurâsı üyesi, 1922-24'de Kazakistan Muhtar Sovyet Cumhuriyeti'nin Maarif Komiseri gibi). Baytursun, edebiyat tarihi sahasında birçok eserler yazmıştır. Türkistan millî ideolojisinin başarısı için genç neslin millî ruhta terbiye edilmesine önem vermiştir (10). O, 1937 de hapsedilmiş ve aynı yıl içinde öldürülmüştür.

---

(10) Baytursun hakkında malûmat için bakınız: Zeki Velidi Togan, **Bugünkü Türkistan ve yakın tarihi, Cilt 1,** S. 338, 339, 354, 376-7, 396, 398, 496, 498-9, 514, 524-5; B. Hayit, **Turkestan im XX. Jahrhundert** (20. asır Türkistanı), S. 44, 62, 241, 246, 314, 319; Benningsen et Lemercier Quelguerjay, (Kaynak No. 8), S. 148

Candos, Uraz, 1899'da Alma-Ata civarında doğmuştur. 1918'de Komünist Partisi'ne üye olmuştur. Yedi-Su vilâyetinde sovyet hâkimiyeti için yapılan çalışmalarda Rusların güvenini kazanmıştır. 1921-23'de Türkistan Komünist Partisi Merkez Komitesi Propaganda Şubesi müdürlüğü, 1923-24'de Moskova'da GPU heyeti üyeliği, 1927-28'de Kazakistan KP'si Propaganda Şubesi Müdürlüğü, aynı yılda Kazakistan Maarif Komiserliği vazifelerinde bulunmuş ve 1929'da hapsedilerek 1937 yılında ölüme mahkûm edilmiş ve öldürülmüştür. Onun Sovyet idarelerinde milliyetçi olarak mı çalıştığı veya Turar Rıskul gibi kimselerle gizli münasebetlerde mi bulunduğu kesinlikle bilinmemektedir. Candos halk düşmanı olarak suçlu görülmüştür.

Cangeldin, Ali, 1884'de Turgay Şehri yakınlarında bir yerde doğmuş, 1894'de Orenburg şehrinde Rus hıristiyan misyoner okuluna girmiş ve hıristiyanlığı kabul ederek Nikolay Vladimiroviç Stepnov adını almıştır. Çarlık aleyhindeki hareketleri için 1908-1913 yılları arasında Avrupa Türkiye ve Japonya'da yaşamıştır. Bolşevik ihtilâlinden önce komünist olmuş, Türkistan'ın kuzeyinde (bugünkü Kazakıstan Sovyet Cumhuriyeti) Sovyet Rusya hakimiyetinin kuvvetlenmesi için büyük hizmetler görmüştür. 1938'e kadar Kazakistan Sovyet Cumhuriyetinin reisicumhurluğunu yapmış 1938'de tevkif edilerek öldürülmüştür. 1956'da Cangeldin'e en ateşli komünist denilerek «şerefi iade» edilmiştir. Böyle cesur bir komünistin ne sebepten öldürüldüğünün cevabını Sovyet tarihçileri bulamıyorlar. Cangeldin milliyetçi değildi. Kim bilir, belki o da hayatının son devresinde Rusya'yı sevmekten vazgeçmiştir. Milliyetçilerin tesiri altında mı kalmıştır? Yoksa milliyetçilere karşı ciddî mücadele etmemiş midir? Ne olursa olsun, Rus Komünistleri Rus olmayan bir Türk komünist liderini öldürmüşlerdir. Kazakıstan'da Sovyet hakimiyetinin başarısı için bütün gücüyle

mücadele eden Cangeldin'den başka komünist liderin bulunmadığını da kaydetmek lâzımdır. Onun ne sebepten öldürüldüğü tarihin karanlık sahifelerinden biri olarak devam edecektir.

İkram (Rus yazılarında: İkramov), **Akmal,** 1898'de Taşkent'de tesirli bir din adamının oğlu olarak dünyaya gelmiştir. 1918'e kadar öğretmen olarak çalışmış, 1918'de Komünist Partisine girmiştir. 1922 yılına kadar parti içinde küçük hizmetlerde bulunmuştur. (Propaganda şubesi başkanlığı gibi). 1922-25 yılları arasında Moskova'da Şark Komünistleri Üniversitesinde talebelik yapmıştır. 1926'ya kadar Taşkent Şehir KP'sinin birinci sekreterliği, 1928'den 1937' ye kadar da Özbekistan Komünist Partisi MK Birinci Sekreterliği görevlerinde bulunmuştur. Kendisine, Sovyetler Birliğinde, **«Lenin ve Stalin'in en iyi talebesi»** denilmiştir. Sovyetler Birliği KP Merkez Komitesi namzet üyeliği sıfatını almıştır. İkram aynı zamanda «Türkistan Milli İstiklâl Fırkası» nın gizli Başkanlarından biri olmuştur 1937'de tevkif edilerek Mart 1938'de Moskova'da Buharin ve Rikov gibi Rus Koministleri ile beraber makeme huzuruna çıkarılmış ve mahkemenin 16 Mart 1938'de verdiği kararla idam edilmiştir. Moskova'daki mahkemede İkram komünist olmadığını söylemiş ve komünist şeklinde görünmeyi yalnızca millî hareket için kabul ettiğini belirtmiştir. O, Türkistan milliyetçilerinin parti içindeki en mühim ve tesirli temsilcisi olmuştur. Devlet ve Komünist Parti idarelerinin milliyetçi kadrolar eline verilmesi için büyük faaliyetler göstermiştir. Akmal İkram Türk boylarının mümessillerini kendi etrafında toplamağa çalışmıştır. Kendisini gençler çok sevmişlerdir. Halk arasında ne şekilde hareket etmek gerektiğini iyi bilen bir liderdi çiftçilerle çiftçi gibi, işçilerle işçilere has kelimelerle, münevverlerle de onlara has lisanla konuşmasını bilirdi. O, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Orta Asya Bürosu'nun Birinci Sekreteri Zelenskiy'nin kızı Zelkina ile evlenmiştir.

O, Bununla Moskova'ya kadar tesir etme imkânını elde etmiştir. Akmal İkram Moskovadaki mahkemede Türkistan'ın iktisadi cihetten bağımsız hale getirme plânının yapıldığını bildirmiştir. İkram, Türkistan'ı Rusya'dan ayırmak ve bu esasta istiklâl kazanmak yolunda faaliyetler göstermiştir (11). Sovyetler, 1957'de Akmal İkram'ın itibarını iade ederek onu «iyi bir komünist» olarak propaganda etmeğe başlamışlardır. «Pravda» gazetesi (9.4.1964) onu **«Partinin sadık savaşçısı»** adlı makale ile okuyucularına takdim etmiştir. Çünkü, Sovyetlere, Türkistan gençleri için Türkistan Türkleri arasında geçmişte **«komünizm ruhunda hareket etmiş insanlar»** gerekmişti. Böyle yapılmazsa, Türkistan'da komünizm yalnız Rusların hareketi olarak görünecek ve bu durum gençlerde rejime karşı şüpheler doğuracaktı. Bu sebepten öldürülen millî lideri **«komünist lider»** olarak göstermek zorunda kalmışlardır.

Hocan, Sultan, Bolşevik ihtilâlinden önce öğretmen, 1917'de Fergane Vilâyet İşçiler Birliği başkanı, Kokand şehrinde kurulan Türkistan Muhtar Cumhuriyetinin koruyucularından biri, hattâ işçiler adına, Rusya Sovyet Hükümetine, Taşkent'deki Sovyet komiserlerinin Türkistan Muhtar Cumhuriyetine karşı aldıkları tedbirler aleyhinde protestolar bildirmiş bir milliyetçidir. 1919'da Komünist Partisi üyesi olmuş ve sorumlu mevkilerde bulunmuştur. Rusya zulmü altındaki Türklerin bir Türk Cumhuriyeti altında birleştirilmesi için Turar Rıskul ile beraber çalışmıştır. Moskova'nın Türkistan'ı parçalama siyasetine karşı ciddî olarak mücadele etmiştir. Meselâ: 10 Mart 1924'de Sovyetler Birliği Ko-

---

(11) **«Yaş Türkistan»**, 1938, No. 101, S. 2-43; B. Hayit, **Sovyet - Rusya'nın Türkistan misalinde Doğu- Politikası**, S. 258. Aynı müellif, **20. asır Türkistanı**, S. 335-38; **«Milli Türkistan»**, 1964, No. 102, S. 29-32

münist Partisi Merkez Komitesi sekreteri Rudzutak Taşkent'de Türkistan KP'si, İcra Komitesi ve parti hâdimlerinin toplantısını yaparak toplantıda Türkistanın Sovyet Cumhuriyetlerine ayrılmasını teklif etmiştir. Hocan bu gibi plânlara karşı şunları söylemiştir: **«Türkistan'ı ayrı Cumhuriyetlere parçalamak mümkün değil, çünkü bu ülkede Özbek, Türkmen ve başka milletler yoktur. Eğer bu ülke taksim edilecek olursa, o zaman, Özbek, Türkmen gibi Türk uyruklarına yalnız varlık verilmiş olunacaktır»** (12). Türkistan 1924'de parçalandıktan sonra, Kazakistan'a gönderilmiştir. Burada da o sorumlu mevkilerde çalışmıştır. 1936'da hapsedilmiş ve 1937'de öldürülmüştür. Sultan Hocan Türkistan millî birliğinin korunması için birçok faaliyetlerde bulunmuştur. Türklerin birliği hakkındaki fikirlerini, Sovyet Hükümeti'nin kontrolü altında yayınlanan «Çolpan» ve «Sana» adlı gazetelerde neşretmiştir. Hayatının sonlarına doğru kazak Türklerinin millî kurtuluş liderlerinden biri olmuştur (13).

Hoca (Rus yazılarında: Hocayev) **Feyzullah,** 1896'da Buhara'da zengin bir tüccar ailesinin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir: gençliğinde Petersburg'da tahsil görmüştür. Bolşevik İhtilâli'nden önce Genç - Buharalılar Cemiyeti'nin üyesi olmuş ve buhara Emiri Mir Alim - Han aleyhinde çalışmalarda bulunmuştur. Hattâ, **1918'de Buhara'ya Hücûm eden Kızıl - Ordu birlikleri arasında bulunmuştur.** Kızıl Ordunun Buhara seferi mağlubiyetinden sonra, Mart 1918'den itibaren Taşkent'de Emir aleyhinde çalışmalarda bulun-

---

(12) **SSCB'nde millî devletlerin kuruluş tarihi** (Rusça), Moskova 1968, S. 395; R. Vaidyanath, **Orta Asya Sovyet Cumhuriyetlerinin teşkil edilmesi,** (İngilizce), New Delhi 1967, S. 107

(13) Sultan Hocan hakkında geniş bilgi için bakınız: B. Hayit, **20. asır Türkistanı,** S. 83, 111, 166, 239-41, 246, 339

muştur. Genç Buharalılar, Emir kuvvetlerine karşı kendi kuvvetleri ile başarı kazanamayacaklarını anlamışlar ve Taşkent'deki Sovyet Komiserleri ile işbirliğine başlamışlardır. Genç - Buharalılar Ağustos 1920'de Kızıl-Ordu ile birlikte Buhara seferine başladılar. Feyzullah Hoca Buhara İnkilâp Komitesinin önde gelen simalarındandı. 2 Eylül 1920 de Kızıl-Ordu Buhara şehrini işgal etti. (tarihte Rus Ordusunun Buhara'ya girmesi ilk defa bu şekilde mümkün olmuştur). 6 Ekim 1920'de Buhara Emirliği kaldırılarak yerine Buhara Halk Cumhuriyetinin kurulduğu ilân edilmişti. Genç Buharalılar Hükûmeti kurulmuş ve Feyzullah Hoca başbakan ve dışişleri bakanı olarak görev almıştır. Başbakan Halk Cumhuriyetini millî esasta idare etmeğe gayret ediyordu. Bu sebepten O'nunla Moskova Hükümeti arasında zıddiyetler meydana gelmişti. Rusya Sovyet Hükümetinin Buhara'daki Mümessili 1922'de aşağıdaki beyanatı vermişti: **«Feyzullah Hoca gurubu için komünizm ideal olarak kabul edilmemektedir. Benim fikrime göre Komünizm Feyzullah ve arkadaşlarına kendi hakimiyetlerini muhafaza için gereklidir»** (14). Sovyet Hükümeti ve onun Kızıl - Ordusu 1923 yılında Buhara Halk Cumhuriyeti üyelerinin tamamını tevkif etti. Feyzullah Hoca'yı Moskova'ya getirdiler. O, Moskova'da «Sovyet Rusya politikasına uygun hareket edebileceğini» bildirdi (15). Aynı yıl Moskova'dan Buhara'ya gelerek yeni hükümeti teşkil etti.

O, Sovyetlerin Türkistan'ı parçalama siyasetine engel olamamıştır. Bu sebepten parçalama siyasetinden millî menfaatler için yararlanma yolunu tuttu. 1924'de şunları söylemişti:

---

(14) S. Racabov, **Büyük Rus halkının Orta Asya Halklarını tarihi takdirindeki rolu, Rusça)**, Taşkent 1955, S. 151

(15) R. Asmiş, **Almanya Dışişleri Bakanlığına Rapor** (Almanca), 1923, Desya No. IV a, RU 6059.

«Eğer 2,5 milyon Buhara Özbekleri, Türkistan Özbekleri ile birleştirilse ve bir Özbek Cumhuriyeti kurulsa kötü mü olacaktır? Eğer Özbekleri Harezim ve Türkistan'dan ayırarak bir Özbek Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti kursak ve bunun başkentini Semerkant yapsak bu gelişmemiz için faydalı olmaz mı? Bu esasta tarihi hatâ ve kabahatleri ortadan kaldırmış olacağız ve Buhara Emiri ve Rusya Çarı arasında meydana getirilen hudutları ve anlaşmaları yok etmiş olacağız. Bununla bizler kendi öz devletimize sahip olacağız; bu Devlet ise devletler hukuku esasında yaşıyacaktır» (16). Feyzullah **Hoca yukarıdaki beyanatının sonunda**, kendilerini Sosyalist - Komünist gösteren Ruslara aşağıdaki şekilde hitabetmiştir:

«Eğer Sosyalist partileri, halkların hürriyetlerini tanımazlarsa, onlarla eşitlik esasında birlikte çalışmazlarsa ve mazlum halklara onları ezen milletlerden ayrılma hakkını vermezlerse, o zaman onların hürriyet hakkındaki konuşmaları yalancılıktan başka birşey olamaz» (17).

1924'de Türkistan parçalanıyor; uzun geçmişleri olan Buhara ve Harezim devletleri yok ediliyor ve Feyzullah Hoca Özbekistan Sovyet Cumhuriyetinin Başbakanı oluyor.

Başbakan Feyzullah Hoca, 1925'den 1937'ye kadar bütün Sovyetler Birliği'nin önde gelen simalarından biriydi. Halk, vaktinin büyük kısmını kendi arasında geçiren bu şahsı seviyordu. Cesur, ciddî konuşan, çok çalışan, Ruslardan korkmayan ve kendi yurttaşlarını seven bir insandı. Sovyetler, Feyzullah'ın kendileri için tehlikeli bir rehber olduğunu iyi biliyorlardı. Lâkin onun yok edilmesi için şartların olgunlaşmasını beklemekteydiler. 1937'de Özbekistan

---

(16) Fayzullah Hoca, Şûra Orta Asya'sının millî ve mülkî hudutlara bölünme meselesi, Bahara 1924, S. 27

(17) Fayzullah Hoca (16), S. 31

Komünist Parti Kurultayında, onun aleyhinde Özbekistan Genç - Komünist teşkilâtının başkanı İsrail Artıkov'u konuşturdular. Artıkov Feyzullah Hoca'yı milliyetçilikle suçladı. Bunun üzerine NKVD onu kurultay salonunda tevkif etti.

O'nu Mart 1938'de ve Özbekistan KP Birinci Sekreteri Akmal İkramı Sovyetlerin **«Troçkici sağ gurubu»** (21 ler gurubu adı da) mahkeme huzurunda çıkardılar. Mahkemenin idam kararı neticesinde, Mart 1938'de idam edildi. Bu şekilde Türkistan'ın meşhur rehberlerinden biri de Sovyet Rejimi'nin kurbanı olmuştu. Feyzullah'ı **«milliyetçilik»** le suçlayarak NKVD adına konuşan İsrail Artıkov da 1938'de kurşuna dizilmiştir.

Feyzullah Hoca'nın Moskova'daki mahkemede Buhara Halk Cumhuriyetinin başkanı olduğu zamandan beri milliyetçi olduğunu ve hattâ gizli antisovyet, Türkistan Millî İttihad Partisi'nin başkanı olduğu ve milliyetçi olduğu şu şekilde aşağıdaki beyanda bulunmuştu:

«Ben faaliyetime milliyetçilikle başladım ve bu yolda 41 yaşından 33'ünü geçirdim» (18).

Moskova Mahkemesinde Başsavcı Vişenskiy Feyzullah Hoca'yı suçlarken aşağıdaki şu sözleri söylemişti:

«Feyzullah Hocayev 1920 yılında Buhara Halk Cumhuriyeti Başkanı olduğu zamandan başlayarak Sovyet hakimiyeti aleyhinde mücadele yaptı. O, «Millî İttihad» adlı gizli millî teşkilâtın başkanı idi. O, Genç - Buharalılar hareketine başkanlık etmekle beraber, Türkistan'da büyük bir devlet kurulması ve onun Rusya'dan ayrılması için hareket etti. Millî kadrolar hazırlamak için Almanya'ya talebe gönderdi. Feyzullah Hoca 1924-25 yıllarında Türkistan'ın millî hudutlara ayrılmasının aleyhinde çalıştı. O, aynı zamanda köy

(18) **«Millî Türkistan»**, 1967, Nr. 119, S. 17

ahalisinin kollektifleştirilmesi, beş yıllık plânların gerçekleştirilmesi ve Özbekistan Pamuk Monokültüryasına karşı çalıştı. Basmacılık hareketinin lideri olan Enver Paşa ile üç defa görülmüştür» (19).

Savcı Vişenskiy ona da ölüm cezası verilmesini talebetdi. Sovyet mahkemesi de evet diyerek onun idamına karar verdi. Feyzullah Hoca 42 yaşında Rus terörünün kurbanı oldu.

Sovyetler, Feyzullah Hoca'yı 1966 yılına kadar **«milliyetçi, emperyalizmin uşağı»** olarak göstermekteydiler. Bu tarihten itibaren onların Feyzullah Hoca hakkındaki fikirleri değişti. 1957'de Senegalli bir genç Feyzullah Hoca meselesine ilgi göstermişti. O genç, Moskova'daki Dünya Gençlik Festivalinde, Feyzullah Hoca'yı bugünkü Asya ve Afrika devlet adamlarına benzetmişti. Bunu bir Rus gazetecisi, aradan 9 yıl geçtikten sonra, 26 Mayıs 1966'da «Pravda Vostoka» gazetesinde haber vermişti. Yaşasaydı Feyzullah Hoca 1966'da 70 yaşına girmiş olacaktı. Aynı yıl Sovyet Hükümeti Feyzullah'ı **«Komünist Partisinin sadık evladı»** olarak ilân etmiş ve günümüze kadar, onun **«komünizm için yaptığı büyük hizmetlerden»** bahsetmeğe devam etmiştir. Onun bazı konuşmaları ve makaleleri 1974'de kadar 3 cilt olarak yayınlandı. Görüyoruz ki, Sovyet rejimi için hiçbir meselede «iki kere iki dört mü, veya üç, veyahutta beş mi eder» önemi yoktur. O, menfaatlerinin gerektirdiği herşeyi yapacaktır. Feyzullah Hoca gibi şahısların yardımı ile Buhara Kızıl - Ordu tarafından işgal edilmişti. O zaman

---

(19) Davranbek, **Fayzullah Hoca hakkında, «Milli Türkistan»** (dergisinde), 1966, No. 116, S. 16. Moskova Mahkemesi protokolleri (Akmal ve Fayzullah Hoca meseleleri ile birlikte) bakınız: **Anti Sovyet Sağcı-Troçkici Bloku mahkemenin raporu,** Moskova 1968 (Rusça'dır)

Feyzullah'ı ihtilâl hizmetinde kullanmışlar. Milliyetçi olduğu için de öldürmüşler. Feyzullah Hoca gelişmekte olan genç Asya ve Afrika memleketlerinde Sovyet propagandası için lüzumlu olmuş; Onun günahlarından vazgeçerek, milliyetçi değil, «komünist», «Şark ihtilâlcisi» olarak takdim ediyorlar ve hattâ Türkistan Türk Gençliğini bunun gibi hilelere inandırmak istiyorlar.

Rıskul (Rus edebiyatında: Rıskulov), **Turar** 1894'de doğmuştur. 21 Ekim 1917 de Evliya Ata şehir Komünist Belediyesi'nin (Sovyetinin) başkanlığına seçilmiş ve 1919'da Türkistan Sıhhiye Komitesi'nin başkan muavini ve Türkistan Müslüman Bürosunun başkanı olmuştur. 1920'de Türkistan İcra Komitesinin Başkanlığına seçilmiştir. Bu vazifesinden istifade ederek Türkistan Sovyet Komiserler Kurumunu ve Türkistan Milliyetler Komiserliğini ortadan kaldırmıştır. 1921 - 22'de Moskova'da Milliyetler Komiserliğinde Stalin'in yardımcısı olarak çalıştırılmıştır. 1923'de Türkistan Halk Komiserler Kurumuna Başkan olarak tayin edilmiştir. 1924 - 26'da Komintern'in Doğu Şubesi müdür muavini olarak çalışmıştır. Mart 1926'da Kazakistan KP'sinin Propaganda Şubesi müdürlüğü, 1926 - 37'de Rusya Sovyet Federasyon'u Halk Komiserler Kurumu'nun Başkan Muavinliği ve «Sibirya - Türkistan - Demiryolu» inşaatı hükümet komisyonunun Başkanlığını yapmıştır. 1937'de milliyetçilikle suçlanarak öldürülmüştür.

Turar Rıskul kimdi? Milliyetçi rehber mi yoksa bir komünist lider mi idi? Bu soruya verilecek cevap, **onun herşeyden önce Türkistan Türkler'inin milliyetçi önderlerinden, hattâ en meşhurlarından biri** olduğu noktai nazarındadır. O, Sovyet Rusya hakimiyeti altındaki Komünist Partisi yerine Türk Komünist Partisi, Türk Müslümanlardan ibaret ayrı ordu kurulması ve Türkistan'dan Müslüman olmayan askerlerin çıkartılması gibi hususları, yukarıda kaydetdi-

ğimiz gibi Ocak 1920'de Taşkent'e talebetmişti. Hattâ, parti toplantısında bu konularda müsbet karar dahi aldırmıştı. O, milliyetçilik fikirlerini Sovyetleri korkutmamak için sosyalizm ve komünizm perdesi altında yürütmüştü. Türkistan Müslüman Bürosunun Şubat 1920'deki topiantısında şunları söylemişti:

«Bizler şimdi babalarımızın hatâlarını düzeltmeliyiz, köy köy dolaşarak, komünizm vasıtasıyla milletimizin birliğini temin etmek isteğinde olduğumuzu bildirmeliyiz».

Rıskul'un aşağıdaki karar layihası Türkistan Komünist Partisi'nin ve Müslüman Büro'sunun toplantılarında kabul edilmişti.

«Türklerin Tatar, Kırgız, Özbek ve başka adlar altında parçalanması fikri, küçük cumhuriyetler teşkil edilmesi düşünceleri propaganda yoluyla bitirilmelidir ve hattâ Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Federasyonu dahilinde olmayan Türk halkları da birleştirilmeli ve buna zamanımızda imkân olmazsa, o zaman bugünkü Türk halklarının toprak bütünlüğü temin edilmelidir» (20).

Rıskul'un bu şekildeki hareketleri Moskova tarafından reddediliyordu. Moskova bu fikirlerinden dolayı onu uyardı, fakat O fikirlerinden vazgeçmedi. Çünkü onun halk arasında tesiri çok büyük olmuştu. O, her zaman Lenin ve Stalin'in milliyetler politikası aleyhindeydi. Onun kabul ettiği dört esas prensip vardı: 1) Millî ordu kurulması 2) Bir millî parti kurulması 3) Rus muhacirlerinin Türkistan'dan çıkartılması 4) Bütün doğu'nun Batı - Avrupa ve Rusya hakimiyeti tesirinden kurtarılması gibidir (21). O, Sultan Galiyev

---

(20) G. Safarov, **Müstemleke İhtilâli. Türkistan tecrübeleri** (Rusça), Moskova 1921, S. 110

(21) **Kazakistan Komünist Partisi tarihinden parçalar** (5), S. kitabın II. **Bölümü'ne de bakınız.**

hareketini de himaye etmiştir. Bu meseleye dair birçok Sovyet kaynakları vardır. 1926'da Sovyetler Birliği KP Merkez Komitesi milliyetler meselesinde bir toplantı yapmıştı. Buna karşı Rıskul'da Moskova'da bu meseleye dair kendi toplantısını teşkil etmişti.

Sovyetler Birliği'nde 1953'den sonra öldürülen şahısların «itibarlarının iadesi» cereyanı başlamıştı. Rıskul hakkında kimse ağız açmamaktaydı. 1960'da **«Sotsialistik Kazakistan»** gazetesinde «cesur» sovyet gazetecilerinden birisi Rıskul'u müdafaa eden bir makale yazmış ve O'nun «itibarının iadesini» talebetmişti. Aynı gazetede 29 Aralık 1960, s. 2 de «Tarihi Hakikat Bozulmıyacak» isimli bir makale yayınlandı. Yazıda şöyle deniyordu:

«Rıskul'un Komünist Partisi ve sosyalizmin kurulması meselelerindeki büyük noksan ve zararlarının izleri zamanımızda dahi görülmektedir. Onun Türkçülük fikirlerinden, sovyet sisteminin ve Sovyetler Birliği KP'sinin Milliyetler Siyaseti aleyhinde olan kapitalizm uşakları ideolojik silâh olarak faydalandılar. Emperyalizmin kalemşörü hâin B. Hayit, «20. asır Türkistanı» adlı çirkin eserinde Rıskulov'u yerden gök'e çıkarıyor ve Onun Türk Milleti hakkındaki fikrini yeniden canlandırmak için bütün gücüyle gayret ediyor» (22).

Sovyetlerin yukarıdaki fikri bildirmelerinden beş yıl sonra, Rıskul hakkında kullandıkları ağız değişmeğe başladı. **«İzvestiya»** gazetesinde 21 Ocak 1965'de **«Kazak Halkının Ferzendi»** başlıklı bir makale neşredilerek Rıskul'un «komünizm için yaptığı büyük hizmetleri» okuyuculara anlatılmıştır. Bu şekilde ona da «itibarı iade» edildi. 43 yaşında öldürülen bir Türkistan türkçüsü'nün aradan 28 yıl geç-

---

(22) **«Sotsialistik Kazakistan»** (Gazete) 29 Aralık 1960, S. 2

tikten sonra sovyetler «iyi komünist» diye propagandasına izin verdiler. **Sovyet Rejimi Türkistan'da eski Türk «komünistlerini» aramaktadır.** Yalnız bu liderlerin ne sebepten öldürüldüğüne değinilmeden yalnızca **«Stalin'in şahsına inanış devrinin hatâları»** diyerek insanları inandırmağa gayret ediyorlar. Unutmamalıdır ki, Stalin'in şahsına inanç devri, Sovyet Rejiminin bir parçası ve **rejime hâs bir cereyandır.**

Biz Sovyet - Komünist rejimi tarafından öldürülen, aslında Türk millî ruhunda bulunan, fakat «komünist» denilen rehberlerden misâller vermeye, onların hayatlarını, fikirlerini ve millî hareketteki yerlerini ortaya koymağa, Rıskul ile burada son vermeliyiz, çünkü öldürülenler o kadar fazladır ki, onların özelliklerini ayrı ayrı zikretmek bizi pek uzaklara götürecektir. Şunu da unutmamak gerekir ki, Sovyet - Rusya rejimi yalnız millî ruhta olanları değil, hattâ komünizme inanan ve ona hizmet etmiş olan «Türk komünist liderlerin» tamamını 1939'a kadar öldürmüş veya uzun yıllar hapishanelerde tutmuştur.

Yukarıda hayat ve anlayışları zikredilen şahıslar yanında, öldürülmüş önemli Türkistanlı Türk rehberleri de vardır. Bunlardan komünist devlet idarelerinde çalışan, lâkin millî düşüncelerinden vazgeçmeyen aşağıdaki şahısları da zikretmek gerek:

Aşur Hoca, Nizameddin Hoca, Tursun Hoca, Hıdır Ali, Baltabayoğlu, Abdullah Rahimbay, Şah - Temir, Halmurat Sahatmurat, İsmail Said Vakkas, Sultan Segizbay, Abdullah Karim (Akmal ikram hayatta iken Millî İstiklâl Partisi'nin Başkanı, Feyzullah Hoca hapsedildikten sonra 4 ay onun vazifesinde bulunmuş ve 1938'de öldürülmüştür) Oraz İsaoğlu, Avazberdi Kulıoğlu, Nasır Törekul ve başkaları. Yukarıda isimleri zikredilen kimselerin tamamı ya bakan veya başbakanlık yahut reisi cumhurluk yahut da KP birinci sekreterliği yapmış kimselerdir. Milliyetçi oldukları

yani vatanlarını sevdikleri ve Türkistan'ın hürriyeti için sovyetler aleyhinde çalışmalarından dolayı Rus rejiminin kurbanı olmuşlardır.

Aralarında Bolşevik'lerin millî hürriyet hakkındaki vaadlerine önceden inanan ve sonra Rusya'nın komünist sisteminin ve hakimiyetinin Türkistan'a hürriyet vermediğini görmüş olanlar çoğunluğu teşkil etmektedir.

Komünizm rejimi devrinde Türkistan'da öldürülen, sürgün edilen, yıllarca hapishanelerde ızdırap çektirilen Türk millî veya komünist liderleri, komünist rejimin kendisine hâs bir dialektik görünüşü için nümunedir. Rusya komünist diktatörleri insanlardan yalnız belli bir zamanda, kendi hâkimiyet menfaatleri için istifade ediyorlar. Eğer bu adamlar sisteme birer köle gibi hizmet etmezlerse, o zaman onlar ölüm veya maddî, manevî herhangi bir ceza ile karşılaşıyorlar. Böyle adamların akıbeti ya öldürülme veya Sibirya'ya sürgün olmuştur.

Öldürülen millî veya komünist liderleri meselesinin kısa bir yazıyla ifade ve tetkiki ile Rus sovyet - komünizm rejiminin Türkistan veya başka Türk ülkelerindeki üslûp ve taktiklerinin açıkca ortaya koyulamıyacağı tabii bir hâldir. Türk ülkelerinde komünist hakimiyetin takibettiği yol, onun Rus - Emperyalizmi ile birlikte hareketi, Komünist rejimin Türkler için nasıl suistimal edildiği, komünizm için hizmet yolunda milletten vazgeçme, insanın şahsiyet haklarını bırakması, millî hakları ve millî hayat varlığını Rusya için sarfetme, gelecekteki araştırmaların dikkat merkezi olmalıdır ki, bu esasda, Rus Sovyet - Komünist rejiminin Türkler aleyhinde ne oyunlar oynadığı ve onların başına ne felaketler getirdiği öğrenilebilinsin.

TÜRKİSTAN'DA ÖLDÜRÜLEN MİLLÎ ŞAİRLER*
BİLİNMEYEN BİR GERÇEK

Sovyet rejimi devrinde, Türkistan'da Türk millî ruhunda eser veren şairlerin öldürülmesi meselesi bugüne kadar araştırılmamış konulardan birisidir. Bu hususta Batı memleketlerinde kaynaklar azdır. Sovyet kaynakları ise Türk millî şairlerinden ancak bir takım menfî tâbirlerle bahsetmekte, fakat onların ne şekilde öldürüldüğü konusunda da elbette susmaktadırlar. Amâ, öldürülen millî şairlerin eserleri bu arada okuyucuların gözlerinden uzak, kütüphanelerin gizli kutularında hâlâ saklanıyor.

Türkistan'da Sovyet rejimi tarafından öldürülen şairler meselesinin öğrenilmesi iki yönden fayda sağlar: Birisi komünist rejim altında serbestçe eser meydana getirmek imkânının olmadığının ortaya koyulması, bir diğeri de rejimin baskısı altında millî şairlerin canlarını ne şekilde verdiklerinin ve ne için onların millî ruhtan uzaklaşmamış olduklarının tesbiti ile bunun onlardan sonra yaşayan insanlara örnek olmasıdır.

Türkistan'da öldürülen millî şairler fâciası yalnız Rusya hâkmiyeti dışında olan memleketlerde değil, bilhassa Türk dünyasında da bilinmeyen ve bugüne kadar araştırılmamış hâdiseler arasındadır. Ocak 1964'te Delhi'de toplanan Beynelmilel Müşteşrikler Kongresi'nde Türkistan millî şairlerinden Abdullah Kadirî ve Abdülhamid Süleyman Çol-

(*) İşbu kısım önce risale olarak Ankara'da Kardeş Matbaası 1971, 52 sayfada, sonra «Dünya» gazetesinin 27.7.1971 - 6.8.1971, sayfalarında «Yeni Tanin» gazetesinin 4. - 8.71 - 14.8.1971 sayılarınında ve kısmen «Türk Birliği» dergisinde (1971, No. 66-67, s. 5 - 12) yayınlandı.

pan hakkında verdiğim konferansın (23) tartışılması esnasında, Türkiye sosyologlarından merhûm Prof. Dr. Fahri Fındıkoğlu, toplantıda «şimdiye kadar bunlar gibi mücahit Türk şairlerinden habersiz olmak beni üzmektedir.» diye açıkça konuşmuştu. Şu gerçektir ki, hür dünya şimdiye kadar Türkistan'da cereyan eden mühim olayların öğrenilmesinde geri kalmış, Türk gençliğine de bu gibi olaylar hakkında bilgi verilmemiştir. Şâyet bu küçük araştırmamız okuyucularımızın kalbinde Türkistan Türk şairlerinin faciası hakkında bir ilgi uyandırırsa, o zaman bu konuda çalışanların vazifelerini yaptıklarını kabul edeceğiz. Kanaatimizce Türk Türk'ü anlayamazsa, Türkleri başka kim anlıyabilir?

Sovyet Döneminden Önce Türkistan'da Yeni Milliyetçiliğin Doğuşu

Rusya istilâsı ve Rusya hâkimiyeti zamanında Türkistan, hudutları dışarıya kapatılmış bir ülkeydi. Bu Türk ülkesi dünyada meydana gelen yenilikleri takibedememiş ve kendi geleneksel şartları içinde kalmıştı. Türkistan'da bu yenilikleri öğrenme istekleri olmamış değildi, fakat bu büyük bir cereyan hâlinde kendini XIX. asır sonuna kadar

---

(23) Bu konferansın konusu: B. Hayit, **Two renommed names in modern Uzbek - Türk literary of Turkestan; Kadırı and Cholpan** (Türkistan Ozbek - Türk edebiyatında iki sima: Kadırı ve Çolpan), Rublished by **Organising Committee of International Congress of Orientalists**, New Delhi 1968, pp. 139 - 145; **Türk Şarkıyat Dergisi»** İstanbul 1964, No. 1, s. 10; **«Royal Central Asion Society Journal»**, London 1965, vol. 52, pp. 45 - 52; **«Die Welt des Islams»**, Bonn - Leiden cilt IX, No. 1 - 4, S. 225 - 236; **«Milli Türkistan»**, Düsseldorf 1964, No. 101, s. 22 - 26, No. 102, s. 19 - 23

kabul ettiremedi. Rusya hâkimiyeti altında olan Türkistan'a her taraftan: Kazan, Kırım, İran, Azerbaycan'dan yenileşme fikirler giriyordu. Asıl gaye, okulları Batı Avrupa tarzında teşkil ederek, gençlere yeni zaman hayat şartlarını öğretmek ve bu şekilde millî hürriyeti kazanmak idi. Bu cereyan bütün Türk ülkelerinde olduğu gibi, Türkistan'da da Ceditcilik (yenileşme) devrini doğurmuştu. Türkistan'da ceditcilik heryerde tesirini gösteren bir millî fikir hareketi hâlini almış ve 20. asır başlarında Rus idarî teşkilâtını endişe içinde bırakmıştı. Aynı zaman içersinde, bu yenileşme akımı Cedit - Edebiyatı'nı yaratmıştı. Bu akım içinde 120'den fazla Türk şairi bir yandan yenileşmeyi, öte yandan millî uyanışı işliyorlardı. Çarlık Rusyasının bunlar aleyhinde aldığı tedbirler semere vermiyor; bunlar öz yollarında devam ediyorlardı. Ceditcilerin çıkardığı gazete ve dergiler ve bunlar yoluyla bildirilen fikirler Rusya hâkimiyetinin hoşuna gitmezse ve bu hakimiyeti tehlikeye sokacak fikirler varsa böyle gazete ve dergiler hemen yasak ediliyordu (24).

Rusya'daki 1917 Şubat İhtilâli Türkistan Türklerinin modernleşme ve millî uyanış fikirleri için şartlar meydana getirmişti. Ceditciler açıkça meydanda görünüyorlar; bazı gazete ve dergiler vasıtasiyle bir yandan yenileşme, diğer yandan da millî hürriyet taleb ediyorlardı Millî Şairler hürriyet taleblerini her yerde açıkça haykırıyorlardı. Hamza Hâkim Zade **«Zalimler, sizler zannetmeyiniz ki, mazlûmlar**

---

(24) Türkistan'da Yenicilik (Ceditçilik) hareketi ve bu akımın gazete ve dergileri hakkında bakınız; Z. V. Togan, **Bugünkü Türkeli (Türkistan) ve Yakın Tarihi**, İstanbul 1942 - 1947, s. 506; Hayit, Turkestan im XX Jahrhundert (20 nci Asırda Türkistan), Darmstadt 1956, s. 38-39; Benningsen et Ch. Lemercier Qualquajay 1958, s. 254 - 268

sizlerin zulmünün altında kalacaktır.» diye yazıyordu (25). **Kimin oğlusen düşün! Güzün'nü aç, dünyayı gör, sönmekte olan ateşleri yak. Toprak altında yatan atanı unutma. Sen Türk, esirliği kabul edebilecek misin?** diye millete sesleniyordu (26). Fıtrat buna benzer şiirleri ile Şubat İhtilâli devrinde ortalıkta görünmekteydi.

Bolşevik ihtilâline kadar devam eden yedi aylık kısa bir zaman içerisinde, 150'den fazla Türkistan Türk edibi hürriyet, hürriyet diye şiirler yazıyorlardı. Okuma yazma bilenler az olduğundan, şiirleri hâfızlar ve nakkaşlar halka ulaştırıyorlardı.

Bolşeviklerin Ekim 1917 İhtilâli ile, yenilik yolunda olan şairler için yeni bir dönem başladı. Dünyada hiçbir parti Bolşevikler kadar halklar hürriyetinden bahsetmemiştir. Türkistan Türk şairleri komünistleri «bayrağında hürriyet taşıyan insanlar» olarak görmüşlerdi. Bunlar, artık zulümden kurtulacaklarına, halka ve fikirlerine hürriyet verileceğine umud bağlamışlardı. Şairler aradan bir ay geçer geçmez Bolşeviklerin hürriyet parolalarının millî hürriyetle hiçbir ilgisi olmadığını anladılar; bunun bir hayâl olduğunu gördüler. Türkistan millî hükümeti ortadan kaldırıldıktan sonra anladılar ki, bolşeviklerin hürriyet dedikleri yalnız kendi hâkimiyetleriymiş. Şairler şimdi tekrar millî hürriyet şarkısını söylemeye devam ettiler.

Kokand şehrinde Türkistan Millî Muhtar Cumhuriyeti ortadan kaldırıldıktan sonra, Şubat 1918'de Fergane vadi-

---

(25) Bakınız: Hamza Hakimzade Niyazi Tanlangan (seçilmiş) eserler, Taşkent 1958, s. 53

(26) B. Hayit, **Die jüngste Özbekische Literatur** (Yeni Özbek Edebiyatı) «**Centrol Asiatic Journal**», 1962, No: 2, s. 136

sinde millî mücadele başladı. Bu hareket 1918 yılının yaz aylarında Türkistan'ın her yanını kapladı.

Millî şairler bu mücadelenin yolu ve başarısı için yazmağa başladılar. Ama, Saken Seyfullin, Nurfeyiz, Hamza Hâkimzade, Sadreddin Aynî gibi birkaç şair daha önce milliyetçilik dairesinde oldukları hâlde, millî mücadele cephesinde değillerdi şimdi. Bunların fikrine göre Sovyet rejimi yenilik ve ilerleme getirecekti. Sovyetlerin kendi cephelerine kazandıkları şairler yukarıda adları zikredilen 5 - 6 şairden ibarettir. Hâkimzade 1918'de **«Yaşa Şûra»** şiirini yazdı ki, bu şiir o zaman Sovyet tesirini genişletmek için esaslı bir propaganda silâhı olmuştu (27). Sadreddin Aynî **«Hürriyet Marşı»** nı ortaya koydu. O zannediyordu ki, bolşeviklerin hürriyet parolaları yoluyla Türkistan'a hürriyet gelecektir. Aynî'nin bu şiirinden de Sovyet Rusları iyice faydalanmışlar ve onu kuvvetli bir propaganda silâhı olarak kullanmışlardır. Şair halk için hürriyet diyordu, bolşevikler ise bunu kendilerinin getireceğini söyliyerek bundan istifade ediyorlardı. Bu şekilde milliyetçi şairler arasında ikilik baş-gösterdi. Azınlıkta olan küçük bir grup Türk şairi, Sovyetlerle birlik hareket ediyordu. Lâkin büyük grup (Fitrat, Abdullah Kadiri, Çolpan, Mağcan Cumabay, Mir Yakup Dulat, Vadim Mahmut, Sofi Zade, Rafık Mü'min ve bunlar gibiler) bir taraftan terakkiperverlik diğer yandan milliyetçilik, halkı Rusya'dan kurtarma tedbirleri yolunda devam ediyorlardı.

Milliyetçi Şairler ve Sovyet Rejimi

Şurası bir gerçektir ki, Türkler nâzik tabiatları ile şiiri

---

(27) Hâkimzade'nin bu şiiri kısa zamanda Sovyet propagandasının temeli olmuştur. Çünkü terakkiperver milliyetçi şairin kalemiyle yazılan böyle bir şiir, sovyetlerin halk arasındaki tesirini kuvvetlendirmek için önemli bir vasıta idi.

çok seven insanlardır. Türkistan'da insanların kalbi şiirle kazanılır. Burada şiiriyetsiz hayat olmamıştır. Türklerin bu hususiyetini Ruslar da iyi bilirlerdi. Türkistan milliyetçi edibi ve âlim Abdül Rauf Fitrat'in fikrine göre **«Doğu edebiyatı Dünya edebiyatının bağı, Türkistan ise bu bağdaki bağcı»** olmuştur (28). Sovyet ideologları halk arasında şiirler vasıtasiyle komünist ideolojiyi tanıtmak düşüncesindeydiler. Şairleri «Geliniz beraber çalışalım» diye işbirliğine dâvet ediyorlardı. Lâkin, milliyetçilerin **«Vahid», «İzhar-ı halk», «Halk darürlfünûnu», «Türk Sözü»** gazeteleri 1918'de Sovyet hükûmeti tarafından yasak edilmişti. Bunların yerine millî şairlerden Sovyet dergi ve gazetelerinde çalışmaları isteniyordu. Millî şairler de fikirlerini izhar edebilecekleri yolları arıyorlardı. Onlar 1918 - 1919 yıllarında Türkistan Maarif Komiserliği etrafında toplandılar. Şairler bir cemiyet teşkil etmişlerdi. Sovyet makamları da sizler «proleter yazarlar cemiyeti» kurunuz demiyordu. Fakat, Sovyetler şairlerden rejime sâdık kalmalarını beklemekteydi. Şairler imkânsızlıklar içinde rejim idareleri dairesinde çalışmaya başladılar. Lâkin, birer komünist propagandacı hüviyetine de girmediler. Zaten, o zaman Türkistan'da komünizmin ne olduğunu bilen şairler ve aydınlar yoktu. Sovyetler de şairlere «Sizler komünizm propagandası yapınız» diye bir talep ileri sürmemişlerdi. Bunun yerine «Geçmişinizi, bilhassa eski İslâm din adamlarını, sosyal adaletsizlikleri tenkid ediniz ve bu konularda istediğiniz kadar yazınız, neşrediniz» diyorlardı. Hamza Hâkimzade, Aynî, Zevkî, Abdullah Avlâni, Sofi Zade, Seken Seyfullin gibi eski millî şairler rejime sâdık kaldılar. Onlar Türkistan'ın geçmişteki hayatının tenkidi konularında yazıyorlardı. Bunlardan Hamza Hâkim

---

(28) **1921 Yanvar'da (Ocak'da) bolğan birinci Ülke Özbek tili ve imlâ kurultayının çıkargan kararları,** Taşkent 1922, s. 26

zade (1889 - 1929) Sadreddîn Aynî (1878 - 1954) millî geleneklerden vazgeçmemekle beraber, Türkçe olarak, geçmişin tenkidi, din adamlarının gülünç duruma düşürülmesi, zenginler ve fakirler arasındaki vaziyetleri şiirler ve hikâyeler şeklinde yazıyorlardı. Bu tip konuların işlenmesi Sovyet propagandası için faydalı idi. Sovyetler bu gibi yazılardan kendilerinin «sınıf mücadelesi» dedikleri teori için istifade etmek istiyorlardı. Hamza Hâkimzade ilk zamanlar yazdığı gibi «Yaşa Şûra» diye şiirler yazmıyordu artık. Tiyatro eserleri yazmakla meşgul oluyordu. Onun 1919 - 1922 yıllarında yazdığı **«Seferber Edilenler Faciası»** (1916 yılında Rusya hükûmeti tarafından cepheye gönderilen Türkistan Türklerinin faciası hakkında) **«Fergane Faciası»** (1918 de başlayan millî mücadeleyi gûya Fergane Vâdisinin faciası şeklinde görüyordu), **«Zenginler ve Fakirler»** gibi sahne eserleri Rus Kızıl Ordusuna manevî silâh olarak hizmet etmekteydi. Sovyet Rusya Türkistan Cephesi Başkomutanlığı Hamza Hâkimzade'ye **«Türkistan Müslüman Siyasî Tiyatrosu»** nun kurulması için yardım etti. Hâkimzade, Kızıl Ordu himayesi altında şehirden şehre, köyden köye gidiyor ve sahne eserlerini halka gösteriyordu. Eski milliyetçi şairlerden yalnız üç şair (Hâkimzade, Aynî ve Seyfullin) yavaş yavaş komünizmin hizmetine iyice girdiler. Bunlardan başka bu yola giren şair de olmamıştır. Bu üç şair millî hürriyet cephesinden komünizm cephesine gectiler ve böylece eski milliyetçi arkadaşlarıyla vedalaşmış oldular.

Hamza Hâkimzade, 1929 yılında Şah-ı Merdan şehrinde bir camide yaptığı, ahlâksızca harekete kızan Müslümanlar tarafından linç edilmiştir. Sovyet kaynakları bunlardan başka komünizm yoluna geçen şair olup olmadığı suali karşısında susuyorlar. Fikir değiştiren bu şair kendi komünizm yollarında, diğer Türkistan Türk şairleri de Sov-

yet rejimi karşısında kendi millî yollarında gayelerinden vazgeçmeden yürümüşlerdir.

Millî cephe'de ve millî ruhda olan şairler 1919'da Abdul Rauf Fıtrat başkanlığında **«Çağatay Gürünü»** (Çağatay Sohbeti) adlı Dil ve Edebiyat Derneğini kurdular. Bu millî şairler derneği bütün şairleri ve daha ziyade genç şairleri, öz etrafında toplamıştı. Bu dernek halkın millî ruhta terbiyesi, millî hayatın kendisine has tarihî yolu, geçmişin büyük fikir mirasını tekrar canlandırma, Türkistan için millî istiklâl hakkını muhafaza etmek gibi hususları temel gâye olarak kabul etmişti. Çağatay Gürünü'nün öz etrafında bütün milliyetçi şairleri topladığını ve komünizm aleyhinde ideolojik mücadele açtığını gören Türkistan'daki Rusyalı komünist hâkimler bu millî şairler derneğini 1922 yılında kapattılar. Bu gibi tedbirlerin ne için alındığı konusunda «Edebiyat Ansiklopedisi» (Litaraturnaya Ansiklopediya, Moskova 1929, S. 493) aşağıdaki bilgiyi vermişti:

«Çağatay Gürünü 1919'dan başlıyarak Basmacılık (Sovyetler Türkistan millî mücadelesini bu kelimeyle adlandırırlar - B.H.) **hareketini teşkil etti... Milliyetçi eserleriyle onlar Sovyet Sistemine düşman olan fikirleri, gayeleri yaydılar.»** Sovyet makamları «Çağatay Gürünü» nü «Pantürkçülük» fikrinin propagandasını yapmakla suçladılar. Gerçekte, tam aksi bu cemiyet Türkistan Türk Millî Ruhun'dan başka birşey düşünmemişti. Çağatay Gürünü az zaman içerisinde birçok eserler neşretti. Bunların arasında Fıtrat'ın **«Timur Saganesi»**, **«Çin Seviş»**, **«Hind İhtilâlcileri»**, Çolpan'ın **«Yarkın Ay»**, Hurşid'in **«Küçük Asker» sahne** eserleri, Çolpan'ın **«Uyanış»**, gibi şiirler toplamı, Türkistan Türkleri'nin kalbini kazanmış, halkı heyecana getirmiş eserlerdendir.

---

(29) Hayit (26), s. 146

Çağatay Gürünü 1922'de kapatıldıktan sonra, Sovyet makamları Türkistan yazar ve şairlerini yeni bir cemiyet etrafında toplamayı düşündüler. Bu sebepten 1923 yılında Semerkant'da «Kızıl Kalem» cemiyetini teşkil ettiler. Bu cemiyete bütün şairler üye edildi. Millî düşüncede olan, Sovyet rejimini istemeyen şairler de bu cemiyete üye edilmişti. Sovyetler bu cemiyetten komünizm ideolojisi yolunda bir vazife, bir hizmet beklemişti. Onların bu ümidi de boşa gitti. Milliyetçi yazarlar «Kızıl Kalem» cemiyetini kendi millî fikirlerini tanıtma merkezi hâline getirdiler. Bunun için Sovyet memurları aşağıdaki şikâyette bulundular:

«Burjuva karşı - ihtilâlci yazarlar Kızıl Kalem'e girdiler... Onlar bu teşkilât vasıtasiyle uzun zaman kendi milliyetçilik gayelerini tanıttılar ve genç şairleri milliyetçilik ruhu ile zehirlediler.» (29).

«Kızıl Kalem» de milliyetçi şairler ve yazarlar derneği haline getirildikten sonra, bu teşkilâtın da Sovyet rejimi için büyük bir tehlike olduğu meydana çıktı. Sovyet makamları dernek aleyhinde faaliyete geçtiler. «Kızıl Kalem» derneği de, 1932 yılında kapatıldı böylece. Dernek kapatılmış olmasına rağmen milliyetçi şairlere ceza verilmedi. Sovyetler müsait zamanı beklemekteydiler. Onların Sovyet - Saray - Şairleri de yok denecek kadar azdı; komünist ideolojiyi Türkistan'da edebî yola yerleştirmek için hazırlanmış şairlerin sayısı beş - altıdan fazla değildi.

Moskova yalnız Türkistan'daki şairlerin rejime uymayan hareketlerinden değil, bütün Sovyetler Birliğindeki edebiyatın kendi istediği yolda olmamasından şikâyetçiy-

---

(30) Fitrat'in eserler bibliyografyası bugüne kadar yapılmamıştır. Onun bazı eserlerinin isimleri için bakınız: Hayit (26), s. 135, Dipnot 28

di ve bu tehlikeli durumdan kendisini kurtaracak tedbirler alıyordu. Sovyetler Birliği K.P. Merkez Komitesi 23 Nisan 1932'de **«Edebiyat ve san'atı yeniden kurmak»** hakkında bir karar neşretti. Bu kararda edebiyatçıların «sosyalist - realizm» esasında eser vermeleri isteniyordu. Türkistan millî şairlerinin de bu yolda hareket etmesi için tedbirler alındı. Türkistan kelimesi zaten 1924'den bu yana ortadan kaldırılmıştı. Şairler parçalanan Türkistan'ın Özbekistan, Türkmenistan, Kazakistan, Kırgızistan Sovyet Cumhuriyetleri içinde kalıyorlardı. Şairler bu Türkistan Sovyet Cumhuriyetlerinin her birinde «Proleter Yazarlar Cemiyeti» teşkil etmek mecburiyetinde idiler. Tabiatıyla milliyetçi şairler de bu cemiyetlerin içinde bulunmak zorundaydılar. Sovyetler Birliği K.P. Merkez Komitesinin yukarıda zikredilen kararı gereğince Türkistan'da «İdeolojik Alanda Mücadele» parolası propaganda ediliyordu.

Bu prensip yoluyla edebiyatın milliyetçiler tesirinden korunması istenmekteydi. Bu cereyan 1937 yılına kadar, yani beş yıl devam etmiştir. Edebî hayatı milliyetçilik ruhundan temizleme akımı esnasında bazı şairler (meselâ: Muhtar Avez, Abdullah Kadirî, Batu, Elbek, Aybek gibiler) «biz şimdi doğru yolumuzu bulduk, kendimizi düzelttik» diye sözler vermek zorunda kaldılar. Amâ, «düzelmiş» şairler Sovyet makamları nezdinde mütlak düzelmemişler ve «milliyetçilik hastalığına» devam etmişlerdir. Sovyet idaresi, bunlar gibi o rejim altında kendi yolundan vazgeçmeyen şairler için ceza verebileceği, daha doğrusu bunları kolaylıkla ortadan kaldırabileceği, zamanı bekliyordu. Sovyet polisi bu işi ele aldı. Biliyorlardı ki, yalnız şairleri hapsetmekle iş bitmiyecekti. Bunun için şartların olgunlaşması bekleniyordu.

Stalin, Şubat 1937'de Parti ve Devlet idarelerinin «halk düşmanlarından temizlenmesi» ni emretti. Halk düş-

manlarından kastedilen komünist rejim aleyhinde olanlardı. Stalin, Yejov adlı birisini içişleri komiseri tâyin etti ve temizleme işleri ona havale edildi. Bu komiser 1937'den itibaren bu konuda dehşetli tedbirler almağa başladı. Temizleme öyle yürütülüyordu ki, hapishane olarak kullanılacak bina bulmak dahi güçleşmişti. O kadar çok insan halk düşmanı olarak tevkif edildi ki, bunları meydanlarda asker ve polis nezaretinde muhafaza zorunluğu doğdu. Bu dehşetli yıllar 1937 - 1939 senelerini içine alır. Kanlı ve korkunç günler Türkistan'da yalnız «Halk düşmanlarından temizleme» parolası altında değil, aynı zamanda «milliyetçilerden Parti ve Devlet idarelerini temizleme» parolası altında da devam ettirildi. Bu şekilde millî şairler de tutuklandı.

1937 - 1939 senelerinde Türkistan'da 350'den fazla edebiyatçı şair tutuklanmıştır. Bunlardan kaç tanesinin cezaevlerinde NKVD işkenceleri altında öldürüldüğü hakkında Sovyet kaynakları ağız açmıyorlardı. Amâ, son zamanlarda öğrendik ki, hapsedilen Türkistanlı şairlerin büyük bir kısmı bu cezaevlerinde can vermiştir. Geri kalan az bir kısmı ise uzun zaman Sibirya'da hayat geçirmek zorunda bırakılmıştır. (Meselâ: Romancı Edib Hıdır Derya 1938'den 1956'ya kadar, yani 18 yıl Sibirya hapishanelerinde bulunmuş, hayatta kalarak vatanına ancak 1956'da dönebilmiştir.) Türkistan'da hakimiyet sahibi olan Rus komünistlerinin emriyle öldürülen veya hapishanelerin ağır şartlarına dayanamıyarak ölen millî şairlerin faciaları destanlar ve romanlar halinde dahi yazılsa bitmeyecektir. Dünyanın hiçbir yerinde, hâkim milletin mensupları, millî ruhda eser veren mazlum şairlere Türkistan'da olduğu gibi dehşetli ceza vermemiştir. Türkistan'da öldürülen millî şairlerin tek «suçu», yalnızca serbest halde millî hayata bağlı olarak eser vermek olmuştur. Bundan başka suçları olduğunu da Sovyet kaynaklarından bile öğrenemiyoruz.

Biz bu kısa yazımızda millî faciayı bütün yönleri ile mükemmel olarak ortaya koyma imkânından mahrumuz. Bu uzun zamana ve ciddî araştırmalara ihtiyaç gösterir.

Bu kısa yazımızda mazlum Türk Ülkesi Türkistan'da, Rusya - Komünist rejiminin devlet kuvvetiyle öldürülen Türk millî şairlerinden bazılarını örnek olarak okuyucularımıza takdim edeceğiz.

Öldürülen Bazı Türk Millî Şairleri

Abdul Rauf Fitrat (1884 - 1939): Doğu edebiyatı ve lisanlarını iyi öğrenmiş, hikâyeleri, edebiyat sahasındaki araştırmaları ile meşhur olmuş mücahid bir yazardır. O, hayatının sonuna kadar 30'dan fazla eser yazmış ve Türkistan genç nesline örnek olmuş bir şairdir. İlk eseri «Münazara» adlı hikâyeyi İstanbul'da yazmış ve bu hikâyeyle o zamanki Türkistan'ın durumunu tenkid etmiştir. Buhara'da Cedit Edebiyatının önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilir. Siyasî hayatta beraber hareket ettiği arkadaşlarıyla, Buhara emirliğinde yeni devlet sistemi yaratmak yolunda mücadele etmiştir. Buhara emirliğinin islahat yoluyla, devlet imkânının olmadığını anladıktan sonra, Fitrat ve arkadaşları 1917'den itibaren Buhara emirinin ihtilâl yoluyla tahttan indirilmesi fikrini taşımağa başladılar. Bu işi kendi kuvvetleriyle başaramıyacaklarını anlayan Buhara Ceditçileri Sovyet hükûmetinden yardım istemişlerdir. Ceditçiler 1918 Mart'ında Taşkent'teki Sovyet Komiserliği'nin ordusu ile Buhara emirliğine hücum ettiler. Sovyet ordusu ve Genç - Buharalılar mağlup oldular. Fitrat Buhara'dan kaçarak Semerkant'a yerleşti. Semerkant'da «Hürriyet» gazetesini neşretti.

Ruslara ümit bağlayan Fitrat şiirleri ve hikâyeleri ile Buhara'da sosyal ihtilâl gayelerini ileri sürüyordu. Ağustos 1920'de Kızılordu Buhara Emirliğini işgal etti. Buhara Halk

Cumhuriyetinin «fikrî babası» olarak kabul edilen Fıtrat, Buhara'ya geldi. Bu Cumhuriyetin millî esaslara göre idare edilmesi ve Rusların tesirinden kurtulması yolunda çalışmalara başladı. Fitrat gördü ki, «sizin hürriyete kavuşmanıza yardım edeceğiz.» diye Buhara sınırları içine girmiş, Emirliği ortadan kaldırmış, Genç - Buharalılara devlet hâkimiyetini ele geçirmeleri için yardım etmiş olan Sovyet Rusları, devlet idaresinin millî esasta teşkiline ve yürütülmesine engel oluyorlar. Fitrat, 1922 - 1923 yıllarında Buhara Halk Cumhuriyeti'nin Hariciye Bakanı olarak kısa zaman çalıştı. Daha sonra Buhara'dan Sovyetler aleyhinde çalışması sebebiyle Taşkent'e gönderildi.

Fitrat kısa zaman devam etmiş olan siyasî faaliyetinden sonra, yalnızca edebî - kültürel hayat meseleleri ile meşgul olmuştur. 1924 - 1937 yıllarında Semerkant ve Taşkent Üniversitelerinde Çağatay Türk Edebiyatı ve Doğu Edebiyatı Profesörü olarak çalıştı. 1919 yılında Çağatay Gürünü'nü kuran Fitrat bununla Türkistan Kültür hayatının canlanması için temel atmıştır. Cemiyet etrafına o zamanın tesirli ediplerini topladı. «Çağatay Görünü» Türkçülük fikrinin bir merkezi haline getirildi. Bu cemiyet 1922 yılında kapatıldıktan sonra Fitrat etrafındaki şairleri «Kızıl Kalem» cemiyetine girmeğe dâvet etdi. Ve O, «Sovyet Yazarlar Kurumu» nu millî fikirler merkezi haline getirdi.

Fitrat'in şiirleri millî duyguların kaynağıdır. O, motiflerini her zaman halk hayatından almıştır. Halkın başına gelen felâketleri türlü yollardan ortaya koymak onun san'atındaki esas özellik olmuştur. 1920 yılında yaptığı **«Kim Deyey Seni»** şiirinde halkın geleceğini şöyle tasvir etmişti:

«Appağım Allah saklasun seni
Felâketlerden muhafaza etsin seni
Sen cihanın en nazlısı sen
O (Allah) kaygulara salmasun seni.

Kıp - kızıl gülüm, yap - yaruk ayım,
Gitme dur, biraz göreyim seni,
Dertli canımın ilâcı sen mi?
Ezilmiş gönlümün padişahı sen mi?»

Burada, Fitrat'in «Kızıl Gül» ü yıldızdır. O, «yıldız» ın mânasını şöyle anlatır:

«Kızıl gülüm varlığımın sultanı,
Canım senin hayâlinla kuvvatlı,
Kalbimin en kıymetli hasreti,
Neçin bana merhametin azaydı?

İki gözüm, melek yüzüm sevdiğim
Canlar sen üçün kurban olsun!
Kızıl gülüm, kara gözüm dileğim.
Dünya senin bakışından memnun olsun!»

Fitrat bu şiirinin sonunda «yıldız» a müracaat ediyor ve «uzaklarda yalnız ağlayıp oturduğumu görürsen; bana merhamet ederek biraz gül» diyor. **«Merih yıldızına»** (Demir Kazık yıldızına) şiirinde kendi milleti içindeki iki yüzlü şahısları yabancıların kılıklarını tenkid ediyor ve «Demirkazık yıldızı» ndan soruyor: Bizim yerde devam eden **harlıkları** ne şekilde gördün? O, «Yıldız»· la konuşmasına devam ederek:

«Var mı sende de bizim gibi insanlar.
İkiyüzlü işbozanlar, şeytanlar,
Kardeş kanın içen sülükler,
Kardeş etin doymayıp yiyen kaplanlar?

Var mı sende bütün dünya tüzüğün,
Öz kapçığın tordurgalı bozğanlar,
Var mı sende, bir ülkeni yandırıp
Öz kazanın kaynatğücü hakanlar,

Var mı sende karın - kursak yolunda
Elin, yurtun, barın - yoğun satkanlar?» (31)

Fitrat'in bu şiirinde yabancıların hizmetine girerek, öz vatanının menfaatlerinden vaz geçmiş insanlara olan nefreti ve bütün dünyanın düzenini yıkmak isteyen Ruslara karşı tenkitleri görülmektedir.

Fitrat'in eserlerinin gücü onun şiirlerinden ziyade, sahne eserlerindedir. O böyle eserlerle tarihe dönüyor. Tarihten öz milletine seslenerek, milletin fikir hayatında canlanma olmasını istiyor. Bu sebepten o, «Oğuzhan», «Çingiz Han», «Timur Sağanasi», «Abdul Feyiz Han», «Mukaddes Han» gibi tiyatro eserlerini yazdı. Bunlar 1919 - 1930 senelerinde Türkistan sahnelerini süsleyen lâleler, halkı heyecana getiren dalgalar oldu. Meselâ, Timur Sağanasında Timur mezarından kalkıyor, yurdu viran ve milleti mazlum halde görüyor. Timur şiddetli bir sesle millete haykırıyor: **«Ben sizlere çok şeyler bıraktım. Ne oldu ki, bir zamanların şerefli ve cesur bir milletinin evlâdları şimdi başka bir milletin zulmü altında kalmış? Kimler bağlarımdan kuşları kovmakta? Atalar mirasından neler yapılmış? Sizlerden talebediyorum, kalkınız! Sizlere emrediyorum, kalkınız, ülkeyi düzeltiniz, evlâtlarımın hür yaşamalarını temin ediniz! Eğer böyle yapmazsanız, ülke büyük bir mezarlık haline gelecek!»** Bu eser oynandığı esnada sahnede Timur'un ruhu haykırırken seyirciler ağlamıştı. Tarihten böyle misâller getiren eserlerin Sovyet rejiminin hoşuna gitmemesi tabiî idi. Sovyet rejimi millete «Bizimle beraber olunuz» derken, Fit-

---

(31) Fitrat'in 1918 - 1921 yıllarında yazılmış 13 şiiri, **Özbek Yaş Şairleri**, (Takent 1922) adlı kitapta (1. 3 - 24) yayınlanmıştır. Yukarıda örnek olarak zikredilen şiirler bu kitaptan alındı.

rat «Bize kendimiz gerek» diye milleti heyecanlandırmaktaydı.

Fitrat'in **«Hind İhtilâlcileri»** eseri de aynı ruhda yazılmıştır. Sovyet - Rus sansürü altında eserin adına «Hind İhtilâlcileri» demişti. Lâkin kastedilen Türkistan'dı. Bu eser zaten Türkistan'da değil Berlin'de **«Türkistan Türk Talebeler Birliği»** tarafından yayınlanmıştır. Fitrat bu eseri 1920 yılında yazdı. Bu esnada Türkistan'da millî mücadele (Rusların Basmacılık dediği hareket) bütün şiddetiyle devam etmekteydi. Fitrat bu mücadeleye umut bağlamıştı, o yurdun kurtuluşunu bekliyordu. Mücadele esnasında bazı problemler de ortaya çıkmıştı. Meselâ, millî birlik ve mücadelenin zarureti gibi. Fitrat eserin kahramanı Rahim Bahşı'nın dilinden şöyle diyordu. (**«Hind İhtilâlcileri» Sahife 8**):

«Çocuk... Şunu iyi bil! Yurdu sevenler onun taş ve topraklarını değil, güzelilk ve iyiliklerini severler. Milleti yolunda can verenler onun sakalı ve paltosu için değil, belki onun faziletleri, yüceliği, tarihi için ölüyorlar».

Yurttan düşmanların kovulması meselesinde Fitrat demiş ki:

«Düşmanı yurttan kovmak, yurdu düşman elinde görmekten zor değil» (S. 11).

Fitrat'in fikrine göre,

«Zulüm mazlumları birleştirmek için en büyük silâhtır.» Fitrat, şehid olan mücahidin kanının kutsallığını, Hakkın soruları ve şehidin cevapları ile şöylece tasvir eder:

«Hak benden yeryüzünün hâlini soruyor. Bana yerden ne hediye getirdin dedi. Dedim: Ondan, sana hediye edilecek bir şey, bir söz, bir iş yok...! Amâ, ben dedim ki, bir küçük şişe içinde bir damla kan getirdim; çok pahalı armağan getirdim. Bundan senin hazinende bulunmaz... Bu ise kutsal kandır, Hak! Zalimlerin kılıcıyla, hürriyet ve istiklâl yo-

lunda şehid olmuş bir yiğidin yaralarından damlamıştır. Al.. Sakla (bunu)! («Hind İhtilâlcileri», S. 39).

Fitrat, hürriyetsizliğin sebebinin güçsüzlük olduğunu görmüştü. O diyor ki:

«Dünyada güçsüzlükten kötü şey yok. İnsanın gücü olmazsa belâlar içinde kalıyor: Cezalar, hakaretler, sürgünler, hapisler, ölümler her bir yandan belâ yağmuru gibi yağacaktır.» (Hind İhtilâlcileri, S. 47).

Fitrat, millî mücadelenin mağlûbiyetlerini gördüğü hâlde, bundan umutsuz olmuyor. «Yurdumuz canlı ve kanlı yığitlerden iş bekliyor» dedikten sonra, birliğin hürriyet meselesinde mühim olduğunu ifade ediyor ve sahne perdesini topluluğun yalnızca: «Yurdumuzu kurtaracağız! Yaşasın istiklâl!» sesleri ile kapatıyor. Fitrat'in «Hind İhtilâlcileri», onun 1920 Mart'ında Gazi Yunus tarafından neşredilen «Çin Seviş» adlı sahne eserinin devamı gibidir. Fitrat'in fikrine göre «Çin Sevmek» (Çin: Tam, eksiksiz) vatanı sevmek oluyor. Millî hürriyet mücadelesinde, Avrupa hayatı tesiriyle ve Doğu kültürü tesiri altında yetişmiş kişilerin tartışmalarına çok önem vermiştir. Fitrat'in Avrupası Rusya'dır. Mücadele zamanında bazı insanlar «Avrupalılara» inanıyorlar. Eserin kahramanlarından biri aşağıdaki gibi konuşuyor:

«Biz müslümanlar yalnız aldatılmak için dünyaya geldik gibi görünüyoruz... Zenginimiz, işçimiz, hocamız, talebemiz, edîbimiz, şairimiz, felsefecimiz, büyüğümüz, küçüğümüz, Avrupa'nın gazetesine, kitabına, sözüne, işine, kanununa, nizamına, altınına ve kızına aldanıştan başka birşey bilmediler.» (Çin Seviş, S. 11).

Fitrat, millî hayatta herşeyden önce kendi kuvvetlerine ve kendi milletine inanmayı öne sürer. Millî münevverleri Türkistan'ı kurtarış için birliğe dâvet eder. Millî Müca-

hitlerin kurduğu komiteyi, komite üyelerinden hain biri satar. Hâkim milletin polisi hainle beraber mücahidleri öldürür. Polis, hayatta kalmış mücahid kız Züleyha'dan diğer mücahidleri öğrenmek ister. Kız **«Benden söz almak mı istiyorsunuz vahşiler»** diye bağırarak kendisini şehid mücahidlerin çeteleri üzerine atar. Polisler bu kızı da hapsederler.

Fitrat, 1925'den sonra edebiyat araştırmaları ile meşgul oldu. Türk edebiyatında millî özelliklerin kabulünü ileri sürmekteydi. Uzun geçmişin manevî mirasını gençlere aktarmayı esas vazifelerinden biri olarak kabul ediyordu.

Fitrat hapsedilmeden önce edebiyat profesörü olarak hizmet etmekteydi. Ondan, komünistleşme yolunda olan bazı talebeler: «Hocam, bu dersleriniz hakkında Marksizm - Leninizm ne diyecektir, bunlar için Marks ve Lenin'den pasaj var mı» diye her sorduklarında, Fitrat her zaman: «Eğer Marks ve Lenin'den pasajlar isterseniz Moskova'ya gitmelisiniz. Burada benden bunları öğrenmenize imkân yoktur» diye cevap vermişti.

Sovyet Rusya polisi Fitrat'i 1937 yılında tutukladı. Büyük millî edib 1938 yılında «üç kişilik gizli mahkeme» (Troyka) kararı ile öldürüldü.

Abdülhamid Süleyman Çolpan (1897 - 1938) : 1897 yılında Andican şehrinde dünyaya gelmiştir. 1917 yılına kadar doğduğu şehirde öğrenim yaptı. Türkistan Türk klâsik edebiyatı eserlerini, ayrıca Mir Ali Şir Nevaî ve Babürü severek öğrendi. 1917 - 1918'de Orenburg şehrinde «Vakit» gazetesinde çalıştı ve Başkurt millî hükümetinin sekreterlik vazifesinde de bulundu. 1918'de Türkistan'a geri gelerek kendi memleketinin kültür hayatı içine girdi. Çolpan, halk an'anelerine sâdık kalmış ve eserlerinde millî hayatın san'atkârca tasvirini yapmağa gayret etmiştir. Türkistan

halkının en sevilen şairi mesabesindeydi. Onu herkes, Türkistan'ın işçisi, çiftçisi, münevverleri ve şairleri gerçekten sevmiştir. Çolpan eserlerini bütün halkın anlıyabileceği bir dilde yazmıştır. Çolpan o derece sevilmişti ki, onu Komünist Partisi ve hükûmet içerisindeki Türkistanlı yüksek memurlar dahi seviyordu. Şiirleri çekici ve akıcıdır. Bir defa değil tekrar tekrar okunacak üstünlüktedir. Şiirleri halkın türküleri hâline geldi. Bunlarda rejimden korkma gibi bir durum görünmüyor. O, milletine bağlı olduğunu ve bu milletin ızdıraplarını san'at yoluyla tasvir ettiğini, milletine hürriyetten başka bir isteği olmadığını defalarca açık şekilde isbat etmiştir. Bir yönden cesur, öte yandan cazibeli şair bu hasletleriyle herkesin sevgisini kazanmıştır. Gerçekten komünist rejim için büyük bir tehlike olarak, rejime sıkıntılı terler döktürmüş bir şairdir. Lâkin, hâkim milletin Türkistan'daki temsilcileri bu cesur şairden kurtulmak için yol arıyorlardı. Önce Çolpan'ı rejim şairi yapmak için çaba sarfettiler. Bu mümkün olmadı. 1926 - 1927 yıllarında Çolpan'la ne yapmak gerek, ona karşı nasıl hareket etmek gerek diye tartışmalar başladı. Bir grup ondan vâzgeçilmesi gerektiğini, bir başka grup da Çolpan'dan vâzgeçmenin imkânsızlığını ortaya koymaya çalışıyordu. Çolpan'ın tesiri altında yetişmiş şair Aybek 1927 yılında şunları yazdı:

«Biz Çolpan'dan onun, bugünkü zaman edebiyatının taleplerine hizmet etmediği için vâzgeçebilecek miyiz? Kanaatımca biz buna muktedir değiliz. Biz Rus yoldaşlarımıza bakarsak onların Puşkin'i sevdiğini görürüz. Puşkin eserlerini her bir Rus komünisti, komsomolu ve aydını okuyor. Onun Rus edebiyatında şerefli bir yeri vardır. Puşkin proleter şairi değildi. Aksine o, Feodal ve Aristokrat şairi idi. Onun da gayeleri zamanımız isteklerine uymuyor. Bu böyle olmasına rağmen ne sebepten onu hepsi seviyor? Çünkü Puşkin güzel eserler yaratmış. Biz de Çolpan'dan

ellerimizi çekmiyeceğiz. Çolpan bizim edebiyatımıza yeni şekil getirdi. Genç nesil onun şiir san'atını, açık dilini, çekici üslûbunu seviyor... Çolpan'ın ideolojisini değil, belki onun bulduğu şairce ifadeleri okuyor. Bu sebepten hiç kimse ondan vazgeçemiyecektir.» (32).

Gerçekten, 1937 yılına kadar Çolpan'dan hiç kimseyi uzaklaştıramadılar. Şairi, son hapsedilişine kadar yedi defa hapsetmişlerdi. Rejime hizmet edeceğim diye hiç bir zaman söz vermedi. Hapishanede ilk isteği daima kâğıt - kalem olmuştur. Hapisten çıktığı zaman «Birkaç yıl kantarıldığımdan (serbest bırakılmadığımdan) sonra aldım sazı elime» kelimeleri ile tekrar eser vermeğe başlamıştır. O, bütün umudunu halkına bağlamıştı. Onun rejimin dehşetinden korkmamasının sebebi de bu idi.

Büyük şair milliyetçiliğin ve milliyetperverliğinin kurbanı olmuştur. Sovyet rejimi için çok tehlikeli olarak kabul edilen Çolpan 1937'de tekrar, hapsedilmiş ve 1938'de de öldürülmüştür. Bu faciayı öğrenen yalnız dostları değil bütün millet Çolpan için gözyaşı dökmüştür. Türkistan Türkleri karanlık gecelerinde Çolpan gibi yıldızı bulmaları için belki daha uzun yıllar bekleyecekler. (Türkistan Türkleri Çoban yıldızına Çolpan derler) Çolpan'ın icad yolunu yazsak romanlar meydana gelecektir. Onun eserlerindeki istekleri araştırsak, ciltler dolacaktır. Çolpan büyük karanlık devrin yegâne parlak yıldızıydı. Onu öldürdüler, lâkin Türkü öldüremediler. Ne acı ki, Türk dünyası Çolpan gibi büyük bir şairin fikirlerini genç nesle öğretmek konusunda aciz kalmıştır.

Çolpan neler düşünmüş ve neler istemişti? Bu sualin cevabı onun şiirlerinden örnekler göstermek yoluyla verilecektir.

---

(32) B. Hayit, **Turkestan in XXZahrhundest**, s. 331

Sovyetler «sizlere baht getirdik» diyorlardı. Çolpan ise buna hâyal diyordu. O, 1920 yılında yazdığı «Hayâl» adlı şiirinde Türkistan hayatını işaret eder. (Şairin öz şivesinde veriyoruz):

«Könlümdeği muhabbetnin uçkunu
Hayalımnı bir bürçüde bekitdim,
Ul uçkunun küçliğinden sinemde
Hiç tuzalmas ağır yara bar etdim.

Kulağımğa «al baht» deb eşitilgen
Azanlarını şaytanî deb oyladım:
Şunun üçün baht bergen malakga
Türlü - türlü afsaneler sözledim.

Saçlarını oynab turub eşitdi,
Ve dedi ki «afsaneler beyhude»:
Bul sözleri kulağımğa yetişdi
Akdım - dedim kanlı zardaplı suvda.

Ak, ak dedi afsaneler sultanı
Senin bahtın, unda kütedir (bekliyor),
Bul zarurdur, bil, kanlı suvlar astında (altında)
Kara kiyingen canın cilve «etedir».

Ket, ah şeytan basırkadım... Korkamen;
Ket, ket Kılıç sıngan, kalkan teşilgen.
Köresen mi? Men ezilgen, yatamen,
Üstümge de «belâtağı» yıkılğan...

Songu nefes, ahirgi dam ay melek,
Kel, bir kara (bak) sonra yıkılsın felek (33).

---

(33) Çolpan'ın yukarıdaki şiirleri «**Özbek Yaş Şairleri**» kitabından alındı. Onun 11 şiiri bu kitabın 25-60 sahifelerinde yayınlanmıştı.

Çolpan'ın ilk şiirler toplamı 1922'de «**Oyğanış**» (Uyanış) adıyla neşredilmiştir. O bu esere:

«Neçin açıldı közüm (gözüm), **kayda** (nerede) **ketdi**
Bu uyganışta talıb - taşdı, (aştı arttı) kayğularım.»

mısraları ile başlamıştır. Eserin birinci bölümünün konusu **«Yurd kayğısı»** dır. Şairin bütün ümidi halkdadır. Ona göre halk her şeyi yapabilir, herşeye kaabiliyetlidir. O, **«Halk»** şiirinde şöyle yazar:

«Halk denizdir, halk tolkundur, halk küçtür,
Halk isyândır, halk addır, halk öçdir...
Halk kozğalsa (ayaklansa) küç yoktur ki tohtatsın;
Kuvvet yok ki, halk isteğin yok etsin.

Halk isyânı saltanatnı yok kıldı,
Halk istedi tac ve tahtlar yıkıldı.
Halk istese azad bolsun bu ülke
Ketsin onun başındağı kölanke (gölge)

Bir kozğalur, bir köpürür, bir kaynar,
Bir intiler, bir hâvlıkar, bir oynar,
Yokluğunda, açlıknı da yok eter.
Öz yurtunu her nersege tok eter...

Bütün küçni halk içinden alaylık,
Kuçak açıb halk içige baraylık,» (34)

Çolpan öz halkının esir olduğunu görüyor ve bunun ızdırabını aşağıdaki **«Vijdan Erki»** şiiriyle ifade ediyor:

Ey tutkunlar, ey ezilgen
Ey kıynalgan yoksul eller,

(34) Çolpan, Oyğanış, Taşkent 1922, s. 11

Ey ümitsiz, ey çızılgan
Dâr aldıga... appak diller.
Ey bidâvalar, biçareler.
Ey, bağlangan kişenlerge (zincirlere)

Ey, erk üçün avâralar,
Köb yalınman siz onlarga
Börülerden aman kütmek,
Tenteklernin işidir ol,

Her mânı'nın atlab ötmek (geçmek)
Turmuşda en toğru yol bul.
Zulüm aldıda her bir nerse (şey),
Ehtimal ki boyun eğer,

Agar zulüm avoga kelse,
Kök başı da yerge teger.
Hayvanlarga, insanlarga
Zâlim eğe bolmay kalmas,

Fakat erkin vijdanlarga
Eğe bolmak mümkün emes,»

(Somerkend 6.VI.1922)

Görüyoruz ki, mücahid şair mücadeleden sapma temayülü göstermemiş ve mücadeleyi hayatı kaybetmek veya kazanmakla aynı anlama getirmiştir. Bunun ortasında birşeyin kabulü mümkün değildir. Yani yaraş (uzlaşma) yoktur. Çolpan, Nisan 1921'de yazdığı **«Ben ve Başkalar»** şiirinde **«Özbek Kızı'na»** olarak adlandırdığı Türkistan'ın vaziyetini göstermiş ve hürriyet denilen şeyin ne olduğunu beyan etmiştir:

«Külgen başkalardır, yığlayan (ağlayan) menmen,
Oynağan başkalardır, inleğen menmen,
Erk erteklerini (hikâyelerini) eşitgen başka,

Kulluk koşuğunu (şarkısını) tinlegen (dinleyen) menmen.
Başkada kanat bar, kökge uçadır,
Şahlarga (şah = ağaç dalı) kanadır, bağda yayraydır.
Sözleri sadefdek, tavuşu (sesi) neydek
Kuyini her yerde erkle sayraydır.
Mende de kanat bar, lâkin bağlanğan,
Bağ yakdır, şah yokdır, kalın düvar bar:
Sözleri sadefdek, tavuşu neydek,
Kuyim bar... unu da düvarlar tinler...
Erkin başkalardır, kamalğan (hapsedilen) menmen.
Hayvan katarında sanalgan menmen...»*

Fergane vâdisinde millî mücadele devam ettiği yıllarda Türkistan'ın bu güzel kısmı «çiçekler vâdisinden kanlar vâdisi» hâline gelmişti. Kan dökülüyor, ülke yıkılıyor, facialar birbirini kovalıyordu. Çolpan, bu durumun fecaatini anlatan **«Güzel Fergane»** şiirini yazmıştı:

«Ey gözel Fergane kanlı köyleğinden aylanay,
Tarkalıb ketgen kara, vahşi saçınga bağlanay,
Vahşî bir orman kibi bağrınnı basmıştır kamış.
Közlerinde hiç görünmes bir alev, bir od yanış.

Keng, çozuk yaylavların yavlarga açmış köksünü,
Bir kara perde basıbdır toprağınnın üstünü,
Közlerin solgan, ölük ruhun bilen bakdın menge,
Kurtuluşnun yıldızı asla korinmes mi senge?

(*) Türkiye Cumhuriyetinin sâbık Reisicumhuru Celâl Bayar Zâtiâlileri kendisinin **«Türkiye'de ve dünyada Komünist hareketleri»** konulu makalesinde («Tercüman» 22 Mayıs 1977 de) Çolpanın işbu şiirinden birinci dört mısrasını ve son bir beyitini tekrarlamışlar. Bu lütufları için teşekkürlerimi arzederim.

Ol belent, zor tağların nege tosalmas yav yolun?
Yokmudur ötkür kılıç kesmekge yavlarının kolun?
Biz bütün aciz, zaif, bağrı ezilgen sen üçün.
Bu kadar kanlar döküldü ol dahildir sen üçün.

Yığlama yurtum egerçi bul küninde yok bahar.
Kelgüsi künlerde bahtın yıldızı aynab kalar.» (35)

Çolpan 1923 yılında Türkistan millî mücadelesi için mağlûbiyet günlerinin yaklaştığını görüyor ve yazıyor:

«Münit küçlik eken,eğdim boynumu,
Çakmak dek yaltırıb uçuş yok endi.
Yalğan hayâllarga köçiş yok endi.
Akışnın yolıga saldım künimni.

Ne isyân, ne tolkun, ne tufan, ne od;
Közimde ağır bir «taslim» nuru bar.
Ey adlık keçmişim yüzinni berkit,
Sende şeytanlarnın haksız zorı bar» (36).

Çolpan milleti için yanıyor, faciaları görüyor, fakat rejime teslim olmuyordu. 1937 yılında tevkif edilmeden bir müddet önce **«Gece ve Gündüz»** adlı destanını neşrettirebilmişti. Bu destanda Türkistan hayatının gündüzün akşamı hâline geldiğinden bahseder. Son günlerinde şiirlerini

---

(35) **«Yeni Türkistan»** (Dergi, İstanbul 1927. No. 2 - 3, s. 22); Y.T. (= Tahir Çağatay), **Türkistan'da Türkçülük ve halkçılık,** ikinci bölüm, İstanbul 1954, s. 45 - 46; Saadet Çağatay, Türk lehçeleri örnekleri, 2. nci bölüm, Ankara Üniversitesi, 1972, s. 48. «Güzel Fergane» şiirini ilk defa Türkistanlı Arslan Subutay Almancaya çevirmiş ve yayınlamıştır. Bakınız: Subutay, **Dichter und Dichtung in Turkestan** (Türkistan'da Şairler ve Şiiriyet), **«Osteuropa»**, 1930 - 31, s. 401 - 402.

(36) **«Kızıl Kalem»** Dergi, 1929, No. 11. s. 23

yayınlama imkânını bulamıyordu. Fakat, arkadaşları arasında şiirlerini okumaktaydı. Hapsedilmeden önce Samerkant'da **«Tüş»** (Rüya) şiirini okumuş ve Türkistan'daki hayatın Sovyet rejiminin bundan başka bir şey olmadığını ortaya koymuştur.

«Çolpan, Özbek (Türk) **şiirinde yenilik yapmış şairdir.»** (Bolşaya Sovetskaya Entsiklopediya 1934, cilt 61, S. 684). Önce milliyetçi olan, fakat sonradan Sovyet yazarı olan Sadreddin Aynî'ye göre «Çolpan vatanperver milliyetçi şairdir» (37). Şair hayatının sonuna kadar bu yoldan vazgeçmemiştir. O, yeni zaman Türkistan edebiyatının büyük simasıdır. Sovyetler Çolpan'ın maddî varlığından kurtuldular, lâkin hâlâ şiirlerinin tesirinden kurtulamadılar.

Maşrık Yunus Elbek: Türkistan Türklerinin modern edebiyatında başka bir sima da Elbek'dir. 1934 yılında tevkif edilmişti. O zamandan beri hakkında hiç bir malûmat verilmemiştir. Hapsedildiği zaman otuz yaşlarına yakın olduğu söylenmektedir. İlk şiirleri **«Özbek Yaş** (Genç) **Şairleri»** adlı kitapta neşredilmiştir. **«Til»** (Dil) adlı şiirinde, Türk dilinin korunması konusunda aşağıdaki şekilde yazar:

«Munlu kuşum sayrab - sayrab kel anlat
Kimler erür Türk tilini satğuçı
Bülbül gibi sayrab turgan bu tilni,
Uyalmadan (utanmadan) bu ülkeden atğuçi?

Baldan tatlı candan çücük Türkçeni,
Tuşunmayın (anlamayan) horlab - horlab yatğuçu?
Neçinlerdir baylığını körsetmesden,
Kimdir, bunga yarlı, yar emes eken?

---

(37) «Kızıl Kalem», (36) s. 16

Munlu kuşum, unlarını koy, sen sayra
Türk tilinin danğın çıkar köklerge.

Koy (bırak) ularnı, ular yoldan azsunlar,
El içinde boş buğazlık satsunlar.»

Hürriyetçi şair Elbek halkı zülme karşı isyâna dâvet ediyordu. Niçin bunu istediğini **«Kozğal»** (isyân et) şiirinde beyan etmektedir:

«Kozğal, **artık yeter ey kayğulu** ahlar **çekgen,**
İntil, alğa bas, açik közleri kan yaşın tökgen.

Seni tutkunluk ara bağladılar yol koymay,
Senin erkinni alıb, taftadılar, söz bermey,

Senin ul kanlı yaşınga sire bir bakmadılar.
Canavarlar kibi tar yerge kamab, sakladılar,

Körgeli koymadılar senge o parlak künni,
Koydılar senge barı manğu kara tünni,

Sen de «cim» turdin ularnın şul tensiz işige
Aytmadın derninni şul çağkaça hiç bir kişige.»

Elbek Türk dilinin müdafa ve muhalazasını yapmış, halkı isyana dâvet etmiş ve «Al silâh» şiirini yazdıktan sonra, Türkistan'ın kimler tarafından idare edilmekte olduğu meselesi üzerinde durmuştur. Ona göre Türkistan halkı koyun gibi olmuş, yırtıcı hayvanlar (Ruslar) bu halkı idare etmiştir. Elbek, **(Yırtkıçlar Meclisi)** (Yırtıcı Hayvanlar Meclisi) şiirinde (27.IV.1922) Türkistan'ın başına gelen hâdiseyi anlatıyor. Arslan, koyunları idare etmek için bir lider seçmek gerekçesiyle, Ayı, Kurt ve Tilkileri toplantıya çağırıyor.

Arslan, yani hayvanlar kralı, kimin koyunları iyi idare edebileceğini sorar. Ayı yerinden kalkarak Kurt'un bunları en iyi şekilde idare edeceğini söyler. Tilki de ayının sözlerini tasdik eder. Bunları dinleyen Arslan, Kurt'un âdil olduğuna karar vererek, Koyunların başına hâkim olarak tâyin eder. Meclise Koyunların temsilcileri iştirak etmemiş; Kurt hâkimiyetini ilân ettikten sonra, Koyunlar kendi aralarında: **«Niçin bizden sormadan başımıza Kurt tayin edildi, önce bizden sormaları gerekirdi»** diye konuşmuşlar. Kurt ise sorumsuz hareketlerine devam eder. Bu tip meselelerle Elbek, neden Türkistan'dan sorulmadan, Türkistan halkının başına, halkın özelliklerine yabancı hâkimlerin (Rusların) gönderildiğinden yakınır.

Elbek'in şiirleri 1925 yılında **«Közgü»** (Gözlük) adı altında iki bölüm olarak Taşkent'te neşredilmiştir. Bu esere onun 1922'den sonra yazdığı şiirler konmuştur. Bu toplamda neşredilen her şiirin kendisine has özellikleri ve millî ruh vardır. Buna misal olmak üzere onun **«Niçin»** şiirini gösterebiliriz:

Neçün kuturdu yene közlerinde tupanlar (Tufanlar)
Neçün tutaştı yene, könlin içre vulkanlar?
Neçün gözel, kuvanç yüzlerin bu kün solğun,
Neçün yüzinde erur kayğu denizi tolkun?
Neçün ol şam hayalın bu kün bütün saldı;
Neçün ol tatlı meynin kâsası bu kün sindi?
Neçün senin büyük miyyen içre ornaşgan,
Yilek kuşu, bu künü uçmaydı da yaşırındı?
Neçün - neçün? Bunga sen bir cevapbermeysen,
Hayır, hayır. Gözelim, dostum etmesen etme,
Birak, aytılğuçu söz bar, eşit şunu tinle.
Bilermisin bu açun (hayat) eski bir güzergâhtır,
Ki bunda hüküm sürüvçi de «Ah» ile «Vah» dır.
Fakat, bu hakimi mutlak surar şu çağ davran,

Kabul ayla ki, onu öz hallge koysa amân...
Onun bu hallge yardımeter akar yaşlar...
Hatun kibi oturub ev içinde yığlaşlar.
Eğer bu «Ah» ile «Vah» dan kurtulmak istersen,
Açunda sen külüb rahat oynamaknı istesen,
Arıt közin yaşını, yığlama, pısıb yatma.
Ol «Ah» «Vah» zehnige özinni aldatma.
Kolunga al ol bilim marifet tayançığın,
Ayır sen hem bu açunnın şirin ve aççığın
Yaşınnı ornıga aksun, tanandaki kanlar.
Şul kanın ile yok olsun bu «Ah» ile «Vah» lar (39)

Elbek, yalnız millî duyguları galeyana getiren şiirler değil, tabiat manzaraları, hayat problemleri ve çalışma hayatındaki önemli meselelerle ilgili şiirler de yazmaktaydı. Fakat komünist rejimin özgüsünü yapan şiirler yazmıyordu. O, Türkistan Türk edebiyatının İkinci Çolpan'ı idi. Genç şair Elbek de Sovyet rejiminin Türkistan'daki Rus hâkimiyetinin kurbanı oldu.

Mahmut Maksud Batu (1903 - 1940): Mahmut Maksud 1919'dan itibaren şiir san'atı meydanına girdi. 1922 - 1927 yıllarında **«Fergane»** adlı edebî dergiyi yayınlamış ve 1927' de Moskova Üniversitesi İktisat Fakültesinden mezun olmuştur. Cesur mücahid şairin ilk şiirler toplamı 1925 yılında **«Ümit Uçkunları»** adıyla neşredilmiştir.

İkinci şiirler toplamı ise **«Tolkun Tavuşları»** (Dalga Sesleri) adıyla 1929'da basıldı. Genç şair kısa zamanda halkın dikkatini çekti. Millî istiklâl konusunda çalışmakta olan liderler de Batu ile ilgilendiler. Batu gizli **«Millî İstiklâl Fırkası»** nın üyelerinden biri oldu. Aradan çok zaman geçmeden, Batu'yu teşkilâtın liderlerinden biri olarak görüyoruz. O millî istekleri Sovyet devlet daireleri içinde gerçek-

---

(39) Elbek, **Közgü**, Taşkent 1925, s. 9 - 10

leştirmeye gayret etti. 1924 de Komünist Partisi üyesi olmuştu. 1928 - 1929 yıllarında KP Samerkent Vilâyet Komitesi Propaganda şubesinin başkanlığını yaptı. 1930 - 1932 yıllarında Özbekistan Sovyet Cumhuriyeti Maarif Komiseri olarak vazife gördü. Ve bu makamda, milliyetçi kadroları etrafına toplıyarak gençlere maarif yoluyla millî eğitim vermeğe çalıştı. Batu, Sovyet rejimi içinde kendi millî yolunda devam etmiştir. Bunu idrak eden Sovyet makamları onu, 1932 yılında tevkif ettiler. Mahkeme edilmeksizin yıllarca cezaevlerinde kaldı. 1940 yılında hapishanede olduğu sırada öldü veya Sovyetlerce hapishanede öldürüldü.

Batu 29 yaşında hapse girmiş ve 37 yaşında canını milleti için kurban etmiştir (40). Bu genç ve azimli şairin arzularını onun birkaç şiirini okuyarak öğrenmek mümkündür.

Onun ilk şiirleri **«Özbek Yaş Şairleri»** kitabında yayınlanmıştır. Bu şiirler arasında onun **«Sorama»** adlı şiiri ayrıca önem taşır. Batu'nun hislerini bu şiirden öğrenmek mümkündür:

Sorama, ortak közlerimde adlı yaş kaynağanın
Sorama, hiç bir yüzlerimde kayğular oynaşğanın.
Sorama, bu mecnün könilnin dert atında yanğanın,
Sorama, bu mahzun hayâlnin kay açunda yurganın.
Bu soraklarga cevap - könül sirin açmak demek,
Dertli kalb kalkanlarından lavhalar saçmak demek,
Lavhalar saçmak - bütün barlıknı yok kılmak demek,
Merhamet yok, toğruluk yok dünyadan kaçmak demek.

Batu zorluklar içinde olduğunu seziyor, fakat bundan korkmadığını da söylüyordu:

---

(40) Batu'nun Hayatı (1928'e kadar) **«Literaturnaya Entsiklopediye»**, Moskova 1929, Cilt I, s. 38 de yazılmıştır. **«Şark Yulduzu»** Dergisi, Taşkent, 1964, Nr. 5, s. 159 da onun hakkında bilgi vermiş ve onun «sovyet şairi» diye bildirmiştir.

Yaş yürek kıynasla da,
Körsetip bolmaz kuyaşnı, küçsiz maktav bilen.
Dertliler dert anlatmasın dertsiz sözler bilen,
Hiç ümitsiz bolmağay,
Yolda od olsa da
Artga hiç bir kaytmağay (41)

O, milletin düşmanlarına sesleniyordu. Mağlup olan milletin daha var olduğunu da 8 Ekim 1923'de yazdığı «Unutma Bizni», «Düşüncelerimiz Yavlarıga» şiirinde aşağıdaki şekilde beyan ediyordu:

Keçeği kaynaşlar peseygen bolsa da,
Keçeği hücümler susaygan bolsa da,
Keçeği naralar kameygen bolsa da,
Biz barlık bağrıda, karşı küç unutma!
Heybetli meydanda biz cevlan kılğanda
Kılıçlar oynatıb her yan at sürgende,
Karşıdan meydange kahraman sürgende,
Sıçandan yer soran eski güç, unutma!
Ey Kunğur eski küç, nimeler kılmadın?
Fanahga bekildin, birak, tinç turmadın;
«Satranç» dan habersiz bolsan da cimlenmedin
Endi cim, tolkınnı yazugın unutma,» (42)

Fergane millî mücadelesi sonunda, 5 Haziran 1921' de yazdığı şiirle gençlere müracaâtta bulunuyor. Şiirin ismi **«Toğrı Söz. Fergane Yaşlarıga»** dır. Şiir şöyledir:

«Fergane'nin yetim - esir dertli yoksul yaşları,
Yurdumuznın köp bahalı toprakları taşları,
Bir niçe yıl kan emdi de bolman sire ümitsiz.
Ümitsiz yokluklarğa yol başlaydır şüphesiz.

---

(41) **«Özbek Yaş Şairleri»**, s. 27-28

(42) **Batu, Ümit Uçkunları**, Taşkent, 1925, s. 23

İlerige yürüyünüz, yükseliniz, uçunuz.

Karşı çıksa, tağnı yançın, tende bar eken canınız.»

Batu kendi isteklerinin cemiyet dileklerinden aşağıda olduğunu **«İsyân»** şiirinde:

«İsteğimden köb büyükdür cemiyetnin isteği

Şul sebepten istesem de canlanalmas isteği»

diye bildirmişti.

Batu genç arkadaşlarını millet yolunda ciddiyetle çalışmaya dâvet eder. 24 Eylül 1923 yılında yazdığı **«Öğüt»** adlı şiirinde gençlere şöyle nasihat eder:

«Yaşlar (Gençler),
İldem, ildeml
Ötmesin (geçmesin) dem!
Ötse,
Taşlar
Başga yakkay,
Yavlar (düşmanlar)
Çiçek takgay;
Külüb - külüb,
Kaş oynatıp
Bizge bakkay...
Kökreği,
Bilegi,
Küçli yaşlar!
Yüreği,
Tilegi,
Erkli yaşlar!
Közleriniz çaknasun!
Gayratınız kaynasun!
O...
Ane o...
Tumanlar içinde
Oralıb turgan,

Kettelik (büyüklük), **uluğluk**
Meydanda,
Yekkelik dâvasın
Kılmakda bolgan
Tağlardan büyük
İş - yük
Arslan yürekli,
Talmas bilekli
Bizni kütedir...
Kişilik dünyası
Kuyaş (güneş),
Nur ister.
Kişilik kökermek,
Önmek ister
Kuyaş bulutdan
Kutulmak ister,
Nur bilen dünyanı
Bezemek ister.
Kökermek bolsa
Nur emmek ister,
Erkelevcige,
Talpınıb,
Cılmayıb
Yükselmek ister.
İsteknin barlıkda
Cavlan kılışı,
Yaşlardan,
Yaş küçlerden
Tebreniş ister...
Biznin devrimiz
Naziklik,
Uygunluk
Emceginden (memsinden)
Süt içib ösgen.

Biznin vaktimiz
Tezlik,
Çapkırlık
Bıtiginden
Süreler yadlagan...
Bunlar
Esimiznin (aklımızın) en nurinde tursun!
Tebreniş aldıda
Ayine (çözgü) bolsun!
Kelgüsinin ey cevapgar yaşlar,
Yağmasun başga lanetle taşlar!»

Büyük şair ümitsiz olmamış, daima ümitsizliğe karşı isyân etmiştir. **«Tolkunum»** şiirinde hislerini şöyle açıklar:

«Gayretim tolkun peseymek bilmez,
Kanlarım uyruşu süstlikni sevmes,
Emelim kuyaşı yağdusuz kalmas.
Çünki, men ümidimge bolganmen bende...
Yıkılgan üylerde sirli ot kördim;
Bozulgan yerlerde köp nerse tuydım,
Kayğular tübinde sevinçler sezdim...
Ümitsiz karaştan nefretle bezdim.
Çünki, men âtige (istikbal) kılğanmen sejde...»

O ateşli, kendisini halkına sevdirmesini bilmiş şair 29 yaşından itibaren hapishane duvarları içinde kalmış ve nihayet 37 yaşında öldürülmüştür. Suçu: Yalnız öz milletini sevmesi, millî edebiyat an'aneleri içinde hayattan aldığı hisleri ortaya koyması. Verilen ceza: Ölüm!..

Abdullah kâdiri, Culkunbay (1897 - 1939) : Türkistan Türk edebiyatına tarihî romancılık san'atını getirmiş edibtir. O, 1913'te **«Ahvâlimiz»** şiiri ile şairliğe başlamış ve bu şiiri ile zulüm altındaki Türkistan'ın durumunu anlatmış-

tır. Dana sonra **«Milletim»** adlı şiirini yazdı. 1915'te **«Bahtsız Küyav»** (Bahtsız Damad) adlı tiyatro eserini meydana getirdi. Bu eser Taşkent tiyatrolarında oynandı. Culkunbay 1932'ye kadar Sovyet gazete ve dergilerinde yazdığı yazılarla halkın güvenini kazandı. Fakat, «Sosyalist yazar» hâline gelmedi. Ondan, 1932 yılında yazarlar toplantısına dâvet edilerek, bundan sonra «Komünist Partisi yolunda yürümek» konusunda söz alındı. Bugüne kadar halk tarafından sevilen «Ötgen Künler» (geçmiş günler) ve «Mihrâbdan Çiyan» romanlarını yazmıştı. «Geçmiş Günler» romanı, Türkistan'ın Ruslar tarafından istilâsı zamanındaki, iç rekabetlerden bahseder. O, **«Düşman memleket kapılarında topları ile duruyor, lâkin sizler kendiniz için tabut hazırlamakla meşgulsünüz»** diye kötü durumları anlatıyordu. Culkunbay, 1932'den sonra, Sovyet hayatına **zıd olmayan**, kollektifleştirilmiş hayattan alınmış **«Abid Ketmen»** (Kürekçi Abid) romanını yazdı. Sonra kalemi yavaş yavaş sükûnet devrine girdi. Artık ciddî eserler yazamıyordu. O, hicvî eserleriyle de üstad bir yazar olarak tanınmıştır.

Culkunbay, 1937'de hapsedilerek, 1939 yılında öldürülmüştür. Bu suretle de, Türkistan edebiyatının en kuvvetli romancısı ve en güçlü hicvî hikâye yazarlarından, halkın hürmet ve sevgisini kazanmış bu büyük edipten Türkistan Türkleri mahrum olmuşlardı. Suçu «milliyetçi ruhda» yazılar yazmak olmuş; halk dostu yazar, «halk düşmanı» olarak ilân edilmiştir. 1956'da saklanan Culkunbay'ın eserleri düzeltilerek yeniden neşredilmiştir. Yalnız bu edib, önce Sovyet rejimi tarafından öldürülen ve 1956'da saklanarak eserleri neşredilen Türkistanlı yazardır. Kadirî - Culkunbay, bugünkü Türkistan romancılığının babası olarak kabul edilir. Bu büyük yazar da, Sovyet rejiminin kurbanı oldu, lâkin bu rezaletten «O Stalin devrinin kurbanıdır» diyerek kurtulmağa çalıştılar. Culkunbay meselesinde kaatillik ile rejim menfaatleri birleşmiş hâlde görünmektedir.

Mir Yakub Dulat (1885 - 1937) : Türkistan'ın «Bülbül şairi» şöhretini kazanmış olan şair, 1910'da **«Uyan Kazak»** şiiri ile halkın sempatisini toplamıştır. (43) O. **«Azamet»** adlı romanı ile 1917'den önce edebiyat alanında kendisini tanıtmıştı. Yine bu yıldan önce **«Kazak» «Aykap», «Ak col** (yol)» **«Birlik Tuu»** adlı gazetelerde edebî ve siyasî yazılar yazmıştı. Alaş Orda hükûmetinin fikir babası olarak kabul edilir. Alaş Orda hükûmeti ile önce Sovyet rejimine karşı çalışmış, dah sonra rejim için de edebî faaliyetleri başlamıştır. Sovyetler devrinde, 1919'da **«Bahtsiz Cemal»** sahne eserini yazdı. Çeşitli isimler altında şiirleri ve hikâyelerini, muhtelif Sovyet gazete ve dergilerinde neşrettirebilmiştir. Ona edebî faayetleri için imkân verilmiyordu. Fakat, san'at dilini iyi bilen bu yazar zamanındaki ediplerin saygı ve hürmetini kazanarak onların Sovyet devrinde milli irade yolunda olmalarına tesir etmiştir. Hattâ, Lenin dahi onun Sovyet rejimi aleyhindeki fikirlerinden haberdar olmuş, Sovyetler onun menfi tesirinden çekinmişlerdir. Lenin, Dulat ve Mağcan için «Deli İvanlar» adını takmıştır Bunlar İvan teşkilâtlarından olmadıkları hâlde Lenin'in neden bunlara bu adı taktığını bilmiyoruz. Dulat'ın fikirlerini öğrenebileceğimiz eserlerinin çoğunluğu dış memleketlerde mevcut değildir. Bu sebepten onun fikirlerini araştırılmasını geleceğin önemli vazifeleri arasında kabul ediyoruz. Dulat çeşitli defalar hapsedilmişti. 1925'den itibaren hapishanede olduğuna dair haberler vardır. 1937 yılında da öldürülmüştür.

Mağcan Cumabay (1884 - 1937) : Türkistan çöllerinde ve İç - Türkistan'da vatanperverlik duyguları taşıyan şiir-

---

(43) «Uyan Kazak», Ankara'da Prof. Dr. T. Çağatay'ın Önsözü ile eski Türk harflarında Şükrü Turan tarafından 1971'de yayınlandı.

leri ile şöhret kazanmış olan bu şairin ilk şiiri 1908 yılında **«Kazak»** gazetesinde neşredilmiştir.

Onun şiirler toplamı 1912'de **«Çolpan»** adı ile ilk defa neşredilmişti. 1923'te Taşkent'te **«Mağcan Ölenderi»** adıyla birçok şiirleri toplu olarak neşredilmişti. Sovyet rejimi devrinde sansür sebebiyle eskisi gibi eser veremiyordu. Onun 1924'den sonra yayınlanan şiirlerinde dış memleketlerde örnekler yoktur. Cumabay 1937 yılına kadar öğretmen olarak çalıştı, lâkin şairlerle sıkı ilgisi vardı.

Türkistan'da bu şairi sevmeyen kimse yoktu. Onu yalnızca bu memleketin Rus hâkimleri sevmiyorlardı. Sovyet rejiminin verdiği hüküm Türkistan halkını bu 43 yaşındaki ateşli şairinden ayırdı.

Kasım Tınıstan (1905 - 1936): Onun ilk şiirleri toplamı Moskova'da **«Kasım İrleri Cıynağı»** (Kasım şiirler toplamı) adıyla 1925 yılında yayınlanmıştır. Sovyet okullarında tahsil gören Tınıstan, Sovyet emelleri için değil, millî hürriyet gâyeleri için şiir meydanına girmişti. O şiirleri için tabiat güzelliklerinden veya halkın hürriyet zamanındaki hayatından konular seçerdi. Tınıstan, edebiyat tarihi sahasında da araştırmalarla meşgul oluyordu. Türk kültürünün ve Türklerin fikrî hayat yolunun aynı olduğuna inanıyordu. O, Kırgız Türklerindendi, ama «kabile edebiyatı» nı yalnızca umum Türk edebiyatının bir kısmı olarak kabul ediyordu. Genç şaire daha 28 yaşında Sovyetler hücüm ettiler. **«Pravda»** gazetesi onu 6 Mart 1933'de milliyetçi, pantürkçü, zengin manapların (beylerin) ideoloğu olarak suçladı. Komünist Partisinin (Kırgızistan Vilâyet Komitesi 1933 Temmuzunda **«Pravda»** nın) bu makalesini muhakeme etmiş ve Tınıstan aleyhinde yazılan makalenin doğru olduğunu bildirmişti. Aradan cok zaman geçmeden Tınıstan hapsedildi. Hapiste 31 yaşında iken bu şair Sovyetlerce ölüme mahkûm edildi.

Böylece milliyetçi, parlak bu şair de Sovyet rejiminin kurbanı oldu. Onun «suçu» hakkında bir Sovyet gazetesi aşağıdaki beyanatta bulunmuştu :

«Kasım Tınıstan'ın yazdığı eserlerde, feodal zamanının ve göçebelik hayatının övülmesi tepeden tırnağa kadar asıl yeri amlıştır... Tınıstan, «Akademik Geceler» adlı sahne eserinde Sovyet realizmi aleyhinde olmuş ve bunun değrini alçaltmıştır.»

Demek ki şairin öldürülmesinin asıl sebebi onun Sovyet Realizmi dışında olmasıdır. Tınıstan uzun zaman Sovyet yazarlarının tartışma konularından biri oldu. Sovyet hükûmeti 1956 yılında Tınıstan'ı «aklamıştır.» Millî şairler, yazarlar bundan istifade ederek onun fikirlerinin de yaşamasını talep etmişler, lâkin rejim sahipleri buna razı olmamışlardır. Onun şiirlerini okumak zamanımıza kadar yasaktır. (45) Tınıstan'ın san'atı ve düşünceleri onun bütün eserlerinin araştırılması yoluyla öğrenilebilir. Biz burada Tınıstan'ın **«Castarga»** (gençlere) adlı şiirini zikrederek, şehid şairle vedalaşacağız :

«Uyan casdar, uyan casdar:
(Uyan gençler düşün gençler)
Karab yatba, közindi aç: (Bakıp yatma, gözünü aç)
Saldı ayakdı, yirlik adımda: (Yürü, büyük adımlarla)
Ümitlen, alğa bas: (Ümitli ol, ileri git)
Artda kalğan suurlu curtga: (Geri kalan zavallı yurda)
Col körsetib, ilim çaç: (Yol göstererek ilim getir)
Şair bu şiirinin sonunda :
Al kolınga tuvındı: (Al eline bayrağını)

---

(45) Tınıstan hakkında fazlaca malûmat için bakınız: B. Hayit, Kasım **Tınıstan: Milliyetçi, Mücahit ve Şehit Şair, «Millî Türkistan»**, 1968, Nr. 123, s. 16-22

Sakta el men curtunnı: (Sakla el ile yurdunu)»
diye söyler (46).

Yukarıda örnek olarak Sovyet rejimi devrinde öldürülen Türkistan Türk millî şairlerinden bir kısmının ismini zikretmek şerefine nail olabildik. Rejimin kurbanı olmuş, Türkistan millî şairlerinden halk içinde tanınmış büyük bir kısmını meselâ, Sofuzade, Miyan Buzuruk, Sancar, Sıddık, Ahmet Baytursun, Nazaroğlu, Kuvanlıoğlu, Saken Seyfullin, (önceleri Sovyet görüşü ile yazmıştır; Sonra özüne dönmüş, milliyetçi olmuş ve öldürülmüştür.) Sattar Cabbar, Abbas Tugan, Gulam Zafer, Abdulvahap Damla, Aşur Ali Zahiri, Besim Durdı, Fethullah Ömeri, Hacı Şükür, Refik Mü'min Nesir Seyit, Sattı Hüseyin, Ziya Said, Osman Nasir, Ankabay, Gazi Yunus Batur, Bais Altay, Mecit Devletbay, Galim Maldıbay, Bayımbet gibileri bu yazımızda ifade edemediğimiz için cidden teessürümüz büyüktür. Bunların gelecekte araştırılması gerekmektedir.

Şunu da bildirmek gerek ki, Türk millî şair ve yazarlarının faciaları, yalnız Türkistan sınırları içinde değil, Rusya hakimiyeti altında olan Türk ülkeleri (Azerbaycan, İdil, Ural, Tatar - Başkırt ve Kırım Türkleri)nde de aynı zamanda devam etmiştir.

Mazlum Türk millî şairleri ve yazarlarının edebî mirasını gerektiği gibi tetkik etmek meselesi, araştırmacıların gelecekteki şerefli işlerinden birisi olmalıdır. Öldürülen Türk şairlerinin kalbleri, renkleri, kanları Türktür. Adı Türk lâkin, özü Türk olmayan Nazım Hikmet Türkiye'yi terketti;

---

(46) Kasım İrleri Cıynağı (Kasım Şiirleri Toplamı), Moskova 1925, s. 10 işbu kitapta onun 81 şiiri yayınlanmıştır. Bu eser Harvard Üniversitesi Zibrary'de ve New York Pulte Zigrary' de saklamaktadır.

kendi vatanı saydığı Rusya'ya gitti. Ne olurdu, Sovyetler Türk millî şairlerini öldürmeden onları dış memleketlere bıraksalardı! Tarih bize, Mir Ali Şir Nevai'nin aşağıdaki şiirinde ne kadar haklı olduğunu öğretmiştir:

Ger altın kafes içre (Eğer altın kafes içinde)
Bülbül kızıl gül sorsa
Anınge tikendey (Ona diken gibi)
Aşina olmas ermiş (Aşina olmaz imiş).

Kafese kapatılan bülbüller bizim millî şairlerimizdir. Bunlara kafes içinde kızıl gül vermek istemişlerdi. Şairlerimiz kızıl gülü kafeste değil serbest halde istediler. Fakat buna imkân bulamadılar. Kafes içinde boğuldular, öldüler.

BÖLÜM İV (*)

KOMÜNİST HAKİMİYETİ ALTINDAKİ İSLÂMİYET

Rusya'da İslâm düşmanlığının başlangıcı : Rusya ile İslâm arasındaki savaşlar, Rusların 16. asır ortasında Müslüman Kazan Hanlığın istilâsı ile başlamıştır. Rusya 16. asırdan 19. asır sonlarına kadar Kazan, Astarhan, Kırım, Azerbaycan, İdil bölgesi ve son olarak Türkistan'ı zaptetmiş ve böylece Rusya İmparatorluğu İslâm aleyhine oldukça büyümüştü. Ruslar, İslâm aleyhinde mücadeleyi mukaddes bir görev olarak kabul etmişlerdi. Moskova «Üçüncü Roma» olarak ilân edildikten sonradır ki Ruslar, İslâmiyeti ortadan kaldırma teşebbüslerine başladılar.. Osmanlı İmparatorluğunun İslâmın en mühim kâl'ası olduğunu Ruslar idrak etmişlerdi; bu sebepten, Osmanlı ve Ruslar arasında birkaç asır devam eden mücadelelerde toprak ve hâkimiyet meselesinin yanında dinî mesele de, bu mücadelelerin sebeplerinden birini teşkil etmiştir. Osmanlı devletinin kolaylıkla ortadan kaldırılamıyacağını se-

(*) Bu konu **«Komünizmin Din Politikası»** adlı Broşürde «Ufuk Ajansı, Ankara 1971, s. 39-77) ve **«Sabah»** gazetesi (= «Sovyetler Birliği'nde İslâm Faciası» konusuyla) nin 17 Ocak 1972'den 2 Şubat 1972'ye kadarki sayılarında yayınlandı.

zen Ruslar, dikkatlerini küçük İslâm devletlerinin ortadan kaldırılmasına verdiler. Ruslar, 340 yıldan daha uzun süren bir zaman içerisinde (1550 - 1897) Osmanlı İmparatorluğunun haricinde bulunan yukarıda zikredilen Türk — İslâm devletlerini ortadan kaldırmışlardı. Bu işgaller neticesinde Islâm dini, Rusya imparatorluğunda Hıristiyanlıktan sonra ikinci büyük din olmuştu.

Rusya, İslâm ülkelerini zaptettikten sonra da kendisinin eski İslâm düşmanlığını bırakmamıştır. Rusya'da devlet hıristiyanlığı, hıristiyanlık da devleti muhafaza etmekteydi. Islâmiyet, hem devletin hem hıristiyanlığın baskısı altınaaydı. Ruslar, yıllarca Müslümanları hıristiyanlaştırmak için her türlü çareye başvurdular. Bunlara rağmen çarlık Islâmiyeti yok edemedi; kendisi öldü, amâ İslâm düşmanlığı politikasını da Komünist - Rusya'ya miras olarak bıraktı.

Çarlık - Rusyası zamanında İslâm - Düşmanlığı, hıristiyanlığın zaferi için sürdürülmüştü. Komünist - Rusya ise, komünist rejimin hayatiyetini muhafaza için İslâm - Düşmanlığı politikasını sürdürmektedir.

Rusya'nın komünist yeni idarecileri de eski Rusya'nın İslâm aleyhindeki siyasetini ciddiyetle ve bütün olarak takip etmişlerdi ki, bunun neticesinde İslâma zarar vermek mümkün olmuştur. Sovyetlerin İslâma karşı yürüttükleri siyaset çeşitli yollardan devam etirilmiştir. Bunları aşağıda kısa olarak araştırmak ve aydınlatmak niyetindeyiz.

SOVYET - RUSYA'DA KOMÜNİSTLERİN MÜSLÜMANLARA HOŞGÖRÜNME DEVRİ

Çarlık - Rusyası İslâmî hayatı kontrol altına almıştı. Bununla beraber İslâmiyetle ilgili bazı meselelerde Rusya, kendi politikasının etkisini kuvvetlendirmek için de yollar aramıştı. Çarlık, İslâmiyetin tesirinden çekinmekteydi. İslâmiyetin kendine vereceği zararları gidermenin yolunu

din adamlarının kontrol altına alınmasında ve İslâmiyetin gelişmesine engel olunmasında görüyordu. Dinî idarelerin kurulması yasak edilmişti. Cami yapılması Rus Valilerin iznine bağlanmıştı. İmamlar, Rus memurlar tarafından tayin ediliyordu.

Şeriat mahkemlerinin yetkileri tahdit edilmişti. Buna rağmen İslâm yaşıyor; Rusya hâkimiyeti karşısında Müslümanların hayatlarının bir parçası olarak varlığını muhafaza ediyordu. Din adamlarının etkileri büyüktü. Müslümanlar, Rusya hâkimiyeti altında bütün temel hak ve hürriyetlerden mahrum olduklarının şuuru içindeydiler. Kendi örf ve âdetlerine riayet ediyorlar ve Ruslarla karışmaktan kaçınıyorlardı. Rusya - Hükümetinin İslâm meselesi ile ilgili kanunları (1) ve kararları da onlar indinde sanki geçerli değil gibi idi.

Komünist - Rus liderleri, Müslümanların durumlarını ve onların haleti ruhiyelerini pek iyi biliyorlardı. Müslümanların İslâm ilminden başka bir ilmi de kabul etmiyecekleri onlarca aşikârdı. Zaten, Müslümanlar Çarlık zamanında Rusların fikri tesiri altına girmemişlerdi. Bolşevikler, Müslümanlar arasına girerek «biz sizlere komünizmi hediye edeceğiz» veya «sizleri komünist yapacağız» diyemezlerdi; çünkü Müslümanlar, Rusya'dan gelen her cereyan karşısında yeterli derecede uyanıktılar. Rus - Komünistleri Müslümanlar arasına, komünizmin yalnızca propaganda yoluyla sokulamıyacağını anladıktan sonra, herşeyden önce Rusya, silâhını kullanma kararını vermişti. Fakat, herşey silâhla olmuyordu. Silâhlarla birlikte propaganda da beraber girmeli idi. Müslümanlar yalan pro-

---

(1) Rusya'nın İslâm hakkındaki kanunları meselesinde bakınız: Koch, Hermann, **Die russische Gesetzagebung über den İslâm bis zum Ausbruch des Weltkriges** dünya harbine kadarki Berlin 1918 (İslâm hakkında Rusların kanunları).

pagandalarla aldatılmalıydılar. Bunun için tuzaklar gerekli idi. Müslümanlara hazırlanan bazı tuzaklar lazımdı. Müslümanlara hazırlanan bu **tuzaklardan birisi, Sovyet** Rusya Hükümetinin «Rusya ve Doğu Müslümanıarına yaptığı çağrı» idi. 3 Aralık 1917'de yapılan bu çağrının okunması, Rusların Müslümanlara ne geniş vaadlerde bulunduklarını tespit için yetrlidir. Sovyetler bu beyannamelerinde «dinî ve millî hayatın mukaddes olduğu»nu bildirmişlerdi. Müslümanlar, bu gibi vaadlere inanıp inanmıyacakları konusunda mütereddittiler. Fakat, hükümetin resmî bir şekilde hürriyet vaadinde bulunması birçok kimsenin bu vaade inanmasını da kolaylaştırmıştır.

Sovyet Rusya Hükümeti, Müslümanlar meselesini yalnızca Ruslar eliyle halletmenin imkânsız olduğunu da anlamıştı. Bu sebepten Müslümanlarla onların kendi dilleriyle konuşmak gerekti!. Sovyet Hükümeti 1917 yılında «Millıyetler Komiserliği»ni teşkil ettiği zaman, Stalin'in başkanlık ettiği bu komiserlikte çalışacak bir Müslüman münevveri bulamamıştı. Türk - Müslümanların «Milli Şûrası» adı geçen Milliyetler Komiserliği'ne mümessil göndermekten vâzgeçmişti. Stalin, yanında bir Müslümanın bulunmasını istemekteydi, kimse bulunamayınca, Çarlık zamanında hırsızlıktan mahkûm olmuş, Ural bölgesinde doğumlu Yengaliç adlı bir «Müslüman»ı kendisine «Müsteşar» olarak tayin etmişti. İşte bu sabık hırsız, Stalin'in Türk - Müslümanlar politikasında ona şakşakcılık etmiş; lâkin, Müslümanlara bir etkisi olmamıştır. Lenin ve Stalin Ocak 1918'de «Milliyetler Komiserliği» dahilinde «Müslümanlar Meselesi için Komiserlik» kurulması hakkındaki kanunu ilân ettiler. «Müslümanlar Komiserliği»nin Başkanı Molla Nur Vahitov, yardımcıları ise Galimcan İbrahimov ve Şerif Manatov (2) idiler. «Müslümanlar Komiser-

(2) Şerif Manatov 1920 yılında Türkiye'ye Ruslar tarafından

liği» Stalin'in kontrolü altında çalışmağa başlamıştır. Bu Komiserliğin en önemli vazifesi de Sovyet Rejimini Müslümanlar arasında propaganda etmek olmuştur. Adı geçen komiserlik 26 Şubat 1918'de Müslümanlara aşağıdaki beyanatta bulunmuştu :

«Yoldaşlar, Biraderler, Müslümanlar! Maddî ve manevî kuvvetlerinizi toplayınız ve İslâm sosyalist ordusunun bayrağı altında toplanmak için acele ediniz» (3).

Rus'lar Molla Nur Vahitov gibilerle işbirliği yapmakta idi. Nur Vahitov ise, bütün Müslümanları aldatmak yolunda gayret gösteriyordu. İslâm Sosyalist Ordusu bulunmadığı halde, Moskova, Müslümanları bu muhayyel «Ordu»nun saflarında toplamağa çağırıyordu. «Müslümanlar Komiserliği» Müslümanların Millî - ruh ve cephedeki teşekkülleri aleyhinde çalışıyordu. Sovyetler 26 Mart 1918'de Kazan şehrinde «bütün Rusya Müslümanlarının Harbi Şûrası»nı feshetmişlerdi. Müslümanların İslâmî ve millî ruhda olan gazeteleri yasak edildi. (Meselâ, «İl», «Darülfünün», «İzah» «Büyük Türkistan», gibi) Sovyetlerin Müslüman komiserliği Müslümanlar arasında komünizm propagandasına da başlamıştı. Bunun için adı geçen komiserlik «Çolpan» «Kızıl Bayrak», «Kızıl Armiye», «İş», «Yeni Dünya» (bu gazete aynı zamanda Rusya'daki Türk Komünistlerinin organı idi) ve «İştirakiyun» gibi gazeteler neşrediyordu. Sovyet Hükümeti tarafından çıkartılan bir kanunla Müslü-

---

gönderilmiş ve burada Halk İştirakiyun Fırkası'nın kurucuları arasında yer almıştı. 1921 yılında İstiklâl Mahkemesinde yargılanan ve hüküm giyen komünistler arasında Şerif Manatovda vardı. Rus sefaretinin delâleti ile hapisten çıkarıldı ve Rusya'ya iade edildi.

(3) Hayıt, **Sowjetrussiche Orientpolitik am Reispiel Turkestans** (Türkistan misalinde Sovyet - Rusların Doğu Politikası), S. 37

manlarla meskûn bütün eyaletlerde «Müslüman Komiserliği'nin Şubeleri» kuruldu. Sovyet «Müslüman Komiserliği», Müslümanları Rusya Komünizmi tesiri altına sokmak konusunda arzu ettiği neticeleri alamamıştı. 1918 Kasım'ında Stalin Başkanlığında «Türkistan Kọmiserliği» kuruldu. Haziran 1918'de «Müslüman Harbi Heyeti» ni tesis ettiler. Bütün bu tedbirler Müslümanları Sovyetlere ısındıramadı. Sovyet Hükümeti 1 Eylül 1920'de yukarıda adları geçen bütün teşekküllerin faaliyetlerini durdurmuş ve onların yerine **«Sovyet Rusya Cumhuriyeti Harp ve İhtilâl Şûrasının Doğu Şubesi»ni** kurmuştur. Bu teşkilât Müslümanlar arasında Sovyetlerin askerî politikasını ve propagandasını yürütmüştür. Teşkilâtın 18 Ekim 1920'de ilân edilen nizamnamesinde şöyle denilmektedir:

«Doğu Şubesi, Doğu halklarının (Türkistan, Kafkasya, İdil - Ural) Kızıl askerleri, cephe içinde ve cephe arkasında Kızıl Askerler ve halk arasında siyasî düşünceler, Teşkilâtçılık ve Propaganda işleri ile meşgul olacaktır.» (4.)

Demek ki, Sovyetler askerî meseleler ile propaganda meselelerini birlikte devam ettirmekteydiler.

Sovyetler, Müslümanların «dinî inanç ve değerlerine hürmet» etmek teşebbüslerinde de bulunmuşlardı. Çarlık Rusyası, 1868 yılında Semerkand şehrini istilâ ettikten sonra, burada bulunan Halife Osmandan kalma Kur'an nüshasını Petersburg'a götürmüştü. Bu Kuran'ın Müslümanlar elinden alınması onlar için unutulması güç bir hakaretti. Müslümanların hissiyatını bilen Sovyet makamları, Ocak 1918'de bu Kur'an nüshasının Petrograd'daki «Müslüman Dinî İdaresi»ne geri verilmesi kararını verdi. Daha sonra bu Kur'an, Ufa şehrine getirilmiş ve 1924'

---

(4) Doğu Şubesi'nin nizamnamesi için bakınız: **Politika sovetskoy vlasti po natsional'nım delam** (Sovyet Hükümetinin milliyetler meselesindeki siyaseti), Moskova, 1920, S. 164-65

denberi de Taşkent'de saklanmaktadır. Görülüyor ki, Müslümanlar için mukaddes olan bir Kur'an nüshası dahi Sovyetlerin Müslümanlar arasında yaptıkları propaganda için bir vasıta olarak kullanılmıştır.

Rusya komünist liderlerinin materyalizm esaslarına göre dinler aleyhinde mücadele edecekleri tabiî idi. Sovyet Hükümeti 23 Ocak 1918'de din işleri ile devlet işlerinin birbirinden ayrıldığını bildiren kanunu yürülüğe koydu. Bu kanunla dinî nikâhlar, dinî anıtlar, devlet hayatında dinî merasimler yasak edildi. Bütün dinî idareler devlet makamlarının kontrolü altına alındı. Okullar laikleştirildi. Dinî toplulukların mülk sahibi olması yasak edildi. Sovyetler, bu kanunun hükümlerini Müslümanlar arasında birkaç yıl uygulayamadılar. Lenin, Müslümanlarla yapılacak münasebetlerde dikkatli hareket edilmesini tavsiye etmişti. Ona göre, «Türkistan'da komünizm kurulmadan önce feodalizm yok edilmeliydi.» (5) Müslüman halkların durumunu kendi açısından iyi anlayan Lenin:

«**Biz Kırgızlar, Sartlar (Özbekler), gibi kendi Mollalarının tesiri altında yaşayan halklara karşı ne yapabiliriz.? Sizi sömürücülerden kurtaracağız vaadinde bulunabilir miyiz? Şüphesiz ki, hayır. Çünkü onlar kendi Mollalarının tesiri altında yaşamaktalar. Bizim yapabileceğimiz tek şey, onların sınıflara bölünmelerini beklemektir.**» (6) demişti.

Sovyet - Ruslar, İslâm memleketlerinde ilk hâkimiyet yıllarında Müslümanlık aleyhinde sıkı tedbirler almışlardı. Meselâ, Türkistan'da Vakıf topraklarını devlet mül-

---

(5) «Özbekistan Komünisti», 1970, No: 4. S. 57

(6) Lenin, Eserler, Clit 25, S. 353, Rusça; Hayıt, **Turkestan im 20.** Jahrhundert (20. Asırda Türkistan), Darmstadt, 1956, S. 97

kü ilân ederek Türklerin şeriat mahkemelerini yasak etmişlerdi. Sovyetler, aldıkları bu gibi tedbirlerle Müslümanları ürkütmüşlerdi. Müslümanlar, Sovyet hâkimiyetinin İslâm ahlâkına zıt bir karakter taşıdığının farkına vardılar. Halkın sert tepkisi karşısında Ruslar, Müslümanlarla anlaşma yoluna giderek, 20.6.1922'de kabul ettikleri bir kanunla Fergana, Semerkant ve Sir Derya'da vakıf topraklarını medreselere geri verdiler. Bu arada Türkistanlıların kendi mahkemelerine de yeniden çalışma izini verdiler. Fakat 1923 yılında sayısı 342 olan bu mahkemeler 1925'de 43'e indirildi ve sonra hepsi ortadan kaldırıldı. Sovyet liderlerinden Kirov, Türklerin kendi mahkemelerine müsade edildiğini beyan ederek şöyle demişti:

«Sizler bilirsiniz ki, biz Sovyet hâkimiyetini takviye için şeriat mahkemelerine izin vereceğiz. Bunu siz nasıl halledersiniz, bu bizi alâkadar etmez. Bu, sizin meselenizdir.»

Sovyet sistemi ile bu mahkemelerin, birlikte yürümediğini anladıktan sonra Kirov şunu talebetmişti:

«Sizler bu mahkemeleri bırakınız, Moskova'nın kabul etmiş olduğu mahkeme usulünü kabul ediniz» (8).

Bu talepden sonradır ki, 1925 yılında vakıflar yeniden devletleştirildi; şeriat mahkemeleri de 1925 yılında tamamen ortadan kaldırıldı. Sovyetler, 1926'ya kadar İslâmî müesseseleri serbest bırakmışlardı. Türkistanda çok yaygın olan Nakşibendî, Kâdiri, Kubrevî ve Kalenderiye gibi tarikatlar faaliyetlerine devam etmişlerdi. Ruslar bütün gayretlerine rağmen bu tarikatları kaldırmaya muvaffak olamadılar. Tarikatlar, Sovyet ideolojisine karşı İslâmiyeti muhafaza eden merkezler haline gelmiş; Derviş evleri mil-

---

(8) N. A. Simirnov, **Oçerki istorii izuçeniye İslama v SSSR** (SSCB'de İslâm araştırmaları tarihinden parçalar), Moskova 1954, S. 140 - 141.

lî ve dinî mücadele ocakları olmuştu. Türkistan'da Sovyet devlet mekanizması kurulduktan sonra Ruslar, İslâmiyete karşı takibettikleri uzlaşma politikasını 1926'da terkettiler. Ruslar, Müslüman din adamlarını kendi politikaları için kullanmak zorunda kalmışlardı. Meselâ, Türkistan'da yapmak istedikleri toprak reformu için Müslüman din adamlarının bunu Şeriat esaslarına uygun bir şekilde çiftçilere anlatmalarını istediler. 24 Aralık 1924'de Müslüman din adamları, Sovyet otprak reformunu himaye eden bir fetva vermek zorunda bulundular. Türkistan Dinî İdaresinin liderleri Müslümanları toprak reformuna kabul etmeye çağırmıştı (9). Sovyetlerin din adamlarıyla yaptıkları işbirliği, yani İslâm kaidelerinden faydalanarak kendi politikalarını yürütmeleri bu fetva ile son bulmuştur. Sovyet Hükümeti 1926 yılı başında Türkistan'daki Dinî İdare'nin çalışmalarını yasak etti.

SOVYETLERİN İSLÂM'A KARŞI İLK FAALİYETLERİ

İslâm ile uzlaşma devrinde, 1924 yılında Ruslar, Taşkent'de ilk olarak Allah'sızlarla din adamları arasında bir münazara tertip etmişlerdi. Allah'sızlar, Allah'ı inkârı bir kenara bırakarak Lenin'in zamanın peygamberi olduğunu iddia etmişlerdi. Taraflar dört aydan daha uzun bir zaman içinde her akşam «Lenin peygamber mi, yoksa bundan da büyük mü», Meselesini münakaşa etmişlerdi. Komünist propagandacılar «Lenin peygamberdir» diye bağırırken, ûlema «Lenin hiçbir zaman peygamber olamaz» dedikleri için münazara neticelenmemişti. Sovyetler Lenin'in peygamber olduğunu isbat edemedikleri gibi bu meselede bü-

(9) Türkistan Uleması ve Dini idaresi'nin Sovyetlerin Toprak Islahâtı politikası lehindeki Fetva, Hayıt, **20. Asırda Türkistan** S. 272 - 74'de yayınlanmıştır.

yük bir hatâ yaptıklarını farkederek, bu hatâyı düzeltebilmek için basına aşağıdaki beyanatı verdiler.

«Lenin gerçekte peygamberdir, fakat peygamber sözü ile İsa, Muhammed ve başkaları da kasdedilmektedir. Bu sebepten bu bozulmuş sözün kullanılmaması taktik bakımından daha yerindedir» (10).

Sovyetler, İslâmiyet aleyhinde 1927'ye kadar açıkça bir devlet siyaseti gütmeyerek İslâm din adamlarına da ceza vermemişlerdi. Hattâ, bazı dinî okulların çalışmasına da mâni olmuyorlardı. 1926'da İslâm memleketlerinde «Alahsızlar Cemiyetleri» kurdurdular. Lâkin bu cemiyetlerin halk arasında tesiri olmamıştı. Sovyet Hükümeti ve Komünist Partisi, İslâmiyete karşı bazı tezlerle ortaya çıkıyordu. Müslümanlar gelecek tehlikeyi sezmekteydiler. Amâ bundan nasıl kurtulmak gerektiği hususunda bir fikre sahip değillerdi. Sovyetler, İslâma karşı yürüttükleri propagandayı önce müslüman, sonra komünist olmuş kimselerle sürdürmenin gerekli olduğunu biliyorlardı. Moskova'da Sovyetlerin dinler aleyhinde propaganda ve tedbirlerini idare eden Yaroslavskiy, İslâmiyet aleyhine verdiği beyanatta;

«Müslümanlar arasında din aleyhindeki propagandalar, yalnız müslümanlar arasından çıkmış yoldaşlar tarafından yürütülmelidir... Bütün İslâm ülkelerinden SSCB'ndeki müslümanlar arasında ne yapılmakta olduğu büyük bir dikkatle takip edilecektir. En ufak hatâ, yapılan bütün işlere büyük zararlar getirecektir. Müslümanlar arasında din aleyhinde propaganda yürütmek için İslâmı iyi bilenler kullanılmalıdır» diyordu.

Müslümanlar arasında İslâmı iyi bilenler çok, lâkin İslâm aleyhinde meydana çıkacaklar azdı. Bunun için İslâm

---

(10) Mustafa Çokay, **Türkestan pod vlastu Sovetov** (Türkistan Sovyet hâkimiyeti altında), Paris 1935, S. 49

aleyhindeki propaganda yazıları Moskova'da hazırlanıyor, tercümeleri Müslümanlara yaptırılıyordu. Zaten, Bolşevikler hizmetinde İslâm prensiplerini değiştirebilecek kapasitede Simirnov, Tamara, Klimoviç, Nikolayev, Belyayev, Dityakin, Morozov, To!sttov, Semyanov, İvanov ve Suhareva gibi müsteşrikler vardı. Bu Rus âlimleri, partinin arzusu üzerine islâmiyet aleyhinde çalışıyorlardı. Sovyet propagandası 1930 yılına kadar tedrici olarak «İslâm ile komünizm yakınlığı» siyasetinden vazgeçerek, komünizmin İslâmiyetten üstün olduğunu iddiaya başlamıştı.

SOVYET HÜKÜMETİ'NİN DİNLER HAKKINDAKİ KANUNU VE KANUN YOLUYLA İSLAMA KARŞI GİRİŞİLEN HÜCUM

Sovyet Hükümeti, 8 Nisan 1929'da 68 maddeden ibaret dinler kanununu çıkardı. Bu kanun «Dinî Cemaatler» adını taşımaktadır. Bu kanunun mânasını anlayabilmek için onun bazı maddelerine göz atmak gerektir; zira bu, Sovyetlerin dinî cemaatler meselesindeki siyasetinin anlaşılmasını kolaylaştırır.

Madde 1 — Bütün dinî cemaatler 23 Ocak 1918'de neşredilen deklarasyonun esaslarına bağlıdırlar (Din işlerini devlet işlerinden ayırma kanunu).

Madde 2 — Bütün dinî cemaatler içişleri halk komiserliğine kaydedilmelidir.

Madde 3 — Dinî cemaatler 18 yaşından yukarı olan din mensuplarının mahallî dernekleridir.

Madde 4 — Dinî cemaatler İçişleri Halk Komiserliği (NKVD) tarafından tescil edildikten sonra faaliyet gösterme hakkına sahip olur.

Madde 5 — Dinî cemaat 20 kişinin imzası ile kurulacak ve bu kurucuların adları ile tescil edilecektir.

Madde 6 — Tescil ettirme işi NKVD'nin anket kayıtlarına göre yürütülecektir.

Dinî cemaatlerin Toprak sahibi olmaları, matbaa ve endüstri kurmaları yasaktır. Dinî cemaatler tarafından kitap neşri de yasaklanmıştır. 12 nci maddeye göre toplantı yapmak için dinî cemaatlerin Sovyet makamlarından izin almaları şarttı.

Kanunun 17 nci maddesinde, aşağıdaki faaliyetler dinî cemaatler için yasak edilmiştir:

a. Yardımlaşma sandıkları kurmak, şirketler teşkil etmek çalışma ocakları açmak;

b. Dinî cemaat üyelerine yardım etmek;

c . Gençlik ve Kadın teşekkülleri kurmak, dinî, edebî geceler tertip etmek, dinî dersler vermek, kütüphaneler, şifaheneler kurmak, seyahatler tertip etmek, tedavi yardımları yapmak.

Camilerde yalnızca namaz için gerekli kitaplar bulundurulabilecekti.

Madde 18 — Devlet, cemaat ve hususî okullarda dinî dersler vermek yasaktır.

Madde 19 — Dinî cemaat üyeleri yalnız cemaate ait olan câmi etrafında faaliyette bulunabilirler.

Madde 21 — Kongreler, üyeleri NKVD'ye kaydedilmek şartıyla icra organları kurabileceklerdir.

Madde 22 — Dinî kongreler ve onların icra organları aşağıdaki hususlarda yetkili değildirler:

a. Merkezî kasa kurmak;

b. Dinî amaçlarla para toplamak;

c. Dinî mülkleri merkezleştirmek;

d. Anlaşmalar imzalamak.

Kanunun 36. maddesine göre, şayet devlet gerekli gö-

rürse, camileri ibadetten daha başka amaçlar için de kullanabilir (12).

Dinler aleyhindeki bu kanun Sovyet Anayasasındaki vicdan hürriyeti ile ilgili maddeye aykırıdır. Bu kanundan sonra devlet idareleri, bir grup Allahsız yardımıyla İslâm aleyhinde açıkça mücadeleye başlamıştır. Bu kanun 1975' te bir az değiştirilmiştir (13).

SOVYETLERİN DİN ADAMLARINA HÜCUMU

Sovyetlerin İslâm din adamlarına hücumu başlamadan önce, bütün Sovyetler Birliğindeki din adamları sayısı

---

(12) Dinler Kanunu hakkında bakınız: N. Orleanskiy **Zakon o religioznıkh ob'yedeneniyakh** (Dini Dernekler hakkında Kanun) Moskova 1930: Hans Bräker, **Kommunismus und İslâm** (Komünist ve İslâm) Türbingen 1969, S. 17; Hayıt; Sovyet Rusların Türkistan misâlinde Doğu politikası.

(13) Haziran 1975'de Dinler hakkındaki kanun 1929'deki kanuna değişiklikler getirmiştir. Yeni kanun eski kanundan bazı meselelerde farklıdır. Dinler kontrolunu «SSCB Bakanlar Kurulunun Dini meseleler şurâsı» yapacaktır. Dini cemaatler bu şurânın izini ile çalışabilecekler. Eski kanunun 18. nci maddesi yürütülecektir. Müslümanlar camilerden istifade ederseler, bunun için devlete kira ödiyecekler. Camiler lüzumlu görüldüğü zaman kapatılabilir. Dinî cemaatlerin toplantıları yalnız devlet idaresinin izni ile teşkil edilebilir. İbadethaneleri kullanılması için hükümet ile Dini cemaat arasında anlaşma imzâlanacaktır. Eğer SSCB'nın Dinî meseleler şurâsı izin verirse, Dine inananlar kendi paralarıyla yeni ibadethane kurabilecekler. İşbu kanun mufassal olarak **«Osteuropa»** (Dergi, 1977, No. 1) den öğrenilebilinir. Dinler hakkındaki Sovyet kanunların kullanılması meselesinde aşağıdaki esere bakılmalıdır: Georgiy Golst, **Religiya i zakon** (Din ve Kanun), Moskova 1975.

hakkında elimizde kesin bir bilgi yoktur. Rus kaynaklarında Bolşevik ihtilâlinden önce her 700 - 1000 Müslüman için bir cami olduğu belirtilmiştir. Buna göre din adamları sayısının da kabarık olması gerekmektedir. Sabık Türkistan Genel Valiliği sınırları dahilinde (1909'da) 12.499 İmamlar 5.771' den fazla Müderrisler 1526 Şeyhler, 686 İşânlar 1415 yüksek tasavvuf erbabları ve 33.000'den fazla diğer din adamları vardı. Rus kaynaklarına göre Buhara ve Harezım hariç Çarlık Rusyası sınırları dahilinde 1912'de 45.339 din adamı mevcuttu. Bir İslâm fikir merkezi olan Buhara'da din adamları sayısı'nın büyük olduğunu unutmamak gerekir. Din adamlarının Müslümanlar üzerindeki büyük etkisini bilen komünist idareciler Moskova'da 1930 yılında aşağıdaki kararı aldılar:

«Mollalar, Müslümanların hayatında büyük etkiye sahiptirler, onlara karşı mücadele şiddetlendirilmelidir.»

Sovyet makamları İslâm aleyhinde etkili bir politika yürütebilmek için, her şeyden önce din adamlarından kurtulmak mecburiyetinde idiler. 1930 - 34 yılları arasında Sovyet Rusya hakimiyeti altında bulunan Müslüman memleketlerindeki bütün din adamları tevkif edildi. Tarikatlar yasak edildiği gibi, tarikat şeyh ve dervişleri de kontrol altına alındı. Dervişlerin toplu olarak tevkifine başlandı. Türkistanda Nakşibendî tarikatı mensuplarının sayısı 1.000.000 un, Kadiriye tarikatı mensuplarının sayısı ise 600.000'in üzerinde idi. Din adamlarının tevkifine karşı çıkan etkili kimseler de tevkif edildiler. Tevkif edilen bu din adamlarının bir kısmı öldürüldü, bir kısmı ise Sibirya'ya sürgün edildi. Din adamlarının yok edilmesinden sonra sıra ibadet yerlerinin ortadan kaldırılmasına gelmişti.

CAMİLERİN BARBARCA TAHRİBİ

Kanun, Sovyetler Birliğinde devletin camileri, ibadet-

ten başka maksatlarla da kullanabilmesine izin veriyordu. Çarlık devrinde Buhara ve Hiva Hanlıklarında bulunan camiler hariç tutulursa Rusya İmparatorluğu sınırları dahilinde 24.321 cami vardı. **Bunların 12.733'ü Türkistan'da**, 7000'e yakın İdil - Ural'da, 2000'den fazlası da Azerbaycan'da bulunmakta idi. Yalnız Buhara şehrindeki cami sayısı 264 idi. İslâm dinî cami inşaatına pek önem vermişti. Çünkü, camiler yalnız ibadet merkezi değil, aynı zamanda birer eğitim merkezi idi. Türkistan'da cami mimarisinin gerçekten çok tekâmül ettiği herkesçe bilinir. Sovyet makamları gayretlerine rağmen camilere komünizm propagandası sokamadılar. Sovyetler din adamlarını imha ettikten sonra, camileri de kaldırarak; böylece İslâmiyetten tamamen kurtulma yolunu izlediler. 1932 - 1937 yılları arasında Camiler yıktırıldı, kapatıldı. Lenin kütüphaneleri, hapishane ve ambar haline getirildi. Müslümanlar camilerin ne sebeple tahrip edildiğini sorduklarında, Sovyet devlet adamları, bunların idare için gerekli olduğunu söylüyorlardı. Onlara «okul yapmak için ağaç», «çocuklar için yatakhane» sınıf düşmanlarının cezalarını çekmeleri için cezaevi» gereklidir, diyorlardı. Birer mimarî şaheseri olan camiler vahşice tahrip edilerek harabe haline getirildi. Propaganda amacıyla bazı camiler tahrip edilmedi. Bugün, Sovyetler Birliğinde bozulmayan, lâkın ibadet için kullanılmayan 500 civarında cami olduğu söylenmektedir. Fakat bu rakamın ne derece doğru olduğunu bilmiyoruz.

MEDRESELERİN KAPATILMASI

Çarlık Rusya'sı devrinde Rus İmparatorluğunda kaç medrese olduğunu bilmiyoruz. Buhara medreseleri bütün İslâm dünyasında meşhurdu. Bu şehirdeki medrese sayısı 185 idi (14). Rusların verdiği rakamlara göre Türkistan

---

(14) Sukhareva, **Buhara**, Moskova 1966, Rusça, S. 71

Genel Valiliğinde 449 medrese, 7101 mektep vardı (15). Bu rakamlar Türkistan'ın Rusya hâkimiyetinde olmasına rağmen, bir medreseler ülkesi olduğunu ve eski an'aneden vazgeçilmediğini göstermektedir. Dinî mektepler medreselere talebe hazırlıyordu; medreselerden ise yüksek tahsilli İslâm din adamları mezun oluyordu. Medreselerin İslâm manevî hayatının merkezleri olduğunu Sovyetler biliyordu. Nerede medrese varsa, orada Sovyet hâkimiyet ve propagandası zayıftı. Bu sebepden onlar medreselerin kapatılmasına hız verdiler. 1924 - 28 yılları arasında medreselerin tamamı ortadan kaldırıldı. 1930 yılına kadar da dinî okullar tamamen yok edildi. Medrese Müderrisleri tevkif edildi. Burada bulunan kitaplar ya imha edildi veya Sovyet kütüphanelerine gönderildi. Fakat, bu kitapların nerelerde olduğunu bilenler bugün azdır. Dinî okul ve medreselerin kapatılması ile Türk - Müslüman münevverlerine de büyük darbe vurulmuş oldu. Artık eski eserleri okuyacak kimse kalmamıştı. 1930 yılında Samerkent şehrinde çalışmakta olan Rus Müsteşri Bertels şu olayı anlatıyor: **«Devlet ticarî daireleri yabancı memleketlere satmak için elyazmaları arıyor, Elyazmaları Özbekistan Sovyet Cumhuriyeti Maarif komiserliği kanalıyla toplanacaktı, fakat bu komiserlikte eski eserleri okuyacak kimse bulunmadı»** (16). İşte facia şu noktadadır ki asırlarca medrese ve bilim ocaklığı etmiş olan Samerkent'de eski elyazmaları okuyabilecek kimse kalmamıştır. Sovyetlerin medreseler aleyhinde tatbik ettiği politikanın vahşi taraflarından biri de budur.

NAMAZ KILMAYA KARŞI SOVYET TEDBİRLERİ

Din adamlarının tevkiflerinden ve camilerin tahribinden sonra sıra namaz kılan halkın bundan vazgeçirtilmesi-

---

(15) Bendrikov, Türkistan'da maarif tarihinden parçalar, Rusça, Moskova, 1960, S. 333

(16) Bertels, Navâî ve Câmî, Rusça, Moskova 1965, S. 450

ne gelmişti. Sovyet Dinler Kanunu'nda zaten ancak 18 yaşını bitirmiş olanların dinî cemaatlara üye olabilecekleri belirtilmiş ve 18 yaşına kadar olan gençlerin namaz kılmaları yasaklanmıştı. Kanunun 4. maddesine göre dinî cemaatlar NKVD tarafından kaydedildikten sonra faaliyete başlayabileceklerdi. 1975'den beri ise bunlar SSCB. Bakanlar Kurulunun Dinler Şurâ'sı izni ile yaşayabilecekler. Müslümanlar, Sovyet devletinin dinî cemaatlerin kaydedilmesi konusundaki taleplerini anlamıyorlardı. Çünki onlar asırlardan beri serbestçe ibadetlerini icra etmişlerdi. Sovyet makamlarına göre, adı ve soyadı ile tescil edilmeyen bir kimse namaz kılamazdı. Böyle bir ibadet kanuna aykırı kabul ediliyordu. Allahsız gençleri, namaz kılanlara saldırttılar. Kolhoz veya sovhozda çalışmak zorunda olan müslümanlar orada kendileri için tayin edilen günlük işi yerine getirmek zorundadırlar. Aksi halde aç kalırlardı. Çalışma zamanında Müslümanların namaz kılması mümkün değildi. İş saatleri dışında da onların Sovyet - Komünist toplantılara iştiraki gerekliydi. Namaz kılmak için tek müsait camia aile idi. Aile içinde namaz kılmak dahi kanunsuz olarak ilân edildi. Evinde günlük ibadetini yaptığı tespit edilen müslümanlar cezalandırıldı. Bu gibi baskılardan kurtulmak için Müslümanlar yalnız başlarına ve imkân buldukları zaman ses çıkarmadan ibadet eder oldular.

İSLÂMİ TÖRENLERİN VE TOPLU DAVRANIŞLARIN YASAKLANMASI

Sovyetler Birliğindeki Müslümanların toplu halde namaz kılmaları, camilerde toplantı yapmaları, ezan okumak, dinî bayramları toplu olarak veya aileler içinde geçirmek, dinî nikâh, geleneksel hükümlere göre mahkeme, sünnet düğünleri 1937 - 1938 yıllarından tamamen yasak edildi. Bunların yanında artık dinî kitap ve broşürlerin neşri de ke-

sinlikle yasaklandı. Sovyetler Birliğinde 1917'den sonra İslâm, edebiyatsız ve matbuatsız bir hale getirildi. Dinî karakter taşıyan eserler bir kenarda dursun, yeni Kur'ânı - Kerim nüshaları basmak dahi yasaklanmıştı. Halkın elindeki Kuran-ı Kerim nüshaları da toplatıldı. Kur'ân-ı Kerim nüshalarını yakan komünistler «bakın, Allah olsa idi şayet, bunları kurtarmaz mıydı» gibi sözlerle de propaganda yapıyorlardı.

1928 yılından sonra Sovyet makamları hac için izin vermez oldular. İkinci Dünya Harbinden sonra gönderilen 15 - 20 hacı da birer propaganda vasıtası olarak kullanıldı. «Sovyet Hacıları» Mekke - Medine ve Arafat dağında, **«İslâm Allah yoludur, Komünizm ise Allahın isteği doğrultusundaki hayat şeklidir; komünizm insanların vicdanlarına tecavüz etmez, o insanlığın gelişme yoludur»** diye propaganda yapıyorlardı. İkinci Dünya Savaşına kadar Müslüman dinî idareleri ortadan kaldırılmıştı. İkinci Dünya Savaşı başlayınca, Sovyetler dine karşı yeniden Müsamahakâr davranmaları gerektiğini anladılar ve 1943 yılında da bir takım din adamlarını toplayarak «dinî idareleri yeniden tesis edebileceklerini» onlara bildirdiler. Müslüman din adamları kurultayından Sovyet vatanperverliğinin Müslüman halk arasında propagandası» istenti. Harpten sonraki Müslüman din idareleri ise Sovyet dış politikası için gerekli görünen, emperyalizm ve koloniyalizm, Sovyetler Birliği dışındaki İslâm milletlerinin millî hürriyetleri, dünya sulhü gibi konular hakkında propaganda aracı olarak kullanılmaktan başka bir fonksiyona sahip olamamıştır. Sovyetler bütün İslâmî tören ve toplu davranışlara engel olabilmek için her çareye başvurdular. Böylece İslâmiyet, inananların kalbine iltica etti.

YÜREKLERDE YAŞAMAKTA OLAN İSLÂM

Sovyetler islâma karşı yıllarca mücadele ettikten sonra, gördükleri ki, islâm daha ölmemiştir. O, müslümanların kalbinde yaşamaktadır. Kızıl Ordu'da bulunan Müslüman askerlerin durumlarını hesaba katarak, Müslüman dinî idarelerinin kurulmasına izin vermişlerdir. Bugün Sovyetler Birliğinde 4 dinî idare mevcuttur. (Türkistan, İç Rusya ve Sibirya, Kuzey Kafkasya ve Dağıstan, Umum Kafkasya). Bu dinî idarelerin ne Müslümanların dinî işleriyle meşgul olma, ne islâmı açıkça muhafaza etmek gibi hakları vardır. Bu idarelerin asıl görevi Sovyetler Birliği dış politikası istikametinde Müslümanlar arasında propaganda yapmaktır. Amâ, bu dört islâm idaresinin bulunmasını Sovyetler Birliğinde islâmın yaşamakta olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Sovyet makamları dinî idarelere tahsisat bağlamaktadırlar. Lâkin onların Müslümanlar arasında islâm propagandası yapamıyacağı da tespit edilmiştir. Dinî idare başkanları ve müftülerin faaliyetleri devlet makamlarına ve komünist partisine «bizi din işleri başkanları yaptınız, buna rağmen neden dinî meselelerimizi kendimizin halletmemize izin vermiyorsunuz. Müslümanlara ne sebepten dinî davranışları yüzünden ceza veriyorsunuz» gibi sualler soramamışlardır. Sovyet devletinin din aleyhindeki politikasını protesto edememişlerdir. Müslüman dinî idareleri Müslümanların dinî meseleleri ile ilgilenemediği halde, Müslümanlar onu para ve mal cihetinden desteklemektedirler. Meselâ, Türkistan Müslümanları 1966 yılında gayri resmî olarak Türkistan Dinî İdaresi'ne 2 Milyon ruble para vermişlerdir. Dinî idareler Müslümanlara «Dinî vazifelerinizi yerine getiriniz» dahi diyemediği halde, Müslü-

manlar hiçbir Sovyet idaresine sormadan camiler kuruyorlar. Sovyet makamları da hemen bu camileri dinle ilgisi olmayan kültür işleri için tahsis ediyor. Sovyetler çayhane ve kulüp binaları yaptırıyorlar, fakat Müslümanlar bunları namaz yerleri olarak kullanıyorlar. Bu konuda Sovyetler Birliği Merkez Komitesi Sekreteri İlyeçev şöyle diyor:

«Devletin mahallî organları dinî meselelerle ilgili konunun yürütülmesini iyi kontrol ediyorlar. Amâ, bazan da bu kanunun din adamları tarafından ihlâlinin önüne geçemiyorlar... Tacikistan'da yapılan kontrol, mollaların Sovyet kanunlarını ihlâl etmekte olduğunu gösterdi. Burada kaydedilmiş 39 imamdan başka, bazı din adamları faaliyettedirler. Bazı «kullanılmadığı söylenen» camilerde namaz kılınmaktadır. Türbeler ve diğer kutsal olduğu kabul edilen yerler ziyaret edilmektedir... Tacikistan'da kulüp ve çayhane perdesi altında cami olarak kullanılan yerler vardır.» (17)

Özbekistan Komünist Partisi Birinci Sekreteri Şeref Raşidovun da şikâyeti şöyledir:

«İslâm din adamları zamanımızın şartlarını iyi öğrendiler. Onlar, çeşitli usullerle ideoloji meselelerinde pişmemiş kişilerin fikrini çelmek için çalışmaktadırlar. Onlar, gençler üzerinde durmaktadırlar. Şayet din adamlarının halkı namaz kılmaya, dinî bayramları tesid etmeye dini nikâh akdetmeye, cenaze namazlarına daveti boş bir faaliyet olarak kabul edilirse, bu büyük hatâ olacaktır. Hattâ, bazı komünistler, de bu tip merasimlere katılmaktadırlar» (18).

Bütün Sovyet baskılarına rağmen, Allah yolunda olduğu inancı ile Müslümanlar yeni camiler kurmak-

---

(17) «Komünist» (Dergi, Moskova) 1964, No: 1 S. 39 - 40

(18) «Kızıl Özbekistan», 13.7.1963

tadırlar. Meselâ, Alma - Ata şehrinde Rus nüfusu Türk nüfusundan fazla olduğu halde, Müslümanlar Şehir Komünist Partisi binası karşısına güzel bir cami kurmuşlardır. Bunun gibi kanun dışı hareketler hâlâ devam etmektedir. Sovyet kaynakları islâmın kalblerde yaşadığını ve Müslümanlarla komünistler arasındaki mücadelenin devam ettiğini belirtmektedir. Din adamları aşağıdaki tezi ileri sürüyorlar:

«İslâmiyetin baslangıcı ile birlikte sosyal ihtilâl bitmiştir. İslâmdan sonra sosyal ihtilâl olamaz» (19).

Bu fikri Müslümanlar her yerde cesaretle savunmaktadırlar.

Sovyetler, İslâmiyeti Müslümanların sadece kalbinde yaşayan bir inanç haline getirdiler. Amâ, şekli islâmî davranışların tümünü de ortadan kaldıramadılar. Baskı ile vicdanların değiştirilmeyeceğini öğrenen komünistler, «İnsanların aklını komünizm prensipleri ile yeniden yoğurmak» prensibini ortaya atarak buna göre harekete başladılar. Bu hareketleri «kültür ihtilâli» yoluyla yürütülmeğe çalışılmaktadır. «Kültür ihtilâli» fert vicdanında komünist ideolojinin hâkim olması için alınan kültür tedbirlerinin tümü anlamını taşır. Eğitim, sinema, tiyatro, kulüpler bu kültür ihtilâlinin merkezleri durumuna getirildi. Allahsızlık propagandası ise bu kültür hareketinin temelini teşkil eder.

SOVYETLER BİRLİĞİNDEKİ MÜSLÜMANLAR ARASINDA ATEİSTİK PROPAGANDA

Sovyet Birliğinde Allahsızlık hareketi komünist rejimin doğum gününden beri devam etmekte olan bir cereyan ve Sovyet resmî politikasının bir parçasıdır. Bir

(19) «Kazakistanskaya Pravda», 30.3.1963

komünistin Allaha inanması mümkün değildir. Materyalist dünya görüşü Allahı inkâr eder. 1925 - 1925 yıllarında Müslümanlar arasında devam etirilen Allaksızlık hareket ve propagandası kuvvetli değildi. Bu yıllara kadar böyle bir faaliyeti ciddiyetle yürütmek rejim için tehlikeli idi. Meselâ Türkistan'da 1919'dan beri devam etmekte olan millî mücadelenin gayelerinden birisi, dinî hürriyet, yanı islâm için hürriyet olmuştur. Mücahitlere karşı döğüşen Rus - Komünistleri, onları daha fazla kızdırmamak için, şiddetli Allahsızlık propagandasından kaçınıyordu. Onlar yalnızca «gerici din adamlarına karşı olduklarını» söylüyorlardı. Ancak Sovyetler bu Türk - İslâm ülkesinde kesin hâkimiyet kurduktan, yani 1929 yılından sonra, kesin ve açık Allahsız propagandasına başladılar; bunu günümüze kadar da devam ettirmekteler. Sovyetlerin Allahsızlık faaliyeti ile elde etmek istedikleri netice, Müslümanların Allaha değil, komünizme, Hz. Muhammede değil «peygamber olarak» Marks ve Lenin'e ve diğer parti liderlerine inanmaları idi. Kuran - ı Kerim yerine Mark - Lenin eserlerini okusunlar, kendi milletlerine değil, Ruslara inansınlar, komünizm rejimini bir mutluluk olarak kabul etsinler, müslümanlar rejime sadık olsunlar, dinî örf âdetler yerine Rus örf ve âdetlerini kabul etsinler; dinî bayramlar yerine Lenin'in doğum günün, 1 Mayıs'ı, Ekim ihtilâl gününü bayram olarak kutlasınlar; işte Sovyetlerin Allahsızlık hareketinden bekledikleri yukarıda sıralanan hususlardı. Bunun kolaylıkla gerçekleşmiyeceğini Sovyet liderleri pek iyi bilirler. Halkı dinsiz yapmak, Müslümanları Allahsız hale getirmek için Sovyet hâkimleri uzun ve büyük faaliyetlerde bulundular ve bunu zamanımızda da devam ettirmektedirler.

Sovyet Allahsızlık hareketinin aletleri nelerden ibarettir? Bunlar okullar, sinemalar, tiyatrolar, propa-

ganda broşürleri, müzeler, radyolar ve İslâmiyet ve dinler aleyhinde yazılan eserler, Allahsızlar evleri ve Allahsızlık Üniversitelerinden ibarettir. Allahsızlık propagandası için yeterli maddî güçleri ve propaganda kadroları mevcuttur. Allahsızlık hareketi kanunlarla yürütülmekte; Komünist Partisi bu kanunlardan faydalanarak Allahsızlık hareketini organize etmektedir.

Sovyetlerin Allahsızlık hareketi yıllardanberi devam ettirildiği halde, onlar bu konuda pek başarı kazanamamışlardır. Bu durum onları kızdırmakta ve onlar, Allahsızlık hareketinin zayıf bir şekilde devam ettiğini söylemektedirler. Buna karşı tedbir almak gayesiyle Komünist Partisi, Allahsızlık hareketinin ciddî olarak yürütülmesini temin etmek için 7.VII.1954 de «İlmî Allahsızlık propagandasında büyük kifayetsizlikler ve bunların düzeltilmesi hakkında» bir karar kabul etmiştir. Moskova, adı geçen bu kararla aşağıdaki işlerin yapılmasını istemiştir:

«İttifak Cumhuriyetleri KP Merkez Komiteleri, KP Eyalet Komiteleri, dinler aleyhinde yürütülen propagandanın eksiklerini tespit etmelidirler... Lenin talimatlarına dikkat edilmelidir. SSCB Kültür Bakanlığı, Sovyet Cumhuriyetlerinin Kültür Bakanlıkları, Sovyetler Birliği Siyasî ve İlmî Bilgileri Tanıtma Dernekleri aşağıdaki hususları yerine getirmelidirler:

— Halk arasında tabiî ilimlerin, konuşmalar yoluyla propagandası mükemmelleştirilmelidir... Allahsızlık lektörleri hazırlanmasına önem verilmelidir;

— Radyolarda ilmî Allahsızlık konularında konuşmalar sistemli olarak devam ettirilmelidr;

— Kültür ve Eğitim müesseselerinden, tam olarak, tabiat ilimleri neticelerinin, Sovyet ilmî teknik ve kültür muvaffakiyetlerinin propagandası için istifa etmelidir...

— Allahsızlık propagandası lektörlerine albümler ve dispozitif materyaller verilmelidir...

— «İlim ve Din» adlı dergi her ay 75.000 nüsha neşredilmelidir...

— Devlet Siyasî Eserler Yayınevi, Allahsızlık hakkındaki Marksizm - Leninnizm klâsiklerinin dinlerle ilgili eserlerini ve Sovyet Devleti'nin, Komünist Partisi'nin dinler hakkındaki görüşlerini broşürler halinde yayınlamalıdır...

— SSCB İlimler Akademisi Yayınevi, yabancı âlimlerin ve Fransız düşünürlerinin Allahsızlık konusundaki eserlerini yayınlamalıdır...

— Yabancı Eserler Yayınevi, yabancı âlim ve yazarların dinler ve Allahsızlık hakkındaki eserlerini neşretmelidir.

— Devlet Edebiyat Yayınevi, Allahsızlık konusunda yazılan Rus ve yabancı yazarların eserlerini yayınlamalıdır. Din aleyhinde olan fıkra ve hikâyeler de neşredilmelidir.

— Merkezî ve mahallî dergi ve gazeteler sistemli olarak Allahsızlık propagandası yapmalıdır...

— Sovyetler Birliği İşçi Sendikaları Birliği işçiler arasında Allahsızlık propangasını kuvvetlendirmelidir» (20).

Mahiyeti yukarıda zikredilen karardan Allahsızlar konusunda nelerin yapılması gerektiği kolayca anlaşılmaktadır.

Sovyetler Birliği KP Merkez Komitesi, 11 Kasım 1954'de «Halk arasında İlmî - Allahsızlık propagandası hakkındaki hatâlar» konusunda yeni bir karar vermiştir. Bu kararda Allahsızlık propagandasının «dine ina-

---

(20) **KPSS o kul'ture, prosveşçeni i nauki** (SBKP'si Kültür, Maarif ve Bilimler Hakkında), Moskova 1963, S. 231 - 236

nanlara hareket edilmeden» yürütülmesi tavsiye edilmiştir. Böyle bir karara neden lüzum görüldüğünü bilmiyoruz. Zaten Allahsızlık propagandasının kendisi başlıbaşına Allaha inananlara hakaret değil midir?

Sovyetler, Allahsızlık hakkındaki iddialarını «bilimsel» olarak ispat etmek niyetindedirler. Dünyanın hiçbir devleti kendi akademisi içinde «İlmî Ateistik Enstitüsü» kurmamıştır. Bunu ancak SSSCB. de görmek mümkündür. Bazı üniversitelerde «İlmî Allahsızlık Fakülteleri» vardır. Meselâ, Taşkent Üniversitesinde böyle bir fakülte mevcuttur. Fakat üniversitelerde İlâhiyat Fakülteleri yoktur. Bunu Sovyetlerden beklemek de şeytandan ışık istemeğe benzer. Sovyetler Birliği sınırları dahilinde İslâm ülkelerinde «Allahsızlık Üniversiteleri» faaliyet göstermektedir. Bunlardan başka 218 Allahsızlık propaganda okulu (21) mevcuttur. Bu üniversitelerde herkesin tahsil yapması mümkündür. Allahsızlık hakkında akşamları ders verirler, seminerler tertip ederler. Bu okulların talebeleri Allahsızlık propagandasının kadroları olarak hizmet etmektedirler. Bütün bunlara karşı, Türkistan Dinî İdaresinin neyi vardır? Bir tek okulu dahi yoktur. Buhara Şehrin'de Sovyetler, «Mir Arap» adlı bir medrese kurmuşlardı. Bu medresenin 40 talebesi vardır, fakat bu talebeler okullarını bitirince Türkistan'a değil, dış memleketlerde propaganda amaçlarına hizmet ettirilmektedirler. Bu medresede talebelere İslâmî ilimlerden önce Marksizm - Leninizm öğretilmektedir.

Sovyetlerin mazlum islâm memleketlerinde 100.000 in üstünde bir propaganda ordusu vardır. Sovyet basını Allahsızlık propagandası yapmamış birgün geçilmez. Heryerde Allah, Kur'an - ı Kerim ve Hz. Muhammed

---

(21) «Özbekistan Komünisti» 1970, No: 6. S. 63

hakkında hakaret ve çirkin sözler duymak mümkündür. Meselâ, İslâmiyet aleyhinde Özbekistan'da son iki yıl içinde 42.000 konferans verilmiştir (22). Bunun gibi İslâm - Düşmanlığı Konferansları bugüne kadar devam ettirilmektedir. Mesele, Türkmenistan Sovyet Cumhuriyetinde 1971'de 87000 defa ve 1976'da ise 120000 defa İslâmiyet aleyhinde konferans verilmiştir (22a). İşte Komünist hâkimiyeti altında bulunan Türk - Müslüman ülkelerinde islâmiyetin durumu yukarıda izah ettiğimiz gibidir. Devlet ve Komünist Partisi bütün gücüyle İslâm aleyhinde mücadele etmekte, fakat islâm yaşamaktadır. Bunun içindir ki, bir resmî Sovyet gazetesi (Sovetskaya Kirgiziya, Kasım 1970, «Çalışanları Allahsız olarak terbiye etmek» adlı Başmakale) aşağıdaki fikri bildirmiştir:

«İlmî olmayan dinin, aleyhinde mücadele etmeksizin ortadan kalkacağını kabul etmek safdillilik olur...

İlmî Allahsızlık propagandası kuvvetlendirilmelidir. Parti Komiteleri, ideoloji meselesinin mühim bir kısmını teşkil eden bu konuda, başlangıçta parti teşekküllerinin, komsomol ve işçi teşekküllerinin, İlmî Ateist cemiyetlerin, mahallî Sovyet teşekküllerinin, ilmî cemiyetlerin, kültür maarif kurumlarının, Vilâyet gazetelerinin ve radyoların mesuliyetlerini arttırmalıdırlar.»

Sovyetlerin Allahsızlık politikası bugüne kadar İslâmdan kurtulma yollarını aramaktadır (23).

---

(22) «Özbekistan Komünisti», 1970, No. 6, s. 63

(22a) «Sovyet Türkmenistanı», 30.3.1977

(23) «Kazak İlimler Akademisi Haberleri, Koğamdık İlim seriyesi», Dergi, Alma - Ata 1976, No. 5, s. 69'de aşağıdaki fikiri bildirilmiştir:

«Dine karşı propagandayı kuvvetlendirmek için Marksizm -

Demek ki, Sovyet hâkimiyeti 50 yıldan beri İslâm aleyhinde mücadele ettiği halde, bugün de İslâma karşı tedbirler almak zorundadırlar. İslâmiyetin yaşadığını gösteren bir misâl de, Ruslar ve Müslümanlar arasındaki evliliğin yok denecek kadar az olmasıdır (24). Müslümanlar, Ruslara kız vermezler ve Ruslardan da kız almazlar. Türkler, Çinlilerle de evlenmiyorlar. Ama, Çin kızlarını Müslümanlarla evlendirmek, bir Çin devlet politikasıdır. Fakat, Çin komünizmi idaresinde bulunan Doğu Türkistan Türkleri de Çinlilerin bu politikasından kurtulmak için yol aramaktadırlar.

SOVEYETLER BİRLİĞİNDE İSLÂM ARAŞTIRMALARININ YOLU

Sovyet Rusya'da İslâm araştırmalarının uzun bir geçmişi vardır. Bu araştırma an'anesini Çarlık Rusya'sından Sovyet Rusya tevarüs etti. Bugün Sovyetler Birliğinde İslâm araştırmaları ciddiyetle devam ettirilmektedir. Araştırmaların maksadı İslâmiyetin İlmî olarak tetkiki değil, İslâmiyeti tahrif ve ona taarruz esaslarını hazırlamaktadır. Sovyetler Birliğindeki İslâm araştırmacılarının ve sahtekârlarının babası, Lyutsiyan İppolitoviç Klimoviç; «İslâm» adlı eserinde (Moskova 1965, S. 8) şöyle yazıyor:

«Sovyetler Birliğinde... İslâmı mağlup etme hareketi İslâmî araştırmalara daha büyük önem kazandırdı... Bu sahadaki çalışmalar Doğu Sovyet Cumhuriyet-

---

Leninizm felsefesinin derin bilinmesi ve İslâmın herhangi görünüşlerine karşı sistemli çalışmalarının çeşitli şekil ve usûllarının öğrenilmesi gereklidir».

(24) «Özbekistan Kommünisti» 1970, No: 6. S. 63

leri ve dış Asya ve Afrika devletlerindeki serbest fikirler ve Allahsızlık fikirleri tarihî görünüşlerini yeniden ortaya koymaya yönelmişti.»

İslâm dünyası tarihinde Allahsızlık fikirleri olmadığı malûmdur. Yalnız, serbest fikirler vardır. Bunlar Sovyet araştırmalarında «Allahsızlık cereyanı» olarak gösterilmektedir. Sovyetler Birliğinde islâm araştırmaları şu maksatlarla devam ettirilmektedir: İslâm araştırmaları vasıtasıyla islâma darbe vurmak, gençleri İslâmdan vazgeçirmek ve dış ülkelerde İslâmiyetin durumunu öğrenmek (25).

Çarlık Rusya'sı ve Sovyet Rusya'da İslâm araştırmalarının, İslâm düşmanlığı yolunda sürdürüldüğünü ve bunun bugüne kadar devam etirildiğini Sovye âlimlerinin eserlerinden öğrenmek mümkündür. N.A. Simirnov'un **«SSCB'nde İslâm araşırmaları tarihinden parçalar»** (Moskova 1954, 275 Sayfa, Rusça) adlı eseri bu konuda ilgi çekici dokümanlar vermektedir. Sovyet İslâm araştırmaları, İslâmı sahteleştirme gayreti içindedir. Meselâ Klimoviç şöyle yazıyor:

«Kur'an - ı Kerim, Sure 2, Ayet 228'de erkeklerin kadınlardan üstün olduğunu zikreder (26).

Gerçekte Kur'an-ı Kerim (Sure 2, Ayet, 228) de ise şöyle yazılıdır:

«Eğer onlar boşanmaya karar vermişlerse. Allah işitici, Allah bilicidir».

Kur'an - ı Kerim'in ne bu âyetinde ve ne de başka bir sûrede erkeklerin kadınlardan daha üstün haklara

---

(25) Geniş bilgi için bak: B. Hayit, **Sovyetler Birliğinde İslâm araştırmaları meselesi,** «Millî Türkistan» 1964, No.: 103, S. 16 - 21

(26) Klimoviç, **İslâm ve Kadın - Kızlar,** Taşkent 1957, S. 4

sahip olduğu zikredilmemiştir. Sovyet İslâm araştırmalarının bilimsellikle alâkası yoktur. İslâm araştırmacıları 1955'den 1 Ağustos 1957'ye kadar 84 adet anti - İslâmi eser (800.000 nüsha) yazmışlar ve bunları Sovyetler Birliğindeki İslâm memleketlerinde yayınlamışlardır (27). Son yıllarda da İslâm aleyhinde neşredilen eserlerin sayısı kabarıktır. Maalesef hür dünya'da hiç olmazsa hürriyeti var olan bir İslâm memleketinde bu eserlerin toplu bir bibliyografyası yapılmamıştır.

SOVYETLERN İSLAMİYET HAKKINDAKİ ZEHİRLİ FİKİRLERİ

Sovyetlerin İslâm hakkında kuru iftiralardan ibaret olan fikirlerini araştırmak gerekir. Komünizm ve İslâm arasındaki mücadele devam etmektedir. İslâmı yok edemeyen Ruslar, İslâma karşı taarruzlarına devam edeceklerdir. Rusya'da Ruslar hristiyanlıkla da mücadele ettiler, hristiyanlığı terkeden Ruslar bütün güçleriyle İslâmiyete saldırdılar. Bu arada bazı eski Müslümanları da kendi cephelerine alarak ve İslâma girmiş taassupları istismar ederek (okullara dikkat edilmemesi, genç kızların yaşlı erkeklerle evlenmesi, zekâtın doğru verilmemesi, İslâma sokulan hurafeler, kader - kısmet telâkkisinde mübalağa edilmesi ve bazı din adamlarının hodbinlikleri gibi) gençlerin İslâma düşman edilmesine çalışılmıştır.

İslâm, komünist rejim şartları içerisinde kendine hayat hakkı aramaktadır. İslâmın açıkça propagandasını yapanlar az olduğu halde, sessizce İslâm örf ve âdet-

---

(27) Benningsen, A., Lemercier — Qualquejay, **İslam in the Soviet Union** (Sovyetler Birliğinde İslâm), London 1967, s. 177

lerini devam ettirenler pek çoktur. Hattâ, kendilerinin komünist olduğunu söyleyen birçok parti mensubu da İslâm dinine inanmaktadır. İslâmı müdafa etmek propagandası yapmanın yasak olduğunu ve yapanların cezalandırıldığını belirtmiştik.

Gençler hiç olmazsa Kelime - i Şahadet'i biliyorlar. Türkistan'da ailenin etkisi büyüktür. Gençler de ailelerine bağlıdırlar. Bu sebepten dinî merasimlere aile içinde gizli olarak iştirak etmektedirler. Bu durumları bilen Sovyet makamları bundan kurtulmak için Anti - İslâm faaliyetlerini arttırmaktadır. Bugün bu mazlum Türk - İslâm memleketlerinde İslâm hareketi ile milliyetçilik birleşmiş durumdadır. Müslümanlar millî hürriyet olmadığı takdirde dinî hürriyetin de olmayacağını çok iyi anlamışlardır. Din adamları yetiştiren mektepler yoktur. Sovyet mekteplerinde okumuş münevverler, devlet ve parti idarelerinde çalıştıkları halde, din adamlığı vazifesini de yapmaktadır. İslâm ve komünizm arasındaki mücadele daha yıllarca sürecektir. Müslümanlar için komünizm yabancı bir ülkenin teorisi ve hâkimiyetidir. Bütün müslümanlar bunun idrâki içersindedirler. İslâmın şekli emirlerini yerine getiremeyen Müslümanlar, kendileriyle başbaşa kaldıkları zaman Halika yalvarmakta ve Allahın rahmetini dilemektedirler: Hür İslâm memleketlerinde vazifeli Sovyet Müslümanları, Sovyetlerin istememesine rağmen buradaki hür ortam içerisinde İslâm hükümlerini öğrenmektedirler. Amâ, Sovyet - Komünizm rejimi kendisinin bütün kuvvetlerinden paydalanarak İslâmiyet aleyhinde devamlı töhmetler yürütmekteler. Mazlûm Müslümanlar her gün ve her saat Sovyetlerin Allah, Hz. Muhammed, Kuran - ı Kerim umumi İslâm aleyhindeki hakaratlarını ve utançlı fikirlerini eşitmeye mecburdırlar. Aceba, serbest İslâm memleketlerindeki,

bunlar arasında Türkiye'deki, Müsülümanlar Sovyetlerin Anti - İslâmı düşüncelerin temellerini biliyorlarmı? Eğer onlar bunları bilmezseler, o zaman, sovyetlerin kendileri tarafından bugüne kadar tekrarlamakta bulunan aşağıdaki ahlahsızlıkdan başka bir şey olmayan temel - fikirlerini bildermenin ehemmiyeti vardır, çünkü Müslümanlar kendi vijdanları karşısında hangi şeytânî bir kuvvetin harekette ikenliğini bilmelidirler:

— "Allahı kim yarattı? Onu bizim hayalimiz yarattı. Onu biz yarattığımız için, yoketmek gerekir" ("Sovetskiy Kazakistan" Alma - Ata, No, 5 S. 102)

— "Allah herşeyden önce geri kalmış halklara tabiat dışı görünüşlerin etkisidir" ("Konımünist Tacikistana", 29 Nisan 1951).

— "Allah insanları yaratmadı, insaular onu yarattılar, Allaha inanmak halkların birbirlerini anlamalarına ve dünya sulhunun kurulmasına mâni olur" ("Komünist Tacikistana" 15 Ağustos 1958)

— "Tekniği icad etmiş ve geliştirmiş olan insanlar, dinî doğmaları ve Allahı yok edecklerdir" ("Pravda Vastoka" 1 Ekim 1970, S. 3)

— "Muhammed kendi şahsî ve köle sahiplerinin çıkarları için yeni bir din yaratan kurnaz bir dolandırıcıdır" (" Pravda Vostoka" 5.7.1957)

— "Muhammed Allahın Resulü değil, Arap feodallerinin hizmetkârıdır" ("Pravda Vostoka" 31.7.1959)

— "Muhammedin Allah tarafından gönderildiğini. Allahın var olduğunu ancak cahil ve safdil bir molla söyleyebilir"

— "Muhammed yarı efsanevî bir kişidir, hayat hikâyesi de belli değildir" (Dergi" 1962, No.: 26 - 27,S. 65)

— "Kuran istismarcı sınıf ve mürteci din adamla-

rı tarafından emekçi sınıfları ezmek ve sömürmek için bir âlet olarak kullanılmaktadır" ("Büyük Sovyet Ansiülopedisi" 1953, Cilt: 22, S. 564)

— "Kuran ve onun emirlerinin köleliği, hususi mülkiyeti, sosyal adaletsizliği ve saldırgan savaşları savunan gayelerdir" ("Dergi" 1964, No.: 35 - 36, S. 34)

— "Kuran - ı Kerim hükümlerinin insan sevgisi ile ilgisi yoktur" ("Partinaya Jizn" 1958, No.:6)

— "Kuran yarı vahşî araplar tarafından vücuda getirilmiş, sultanlar, emirler ve feodalların menfaatlerine yaramıştır" ("Naukai Religiya' Moskova 1980, No.: 10)

— "Kuran karışık hikâyelerden ibaret olduğu için bir kimse tarafından yazılmış olamaz" ("Slovar Ateista" Allahsızın lügatı, Moskova 1964, S. 143) (28).

— "İslâmiyet bütün tarih boyunca ilim ve maarifin amansız düşmanı olagelmiştir" ("Dergi" 1962, No.: 26 - 27, S. 65)

— "İslâm geçmişte olduğu gibi zamanımızda da gerici mahiyetini muhafaza etmiştir" ("Özbekistan Komünisti" 1963, No.: 10, S. 70)

— "İslâm ve onun mukaddes kitabı Kuran fertler hürriyetini inkâr eder" ("Kızıl Özbekistan" 1954)

— "İslâmiyet, diğer dinler gibi, halklar arası dostluğun düşmanıdır" ("Sovyet Özbekistanı" 1.7.1964)

— "Sovyetler Birliğinde bir din olarak islâmiyet yoktur" (Küçük Sovyet Ansiklopedisi, 1959, Cilt: 4, S. 221)

---

(28) Kuran'ı Kerim aleyhinde aşağıdaki bir Sovyet makalesi müfessel malûmat vermektedir: Klimoviç, **Allahsızlar Kuran hakkında neler bilmelidirler?** Rusça, **«Partiynaya Jizn Kazakhstana»**, 1958, No. 6. İngilizcesi, **«Central Asian Review»** Dergisinde.

— “İslâm emperyalizm hizmetindedir”

— “İslâmiyet, Doğunun büyük dinleri, bilhassa ateşperestlik, yahudilik ve hritisyanlık dinlerinin unsurlarından faydalanmıştır” (Slovar Ateiste = Allahsızın Lügatı, S. 122)

Sovyetlerin Islâm hakkında kuru iftiralardan ibaret olan diğer fikirlerini iki risale şeklinde yayınlamıştık (29). Onların İslâm - Düşmanlığı fikirlerini öğrenmek günümüzün en mühüm işlerinden birisi olmalıdır. Eğer onların fikirlerini öğrenilmezse, o zaman, Müslümanlar kendilerinin Allahsızlık hücumundan kurtarmak cephesinde zorluklar görecekler.

Sovyetler Tarafından Mazlum İslâmın, İslâm Ülkelerinde İstismar Edilmesi

Sovyetler Birliği İslâm politikasının aleti, Sovyetler Birliğindeki mazlum İslâmdır. Sovyetler mazlum İslâ-

---

(29) Baymirza Hayit (Toplayan ve Yayınlayan), **Soviet - Russias Anti - Islam - Policy in Turkestan** (Türkistan'da Sovyet Rusyanın Anti - Islam Palıkası), 1. Kısım, Düsseldorf 1958; 2. Kısım, 1959. Bu dokümanlar toplamının yayınlanması Sovyetlerin kızdırmıştı ve bunun için, A. Romanov, **Allah çernorubaşeçnikov** (Karagömleklilerin Allahı) (**«Nauka i Riligiya»**, Dergi Moskova 1964, No 5, S. 31 - 34) konulu makale ile Sovyetlerin müdafaa etmek ümüdünde bulunmuştu. Tarafımızdan toplanarak yayınlanan Sovyetlerin Anti - İslâm - Dokümanları, Sovyetlerin dışında çok fikirler yürütülmesine zevk etmiştir. Bakınız: **«Yeni İstiklâl»**, 21.6.1961, S. 12; **«Son Havadis»** 4.3.1961, S 21; **«Dergi»** (Munih) 1960, No. 22; **«Notes on Islam»** (Calcutta) 1959, N. 4, s. 156 **«Havadis»** 31.1.1960, S. 2; **«International Affairs»** (London) 1959, **«Osteuropa»** (Aachen), 1961, No. 11 - 12;

mı istismar ederek, İslâm milletlerinin dostları olarak görünmek gayretindeler. Bu konuda Türkistan Müslüman Dini İdaresi'nin rolü büyüktür. Bu idare, Sovyet Propagandasının İslâm memleketlerinde aleti olarak kullanılmaktadır. Adı geçen idarenin başkanı Kızıl - Müftü Ziyaeddin Babahanov, her İslâm toplantısına iştirak eder. Onu, tanımayan İslâm din adamı azdır. O da komünizm ile İslâmı birbirine pek iyi bağlamayı bilir Ağzından çıkan sözler şunlardır: «Allah, Kuran - ı Kerim, dünya sulhü, Sovyet müslümanlarının müslüman biraderlerine yardımı, Orta Asya'da büyük gelişme; komünistlerin din aleyhinde olmadıkları, İslâmın Sovyetler birliğindeki serbestliği» gibiler. Taşkent'deki Müslüman Dinî İdaresi, o kadar iyi propagandacılar ki, müsülüman memleketlerden gelen misafirlerin mensup olduğu devletin bayrağı, dinî İdarenin arabasında Sovyet bayrağı yanında dalgalanmaktadır.

Sovyetler dış İslâm memleketlerinde nazik ve kurnaz hareketlerden de geri durmuyorlar. Meselâ, Sovyetler Birliğinde Kur'an tab ettirmek yasak olduğu halde, Sovyetler dış memleketlerde dağıtmak için Kuran - ı Kerim'i gayet güzel bir şekilde tab ettirmişlerdir ve bunu hür İslâm memleketlerinde din adamlarına hediye etmişlerdir. Kuran - ı Kerim'in Rusça tercümesi de vardır, lâkin bu yalnız araştırmalarda kullanılmaktadır.

Türkistan Müslüman Dinî İdaresi «Sovyetler Birliğinde İslâm Äbideleri» adıyla dinî yapıların fotoğraflarını yayınlamıştır. Bu kitap müslüman din adamlarına hediye edilmiştir. Eserde Hoca Ahmed Yesevî'nin Türbe ve Camisi de gösterilmiştir. Amâ, buranın «Allahsızlar Evi» haline getirildiğinden hiçbir bahis yoktur. Sovyetler Birliğindeki muazzam İslâmî âbidelerinin re-

simlerini gören kimseler de «Sovyetler Birliğinde İslâma baskı yapılmayacığı» zehabına kapılmaktadırlar.

Müslüman Doğu memleketleri için Taşkent'e «Sovyet Doğusu Müslümanları» adlı bir dergi Arap, İngiliz, Fransız ve Özbek dillerinde neşredilmektedir. Bu derginin başyazarı Abdülgani Abdulayev'dir. Türkistan'da dinî eser okumak yasak olduğundan, bu mecmuayı Türkistanlılar okuyamıyorlar. Fakat, bu dergi çeşitli İslâm dillerinde basılarak, dış İslâm memleketlerinde okutulmaktadır.

Türkistan'da İslâm Kültürü, Ebu İbn - i Sina, Buhari, Tirmizi, Farabî, Biruni, El - Harezmî gibi meşhur mütefekkirleri yetiştirmiştir. Bu mânevi miraslar bugün de islâm kültürünün temeli mesabesindedir. Bir Zamanlar «Samerkent dünyanın kılıcı, Buhara İslâm Dininin kuvveti» denirdi; günümüzde bu şehirler Rusya hâkimiyetindedir. Hür memleketlerde yaşıyan bazı saf müslümanlar, Sovyetler tarafından verilen rakamlara inanıyorlar. Sovyet matbuatını takibeden Sovyetleri tanımayan bu kimseler meselenin içyüzünü bilmiyorlar. Sovyet matbuatını okuyanlar bir zamanlar İslâm ilimlerine merkezlik etmiş olan Buhara'nın bugüu Allahsızlar merkezi haline getirildiğini kolayca görür, fakat hür islâm memleketleri maalesef bu gerçeklerden kısmen de olsa haberdar değildir.

İslâm dünyasında Mevlâna Raghib Ahsan, Muhammed Natsir ve Sami Aşur gibi Sovyetler Birliğindeki İslâm faciasını iyi bilen fikir adamları da vardır. Bu fikir adamları karşısında olan Sovyetler taraftarı fikir adamlarının sayısı da gün geçtikçe artmaktadır.

Sovyetler Hür Dünya İslâm din adamlarını Türkistan'a davet etmektedir. Meselâ, Eylül 1970'de Mısır El - Ezher Üniversitesinden bir heyet Muhammed El-

Fahham Başkanlığında Türkistan'ı ziyaret etmiştir. 9 - 11 Eylül 1970 tarihleri arasında Düşenbe şehrini ziyaret eden «El - Ezher» Alimleri adına ,heyet başkanı Muhammed El - Fahham şehrinden ayrılmadan önce şöyle demiştir:

«Tacik halkının hayatını öğrenmek, onun iktisadî ve kültürel gelişmesini görmek bizim için çok faydalı oldu» (30). Şeyh - ul Ulema ve onun arkadaşları, Türkistan'a politika yapmak için gelmemişlerdi. Dinî bir tetkik seyahati yapmak gayesindeydiler. Heyet Tacikistandaki «terakkiyatı» gördü, lâkin pek tabiî ki, kendileri Tacikistan'dan ayrıldıktan üç gün sonra şeyhin beyanatının yayınlandığı gazetede şu sözlerin de neşredildiğinden habersizdiler:

«Sovyetler Birliği Komünist Partisi, dinleri ortadan kaldırmak ve sosyalizmi kurmak faaliyetlerinde, K. Mark F. Engels ve V.I. Lenin tarafından tespit edilmiş İlmî Allahsızlık prensipleri esasında çalıştı» (31).

Burada El - Ezher heyeti faaliyetlerinden ve onların Allahsızların tuzağına nasıl düştüğünden bahsetmeyeceğiz. «El - Ezher» heyeti Türkistan'daki İslâm faciasını göremez miydi? Şayet birgün bu facianın varlığını öğrenirse komünist rejimin İslâm politikasını protesto edecek midir? Biz bu hususların cevaplarını bilmiyoruz. Sovyetler Birliği dışında, Sovyet hâkimiyeti altındaki İslâm memleketlerindeki İslâm faciasını göremeyen ve görmek istemeyen, bazı din adamları Sovyet propagandasının kurbanları olarak hesaplanmalıdırlar.

---

(30) «Kommünist Tacikistana», 13.9.1970, S. 4

(31) R. Majidov, Engels, o religii i ateizme (Engels Dinler ve Allahsızlık hakkında) ,«Kommünist Tacikistana», 17.9.1970, S. 3.

Bugün bağımsız İslâm memleketlerinin hiçbirinde, komünizm hâkimiyeti altındaki İslâm ve Müslümanların durumunu, komünizm ve İslâm arasındaki mücadeleleri araştıracak bir enstitü yoktur. İslâm dünyasında (Sovyetler dışında) Sovyetlerin İslâm hakkındaki propagandasına inananlar çok, lâkin buradaki İslâm faciasını bilenler pek azdır. Hür Müslüman memleketler, mazlum Müslümanların durumları hakkında araştırma yapmakla onların kurtuluş dâvasına mânen yardım etmiş olacaklardır: Sovyetler İslâm - Dostu halinde göstermek için, hattâ nefret ettikleri İsmail Buhârının doğumunun 1200 yıllığı münasebetiyle 1974'de bir beynelmilel toplantı tertip etmişlerdi (32).

SOVYETLER BİRLİĞİ KOMÜNİST PARTİSİNİN İSLÂMYETE KARŞI YENİ MÜCADELESİ (*)

Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) bütün dinlere ve bu arada İslâmiyete karşı da inatla mücadele yürüttüğü halde, İslâm dinî ateistik komünizmin, yaşama kaabiliyetini haiz bir hasmı olarak kalmağa de-

---

(32) Toplantıya (Buhâra ve Samerkent'te) 26 İslâm memleketinden mümessiller gelmişler. Amâ, misafirlerden hiç kimse Büyük Buhârî'ya bu kadar kıymet verdiğiniz halde, niçin onun doğum seheri Buhara'da Allahsızlık Üniversitesi açmadınızlar diye sormamıştır.

(*) Bu Kısım «Dergi», Munih 1971, No: 65, S. 64 - 69'da, Almancası «**Osteuropa**» Dergisi, Aachen 1972, No: S. **114** — 118; «**Digest des Ostens**» Dergisi. Konigstein/Taunus 1971, No: 10, S. 64 - 69; «**Al-Muhacirun**» Dergisi, Munih 1971, No: 29 - 30, S. 8 - 15; İngilizcesi, «**ABN - Correspondence**» Munich 1973, No: 3, S. 17 - 21 Ruscası: «**Religiya i Ateizma v. SSSR**» Belletin Munıh 1971, No: 6 (44)'da yayınlandı.

vam etmektedir.

Bir yandan Sovyet Hükûmetinin baskısına, bir yandan SBKP'nin propaganda ve tahrik hareketlerine mâruz kalan İslâm dininin, 1935 - 37 yılları sonundan itibaren camiden namaz kılma, dinî bayramları kutlama, dinî nikâh, ezan, sünnet, dinî okul ve kitaplar ve saire gibi dış tezahürleri hemen hemen ortadan kalkmıştır.

Ateistik iktidarın baskısı, İslâm dinini bir nevi «iç muhaceret» hayatı yaşamağa zorlamıştır. Bilindiği gibi İslâm dini doğma'lardan değil de, hayati bir din ve Allah ile insanlara karşı dünyayı kavrayış tarzına uygun kanun ve vazifelerden ibaret olduğundan dış tezahürler olmadan da insanların kalbinde yaşamağa devam etmektedir.

Sovyet yönetimi ile ateizm nazariyatçıları, gençleri yıllarca süren ateistik eğitimden geçirdikten sonra ve idarîcezî tedbirlerle (camilerin tahribi, dinî adamların tevkifi ve saire) Müslümanların büyük bir kısmını dinden ayırabileceklerine, yeni kuşakların ise dinle artık ilgilerini keseceklerine kani bulunuyorlardı. Ne var ki, hesap kitaba uymadı. Sovyetler Birliğinde sade yaşlı kuşak değil gençliğin büyük bir kısmı da İslâm dinine sadık kalmaktadır. Hattâ, rejimin dindarlar üzerindeki baskısı arttığı oranda, onların dine bağlılıkları kuvvetlenmektedir. Bunu Sovyet baskısının bir çok haberleri açıkça ortaya koymaktadır. Meselâ, **«Özbekistan kommunisti»** adlı dergide şu satırlara yer verilmiştir:

«Son yıllarda sosyolojik araştırmaları Buhara, Fergana ve Kaşka - Derya bölgelerinde... dinî inanç niteliğinin karmaşık bir tablo arzetmekte olduğunu ortaya koymuştur. Meselâ, Fergana bölgesinin köylerinde ankete verilen cevaplardan, bir çok kimselerin ya gelenek sebebiyle, ya ana babalarının etkisi altında, ya da

komşularla arayı açmamak için dinî inanç ve merasimleri muhafaza ettikleri anlaşılıyor» (33).

Aynı dergide şu düşünce ileri sürülüyor: «Memleketimizde din, maksizm - leninizme karşı koyan yegâne - ideolojik dünyayı kavrayış tarzıdır» (34).

Bu gibi haberlerden İslâmiyet ile marksizm - leninizm arasındaki eski aykırılıkların bugün de giderilmemiş olduğu ve yeter sayıda gençlerin, öğrencilerin ve Komünist parti üyelerinin hâlâ dine bağlı kaldıkları anlaşılıyor. Komünist yazar şu şikâyette bulunuyor: «...Parti üyelerinin dinî merasim ve âyinlere katılma olayları tahammül edilecek gibi değildir.» (35).

Sovyetler Birliğinde İslâm dinî şeklen dört dinî idare (36). tarafından yönetilmektedir. Bunlardan en nüfuzlu ve faal olanı (cami sayısı ve dış siyasî faaliyet bakımından) merkezi Taşkent'te bulunan «Orta Asya ve Kazakistan» (Türkistan) Müslümanlarının Dinî İdaresi» dir.

Nevar ki, bu dinî idarelerden hiçbiri bugüne kadar İslâm dinini temsil etme, dindarların ihtiyaçlarını sağlama ve resmî makamların din aleyhtarı tedbirlerine karşı koyma kaabiliyetini gösterememiştir. Dinî idareler Sovyetler Birliğinde gerçekte Müslümanların dinî hayatını yönetmek için hiçbir hakka sahip değildirler. Komünist parti ve devlet organlarının daimi kontrolu

---

(33) **Özbekistan Komünisti**, No: 6, 1970, S. 65

(34) Aynı dergi, S. 64

(35) Aynı dergi, S. 67

(36) Sovyetler Birliği Avrupa Bölgesi ve Sibirya Müslümanlarının Dini İdaresi (Ufa); Orta Asya ve Kazakistan Müslümanlarının Dini idaresi (Taşkent); Kuzey Kafkasya ve Dağıstan Müslümanlarının Dini İdaresi (Buynaksk); Maveray-i Kafkasya Müslümanlarının Dini İdaresi (Bakü).

ve baskısı altında bulunan bu dini idareler, dindarların zararına olduğunu önceden bildikleri halde, devletin bütün tedbirlerini uygulamak zorunda kalıyorlar.

Bu durum özellikle, «Orta Asya ve Kazakistan Müslümanların Dinî İdaresi» tarafından basılan bir takvimde kendini açıkça göstermektedir. Söz konusu takvimde Leni'nin doğum günü gösterilmiş, Hazreti Muhammedin doğum tarihine ise yer verilmemiştir. Ayrıca Sovyet bayramları (Ekim İhtilâli, 1 Mayıs ve saire) kaydedilmiş; diî bayramlar ise zikredilmemiştir.

Sovyet Özbekistan'ında ateizm propagandacılarını yetiştirmek için mahsus 218 okuldan başka ateizm üniversiteleri de var. Taşkent'te bir de «Allahsızlık Evi» mevcuttur. Özekistan'da 1969 - 1970 yıllarında 42.000 din aleyhtarı konferans verilmiştir (37). «Bilim ve Din» adlı ateistik dergide verilen en son bilgiye göre, Kazakıstan'da halen, ateistik «Znaniye» derneğine ve Komünist parti komitelerine mensup 20 bin öğretmen ateistik faaliyete katılmaktadır. Kuzey Kazakıstan bölgesinde 1967 - 1970 yıllarında din aleyhtarlığı konusunda 818 «Sorular ve cevaplar» gecesi düzenlenmiştir (38).

Bu kadar kuvvetli ateistik propagandaya karşı dinî idarenin elbet hiçbir şey yapmasına imkân yoktu. Bu dinî idare, değirleri gibi, İslâmiyeti savunan bir vakara bile yayınlayamamıştır. Sovyetler Birliğinde dinî idareler, Komünist partisi onlardan dış politikada birer alet

(37) **Özbekistan kommunisti,** No: 6, 1970, S. 63. Taşkent'teki «Allahsızlar Evi» 1972 - 77'de Allahsızlık propagandacıları için 1212 Çalışma - uslübu - semineri yapmış ve bunlara da 300.000'den fazla kişi katılmıştır. «Özbekistan Medeniyeti» 18.3.1977, s. 1

(38) **Nauka i religiya** (Bilim ve Din), No: 5, 1971, S 588

gibi faydalanmak ihtiyacını duyduğundan mevcudiyetlerini devam ettirebiliyorlar.

Onların rolü, «Sovyet ve Arap kardeşliği» kurulduğundan beri özellikle artmıştır. Sovyetler Birliğini sık sık yabancı Müslüman heyetleri ziyaret ediyor. Bu gibi hallerde SBKP yönetimi her seferinde Sovyetler Birliğindeki Müslüman temsilcilerinden faydalanıyor. Eski Müslüman kültürünün bir merkezi olarak Türkistan'ı 1970 Eylül'ünde, başında Kahire'deki El- Ezher Üniversitesi rektörü Muhammet Al - Fahkam'ın bulunduğu üniversite öğretim üyelerinden müteşekkil bir heyet ziyaret etti. Heyet, Sovyet organları temsilcilerinin de hazır bulunduğu yerli Dinî İdare büyük bir saygı ile karşılandı. Kommunist Tacikistana gazetesinin verdiği bilgiye göre, heyet başkanı Sovyet, Müsülümanların durumundan, dinî idarelerin faaliyetinden ve Sovyetler Birliğinde hüküm süren din hürriyetinden çok memnun kalmış olduğunu belirtmiştir.

Müftü Ziyaeddin Babahanov'un başında bulunduğu Taşkent'teki Dinî İdare ise Sovyetler Birliğinde İslâm dininin gerçek feci durumunu yabancı Müslüman din adamlarından gizlemektedir.

Sovyet yönetiminin İslâmiyete karşı ikiyüzlü tutumu dikkati çekiyor: Sovyetler Birliğinin içinde islâmiyetle amansız bir mücadele, yabancı Müslümanlara karşı ise dostça bir davranış! Bu iki zıt tutumun, Sovyet yönetimi tarafından nasıl telif edildiğini, bir çok inandırıcı misallerde görmek mümkündür.

Bir yandan SBKP'nin İslâmiyete karşı şiddetle mücadelesi ve ona uyguladığı iki yüzlü politika öte yandan da dinî idarelerin din hürriyetini savunma kabiliyetsizlikleri, İslâmiyet ruhunun dindarlarını kalbinde yerleşmesine yardım etmektedir. Nitekim Sovyet basınında verilen haberlerden anlaşıldığı üzere İslâmiyet, ko-

münistlerin yolunda çekilmek şöyle dursun varlığını sağlam olarak muhafaza etmeye devam etmektedir.

Komünistlerin İslâmiyetin «yaşama gücünden» şikayetleri SBKP'nin XXIV. Kongre (1971) arifesinde özellikle çok duyulmakta idi. Meselâ, Özbekistan K.P. Merkez Komitesi Birinci Sekreteri Şeref Reşidov, bu partinin XVIII. Kongresinde Din aleyhtarı propaganda konusunda şunları söylemiştir:

«Merkez Komitesi ateistik sorunlariyle devamlı surette meşgul oluyor. Buna rağmen şunu da kaydetmek gerektir ki, Taşkent, Namangan, Buhara, Samerkend'da ve bir çok diğer bölgelerde bu meseleye gereği kadar önem verilmiyor. Din aleyhtarı propagandanın edindiği hedefe çoğu zaman ulaşılmadığını kaydetmek gerekir. Dine ait kanunların uygulanması için yapılan kontrol, oldukça zayıftır. Halkın bir kısmı bugüne kadar dinî âyinlerre katılmağa devam etmektedir (39).

Türkmenistan Komünist Partisinin XX. Kongresinde (Şubat 1971) dahi, aynı konuda aşağıdaki karar alınmıştır:

«İlmi ateistik propaganda zayıf yapılıyor. Bir kısım insanların şuur ve davranışlarındaki geçmişin kalıntılarını parti, yeteri kadar değerlendirmemektedir. Halkın ateistik eğitimi ve tabii ilimlerin propagandası kuvvetlendirilmelidir» (40).

Bu resmî haberlerde İslâmiyetin Sovyetler Birliğinde teslim olmadığı anlaşılıyor. İslâmiyet taarruz geçecek durumda değildir, amâ, savunma cephesindeki mevzilerini muhafaza etmektedir. Bu durum ise, Komünist

---

(39) **Özbekistan kommünisti, No:** 3, 1971, s. 37

(40) **Turkmenskaya iskra,** 24.2.1971, s. 1-2

partisini dine karşı mücadeleyi kuvvetlendirmeğe zorlamaktadır.

Sovyet tarafı, dindarlar ile Müslüman din adamları arasındaki bağları koparmak için her çareye başvurmakta ve bazen İslâmiyete karşı mücadelede sabık din adamlarından da faydalanmağa muvaffak olmaktadır. Özbek yazarı Kâmil İkramov, Moskova'da 1970 yılında yayınlanan **Talisman** (Tumâr) adlı broşüründe bu hususta bir örnek veriyor. İkramov, dindarların büyük saygısına mazhar olan Harezm'li sabık din adamı İşan Pir Niyaz Hoca'nın ateist olduktan sonra İslâmiyet aleyhine başarılı propaganda yaptığını yazmaktadır. Sovyet din aleyhtarı kampanyada, Müslüman evliyaya gösterilen sagıya karşı mücdaleye de büyük önem veriliyor (41).

Gençliği ateistik ruhta yetiştirmek için onlara «İlmî ateizm» dersleri verilmektedir. Bundan maksat, zaten sayıları az olan imamların gençler üzerinde etkisini önlemektedir. Nevar ki, her zaman başarıya ulaşılmıyor. Özbekistan K.P. Buhara Eyalet Komitesi Propaganda ve Ajitasyon Şubesi Müdürü A. Muzafferov'un söylediğine göre, bugünkü Müslüman din adamlrı, bir dereceye kadar çağımızın şartlarına uymak ve bu yol ile gençler de dahil, dindarlar üzerindeki nüfuzunu bitirmemek için çaba gösteriyorlar (42).

Bununla ilgili olarak Komünist parti görevlileri, Müslüman din adamlarının yeni sosyal şartlara «uymayı» ve İslâmiyeti «modernleştirmeyi» tasarladıklarını söylüyorlar. Bu meselelere son zamanlarda bir çok ma-

---

(41) **K. İkramov, Kult sviyatıh v İslame,** SBKP Merkez Komitesine bağlı Sosyal İlimler Akademisi yayınlarından, Moskova, 1970

(42) **Türkistan,** üç aylık rapor, Nisan 1970, S. 33

kaleler tahsis edilmektedir. Meselâ, N. Aşirov'un kaleme aldığı **«Sovyetler Birliğinde İslamiyetin Tekâmülü»** (Nakula İ religiya, No 4, 1971) ile **«Müslüman din adamlarını modernleşme yoluna sevkeden nedir?»** (Aynı dergi, No 3) başlıklı makaleler bu cümledendir. Sovyetler Birliğinde İslâmiyete karşı yaptığı mücadele ile temayüz etmiş olan yazar bu makalelerde din adamlarının, dinî inançları ve insanlar üzerindeki etkilerini muhafaza etme ve İslâmî öğretileri «modernleştirme» gayretlerinden bahsetmektedir. Meselâ yazar, «Sovyetler Birliğinde İslâmiyetin Tekâmülü» adlı makalesinin başında şöyle diyor:

«Müslüman din adamlarının vaaz ve konuşmalarındaki konular son zamanlarda önemli ölçüde genişlemiş ve en yeni sosyal sorunları benimseme arzuları göze çarpacak derecede kuvvetlenmiştir». Bu düşünce doğrudur amâ, yazar bir gün «İslâmiyet, halka ihtilâl hakkı tanır» sözlerini sarfetmiş olan Moskova camisinin imamına dayanıyor.

Sovyet rejimine bir ihtar anlamına da gelen bu cümleyi Aşirov, komünizm açısından tek taraflı olarak şöyle yorumluyor:

«Kur'anın mevcut iktidara itaat etme talepleri... bu iktidar zulmedici ve adaletsiz ve sosyal ilişkilerin gelişmesine mâni olursa, ona karşı ayaklanma imkânını hiç te ortadan kaldırmıyor».

Bu sözlerle yazar Müslüman din adamlarının İslâmiyetle sosyal devrim meseleleri arasında bir takım bağlar kurma çabası içinde olduklarını söylemek istiyor. Yazar, gûya dinin modernleştirilmesinden bahseden Azerbeycanlı bir din adamının şu sözlerini de aktarıyor:

«İslâm dinî, elbet bugünkü şekliyle değil, ondan sunî ve eskimiş hükümler çıkarıldıktan sonra, modernleşmiş bir şekilde komünist toplumunda da varlığını

muhafaza edecektir. Din olmadan insanın mânevî hayatında bir boşluk hasıl oluyor».

Dinlerin «intibak» ve «modernleşmesi» görüşü ateizm nazariyatçılarını özellikle rahatsız etmektedir. Onlar dinin, bir bütün olarak, eskimiş olduğunda ısrar etmekte ve insan toplumunun gelişmesi sonucunda dinin mutlaka ortadan kalkacağını ispat etmeğe çalışmaktadırlar. Aşirov, makalesinde ateistlerin şu temel düşüncesine de yer vermektedir:

«Diğer dinlerde de olduğu gibi, İslâmiyetin sosyal tutumundaki değişiklikler, dinî tamamiyle ortadan kaybolmaktan kurtaramaz.

Nevar ki, dinîn hiçbir zaman kendiliğinden ortadan kalkmasına imkân yoktur. O, yalnız ona karşı cebir ve şiddet hareketlerine başvurulduğu zamanlarda hayat sathından çekiliyor. Ve genellikle mücadelenin nihaî safhasından bahsedebilmek için daha bir çok kuşakların gelip geçmesi gerekir».

Sovyet Müslümanları çevresinde, özellikle Türkistanda şu iki düşünce hâkimdir:

1. İslâmiyetin doğuşundan beri dünya bir çok ihtilâllere sahne olmuştur. Bundan ötürü komünistlerin sosyal ihtilâli dahi İslâmiyet için hiçbir şey ifade etmez.

2. Memlekette Kur'anın bir tek nüshası kaldığı müddetçe, İslâmiyet ateistik rejim altında da yaşayacaktır.

Bu gibi düşüncelere karşı ve bunların kitleler arasında yayılmasını önlemek için yapılan mücadelede, Sovyetler Birliği Komünist Partisi yönetiminin uyguladığı din aleyhtarı tedbirler şiddetlenmektedir.

V. BÖLÜM (*)

Bugünkü Sovyetler Birliği Dış politikasında Türkistan'ın Ehemmiyeti

Rusya Komünist Hükûmet'i kurulduğu zamandan itibaren Türkistan'a ayrı bir önem vermişti. Çünkü bu Türk ülkesi Asya'nın kalbinde, Sovyetler'in Asya'daki hareketleri için köprü vazifesi görecek imkânlar ortaya koyabilecekti. Sovyet rejiminin isteğine göre, Türkistan'ın Sovyet Rusya'nın Doğu ülkelerindeki dış politikası için temel bir unsur olarak kollanılması gerekti. Bunun için ilk talimatı Lenin vermişti. Lenin, 22 Kasım 1919'da Doğu Halkları Komünist Teşkilâtları'nın ikinci kurultayında yaptığı konuşmada, Doğu Ülkeleri komünistlerinden, doğu halklarını tanımalarını talebet-

---

(*) Bu bölüm önce Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Konferansında okundu. Sonra, **«Dergi»** 1970, No 61. S. 37 - 46; **«Emel»** (İstanbul) 1970, No 59, S. 33 - 41; **Güven** (Ankara) 1974, No 5 - 7; **«Al - Nadvâ»** (Gazete, Mekke), 29 Aralık ve 30 Aralık 1970 de neşredildi.

mişti. Lenin'e göre, şark komünistleri önce millî burjuvaziye istinad etmeye mecburdurlar, sonra doğu halklarının lisanlarından «tek kurtuluş umudunun milletlearası (Enternasyonal) ihtilâlin gaşarısına bağlı olduğu» onlara telkin edilmeliydi (1).

Bir Amerikalı gazeteci 1919'da Lenin'e Sovyet-Rusya hükûmetinin Afganistan, Hindistan ve diğer memleketlerdeki faaliyetlerini sorduğunda, Lenin 20 Haziran 1919'da aşağıdaki cevabı vermiştir:

«Bizim Sovyet Cumhuriyetimizin Afganistan, Hindistan ve Rusya dışında diğer Müslüman meleketlerdeki faaliyeti Rusya içindeki Müslüman ve gayri Rus halklar arasındaki faaliyetinin aynıdır» (2).

Lenin 4 Kasım 1919'da Türkistan komünistlerine yazdığı mektubunda:

«Türkistan halkları nezdindeki hakiki münasebetleri teşkil etmek, Rusya Federatif Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti için zamanımızda, mübalağa etmeden söyleyebileceğimiz gibi, büyük, dünyayı kapsayan tarihi ehemmiyet haizdir» (3) der.

Lenin'e göre Sovyet politikası Türkistan'da bir dünya problemi olarak kabul edilmelidir. Çünkü Türkistan vasıtasıyla Asya'yı etkilemek mümkündür (4).

---

(1) Daha geniş bilgi edinmek için bakınız: **V. İ. Lenin drug narodov Vostoka** (V. İ. Lenin Doğu Haklarının Dostu), 1. Cilt, Bakû 1967, S. 228

(2) **Lenin o Sredney Azii i Kazahstana** (Lenin Orta Asya ve Kazakistan hakkında), Taşkent 1960, S. 451

(3) Lenin (2), S. 461

(4) Daha geniş bilgi için bakınız: Hayit, **Turkestan in der sowjetischen Aussenpolitik** (Sovyet Dış politikasında Türkistan) **«Ostseuropa»**, 1960, No. 10. S. 671 - 679

Lenin'in yukarıdaki beyanlarından görüyoruz ki, Türkistan'dan Sovyet Rusya dış politikasında istifade etme fikrini n temelleri ilk olarak Lenin tarafından ortaya atılmıştır.

Lenin zamanında Sovyet liderleri Türkistan'ın Sovyet Rusya dış politikasındaki rolü meselesinde ideolojik esasları hazırlamışlardır. Sovyet liderleri aşağıdaki fikirleri ileri sürmüşlerdir:

«Türkistan dünya tarihinde Asya'nın Avrupa'ya kapısı rolünü oynamıştır. Şimdi Türkistan, Avruap'nın (Rusya'nın denmek isteniyor - Hayit) Asya'ya kapısı görevini yapmalıdır».

«Türkistan komünizmin Asya'daki ileri karakoludur».

«Türkistan (Sovyet) Cumhuriyeti Asya'nın başka ülkelerinde ihtilâl fikirlerinin yerleştirilmesi için temel olmuştur ve bu halde kalacaktır. Bundan başka bir kanat sahibi olmak esaslı bir tarihi hatâ olacaktır».

«Türkistan bizim ideolojimizi yaymak için merkezdir».

«Rusyanın geleceği Asya'dadır. Rusya halkları ve mazlum Asya halkları siyasî ve iktisadî müşterek menfaatlara sahiptirler. Bundan Sovyet Rusya Doğu - Politikası'nın hatları ortaya çıkmıştır».

«Bizim düşmanlarımız bizi eski tipteki ve eski zamandaki Rus emperyalistleri şeklinde göstermek için gayret edeceklerdir. Doğu hakları arasına girmenin tek yolu, doğu hakları arasına girmenin tek yolu, doğu halkları komünistleri veya Müslümanları adına hareket etmekle mümkün olabilir».

«Türkistan komünist ihtilâli mikroplarının doğuda

taşıyıcı olmalıdır» (5).

Bugüne kadar Sovyetlerin bunun gibi fikirlerinde değişiklik olmamıştır. Yalnız bu fikirlere, Türkistan'ın doğu halklarına kapitalizm devrini göremeden sosyalizm dönemine geçebilecekleri konusunda örnek olabileceği hakkındaki iddialar eklenmiştir. Bunun gibi teorik esaslarla Sovyetler Türkistan'ı kendi dış politikaları için kullanmağa gayret etmişler ve bundan bugüne kadar vazgeçmemişlerdir.

Sovyet Rusya Türkistan'ı dış politikasında bir âlet olarak kullanmaya başlamadan önce, Türkistan'da kendi hâkimiyetini kuvvetlendirmek zorunda kalmıştı. Türkistan'ı sovyetleştirmek, komünizm rejimi altında yaşamaya zorlamak, islâmiyetin buradaki tesirini zayıflatmak, Buhara ve Harezim halk Cumhuriyetinin bağımsızlıklarına son vermek, Türkistan'ı 5 Sovyet Cumhuriyeti perdesi altında parçalamak, basmacılık olarak adlandırılan Türskistan millî mücadelesine 1935 yılına kadar son vermek ve Türkistan yerli halkı arasından komünist kadrolar hazırlamak gibi tedbirler Sovyetlerin Türkistan'da dışpolitikada bir alet olarak faydalanması için esaslar ortaya koydu.

1919 - 1923 yılları arasında Türkistan'da, Komünist Enternasyonal'nin Doğu Halkları Propaganda Şûrâsı faaliyet göstermişti. Bu şûrânın başkanı, o zaman Türkiye Komünist Partisi'nin birinci sekreteri olan Mustafa Suphi idi Şavr'a da gözden uzak tutulmama-

---

(5) Sovyetlerin böyle tezleri hakkında açık bilgi için: Hayit, **Sowjetrussische Orientpolitik am beispiel Turkestans** (Türkistan meselesinde Sovyet Rus şark politikası), Köln 1962, S. 184 - 190; Süleyman Tekiner, **Sovyet Türkistan ve Müslüman Doğu memleketleri**, «Dergi», Münih 1969, Nr. 56, S. 16 - 33.

lıdır ki, Hindistan ve İran Komünist Partileri Türkistan'da kurulmuştu. Sovyet Rusya hakimiyetinde bulunan doğu hakları vasıtasıyla, batı Avrupa devletleri hakimiyeti altında bulunan doğu haklarını kendi lehlerine kazanmayı ümit ediyorlar. Bunun için Eylül 1920'de Doğu Halkları Kurultayı'nı teşkil ettiler. Sovyetler bu Kurultaya büyük ümit bağlamışlardır. Lâkin, meydana gelen olaylar bu kurultayın Sovyetler için zararlı olduğunu ortaya çıkarmıştı. Kurultaya iştirak eden Türkistanlı delegelerden avukat Narbutabek Sovyet Rusların Türkistan'daki politikasına hücûm etmiş ve konuşmasıyla doğu halkları nezdinde Sovyet parolalarına şüphe meydana getirmişti. Sovyetler bu kurultaydan sonra ikinci bir Doğu halkları kurultayı toplamaya cesaret edemediler. Fakat Müslüman doğu halkları arasında çalışmak ve komünizm propagandasını yürütmek için Mekke şehrinden faaliyet göstermek taktiğini kullandılar. Nazir Törekul adlı bir Türk 1928 - 1931 yıllarında Sovyetler Birliği'nin Suudi Arabistan büyükelçisi olarak vazife görmüştür. Bu Türk, lâkin Allahsızlık hareketinin rehberlerinden birisi bulunan sovyet büyükelçisi Mekke'de hacılar arasında komünizm propagandası yapmıştır. İslâm perdesi altına gizlenmek isteyen komünizm kareketini Suudi Arabistan hükümeti aradan birkaç yıl geçtikten sonra farketmiş ve Sovyetler Birliği ile diplomatik münasebetlerini kesmiştir. Sovyetler Birliği ile bu güne kadar diplomatik münasebetlerde bulunmayan tek Müslüman devleti Suudî Arabistan'dır.

Stalin devrinde Türkistan Doğu memleketlerinde yürütülen komünizm propagandasının merkezi haline getirilmiştir. Fakat, Türkistan kapıları yabancılara açılmamıştır. Doğu memleketlerinden Türkistan'a talebeler getirilmiş ve bunlara sovyet ruhunda talim veril-

dikten sonra memleketlerine gönderilmişlerdir. Stalin devrinde, Sovyet Rusya'nın Türkistan politikası'nı «adil» olarak yürüttüğü ve millî meseleleri «doğru yoldan halletiği» Doğu memleketlerinde birer örnek olarak propaganda edilmiştir. İkinci Dünya Harbi sonuna kadar istiklâli olmayan Asya haklarına Türkistan'ı bir okul olarak göstermişlerdir. Asya halkları da buna inanmıştır.

Sovyetler Birliği Türkistan vasıtasıyla Doğu halklarına hürriyet kazanmak ve onlara hürriyet getirmek konusunda çok konuştu. İkinci Dünya Savaşından sonra birçok halklar millî hürriyetlerine kavuştular. Sovyetler bu durumun Sovyetler Birliğin'deki komünizm rejiminin tesiri ile meydana geldiğini göstermek için gayret ettiler ve bu sahtekârlıklarına hâlâ devam etmektedirler. Dünya biliyor ki, Sovyetler halklara hürriyet getireceğiz demişler ve şimdi de diyorlar, lâkin dünyanın hiçbir halkına hürriyet getirmemişlerdir. Bu durumu istiklâlini yeni elde etmiş devletlerin idarecileri biliyorlar. Sovyetler hemen taktik değiştirmek zorunda kaldılar. Yeni devletleri kazanmak maksadıyla Sovyet dış politikası komünist olmayan devletlerin burjuvazi si aleyhinde cephe açmakdan vazgeçerek «Milli demokratik devletler teorisini» ortaya attı. Bu memleketlerde Sovyet tesirini yaymak için Türkistan'ı örnek olarak gösteriyorlardı ki, bu konuda yazımızın sonunda bahsedeceğiz.

Sovyetler Birliği dışpolitikası diplomatik münasebetler içinde yalnız devlet menfaalarının temsilini değil aynı zamanda komünizm propagandasını da ihtiva etmektedir. Komünizm ideolojisinin propagandası, Sovyet dış politikasının ana meselesidir. Sovyet dışpolitikası, umumiyetle komünizm prensiplerinin tanıtılması meselesinde devletlerin dahili durumunu nazarı dikkate almaz, çünkü asıl gayenin bu memleketlere komünizm i-

deolojisini sokmak olduğunu Sovyet kaynakları açıkça bildirmektedir. Komünist rejimin hakim olmadığı devletlerin dahili hayatını bozmak ve bu devletlerin vatandaşlarına komünizme samimi bir inanç hasıl etmek, Sovyet dış politikasının devamlı bir vazifesi olmuştur. Sovyetler propagandanın kuru sözlerle yapılmaması gerektiğini iyi bilirler. İnsanlarda inanç hasıl edecek propaganda vasıtalarına ihtiyaç vardır. İşte Türkistan Sovyetlerin bu konuda şeçtiği propaganda vasıtalarındandır. Türkistan komünist olmayan halklar için bir vitrin haline getirilmiştir. Bunun için komünistler Türkistan'da bazı meselelere önem verdiler. Sovyetler Birliği'nin her tarafında olduğu gibi Türkistan'da da işsiz yoktur. Ziraat işleri makinalaştırılmıştır. Türkistan, sanayi ocakları sayısı noktai nazarından Asya kıtasında Japonya'dan sonra en kuvvetli bölge olarak hesaplanmaktadır. Çeşitli okullar vardır.. Üniversiteler, yüksek okullar, akademiler, tiyatrolar, sinamalar, Türkçe neşredilen gazete ve dergiler oldukça fazladır. Sovyet propagandasına göre Türkistan'daki Özbekistan, Türkmenistan, Kazakistan, Kırgistan ve Tacikistan «devletleri» bağımsız devletlerdir. Bunu isbat etmek için bu Sovyet Cumhuriyetlerinin anayasaları, parlamentoları, bakanlar kurulları, hattâ dışişleri bakanlığı gibi teşekküller meydana getirilmiştir. Dışardan gelen herhangi bir insan Türkistan iktisadî ve kültür hayatını gördükten sonra bunların ne şekilde meydana getirildiğini düşünecektir. Sovyet idarecileri ise, bugünkü Türkistan hayatının komünizm mahsülü olduğunu bütün gücüyle propaganda etmektedir. Asya ve Afrika'dan Türkistan'a gelen birçok insanlar da buna inanmaktadırlar. Türkistan'a gelen bazı yabancılar, Sovyet oyunlarını bilmedikleri için büyük «komünizm mücizesi» ne inanmak zorunda kalıyorlar. Lâkin Türkistan'da bir mazlum halkın yaşa-

dığından, bu ülkede Rus emperyalizminin hakim olduğundan habersiz kalıyorlar. Sovyet propagandası da halkları uyutma yolunu iyi bilir. Şayet, eski Doğunun «bir yalandan kırk yalan» çıkarmak hikâyesinin Sovyetler Birliğin'de bir pratik üslûb olduğu öğrenilmek istenirse, o zaman bunu seyretmek için Türkistan'a gelinmelidir. Fakat, Sovyetler bunu dış dünyadan gizlemeyi iyi bilirler.

Türkistan gibi istiklâli olmayan bir ülkenin, hür memleketlere nisbeten suistimâl edilmekte olduğu konusunda bugüne kadar imkânlarımız dairesinde beyanlarda bulunduk. Lâkin, Sovyet Rusya imparatorluğunun kuvvetli mekanizması hakikatları tahrif etme konusunda büyük imkânlara sahiptir. Bunun için mazlumların sesi dinlenmemekte, zalimlerin sesi ise heryerde ayyuka çıkmaktadır. Türkistan, zamanında Sovyet dış münasebetlerinin bir «nümune okulu» olarak Sovyetlerce kullanılmaktadır. Bunun için bu konudaki bazı sovyet fikirleri açıklanmalıdır. Bunlardan biri aşağıdaki gibidir:

«Sovyet doğu halkların, SSCB'ndeki diğer halkların ve demokratik halk Cumhuriyelerinin başlarıları gösterdi ki, şayet hakimiyet büyük komünist partisinin rehberliği altında emekçilerin elinde olursa, iktisadî ve kültürel sahada büyük gelişmeleri gerçekleştiremeyecek hiçbir halk yoktur ve olamaz» (6).

Kruşçev, New York'da Birleşmiş Milletler Toplantısında 1960'da şöyle demişti:

«Biz Rusya'nın sabık hudut ülkeleri tecrübesinden gurur duyuyoruz, çünkü isbat edildi ki, bir neslin hayatı esnasında Doğu memleketlerinde de geriliği, cehaleti,

---

(6) **Minuya kapitalizma** (kapitalizmi değiştirerek). Moskova 1961 S. 245 - 246

açlığı tamamen yok etmek ve bu ülkeleri iktisaden gelişmiş memleketler safına sokmak mümkündür» (7).

Kruşçev 1964 yılında Pişpek (-Frunze) şehrinde şunu demişti:

«Sizler (Türkistan'lılar demek istiyor - Hayit) şarkın bütün halkları için meşale olan, Orta Asya Cumhuriyetlerinde Asya'nın hakiki merkezinde yaşamaktayız. Komünizm temeli üzerine yeni hayatın nasıl inşa edildiği, burada ortaya koyuldu» (8).

Bu tip beyanlardan öğreniyoruz ki, Türkistan Sovyetler Birliği dış politikası için kullanılmaktadır.

Kruşçev Sovyetler'in Türkistan'da dış memleketlerde ne şekilde faydalanması gerektiği konusundaki fikirlere daha da açıklık kazandırdı. Onun zamanında Türkistan'ın kapıları Asya ve Afrika halkları temsilcilerine ardına kadar açıldı. 1956'dan günümüze kadar Türkistan'a 200.000'den fazla Asya'lı ve Afrika'lı resmi şahıslar davet edilerek bunlara «komünizm okulu» gösterilmiştir. Sovyetlerin ideolojik cephedeki büyük oyunu 1958 yılındaki Asya ve Afrika yazarlar konferansı ile başlamıştır. Bu konferans yoluyla Sovyetler «Taşkent Ruhu» adlı parolayı propaganda etmeye başladılar. Taşkent ruhu dendiğinde Sovyet ideolojisinin tesiri görünmekteydi. «Taşkent ruhu» 1955'de başlayan «Bandung ruhu» adlı şiara karşı konulmuştur.

1959'dan 1976'ya kadar Türkistan'da Asya ve Afrika haklarının 30'dan fazla beynelmilel seminerleri ve konferansları toplanmıştır. Bu toplantılarda Sovyetlerin

---

(7) **«Kızıl Özbekistan»**, 25.9.1960, S. 3

(8) **«Sovetskaya Kırgızlya»** 18.8.1964

çeşitli problemlerle iligili fikirleri konferansa iştirak edenlere bildirilmiştir (9).

Sovyet dışpolitikası Sovyetler Birliği dışında yaşamakta olan halkların fikri hayatına tesir etmek için her yola başvurmaktan çekinmedi. Sovyetler, Türkistan'ın tarihi kültürel hayatına karşı samimiyetlerini iesbat etmek için, Türkistan'ın geçmiş problemleri ile meşgul olan beynelmillel konferanslar da tertibettiler. Bunlardan biri 27 Eylül'den 5 Ekim 1968'e kadar Düşenbe şehrinde devam ettirilen **«Orta Asya Kuşan İmparatorluğunu Araştırma için Beynelmilel İlmi Konferans»** idi (10).

İkincisi ise Eylül 1969'da Semerkant'da toplanan

---

(9) 1968'e kadar Türkistanda teşkil edilen beynelmilel konferanslar ve bunların konuları hakkında bakınız:
Hayit, Die Wirtschaftsprobleme Türkestans (Türkistan iktisadi problemleri), TKAE, Ankara 1966, S. 22 - 23.
Türkistan'da teşkil edilen beynelmilel konferanslar son zamanda daha arttı. Meselâ «SSCB'nin 50 yıllığı ve Lenin'in milliyetler siyaseti» (Alma - Ata, 11-12 Ekim 1972); 50 ülke'den mümessiller gelmişler, **«Kazalıstanskaya, Pravda»**, 12 ve 13 Ekim 1972; «SSCB'de Sosyalist değişikler ve onun Beynelmilel ehemmiyeti» (Taşkent, 16-19 Ekim 1972), Dış ülkelerden 100 den fazla vekiller gelmişler, **«Sovyet Özbekistan»** 17 Ekim 1972, S. 1: «Orta Asya ülkelerinin 19 ve 20. asırlardaki Kültür ve Sosyal tekamülleri» (Aşkabad 26 Eylül - 5 Ekim 1972); «Asyada Sulh ve Güvenlik için mücadele zamanımızın en mühim görevidir» (Samarkand, 25 - 28 Eylül 1974) Buna 30 ülke'nin vekilleri gelmişler «Sovyet Özbekistan», 27.9.74 ve 29.9.1974 Türkistan'da beynelmilel konferanslar teşkil edilmesi bugüne kadar bir adet haline getirilmiştir.

(10) «Özbekistan'da ictimâi fenler» (Dergi). 1968, Nr. 11, S. 72 - 74.

«Timur devri sanatı hakkında beynelmilel symposium» dır (11).

Sovyetler 1 - 7 Ekim 1969'da Alma - Ata şehrinde 50 devletin mümessillerinin iştirak ettiği beynelmilel bir konferans topladılar. Bu konferansda **«Lenin ve halkların millî bağımsızlık hareketleri»** konusu tartışıldı (12). Kazakistan KP birinci sekreteri Kunayev'e göre Asya, Afrika ve Latin Amerika devletleri hür devletler değil, emperaylizm tesiri altında olan devletlerdir. Ona göre bu devletlerin halklarının Leninizm esasında millî bağımsızlık için mücadele etmeleri gerekmektedir (13). Ocak 1970'de Moskova'da toplanan **«Zamanımızda Leninizmin ehemmiyeti ve antikomünizmin tenkidi»** adlı beynelmilel konferansda Sovyetler Birliği içindeki ve dışındaki hakların «millî hürriyetleri» ayrıca tartışılmıştır. Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi Asya Halkları Enntitüsünün müdürü Babacan Gafurov (Türkistan'lı) ve Suriye KP başkanı Bağdaş, Asya ve Afrika halklarının devam etmekte olan millî istiklâl mücadelesinden bahsetmişlerdir. Sovyetler ortaya iki doğuluyu çıkararak bunlara halkların hürriyetinden bahsetmişlerdir. Onların anladığı manâdaki hürriyet tabiatıyla komünizm hakimiyetinin yerleştirilmesi anlamını taşır. Bunu Moskova çok iyi bilmektedir, lâkin batı dünyası bundan gelecek facialardan habersiz kendi hayatını sürdürmektedir.

Türkistan Sovyet Cumhuriyetlerinin Sovyet diplomasisinde ayrıca bir ehemmiyeti yoktur. Türkistanlılardan yalnız 3 - 4 kişi: Nuretdin Muhitdinov Suriye'de ve Sarvar Azimov Lübnan'da (o, Pakistan'da Büyükelçidir,

---

(11) **«İstoriya SSSR»** (Dergi), Moskova, 1970, Nr. 1, S. 145

(12) **Kazakıstan kommunist»** (Dergi), 1969 Nr. 11, S. 3 - 4

(13) «Geniş bilgi için bkz. **«Kazakistan kommunisti»**, S. 5-23

şimdi), Nişanov Seylan'da Sovyetler Birliği'nin büyükelçiliklerini yapmaktadırlar. Bunların dışında bir gurup Türkistanlı doğu memleketlerinde SB sefaretlerinde küçük hizmetlerle görevlidirler. Türkistanda hariciye bakanlığı olduğu halde, Türkistan'da yabancı ülkelerin diplomatik temsilcilikleri yoktur. Türkistan'daki bu sovyet hariciye bakanlıklarının da dışarda temsilcilikleri yoktur. Türkistan Sovyet diplomasisinin yardımcısı olarak kullanılmaktadır. Sovyetler Birliği dışpolitikasında çok önemli yer tuttuğundan bu konuda Türkistan'dan yeteri kadar istifade edilmektedir.

Türkistan'da Sovyetlerin harici memleketlerle temaslar doğuran teşekkülleri ciddiyetle çalışmaktadır. Bu teşekküller aşağıdakilerden ibarettir.

1) Türkistanlı Mirza Tursun - Zade başkanlığındaki Asya ve Afrika ülkeleri Sovyet dayanışma komitesi, Merkezi Moskova'da. Türkistan'da bu tip komitelerin sayısı 5'dir. Bunların vazifesi ideoloji meselelerinde Sovyetler Birliği ile Asya - Afrika halklarının işbirliğini temin etmekdir.

2) Türkistan'lı Ziyaeddin Babahanov başkanlığındaki **Orta Asya ve Kazakistan Müslüman İdaresi**, Merkezi Taşkent'de. Bu dini idare Sovyet propagandasını İslâmiyet yoluyla Müslüman memleketlerde, bilhassa Yakın - Şark'da yürütmektedir. Müslüman doğu memleketlerinde rolü büyüktür. Çünki din adamları Sovyetlerin İslâm aleyhindeki politikasından habersiz kalmışlardır.

3) Türkistan'lı Kamil Noman Yaşin başkanlığındaki merkezi Taşkent'de olan **Asya ve Afrika Yazarları ile ilgi Kurmak için Sovyet Bürosu.** Bu idare yazarları sovyet ideolojisi yoluna sokmak için gayretdedir. Bu büro vasıtasıyla 1967'den bu yana Türkistan'a 300'den fazla

Asya ve Afrika yazarları davet edilmiş ve Türkistan'dan dış ülkelere 189 Sovyet yazarı gönderilmişti (14).

4) Yabancı memleketlerle dostluk ve kültürel münasebetleri için Özbek, Kırgız, Türkmen, Kazak ve Tacik dernekleri mevcutdur. Bu dernekler dostluk perdesi altında Sovyet propagandasını yürütmektedirler. Bunlar arasında en aktif çalışan Özbek Derneğidir. Bunun Asya ve Afrika halkları arasında 700'den fazla muhabiri vardır (15).

5) Arap Halkları İle Dostluk için Sovyet derneği merkezi Moskova'da, Türkistan'da 5 şubesi vardır.

6) Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Tacikistan ilimler akademileri. Bu akademiler Asya ve Afrika'da bulunan ilim adamları ile münasebetler kurmuşlardır. Sovyetler ilim yoluyla komünist olmayan ilim adamlarını kendi tesirleri altına almak arzusundadırlar.

7) Özbekistan, Kırgizistan, Türkmenistan ve Tacikistan Cumhuriyetlerinin hariciye bakanlıkları, komşu ülkeler hakkında informasyon toplamakla meşguldürler. Bu bakanlıklar diploması işleri ile meşgul olmadıklarından, Sovyetlerin doğu halkları meselesi ile uğraşan derneklerin faaliyetlerini koordine etmektedirler. Bu bakanlıklar aynı zamanda Türkistana dış memleketlerden gelen delegelere Türkistan Cumhuriyetlerinin bağımsızlığını anlatmak meseleleriyle meşguldurlar.

8) Merkezi Taşkent'de bulunan Türkistan Askeri Bölgesi komşu ülkelerde Sovyet silâhlarının kuvvetini nümayiş etmekle görevlidirler. 1969 yılı sonunda merkezi Alma - Ata'da olan Orta Asya Askerî Bölgesi teşkil edilmiştir. Bu komutanlık Sovyetler Birliği ile Çin arasın-

---

(14) «Özbekistan Medeniyeti», 13.III.1970, S. 1

(15) **«Özbekistan Kommünisti»** (Dergi), 1964, Nr. 8, S. 79 - 82

daki sınır meseleleri ve diğer anlaşmazlıklarla ilgilenmektedir.

Yukarıda zikredilen Sovyet organlarından başka, Türkistan Sovyetlerin yazı ve konuşma propagandasının merkezi haline getirilmiştir. Türkistandan her yıl Asya ve Afrika memleketlerine 35 milyon nüshadan daha fazla propaganda yayınları gönderilmektedir. Bunların arasında «Bugünkü Özbekistan» dergisi Rus, İngiliz, Fransız, Arap, Ordu ve Fars dillerinde neşredilmektedir. 50'den fazla dökümantasyon filmi Asya ve Afrika ülkelerinde gösterilmektedir.

Taşkent radyosu Ordu, Hindu, Peştu, ve Fars dillerinde neşriyat yapmaktadır. Asya ve Afrika ülkelerinde Sovyetler tarafından kurulan sanayi tesislerinde 7000'e yakın Türkistan'lı çalışmaktadır. Bunlar ideolojik cihetden iyi terbiye edilmiş insanlardır. Hariçdeki Sovyet kontrol organlarının baskısı altında bunlar iyi çalışmaktadırlar.

Asya ve Afrika ülkelerine tiyatrocular göndermek, Sovyet'lere sempati temin ettiği gerekçesiyle büyük önem kazanmıştır. «Bahar» adlı tiyatro gurubunun Kahire'den Jakarta'ya Madras'dan Tahran ve Kâbil'e kadar uzanan yerlerde meydana getirdiği etkiden sözetmeye lüzûm yoktur.

Sovyetler'in Türkistan yoluyla yürüttüğü dış politika insanların kalplerini kazanmakdan ibarettir. Bu meselede Sovyet'ler başarı kazanmışlardır. Asya ve Afrika'da öyle ülkeler var ki, bu ülkelerde Amerika ve Batı Avrupa aleyhinde açıkça istenildiği kadar konuşabilir, lâkin Sovyet Rusya aleyhinde konuşmak isteyenler çeşitli engellerle karşılaşırlar.

Sovyetler Türkistan'a komşu olan İran, Afganistan, Pakistan ve Hindistan gibi memleketlerde komünizm ideolojisinin tesirini yaymak için ciddiyetle çalış-

maktadırlar. Aynı zamanda İran ve Afganistan'da yaşayan Türkleri kazanmak için de çeşitli taktiklerle hareket etmektedirler. Sovyet Dışpolitikası Türkistan Türklerine kardeş olan Türkiye Türkleri nezdinde ayrı özelliklere sahiptir. Türkistan'da Türkiye'ye karşı güvensizlik uyandırmak, Türkiye'yi sömürge olarak göstermek, Türkistan Türklerini Türkiye Türklerinden ayırmık hususlarında ayrıca dikkat göstermekteler: Türkiye meseleleri Türkistan'da iyice araştırılmaktadır. Fakat Sovyetler, Türkistan Türk'lerinden Türkiye Türkleri arasında komünizm propagandası için istifade etmekle meşgul olmuyorlar. Türkiye'de Sovyet tesirini yayma işiyle doğrudan doğruya Moskova meşgul olduğundan, Türkistan, Türkiye'de Sovyet diplomasisinin hizmetine sokulmamıştır. Buna rağmen Türkiye'de dahi Türkistan'daki «komünizm mucizeleri» hakkında yürütülen propaganda az değildir.

Türkistan'daki Sovyet Cumhuriyetleri Mokova - Pekin çatışması meselesinde önemli strajik ehemmiyet kazanmışlardır.. Çin'liler Sovyetler Birliğinden, Türkistan sınırları içinde bulunan topraklardan (bugünkü Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan Sovyet Cumhuriyetlerinden) tahminen 2 milyon 600.000 kilometre kare kadarının Çine verilmesini istemektedir (16). Buna karşı Sovyet Ruslar Doğu - Türkistan'daki Kazak ve Kırgızların bu adları taşıyan Kırgızistan ve Kazakistan'la birleştirilmesini talebetmektedir. Şayet buna Çin hükümeti razı olmazsa, o zaman Kazak, Kırgızlar için Uygurlarla birlikte bağımsız bir Doğu - Türkistan Cumhuriyetinin kurulabileceğini bildirmektedirler. Ruslar Çin'lilerle olan çatışmalarda milli mesele

---

(16) Harrison E. Salisbury, Krieg Zwischen Russland und China (Rusya ve Çin arasında savaş), Frankfurt, 1970. S. 114

ile ortaya atılıyorlar, Çin'liler ise millî meseleye bilhassa Türkistan meselesinde dokunmaksızın, toprak istemekle yetiniyorlar. Ruslar, Alma - Ata şehrinde sabık Çin generali Zünnün Taipov öncülüğünde **«Doğu Türkistan Hürriyet Komitesi»** kurdular. Ruslar bu komite vasıtasıyla Doğu - Türkistan'da anti - Çin propagandasını devam ettiriyorlar. Bu komite Sovyet'ler Birliği dışındaki Doğu Türkistan'lı mülteciler arasında da çalışmalara başlamıştır. Rusya ile Çin arasındaki toprak meselesinde olan maceralar Türkistan'ın dünya politikasındaki rolünü ve sratejik ehemmiyetini göstermektedir. Şurası da gözden uzak tutulmamalıdır ki, Doğu - Türkistan Çin atom bombalarının, Batı Türkistan Rus atom bombalarının merkezi durumundadır. Şayet Rusya ile Çin arasında bir harp çıkacak olursa, Türkistan kanlı bir mezar haline gelecektir. Hadiseler Rusya ve Çin'in Türkistan'da kendi hâkimiyetlerini kurmak için çalıştıklarını göstermektedir.

Sovyet Ruslar Türkistan'da Türk ve Müslüman ahaliden kendi rejimlerini dış memleketlerde anlatabilecek kadrolar hazırladılar. Lenin'in arzusuna göre, Türkistan'daki okullar yalnız Sovyet'ler için değil, «doğudaki milyonlarca insanın kalbinin kazanılması için» (17) gereklidir. Sovyet'ler bu isteği yerine getirdiler. Sovyetlerin Türkistan'daki kontrol idareleri birleştirilmiştir. Bu sebepten doğu ülkelerini kazanmak için hazırlanan Türkistan'lı kadrolar da Sovyet propagandasının, Sovyet dış politikasının bir aleti sıfatında hizmet etmektedirler.

Sovyet dışpolitikası mazlum Türkistan'dan kendisinin sahte Anti - Koloniyalizm politikası için bu güne

---

(17) N. Kerbala Nacepolu Narimanov, **Lenin i Vostok** (Lenin ve Doğu), **«Sovetskaya Kırgızlya»**, 11 Şubat 1970, S. 2

kadar ustalıkla istifade etmektedir. Batı Dünyası Sovyetlerin Türkistan yoluyla Asya ve Afrika ülkelerine sokulan Anti - Koloniyalizm hakkndaki fikirlerini pek iyi öğrendi. Lâkin o, Sovyet propagandasına Sovyet koloniyalizmi ile cevap vermek akıllılığını gösteremediği, Türkistan'ı Sovyet dışpolitikasının aleti olarak gören Batı - Dünyası Türkistan'daki bugünkü vaziyeti, aynı zamanda millî hareket duygusunu idrak edemedi. Sovyetler kendi tesir daireleri içinde özellikle ideolojik meselelerde sınır ve devletlerin dahili hususlarını tanımıyorlar. Batı'da ise genellikle Türkistan meselesinin Sovyetler Birliğinin dahili bir problemi olduğu fikri ileri sürdürülmektedir. Sovyetlere göre her Sovyet cumhuriyeti bağımsızdır ve Sovyetler Birliğinden ayrılma hakkına sahiptir. Bundan Türkistan'ın Sovyetler Birliği'nin bir dahili problemi olmadığı ortaya çıkıyor.

Sovyetler, Birleşmiş Milletler Teşkilâtında Kanada ve İngiltere temsilcilerinin Rus koloniyalizmi hakkındaki sorunlarını da cevapsız bırakmışlardır. Cesaretsizlik öyle bir dereceye ulaşmış ki, Birleşmiş Milletler Toplantısında Britanya mümessili Sir Patrick Dean tarafından ortaya koyulan **«Orta Asya için istiklâl ne zaman verilecekdir»** sualine Sovyetlerin cevap vermesini ciddiyetle talep eden bir devlet mümessili bugüne kadar ortaya çıkmamıştır.

Bugün Türkistan'da yaşayan insanlar, Amerika Kongresinin 1959'da ilan ettiği «Esir Milletler Haftası» hakkında iyi bilgilere sahiptir. Bu kanun Moskava'yı sinirlendirmişti. Maalesef Amerika'nın «Esir Milletler Haftası Kanunu» gibi bir kanun çıkarak Türkistan gibi esir milletlerin meselesini kendi hürriyet meselelerinden biri kabul eden başka bir devlet de ortaya çıkmadı. Bugün Amerika'da bu kanunun ilgasını isteyenler de vardır.

Türkistan millî meselesine yeteri kadar dikkat edilmediğinden, günümüzde Sovyetler Birliği dışpolitikası Türkistan'dan istediği şekilde istifade etmektedir. Bunun önemini de görmekteyiz. Hür Dünya için ortada, Sovyetlerin mütecaviz dışpolitikasından Asya'da Afrika'da kendimizi ne şekilde koruyabiliriz? Suali durmaktadır. Şayet Hür Dünya Türkistan gibi Esir milletlerin hayatlarını mânevi cihetden muhafaza etme, ideolojik konularda Sovyetler aleyhinde Türkistan'ı misâl olarak mücadeleye devam etme ve Türkistan gibi esir milletlerin hürriyeti meselesini Batı'nın savunma konsepsiyonu içinde mütalaa etme gibi hususlarda müsbet adımlar atmağa başladığı takdirde yukarıdaki sorunu cevabının bulunmuş olacağı kanaatindeyim. Şayet, Sovyet Rusya'nın Türkistan meselesindeki yalanlarına karşı hakikatlar ortaya koyularak hareket edilirse, Sovyet dışpolitikasındaki Türkistan aleti tesirsiz hale getirilebilecektir.

SONSÖZÜMÜZ

Türkistan için istiklâl, oradaki insanların millî esaslara dayanarak hayatlarını korumak ve millet olarak yaşamalrını devam ettirmenin yegâne temelidir. Bu cihetten Türkistan istiklâlini kazanmak hareketleri millî bir meseledir. Amâ, Türkistanı Rusya'dan kurtarma meselesi ise, bir beynelmilel hareketdir, çünkü;

— Türkistan'da bir millî devletin teşkil edilmesiyle Rusya - Çin hudutlarının bağlanışları çoğunluklakesilecektir;

— Türkistan'ın komşuları Rusya'nın abedî baskısından kurtulacaklardır.

— Türkistan'ın iktisadî zenğinliği dünya pazarının serbest bir parçası olacaktır;

— Müstakil Türkistan komşu memleketlere (meselâ, Afganistan, İran, Pakistan, Tibet, Moğulistan gibi-

ler) bir Federasyona girebilir. Bu ise Rusya ve Çin tecavüzlerini durdumak için bir kuvvet olabilir.

— Türkistan'ın yabancı hakimiyetten kurtulması zamanımızda çok konuşulan insan ve halklar haklarını himaye etmenin ve mazlumlara hak kazanmaları için edilecek yardımlar, Türkistan meselesinin bir beynelmilel mesele olduğunu isbat eder.

— SON —

YANLIŞ — DOĞRU CETVELİ

Yanlış	Doğru	Sahife:	Satır:
İhsan	İlhan	17	12
Melt	Welt	20	Dipnot
Müslümanlarına	Müslümanlarına	22	15
temaslarda	temaslarda	25	32
100.000	10.000	44	7
Poltika	Politika	62	Dipnot
araya	oraya	66	12
natsinoal'no	natsional'no	66	Dipnot
Narşirvanıv	Narşirvanov	71	17
vovnı	voynı	74	4
Khorakter	Kharakter	77	4
mahsualtı	mahsulatı	85	Dipnot
şey	ses	94	8
Lvanova	İvanova	94	22
Bağnaiçi	Boğaziçi	97	5
ba ustanovlenie	ba za ustanovlenie	97	5
viasti	vlasti	97	11
eserimiz	eserin	97	18
İyudey	lyudey	97	23
Johrhundert	Jahrhundert	97	28
Humbolat'un	Humboldt'un	97	30
and	und	101	5
Morginani	Marginani	101	Dipnot
1956	1977	102	7
tarzalrının	tarzlarının	103	Dipnot
Truna	Frunze	109	6
sowjenitschen	sowjetischen	121	10

Yanlış	Doğru	Sahife:	Satır:
edildi.	edilecektir.	131	16
uharskoy	buharskoy	135	Dipnot
ordienko	Gordienko	137	Dipnot
gosudarsiva	gosudarstva	137	7
Kievieyev	Klevieyev	145	7
inançalrı	inaçları	154	23
Bamirza	Baymirza	155	Dipnot
Allahsız	Allahsızlık	156	2
şartlarda kurtulma	şartlarda ondan kur-	156	Dipnot
ilimler	tulma	158	1
aşaüıdaki	aşağıdaki	161	Dipnot
Nodvâ	Nadva	162	Dipnot
(Dizenbe)	(Duşenbe)	163	Dipnot
....	Komünist	165	22
açıklamalrına	açıklamalarına	173	16
Merkez	Merke	174	Dipnot
1914	1917	174	Dipnot
katmış	kalmış	176	5
bizi	O. bizi	176	7
sadece oğlu stıatiyle	sadık oğlu sıfatiyle	176	Dipnot
Küzetürçil	Küzetüvçi	178	Dipnot
mücedaleye	mücadelede	185	19
görünmelidirler	görünmekteler	185	Dipnot
duygularda	duygularla	187	9
Molik	Malik	192	20
Cirov	Cirav	194	6
Türkemistan	Türkmenistan	197	26
coğrafya	kültür	198	14
Mychen	München	203	Dipnot
Reviey	Review	203	Dipnot
Liseler ve Orta Ticaret	Orta ve Yüksek İhtisas	204	16

Yanlış	Doğru	Sahife:	Satır:
Prvada	Pravda	204	Dipnot
Khokand'da	Kokand'da	206	6
Pispek'te	Pişpek'te	206	7
Becapastrnostey	Bezopastnostey	211	10
1936	1926	213	6
böğelerine	bölgelerine	214	21
madde 71	nadde 72	217	Dipnot
Sovşyetler	Sovyetler	223	18
Murgop	Murgâp	237	24
«Kazahstanskaya»	«Kazahstanskaya P-ravda»	237	**Dipnot**
%52,7	%51,7	243	4
sisteıni	sistemli	243	11
iktisadi Ruslar Zemercier Quelgucejay Za	(Türkistanın iktisadi Rusya Lemercier Quelque-jay, Za	246	Dipnot
Quelguerjay	Quelquejay	264	31
makeme	mahkeme	**266**	26
varlık	yarlık	268	9
görülmüştür	görüşmüştür	272	4
S.	S. 202	274	Dipnot
(1.3 - 24)	(S. 3-24)	292	Dipnot
Türkü	Ruhunu	297	26
ketdi	ketdi uykularım	299	3
addır	otdır (A. ızdir)	299	10
kanadır	konadır	301	3
yakdır	yokdır ,	301	7
Miinit	Mühiit	302	9
adlık	otlık (ateşli)	302	15
derninni	derdinni	304	17
(Gözlük)	(Ayna)	305	14

adlı	odlı	307	18
atında	odında	307	20
Ayine	Ayna	311	9
dah	daha	313	9
şiirler	şiirleri	314	15
amlıştır...	almıştır...	315	6
yirlik	yirik	315	23
Zibrary'de	Library'de	316	Dipnot
Pulte Zigrary'	Public Library'	316	Dipnot
	etdirilmiştir	320	25
otprak	toprak	327	9
Türbingen	Tübingen	331	Dipnot

281 nci sahife, 2 nci satır,

Şair Abdul Rauf Fitrat 1916'da **«Ey büyük Türk halkı Gözün'nü aç! Türkistan'da zalimler olmasın! Kimin oğlusen düşün! Gözün'nü aç, dünyayı gör. sönmekte olan ateşleri yak. Toprak altında yatan atanı unutma. Sen Türk esirliği kabul edebilecek misin?»** şeklinde olacaktır.

EKSİK «DİPNOT»LARI

119 ncu sahife (8) **Özbekistan SSR tarihi**, 2. cilt, Taşkent, S. 106

289 ncu sahife, 12 nci satırda Dipnot: (30) Fitrat'ın eserleri bibliyografyası bugüne kadar yapılmamıştır. Onun bazı eserlerinin isimleri için bakınız: Hayit (26), s. 135, Dipnot 28

305 nci sahife, 10 ncu satırda Dipnot: (39) Elbek'in «Hayvanlar» konusundaki bu destanı New York Public Library'de bulunmaktadır. Bakınız: E. Allworth, **Central Asian Publishing**, New York 1965, s. 91

314 ncü sahife, 5 nci satırda Dipnot: (44) Cumabay'ın «Türkistan», «Aksak Temir sözü», «Uzaktaki arkadaşlarıma» adlı şiirleri tam olarak, Togan, **Bugünkü Türkeli**, s. 564 - 567'de ve T. Çağatay, **Türkistan'da Türkçülük**, s. 35 - 39 ve bir kaç diğer şiirleri, 78 - 79'de yayınlanmıştır. Bu sebepten Cumabay'ın şiirlerinin bu yerde tekrarlamaktan vazgeçtik. C. nın mühim şiirleri, 1923'te, Taşkent'de **«Mağcan Cumabayef ölengderi»** konusuyla, 265 sayfa, Sultan Bek Hocanoğlunun Giriş sözüyle neşredilmiştir. Bu kitapta onun 159 şiiri vardır.

328 sahife, 28 nci satırda dipnot: (11) E Yaroslavskiy, **Proletarskaya revolyutsiya i bor'be s religi yey** (Proletarya ihtilâli dinlere karşı savaşta), Moskova 1935, s. 168

Moğolistan
Alma Ata
Özbekistan
Taşkent
Türkmenistan
Kırgızistan
Tacikistan
Kaşgar
Doğu Türkistan
Iran
Afganistan
Pakistan
Çin
Hindistan

